

TAMPEREEN YLIOPISTO

Mikko Suikkanen

Yksityinen Susi

Zinetullah Ahsen Bören (1886–1945) eletty ja koettu elämä

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

Historian pro gradu-tutkielma

Huhtikuu 2012

Tampereen yliopisto

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

SUIKKANEN, MIKKO: Yksityinen Susi – Zinetullah Ahsen Bören (1886–1945) eletty ja koettu elämä

Historian pro gradu-tutkielma

139 s. + liitteet 11 s.

Huhtikuu 2012

Mishäärikauppias Zinetullah Ahsen Bören (1886–1945) nimi on jäänyt historiankirjoituksen alaviitteisiin lähinnä hänen vuonna 1942 julkaisemansa suomenkielisen Koraanin takia, joka oli ensimmäinen laatuaan maassamme. Pienestä Aktukin maalaiskylästä kotoisin ollut Ahsen Böre oli mielenkiintoinen, mutta sangen pitkälti varjoihin jäänyt hahmo: Hän oli Venäjän alamainen, josta lopulta tuli Turkin tasavallan kansalainen; turkkilainen, jonka todellinen kotimaa oli 35 vuotta Suomi; rahoistaan äärimmäisen tarkka liikemies, joka toisaalta saattoi lahjoittaa hyväntekeväisyyteen suuriakin summia; imaamikoulutuksen saanut muslimi, jolla ei kuitenkaan ollut näkyvää uskonnollista roolia; rakastava perheenisä, jolla kuitenkin oli vaikeuksia hyväksyä lastensa elämänvalintoja. Nämä ja monet muut ristiriidat kuvaavat Ahsen Böreä – miestä, jonka lopulta sukunimeen asti päätynyt kutsumanimi merkitsi Sutta. Hänet tunnettiin omanarvontuntoisena, toimeliaana ja aikaansaavana miehenä, joka kuitenkin riitaantui herkästi muiden kanssa ja piti oman päänsä silloinkin, kun joustavuudesta olisi ollut enemmän hyötyä.

Tässä henkilöhistoriallisessa pro gradu-tutkielmassa käsittelen Zinetullah Ahsen Bören elämää ennen kaikkea sen kautta, mikä hänen oma tulkintansa sen vaiheista oli. Jäljitän päähenkilöni kokemusta omasta identiteetistään ennen kaikkea hänen jälkeensä jättämien muistelmien kautta, joita tulkitsemalla, analysoimalla ja muihin lähteisiin yhdistelemällä muodostan kuvan siitä, mitä hän tässä lähipiirilleen tarkoittamassaan tekstissä tahtoi kertoa ja mitä jättää kertomatta – ja miksi. Ahsen Böre tahtoi ohjata oman jälkikasvunsa oikeaksi katsomalleen tielle kohti uutta turkkilaista kulttuuri-identiteettiä, joka kuitenkin sisäisten ristiriitaisuuksiensa vuoksi ilmeisen selvästi hämmensi häntä itseäänkin. Myöhemmin hän tahtoi esittää kulkemansa kuoppaisen tien suoraksi ja loogiseksi, ”verenperinnön” osoittamaksi väyläksi kohti sitä kansallisylpeyttä hehkunutta turkkilaista herraa, joka hänestä oli tullut, mutta hänen elämänsä varrelle mahtui monta muutakin mahdollista suuntaa, jotka olisivat toteutuessaan saattaneet johtaa varsin toisenlaisille teille.

Ahsen Bören vaiherikas elämä vei hänet Aktukista Pietarin ja Viipurin kaupunkien kautta Kannaksen Terijoelle, josta tuli hänen kotipaikkansa vuosiksi. Terijoella hän myös aloitti kangas- ja turkistavaroiden myyntiin keskittyneen kauppatalonsa, joka sittemmin toimi vuodesta 1922 lähtien Tampereen Keskustorilla. Tänne hän päätyi lyhyen Helsingin-vaiheen jälkeen koettuaan sitä ennen Venäjän vallankumouksen ja vuoden 1918 sodan aiheuttamat mullistukset sangen henkilökohtaisesti. Vaikeuksien jälkeen Ahsen Bören perhe-elämä ja liiketoimet saivat Tampereella kukoistaa tyynemmässä ympäristössä, ja Kauppatalo S.I. Ahsän-nimellä tunnetusta liikkeestä tulikin eräs alan kulmakivistä kaupungissa. Hankkiessaan tuotteita myyntiin ympäri maailmaa Ahsen Böre avasi myös oven suureen maailmaan, mikä näyttää innoittaneen häntä uudelle uralle – kirjallisuuden kustantajaksi. Suomenkieliseen Koraaniin huipentunut julkaisu-ura sai kuitenkin rohkaisua myös suomalaisilta tuttavilta, joiden joukkoon mahtui yllätyksellisiäkin nimiä.

Tässä tutkielmassa pyrin antamaan Ahsen Börelle äänen ja kuvaamaan hänet sellaisena Suomen kansallisen ja uskonnollisen vähemmistön edustajana, joka rakensi omaa ja perheensä kansallista ja kulttuurista identiteettiä aktiivisten valintojensa ja sattuman oikkujen osasista. Tutkielma perustuu osin aiemmin käyttämättömään tai vain vähän käytettyyn lähdeaineistoon, ja se on laajuudessaan kattavampi kuin aiemmat häntä käsitelleet tai sivunneet tutkimukset.

SISÄLLYS

1. JOHDANTO.....	1
1.1 Tutkimuskysymys, lähteet ja rakenne.....	2
1.2 Aikaisempi tutkimus ja tutkimuskirjallisuus.....	5
1.3 Henkilöhistoria ja mikrohistoria – lähtökohdat ja metodit	6
1.4 Käsitteistä: identiteetti, kollektiivinen identiteetti, kansallinen identiteetti	10
2. TATAARIT, MISHÄÄRIT, ”SUOMEN TURKKILAISET” – KEITÄ JA MISTÄ?	13
2.1 Turkinsukuisten kansojen sekä kielten alkuperä ja levittäytyminen.....	13
2.2 Suomen vanhimman islamilaisen yhteisön syntyminen	17
2.3 Kansallisen identiteetin monet mahdollisuudet	21
3. TIE TAMPEREELLE (1886–1920).....	26
3.1 Myllärin poika Aktukista	26
3.2 Pietarin ja Viipurin kautta Kannakselle	32
3.3 Terijoki elämän vakiintumisen näyttämönä.....	38
3.4 Imaami Zinetullah Imadedin Ahsen ja vallankumouksen myrskyt	44
3.5 Hankaluuksia Helsingissä	50
4. JALAT TAMPEREELLA, MIELI ISTANBULISSA (1920–1934).....	59
4.1 Tamperelaiseksi, vaan ei suomalaiseksi kauppiaksi.....	59
4.2. Kauppatalo S.I. Ahsän – ”Tyyliä ja laatua poikkeuksellisen halvoilla hinnoilla”	70
4.3 Turkkilaisuuden ristiriitainen kutsu	79
4.4 Muslimipojat Istanbulissa ja ”jääkiekkoilun Mekassa”	87
5. SUSI JA EKSYNEET LAMPAAT (1931–1945)	93
5.1 Epätodennäköinen innoittaja.....	93
5.2 Ankan munia kanan pesässä	99
5.3 Ihme ja sen vastaanotto.....	105
5.4 Sydän palaa ja väsy.....	114
6. PÄÄTELMÄT: SANOJA SUDEN SUUHUN?.....	126
LÄHTEET JA KIRJALLISUUS	132
Liite 1. Zinetullah Ahsen Bören elämä aikajanana.....	140
Liite 2. Zinetullah Ahsen Bören lähimmät sukulaiset ja perheenjäsenet muistelmien mukaan.	141
Liite 3. Valokuvia.....	142
Liite 4. Eräiden tutkielmassa esiintyvien henkilöiden elämäkertatietoja.	147
Liite 5. Lainaukset Ahsen Bören muistelmista (1945) alkuperäiskielellä.	150

1. JOHDANTO

[...] Sillä myönnettävä on, että islamia vastaan on Suomessa samanlaisia ennakkoluuloja kuin Englannissa ja muualla Euroopassa: näihin kuten ylipäänsä kaikkiin ennakkoluuluihin on syynä asiantuntemattomuus. Jos edelläolevat sivut ovat suomalaisessa lukijassa herättäneet sellaista mieltä, että on väärin ennakoita summassa tuomita jokin asia, ottamatta siitä tarkempaa selkoa, on suomentamisen tarkoitus saavutettu.¹

Ensi lukemalta ylläoleva katkelma vaikuttaa lähinnä jonkinlaiselta kannanotolta Suomessakin viime vuosina ajankohtaiseen, eritasoiseen islam-keskusteluun. Kyseessä on kuitenkin ote loppusanoista Tampereella vuonna 1931 julkaistusta kirjasta nimeltä *Heräämiseni islamiin*. Se oli suomennos alkujaan 1914 ilmestyneestä teoksesta *A Western Awakening to Islam*, jonka kirjoittanut englantilainen lordi Headley (1855–1935) oli tällä omaelämäkerrallisella kuvauksellaan halunnut perustella, miksi islam oli länsimaisellekin ihmiselle paras polku elämän tiellä – olihan Headley itse kohauttanut brittiläisiä seurapiirejä vain vuotta aikaisemmin julistautumalla julkisesti muslimiksi.² Loppusanat oli kirjoittanut teoksen kustantaja, tamperelainen kangas- ja turkiskauppias Z.I. Ahsän, joka tunnetaan parhaiten – sikäli kun tunnetaan ollenkaan – myöhemmin käyttämällään nimellä Zinetullah Imadedin Ahsen Böre.³ Mutta kuka oikeastaan oli tuo julkaisija, joka mainitaan enemmän tai vähemmän ohimennen kyllä muutamissa teoksissa ja jonka perheen nimen voi löytää niinkin erilaisista paikoista kuin ensimmäisen suomennetun Koraanin kansilehdestä, turvallisuuspoliisin papereista, Tampereen kaupungin vanhoista osoite- ja kauppiasluetteloista tai jääkiekkoilun SM-sarjatilastoista?

Aktukin kylässä vuonna 1886 syntynyt ja Tampereella 1945 kuollut Ahsen Böre on tämän tutkielman keskushahmo, jonka elämästä ei totisesti puuttunut iloja, suruja, ristiriitoja ja dramaattisia tapahtumia. Hän oli syntynyt Venäjän keisarikunnassa, mutta ei ollut ”kansallisessa” tai ”etnisessä” mielessä venäläinen, vaan mishääri, tataari tai turkkilainen, mitä nimitystä sitten halutaankin käyttää – ja monia eri nimityksiä näistä Venäjältä Suomeen saapuneista muslimisiirtolaisista onkin eri aikoina ja eri syistä käytetty. Myöhemmin Ahsen Börestä itsestään tosin tuli turkkilainen myös sanan kapeammassa valtiollis-kansallisessa mielessä, sillä hän otti itselleen ja perheelleen vuonna 1923 syntyneen uuden Turkin tasavallan kansalaisuuden. Silti Suomi oli hänen todellinen kotimaansa yli kolmekymmentä vuotta.

¹ Headley 1931, 152.

² Lordi Headleyta ks. tarkemmin [<http://www.wokingmuslim.org/pers/headley.htm>], luettu 15.2.2012.

³ Tässä tutkielmassa viittaan häneen sekä etunimellä (Zinetullah) että sukunimen eri kirjoitusasuilla (Ahs[ä/e]n, Ahsen Böre). Perustelen tätä sillä, että nimiasialla on merkityksensä tutkimuskysymyksen kannalta. Lukijaa säästääkseni olen kuitenkin lievien anakronismien uhallakin pitäytynyt näissä muutamissa versioissa, ellei tekstissä jostain syystä selvästi muuta mainita. Suorissa lainauksissa on luonnollisesti käytetty aina kunkin lähteen alkuperäistä kirjoitustapaa. Nimiasiaa on selvitetty tarkemmin myös luvuissa 2.3 ja 3.1, sekä myös aina silloin, jos se on keskeisesti käsiteltävänä.

Ahsen Böre oli uskonnoltaan sunnalainen muslimi, ammatiltaan kangas- ja turkistavaroiden kauppias ja intohimoisena harrasteenaan sivistyksellinen ja kirjallinen vaikuttaja. Hän pyrki tuloksetta perustamaan Suomen muslimiyhteisön tarpeisiin suomalais-turkkilaisen kansakoulun, mutta hänen tunnetuin perintönsä jälkipolville on vuonna 1942 ensimmäistä kertaa suomen kielellä ilmestynyt Koraani, jonka käännös- ja painokustannuksista hän vastasi. Kansallinen asia – joka hänelle viimeistään 1920-luvun lopulta oli yhtä kuin Turkin tasavallan esimerkin viitoittama panturkkilaisuusaatteen asia – oli viime kädessä se voima, joka elähdytti kaikkia hänen pyrintöjään. Hän avioitui kolmasti ja sai liudan jälkikasvua, joiden tiet veivät lopulta ympäri maailmaa. Kuollessaan Ahsen Böre ei vielä ollut varsinaisesti vanha mies; seuraavana keväänä olisivat olleet edessä hänen 60-vuotissyntymäpäivänsä. Mutta miten tähän kaikkeen oikeastaan päädyttiin?

1.1 Tutkimuskysymys, lähteet ja rakenne

Työni on henkilöhistoriallinen tutkimus mainitusta kohdehenkilöstään, ja sen tarkoituksena on erityisesti peilata toisiaan vasten Zinetullah Ahsen Bören elämän vaiherikkaita tapahtumia suhteessa hänen omaan kokemukseensa niiden merkityksistä. ”Löysin” hänet itse mutkan kautta havaitessani tutkimuskirjallisuuteen tutustuessani, että Koraanin suomennuttanut mies oli aikanaan asunut yli kaksi vuosikymmentä kotikaupungissani Tampereella – ja että eräissä urheiluhistoriikeissa esiintyneet Ahsen Böre-nimiset veljekset olivat hänen poikiaan. Mitä enemmän asiasta otin selvää, sitä mielenkiintoisemmalta tämä kulttuurien kohtaaminen alkoi tuntua – etenkin, kun koko ajan selvisi uusia ja uusia johtolankoja, jotka olivat kuitenkin hajallaan siellä täällä siitä huolimatta, että Ahsen Börestä oli kirjoitettu aikaisemmissakin tutkimuksissa ja muissa kirjoissa.

Vaikka kesken tämän työn valmistumisen Ahsen Börestä saatiin valmiiksi jopa artikkeli Kansallisbiografia-tietokantaan,⁴ laajempi, hänen oman äänensä esiin kutsuva elämäkerrallinen tutkimus tuntui edelleen puuttuvan, ja tähän puutteeseen tämä tutkielma – omine vääjäämättömine puutteineenkin – yrittää tarjota yhden vastauksen. Varsinainen tutkimuskysymykseni on karkeasti todettuna kaksiosainen: *Miten ja millaisten vaiheiden jälkeen Ahsen Böre päätyi edellä kuvattuun asemaan? Miten hän itse koki vaiherikkaan elämänsä ja selitti sen tapahtumia?* Ensiksi mainittua osaa voisi kutsua biografiseksi tutkimuskysymykseksi, johon vastaaminen on paitsi muun tutkimustyön kannalta jokseenkin välttämätöntä, myös siinä mielessä perusteltua, että Ahsen Börestä ei siis ole aiemmin kirjoitettu näin kattavaa tutkimuksellista elämäkertaa.

⁴ Leitzinger 2011a [<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/9900/>], luettu 21.11.2011.

Ahsen Böre itse sen sijaan julkaisi eräitä omaelämäkerrallisia tekstejä, joista tärkein oli hänen vain hieman ennen kuolemaansa loppuvuodesta 1945 valmiiksi saama muistelmateos *Firmat kauppatalo S.I. Ahsen Ve Ahsen O.Y. 1910–35–1945*.⁵ Se on samalla sekä omaelämäkerta että pienimuotoinen yrityshistoriikki, jossa Ahsen Böre käsittelee omia ja sukunsa vaihteita lukijansa aina 1800-luvun Venäjältä 1940-luvun Tampereelle johdattaen – joskaan ei aina kovin johdonmukaisesti tarinaansa kuljettaen – ja jonka hän oli ensisijaisesti tarkoittanut perinnöksi omille lapsilleen, joiden tuli hänen elämäntarinastaan oppia valitsemaan omassa elämässään oikea tie. Tätä teosta sekä muita lähteitä ristivalottamalla pyrin avaamaan paitsi sitä, mitä Ahsen Böre muisteluillaan itse halusi kertoa, myös sitä, miksi hän kenties halusi esittää tietyt asiat tietyllä tavalla – ja vaieta toisista kokonaan. Tämä on toinen osa tutkimuskysymystäni, jota avaan lisää vielä tuonempana käsite- ja metodipohdintojeni yhteydessä.

Myös eräät muut Ahsen Bören kirjoittamat ja kustantamat teokset ovat tässä tutkielmassa keskeistä lähdeaineistoa, vaikka aivan kaikkia hänen julkaisujaan ei tämän työn puitteissa olekaan voitu analysoida tai ylipäättään käyttää lähteinä. Tärkeimmät käytetyistä teoksista ovat hänen kustantamansa suomenkielinen Koraani (1942), alussa mainittu suomennosteos *Heräämiseni islamiin* (1931) sekä niin ikään omaelämäkerrallinen, kaksikielinen kiistakirjoituspamfletti *Olemme onnistuneet perustamaan seurakunnan, mutta miksi emme ole onnistuneet perustamaan suomalais-turkkilaista kansakoulua? / Finlandiya cemaati islamiyesin kurmaya muvaffak olsakta Fin-Turk mektebin acmaya neden muvaffak olmadik?* (1943), joka on tässä tutkielmassa erityisen tärkeä lähde.

Aiemmassakin tutkimuksessa käytetyistä arkistolähteistä keskeisimmän osan muodostaa Kansallisarkistossa säilytettävä materiaali. Koska ulkomaalaiset – erityisesti vuosien 1917–1918 tienoilla maahan tulleet tai rajaseudulla asuneet venäläiset – olivat monin paikoin velvoitettuja tekemään elämästään tiliä Suomen viranomaisille, hyvin merkittävää lähdeaineistoa kertyi turvallisuuspoliisin haltuun. Näin ollen runsaasti henkilöhistoriallista aineistoa löytyy Etsivän Keskuspoliisin-Valvovan poliisin (jatkossa EK-Valpo) arkistosta, mistä tässä tutkimuksessa on hyödynnetty erityisesti henkilömappeja Zinetullah Ahsen Börestä ja tämän Abdulla-veljestä.

⁵ Kuten Suomen mishääritataarien omaa julkaisutoimintaa luetteloinut tutkija Harry Halén toteaa, tämä Ahsen Bören teos on yritetty laatia nykyturkiksi, mutta lopputulos on vahvasti tataarinsekainen. Ks. Halén 1996, 10. Koska kielitaitoni ei riitä teoksen ”alkukielen” tulkitsemiseen, olen käyttänyt Ahsen Bören muistelmista tätä tutkielmaa varten laadittua englanninkielistä käännöstä. Sen on tehnyt aihepiiriin perehtynyt turkin kielen opettaja ja kääntäjä, B.A. Dilek Yesilova-Leino, jolle kuuluvat työn valmistumisesta lämpimimmät kiitokseni. Tässä työssä esiintyvät suorat lainaukset Ahsen Bören muistelmista olen kuitenkin johdonmukaisuuden vuoksi kääntänyt itse edelleen suomeksi, liittäen mukaan työn loppuun alkukieliset versiot. Mahdolliset pienet käännösvirheet ovat tietenkin mahdollisia, mutta perustelen lähteen käyttöä myös halullani säilyttää alkuteoksen kulturihistoriallisen arvon – mishäärikielen taito on Suomessa nykyään yhä harvemmalla, eikä Ahsen Bören käyttämä ”sekakieli” ole jokaisen turkkia osaavankaan luettavissa. Tämän tutkielman myötä pyrin siis myös siihen, että Ahsen Bören kirjottama teos säilyttäisi elinvoimaisuutensa ja että hänen tarinalleen löytyisi – toki uudelleentulkittuna ja -analysoituna – edelleen lukijoita.

Tätä kautta kertyneeseen aineistoon on tosin henkilöhistoriallisen tutkimuksen lähteinä syytä suhtautua normaaliakin suuremmalla lähdekriittisellä varauksella: turvallisuuspoliisin keräämä aineisto oli luonteeltaan usein poliittisesti värittyä, epätasaista tai puutteellista. Raporteissa, pöytäkirjoissa ja muistiinpanoissa kiersi tahallisesti tai vahingossa alkunsa saaneita huhuja ja suoranaisia valheita, joihin itse viranomaisenaan ei ollut tyystin osaton. Kriittisesti analysoituna ja muuhun lähdemateriaaliin yhdistelemällä EK-Valpon aineisto kuitenkin toimii myös tärkeänä henkilöhistoriallisena lähteistönä, jolla on omat ansionsa.⁶

Kansallisarkistosta on hyödynnetty lisäksi Yrjö ja Hilma Jahnssonin yksityisarkistoa niiltä osin, kun aineisto sivuaa erästä oikeudenkäyntiä, jossa Yrjö Jahnsson ja Ahsen Böre olivat osallisina, sekä valtioneuvoston arkiston anomusdiaareja. Kansalliskirjaston erinomaisen arvokas *Tatarica*-kokoelma on myös ollut käytössä tätä työtä tehdessä, ja ennen kaikkea tuo kokoelma sisältää myös Ahsen Bören mainittuja julkaisuja.⁷ Tampereen kaupunginarkistosta löytyivät luettelot kaupungissa toimineista kauppiaista sekä osoitekalenterit, joiden avulla Ahsen Bören omille kertomuksille on ollut mahdollista antaa tarkempia ajoituksia. Lisäksi muistitietoa on hyödynnetty paitsi muistelmakirjallisuuden, myös yksittäisen, mutta sängen mielenkiintoisen haastattelun kautta, jonka käyttöni ystävällisesti neuvoi Suomen jääkiekkomuseon johtaja Kristiina Koivuniemi.

Lisäksi tässä tutkielmassa on ollut mahdollista käyttää myös pitkälti ennen hyödyntämätöntä Ahsen Bören yksityistä lähdeaineistoa,⁸ jota säilytti hänen tyttärensä Zekiye ja joka on tällä hetkellä hänen tyttärentyttärensä Cici Safkan-Seppälän hallussa. Käytetty yksityisarkistomateriaali on hajanaista eikä ajallisesti kattavaa, mutta sen avulla on mahdollista selvittää eräitä mielenkiintoisia seikkoja ja tutkimuksellisia aukkoja. Tämä materiaali käsittää *Kur'an Kerim hakkinda takdirkar yazular-* nimekkeellä otsikoidun, Koraanin julkaisua koskeneita kirjeitä sisältävän kirjekansion, perheen kotona 1940-luvulla käytetyn vieraskirjan, Zekiye Ahsen Bören keräämän lehtileikekirjan (jonka sisältö on Zinetullah Ahsen Bören kuoleman jälkeistä, mutta paikoin hyvin kiinnostavaa) sekä valokuvia ja kauppatalon mainosmateriaalia. Näistä erityisesti kirjekansio on huomattava lähde, minkä lisäksi vieraskirja avaa perheen sosiaalista verkostoa ja valokuvat sekä mainosmateriaali tuovat arkistolähteisiin lisää syvyyttä ja mahdollisuuksia.

⁶ Turvallisuuspoliisin aineiston käytöstä henkilöhistorian lähteenä ks. Nevalainen 1997, 146–153. Pekka Nevalainen toteaa, vaikka aineistolla on mainitut rajoitteensa ja kokonaisia elämänsyöntejä piiryy esiin vain harvoin, voivat EK-Valpon arkistot kriittisesti, monipuolisesti ja tervettä maalaisjärkeä käyttäen hyödynnettyinä antaa paljon tietoa ihmisistä yksilöinä ja ryhminä, ilmiöistä, ajan hengestä ja arkielämästä. Usein kysymys on ollut sitä paitsi sellaisesta informaatiosta, joka muuten on tahallisesti tai tahattomasti unohdettu. Nevalainen mainitsee Neuvosto-Venäjäältä paenneet suomalaiset ja emigrantit esimerkkinä ihmisryhmistä, joista turvallisuuspoliisin arkistoista voi odottaa löytävänsä kiinnostavaa tietoa.

⁷ *Tatarica*-kokoelmasta ks. Halén 1996 ja 2005.

⁸ Tämän aineiston käyttöön saamisesta tekijä haluaa osoittaa sydämelliset kiitoksensa Cici Safkan-Seppälälle sekä myös kaikille muille aineistojen jäljittämiseksi apuaan tarjonneille, erityisesti Muazzez Baibulatille ja Gölsöm Karataulle.

Työni etenee niin, että seuraavissa alaluvuissa käyn läpi aikaisemman Ahsen Böreä sivuavan tutkimuksen, pohdin henkilö- ja mikrohistoriallisen lähestymistavan antia tälle tutkimukselle sekä käsittelen tutkimuskysymykseni kannalta oleellista identiteetin käsitteistöä. Tutkielman toinen pääluke kytkee tämän tematiikan Suomen vanhimman muslimiyhteisön taustaan esittelemällä aluksi turkkilaiskansojen määrittelyä ja varhaisempaa historiaa, sitten selvittämällä Suomen muslimiyhteisön muodostumisen pääpiirteet ja lopuksi yhdistämällä kansallisen identiteetin problematiikan tähän spesifiin historialliseen taustaan. Luvut 3–5 ovat varsinaisia käsittelylukuja, joista ensimmäinen käy läpi kohdehenkilöni kuvaaman tien hänen kotikylästään Suomeen ja kaksi jälkimmäistä käsittelevät elämää Tampereella vuosina 1920–1945.⁹ Työni rakenne on kronologis-temaattinen: alaluvuilla on omat, selvät aihepiirinsä samalla, kun ajallisesti edetään eteenpäin.

1.2 Aikaisempi tutkimus ja tutkimuskirjallisuus

Aikaisempi Ahsen Böreä käsittelevä tutkimus on vähäistä. Jo mainittu Antero Leitzingerin hänestä kirjoittama Kansallisbiografia-artikkeli pohjaa lähinnä tekijänsä aiempiin julkaisuihin, joista hänen lisensiaatintyöhönsä perustuva *Suomen tataarit: Vuosina 1868–1944 muodostuneen muslimiyhteisön menestystarina* (2006) ja sitä edeltänyt, sisällöltään paikoin yhtenevä *Mishäärit – Suomen vanha islamilainen yhteisö* (1996) ovat keskeisimmät. Näissä teoksissa Ahsen Böre esiintyy paikoin – toisinaan tosin nimettömänä – esimerkkitapauksena kulloisestakin käsitellystä ilmiöstä tai tapahtumasta. Leitzingerin perusteellinen arkistotyö on näin ollen luonnollisesti ollut tämänkin tutkielman pohjana, samoin kun hänen analyysinsä on toisinaan auttanut hahmottamaan asiayhteyksiä ja toisinaan luonut tilaa mahdollisille uudelleentulkinnoille.

Leitzingerin runsaan tuotannon tärkeänä aiempänä pohjana puolestaan ovat toimineet Harry Halénin lukuisat julkaisut ja artikkelit Suomen muslimien historiasta, samoin Halénin työ *Tatarica-*pienpainatekokoelman keräämisessä ja luotteloimisessa. Halénin tuotantoa on näin ollen merkittävästi hyödynnetty myös tutkielmani teossa. Suomen muslimiyhteisön oman historiankirjoituksen kulmakivi on ainakin toistaiseksi puolestaan Muazzez Baibulatin ansiokas, joskin akateemisesti viitteistämätön *Tampereen islamilainen seurakunta: juuret ja historia* (2004), joka sisältää myös lyhyen luvun Ahsen Börestä. Pitkälti Baibulatiin pohjaa myös Ahsen Böreä käsittelevä kappale Aulis Holmalan tuoreehkossa kirjassa *Keskustorin kiinteistöt – vuosisata kaupunkikuvaa* (2010), jonka tärkeintä antia tälle tutkimukselle on ollut sen kuvan tarkentaminen, mikä liittyy Ahsen Bören kauppaliikkeen eri vaiheisiin Selinin talossa Tampereen keskustassa.

⁹ Tutkimusluvuissa suorien lainausten kohdalla mahdolliset tekijän esittämät tarkennukset on läpi tutkielman merkitty kursivilla ja hakasulkeilla ilman, että tästä on joka kerta erikseen mainittu.

Näiden lisäksi erityisen merkittäviä teoksia tämän tutkielman kannalta ovat useat Jaakko Hämeen-Anttilan tutkimukset islamista ja erityisesti Koraanista, Andrew Mangon turkinkielisiin alkuperäislähteisiin pohjautuva definitiivinen elämäkerta modernin Turkin tasavallan perustajasta Mustafa Kemal Atatürkistä (1999) sekä kokoelmateos *Turkki – Euroopan rajalla?* (2007), jossa ääneen suomeksi pääsevät ensimmäistä kertaa myös monet turkkilaiset tutkijat. Ahsen Bören Terijoen-vuosien kannalta oleellista lisäinformaatiota tarjoavat Maria Lähteenmäen *Maailmojen rajalla: Kannaksen rajamaa ja poliittiset murtumat 1911–1944* (2009) ja Pekka Nevalaisen *Viskoi kuin luoja kerjäläistä: Venäjän pakolaiset Suomessa 1917–1939* (1999). Mitä henkilöhistoriallisen tutkimuksen ja mikrohistorian metodiseen puoleen tulee, esimerkiksi Barbara Cainen *Biography and History* (2010) ja Antero Heikkisen *Ihminen historian rakenteissa* (1993) ovat sellaisia teoksia, jotka ovat tarjonneet ajatuksia liittyen siihen, miten toisen ihmisen elämää on mahdollista kuvata.

1.3 Henkilöhistoria ja mikrohistoria – lähtökohdat ja metodit

Henkilöhistoriaa ja elämäkertaa kirjoittaessaan historiantutkija ei ole vastuussa tulkinnastaan historian rakenteille, ei pitkän tähtäyksen trendeille eikä *forces profondeseille* siitä, että hän on tehnyt työnsä hyvin. Jos vastuusuhdetta tutkijalla yleensä on muihin kuin tutkimuksen sisäisiin pelisääntöihin, se vastuusuhdetta on elämäkerrallisessa tutkimuksessa toiselle ihmiselle: vastuu siitä, miten tutkija on toisen elämän ymmärtänyt ja julkisesti näytteille pannut.¹⁰

Merja-Liisa Hinkkanen tiivistää sängen osuvasti sen, mistä henkilöhistoriallisessa tai biografisessa tutkimuksessa pohjimmiltaan tulisi aina olla kyse. Tuskin missään muussa historiantutkimuksen alalajissa vastuu tutkimuksen tuloksista on yhtä kouriintuntuva kuin analysoitaessa konkreettisesti jonkun menneisyyden ihmisen elämää – olkoonkin, että ihmiset tietenkin ovat viime kädessä tutkimuskohde kaikessa historiantutkimuksessa ylipäätään. Mutta vaikka tutkijan tulkinnat tapahtumista, rakenteista tai prosesseista voivat nekin olla mielipiteitä herättäviä, harva historiantutkimuksellinen lähestymistapa kuitenkaan porautuu yhtä syvälle ihmisten keskeisimpien tuntemusten ytimeen kuin henkilöhistoria. Tämä johtuu tietenkin siitä, että henkilöön kohdistuva tutkimus suuntaa kiinnostuksensa kärjen nimenomaan ihmisen *yksityiselle* alueelle. Yksityisen elämän käsitteen synnyn voi paikantaa modernin valtion syntyyn – kun valtio otti haltuunsa uusia tehtäviä, muu rajautui yksityiseksi – tai uskonnollisiin murroskausiin ja lukutaidon laajenemiseen. Julkinen alue taas keskittyi ennen kaikkea valtioon ja hallintovaltaan. Mutta myöhempinä aikoina käsitteet sekottuivat, eivätkä yksityisen ja julkisen väliset suhteet osoittautuneetkaan vakioiksi.¹¹

¹⁰ Hinkkanen 1997, 124.

¹¹ Heikkinen 1993, 21–23.

Ja kun moderni (henkilö)historiankirjoitus kehittyi, se päivitti käsitystään yksityisestä: Kun 1600-luvun runoilija John Dryden ymmärsi biografioiden käsittelemällä yksityisellä (erotuksena *historian* käsittelemästä julkisesta) laskeutumisen ”riisutun” suurmiehen privaattiasumukseen hänen ei-julkisten keskusteluidensa pariin, seuraavalla vuosisadalla fokus kääntyi kohti julkisen elämän ulkopuolella toimineita hahmoja, kuten taiteilijoita, joiden ystävyysuhteiden ja vapaa-ajan aktiviteettien tutkailu ymmärrettiin yksityisen kuvaukseksi. 1800-luvun elämäkerturit toivat mukaan lapsuuden ja nuoruuden kuvaukset sekä perheen ja vanhempien merkityksen henkilön luonteensa kehitykselle. Edelleen kuitenkin suljettiin pois viittaukset esimerkiksi seksuaalisuuteen ja perhe-elämän onnettomuuksiin.¹²

Uudemmat käsitykset yksityisestä biografian kirjoittajien parissa puolestaan ovat keskittyneet etenkin psykologisiin kysymyksiin, ihmisen sisäisiin maailmoihin ja käsityksiin henkilöiden omasta *identiteetistä*,¹³ joita juuri yritän Ahsen Bören omien kokemusten tavoittamisen kautta selvittää. Seuraavassa luvussa avaan vielä hieman tarkemmin identiteetin käsitettä. Norman K. Denzin kuvaa (ihmistieteiden) tulkinnalliseksi peruskysymykseksi sitä, miten ihmiset elävät, antavat elämälleen merkityksiä ja tallentavat näitä merkityksiä kirjoitettuihin (tai suullisesti kerrottuihin) narratiivisiin muotoihin. Puhuttaessa biografian eri lajeista, kuten elämäkerroista ja omaelämäkerroista, on kyse siitä, miten ihmiset ”tekevät historiansa”; keitä he ovat, mitä se heille merkitsee ja miten tutkija voi tätä kaikkea tulkita. Denzinin keskeinen käsite on tulkinnallinen biografia (*interpretive biography*), jollaista tekevä tutkija käyttää työssään tulkinnallisen biografian metodia tai metodeja (*the interpretive biographical method*). Erilaisten dokumenttien, tarinoiden ja narratiivien tutkimuksellisella käytöllä pyritään löytämään kohdehenkilön elämästä todellisia tai oletettuja käännekohtia eli jonkinlaisia ihmisen elämää tavalla tai toisella muokkaavia kokemuksia, joihin biografiat – konventionalisoidut, narratiiviset kuvaukset elämäkokemuksista – sitten asemoidaan.¹⁴

Denzinin mukaan tämä sisältää eräitä ongelmia, kuten sen, että kertomista ja kirjoittamista ohjaavat kulttuuriset konventiot, jotka puolestaan sisältävät sen kaltaisia ongelmallisia oletuksia, kuin että elämästä ylipäättään olisi löydettävissä jokin objektiivinen tai subjektiivinen merkittäjä, joka sitten täyttäisi kirjoittajan – biografian tai autobiografian – puolesta avoimet paikat tai kertoisi, mitä nämä käännekohtat ovat. Denzin mainitsee tyypillisinä esimerkkeinä lapsuudenkodin, vanhemman kuoleman tai tärkeän kirjallisen työn kaltaiset seikat. Voidaan myös pohtia sitä, missä määrin kyse on ajallisesti kenties kaukanakin menneisyydessä eläneen tutkimushenkilön todellisen tavoittamisen

¹² Caine 2010, 27–28.

¹³ Caine 2010, 28.

¹⁴ Denzin 1989, 13–40.

sijaan hänen luomisestaan fiktiivisenä henkilönä – missä määrin kyse on siitä, että luomamme tekstit ovat luonteeltaan fiktioita, joissa Denzinin esimerkkiä käyttäen vaikkapa biografioiden yleinen tapa aloittaa tarinansa perheen kuvauksella elämän alkupisteenä on vain genren kirjallinen tapa pikemminkin kuin välttämättömyys.¹⁵ Kun eräänä keskeisimpänä lähteenäni on kohdehenkilöni itsensä kirjoittama omaelämäkerrallinen kuvaus, tämä problematiikka on syytä pitää mielessä. Samalla se kuitenkin johdattaa oleellisten kysymysten äärelle: Millainen tämä fiktiivinen Ahsen Böre oli, mitä taustalla ollut todellinen henkilö tahtoi hänen kauttaan sanoa – ja miten nämä kertomukset ylipäättään sopivat muiden lähteiden kautta välittyvään kuvaan?

Koska elämäkertaa tekevän kirjoittajan ja kohdehenkilön välinen dialogi on luonteeltaan yksisuuntaista, kirjoittaja ei koskaan saa kysymyksiinsä vastauksia tämän ”omalaatuisen yksipuolisen ihmissuhteen” toiselta osapuolelta, ja kysymykseen tästä suhteesta on suhtauduttu eri tutkimuksissa huomattavan erilaisilla tavoilla. Toisen ihmisen elämästä kirjoittaminen on vaikeaa, ja yksilön sekä yhteisön suhde askarruttaa biografia erityisellä tavalla. Työssä käytetyt lähteet saattavat olla niukkoja ja sattumanvaraisia, eikä niitä ei usein ole alkujaan tarkoitettu julkiseen käyttöön. Miten tutkija ylipäättään kykenee tavoittamaan kohteensa tekemättä tälle suurta vääryyttä? Useat tutkijat ovat päätyneet siihen, että mitään yksiselitteistä, tyydyttävää vastausta näihin ongelmiin ei ole. Esimerkiksi Hinkkanen toteaa, että rajankäynti kiinnostavan tulkinnan ja eriasteisten vääristymien välillä on veteen piirretty viiva, jota jokainen tutkija joutuu työssään pohtimaan tapauskohtaisesti, eikä tämän rajankäynnin kriteereitäkään voi asettaa yksiviivaisesti.¹⁶

Tutkijan vastuu merkitsee ennen kaikkea vastuuta tutkimuskohteelleen: vastuu on siinä, miten hän on toisen elämän ymmärtänyt ja pannut esille. Hinkkasen mukaan tutkijan vastuun tärkein ydin on *pieteetti*, tutkimuksellinen kunnioitus tutkimuskohteena olevaa ihmistä kohtaan. Tämä ei merkitse kritiikittömyyttä, vaan sitä, että tutkimuskohde ei saisi olla tutkijalleen ainoastaan väline, vaan tutkijan ja kohteen suhdetta tulisi jatkuvasti läpäistä inhimillinen kunnioitus. Aukkojen jättäminen elämäkertaan tai osien siitä ”unohtaminen” on paitsi tutkimuksellinen puute, myös kohdehenkilön kannalta epäedullinen asia, joka estää lukijaa ymmärtämästä henkilön kokonaiskuvaa tai jopa herättää tätä kohtaan turhia epäluuloja.¹⁷

¹⁵ Denzin 1989, 17–20.

¹⁶ Hinkkanen 1997, 123–132; Caine 2010, 71–73; Leskelä-Kärki 2009 [<http://www.enorssi.fi/virmo/virmo-1/kashisnet/kasvatuksen-historian-tutkimus/kerrotuksi-tulemisen-kaipuu-elamankerta-historiankirjoituksen-lajina-maarit-leskela-karki/>], luettu 15.3.2012. Caine käyttää esimerkkeinään erilaisista tavoista ymmärtää tämä ”ihmissuhde” Leon Edeliä, joka piti omistuneen biografian tekemisen edellytyksenä täydellistä ”irrottautumista” kohteestaan, sekä 1970–1980-lukujen feministihistorioitsijoita, jotka päin vastoin tunnustivat usein käsittelevänsä kohteensa ohessa omaa elämäänsä. Silti kummatkin saattoivat viitata lähestymistapaansa samalla käsitteellä, transferenssilla (*transference*).

¹⁷ Hinkkanen 1997, 130–132.

Työni on saanut vaikutteita myös mikrohistoriallisesta tutkimuksesta.¹⁸ Antero Heikkinen tiivistää sen erilaisista lähtökohdista versoneiden haarojen jakaman yhteisen sisällön osuvasti sanoihin *ihminen pienyhteisössään*, mikä on erilaisissa mikrohistorian klassikoissa merkinnyt hyvinkin erilaisia asioita – pienyhteisö on voinut olla vaikkapa perhe, suku, kylä tai kaupunki. Mikrohistorialle onkin varsin vaikea osoittaa mitään tarkasti rajattavaa reviiriä. Heikkinen toteaa, että mikrohistoriasta omine päämäärineen on kysymys silloin, kun tutkimuskohteena on ihminen pienyhteisössään, ja kun eri tutkimustulokset suhteutetaan tähän pienyhteisöön.¹⁹ Ahsen Bören tapauksessa hänen tarinansa ja kokemuksensa on suhteutettava useampaankin pienyhteisöön – hänen omaan perheeseensä, koko sukuunsa, Suomen muslimien yhteisöön sekä sen kautta kaikkiin mishääreihin – joiden kollektiivista identiteettiä hän halusi ohjailta mieleisekseen.

Monissa mikrohistorian klassikoissa yksittäisen henkilön kautta on tarkasteltu koko yhteisöä esimerkiksi näin ilmenevien sosiaalisten käytänteiden paljastumisena niin, ettei lopputulosta ole mielletty (ainakaan tekijöidensä toimesta) henkilöhistoriaksi. Barbara Caine kuitenkin on sitä mieltä, että on hyödyllisempää kiinnittää huomiota biografian ja mikrohistorian samankaltaisuuksiin kuin etsimällä etsiä niistä eroja – jotkut tutkimukset ovat luonteeltaan jotain tältä väliltä, ja suuntaukset jakavat keskenään metodisia työkaluja, tulkinnallisia rakenteita ja tajunnan siitä, että yksilöiden elämät voivat kertoa tarinan tästä kyseisestä yksilöstä samalla paljastaen myös laajempia historiallisia yhteyksiä.²⁰ Nimenomaan tätä olen halunnut tällä työllä kuvata, sillä tutkielmani on paitsi tarina yksilöstä – joskin, mikrohistorioitsijoiden usein käyttämää termiä muotoillakseni, *tyypillisestä poikkeusyksilöstä*²¹ – myös tarina kansallisen ja uskonnollisen vähemmistön edustajien erilaisista selviytymisstrategioista sotavuosia edeltävässä Suomessa. Toivoakseni olen tiukkoja metodisia rajanvetoja välttämällä onnistunut myös siinä, että tutkielmani tuloksista on mahdollista nostaa esiin myös uusia, aidosti hedelmällisiä tutkimuskysymyksiä.

¹⁸ Mikrohistoriallisen tutkimuksen peruslähtökohdista ks. tarkemmin esim. Ginzburg 1996; Heikkinen 1993; Ollila 1996, 7–14. Mikrohistorian ja biografian yhteyksistä ks. Caine 2010, erit. 20–24, 111–116.

¹⁹ Heikkinen 1993, 21–23, 40–43. Heikkinen myös kiteyttää mikrohistoriallisen tutkimusintressin tavalla, joka on helppo allekirjoittaa: ”Ymmärtää ihmistä, ei minkään valmiin mallin valossa, vaan hänen omista lähtökohdistaan, elämänehdoistaan ja elämäkokonaisuudestaan käsin”.

²⁰ Caine 2010, 111–116.

²¹ *Tyypillinen poikkeus* (myös *poikkeuksellinen tyypillisuus* ym.) on mikrohistorioitsijoiden usein käyttämä, alkujaan Edoardo Grendin lanseeraama termi, jolla on tarkoitettu suuntauksen kiinnostusta tyypillisten sijaan poikkeuksellisiin aineistoihin ja tutkimuskohteisiin. Matti Peltonen toteaa Carlo Ginzburgin *Johtolankoja*-teokseen kirjoittamassaan johdannossa, että mikrohistorian ”uutuuden” tai mielekkyyden tutkimuksellisena lähtökohtana kiistäneille – kuten esimerkkinään mainitsemalle, mikrohistoriaa suoranaisena virhesuuntauksena pitäneelle brittihistorioitsija John H. Elliottille – on usein vastattu, että vaikka mikrohistoriallisesta lähestymistavasta löytyykin vanhoja tuttuja aiheita ja teemoja, kuten *poikkeuksellisia* yksilöitä ja *tyypillisiä* alueita, mikrohistorioitsijaa kiinnostavat kuitenkin nimenomaan tyypilliset poikkeukset. Mitkä tapaukset ovat tällaisia, on Peltosen mukaan tutkijan ratkaistava. Ks. Peltonen 1996, 21–22. Tämän tutkimuksen kontekstissa Ahsen Böre on nähdäkseni mielekästä mieltää tällaiseksi tyypilliseksi poikkeukseksi – hän oli taustoiltaan tyyppiesimerkki Suomeen päätyneestä mishääristä, mutta hän näyttäytyy elämäntarinansa valossa varsin poikkeuksellisenä yksilönä verrattuna muihin yhteisönsä jäseniin samana aikana.

1.4 Käsitteistä: identiteetti, kollektiivinen identiteetti, kansallinen identiteetti

Identiteetti on käsite, jolla on Pasi Saukkosen sanoin ansioton ”ikiaikaisuuden aura”: Kun jokin käsite tulee käytetyksi ja suosituksi, se alkaa näyttää vanhemmalta ja kenties selkeämmältä kuin itse asiassa onkaan. Identiteetin käsite on kuitenkin verrattain uusi, ja termiä käytetään eri yhteyksissä eri tavoin. Lisäksi kuten kaikilla käsitteillä, identiteetilläkin on historiansa: 1800-luvun lopulle asti ihmisen identiteetti merkitsi hänen konkreettista henkilöllisyyttään, kun taas modernin identiteetikäsitteen luojaksi mainittu William James asetti sen tilalle sisällöksi niin sanotun *sosiaalisen itseyden* – ihmisen suhteen itseensä sekä muihin ihmisiin. Henkilökohtaisen identiteetin tosiasiallisen samuuden sijaan kyse oli tuntemuksista omasta jatkuvuudesta ja yksilöllisyydestä. Identiteetin käsitteellä voidaan viitata sekä yksilöihin että ryhmiin. Pekka Kaunismaa toteaa, että yksilösubjekti (”minä”) on muodostunut lähes synonyymiksi identiteetin käsitteelle, mutta että teorianhistoriassa tämä on kuitenkin varsin uusi käsitys identiteetistä. Kyse on kuitenkin myös erilaisista tavoista hahmottaa identiteettiä: Psykologisessa kielenkäytössä on erityisesti viitattu termillä yksilöön ja itseyden muodostumiseen, kun taas etenkin sosiologit ovat olleet kiinnostuneita yhteisöidentiteetistä kulttuurisena ilmiönä.²²

Identiteetit eivät synny eikä rakennu tyhjästä, vaan aina suhteessa Toiseen tai Toisiin. Ihmisen identiteettityö on näin dialogista vuorovaikutusta merkittäviksi kokemiemme Toisten kanssa, missä peilaamme itseämme muiden todellisiin tai kuviteltuihin näkemyksiin meistä. Koska ihmisten väliset suhteet eivät muodosta suljettua järjestelmää, myös oma identiteetin muodostuksemme vaikuttaa Toisiin, eivätkä identiteetit näin ole koskaan stabiilin täydellisyys tilassa, vaan jatkuvassa uusiutumisen kehässä. Voidaan ajatella, että juuri identiteettien epätäydellisyys tuottaa tarvetta rakentaa identiteettiä.²³ Käsitteen filosofisille juurille mentäessä kyse on yhtäläisyyden (samuuden, identtisuuden) problematiikasta, jolla on kaksi ulottuvuutta: *spatiaalinen* (identiteetti erottumisena) ja *temporaalinen* (identiteetti jatkuvuutena). Identiteetin olemassaolo vaatii erottumista muista yksilöistä tai ryhmistä. Identiteetin jatkuvaa rakentumista eron kautta kuvaa hyvin Stuart Hallin esimerkki siitä, miten satoja vuosia saartaan asuttaneet jamaikalaiset saattoivat liittää itseensä ”mustan” identiteetin vasta sitten, kun 1960–70-lukujen etenkin Britanniaan suuntautunut muuttoliike oli tuonut eteen mahdollisuuden sen kokemiseen.²⁴

²² Kaunismaa 1997, 40; Saukkonen 1996, 5–6. Henkilöllisyyteen perustuneen identiteetikäsityksen mukaisesti henkilö oli siis se, joka sanoi olevansa tai joksi häntä luultiin. Identifiointi perustui näin fyysisiin tuntomerkkeihin (pituus, silmien väri, sormenjäljet...), joita sitten voitiin kirjata mukana kannettavaan identiteettitodistukseen (henkilöllisyyspapereihin).

²³ Saukkonen 1996, 10; Taylor 1992, 32–34; Lehtonen 1997, 24. Taylor käyttää G.H. Meadin termiä *Significant Others*.

²⁴ Hall 1999, 12–13; Saukkonen 1996, 6–10.

Toisaalta identiteetti vaatii myös käsityksiä jatkuvuudesta. Ajallisesti tämä jatkuvuus suuntautuu useimmiten menneisyyteen, mutta myös tulevaisuus on tärkeä, sillä juuri näin muodostuu käsitys siitä, keitä olemme, mistä olemme tulossa ja minne menossa. Kuulumme kaikki joihinkin ryhmiin, joilla on jonkinlaisia yhteisiä arvoja, ajattelutapoja, sääntöjä ja normeja, ja ryhmään kuuluminen on osa identiteettiä. *Identifioituminen* käsitteenä merkitsee samaistumistamme yhteisöön. Yhteisöidentifioituminen (*organizational identification*) kuvaa sitä, missä määrin yksilö määrittelee itseään samoilla attribuuteilla kuin ne, joiden hän uskoo kuvaavan yhteisöä. Ryhmän perustana voidaan näin ajatella olevan sen *kollektiivisen identiteetin* – siis esimerkiksi niiden piirteiden, joita ryhmä ylläpitää, vaikka sen jäsenet vaihtuisivat. Minäkäsityksessämme voidaan ajatella olevan yksityinen ja julkinen puoli: Ensiksi mainittu viittaa omiin tuntemuksiimme ryhmästä, johon kuulumme, jälkimmäinen taas oletuksiimme siitä, miten ulkopuoliset ryhmäämme arvostavat.²⁵

Kaunismaa painottaa niiden historiallisten prosessien huomioimista, joissa kollektiiviset identiteetit muodostuvat. Kulttuuri on avain näiden identiteettien ymmärtämiseen, koska ”kukaan meistä ei ole yksin suomalainen, maakuntansa tai sukunsa jäsen”; toisin sanoen, kollektiiviset identiteetit ovat intersubjektiivisiä, eli edellyttävät useiden ihmisten tai suurten joukkojen yhteistä, joskin neuvottelunvaraista ja muuttuvaista käsitystä asiantiloista. Kulttuurissa on kysymys merkityksistä ja niiden intersubjektiivisestä tunnistamisesta – niistä *symbolisista koodeista*, joiden avulla tulkitsemme todellisuutta. Kollektiivisiä identiteettejä ylläpitävät erilaiset toistuvat ilmaukset, myyttiset kertomukset ja itsestään selvinä pidetyt merkitykset.²⁶

Identiteetin kriisit taas ovat usein seurausta jatkuvuuden tunteen puutteesta: tähän viitataan silloin, kun emme tunne ”juuriamme”.²⁷ Maahanmuuttajalle tällainen kokemus voi olla erityisen tuntuva, mitä kuvaamaan Hallilla on jälleen mainio esimerkki omista kokemuksistaan:

Jokainen maahanmuuttaja kohtaa kaksi klassista kysymystä: ”Miksi olet täällä?” ja ”Koska palaat kotiin?” Yksikään maahanmuuttaja ei tiedä vastausta jälkimmäiseen kysymykseen ennen kuin häneltä sitä kysytään. Vasta silloin hän tietää, että todellisuudessa, jossain syvällä sisimmässään, hän ei koskaan palaa kotiinsa. Maahanmuuttajuus koostuu pelkästä menomatkasta. Ei ole ”koti”, johon maahanmuuttaja palaisi. Ei koskaan ollutkaan. Mutta ”Miksi olet täällä?” on sekin kiinnostava kysymys [...] Me olemme siellä missä olemme voidaksemme olla poissa jostain muualta.²⁸

²⁵ Lehtonen 1997, 24–27; Saukkonen 1996, *ibid.*

²⁶ Kaunismaa 1997, 40–43.

²⁷ Saukkonen 1996, 9–10. Saukkonen toteaaakin osuvasti, että jatkuvuuden kriisissä onkin kyse ajallisesti sekä menneisyydestä että tulevaisuudesta: Juurien tuntemattomuuden lisäksi kyse voi olla myös siitä kokemuksesta, että jokin meille olemuksellisesti välttämätön piirre on katoamassa.

²⁸ Hall 1999, 10.

On syytä erottaa toisistaan vielä kaksi keskeistä identiteettiteoreettista käsitettä, nimittäin *kulttuurinen identiteetti* ja *kansallinen identiteetti*. Kulttuurinen identiteetti on siis käsitteellisesti läheistä sukua edellä määritellylle kollektiiviselle identiteetille, koska jälkimmäistä on syytä pitää kulttuurisena ilmiönä: Vaikka monet yhteisesti tunnistamamme merkitysmallit ovat meille itsestäänselvyksiä, toisenlaisissa kulttuurisissa olosuhteissa ne saattavat olla käsittämättömiä. Kuten Kaunismaa huomauttaa, kansallinen yhteenkuuluvuus on jo itsessään tällainen kulttuurinen itsestäänselvyys, joka ei ajallisesti eikä paikallisesti näyttäydy samanlaisena kaikkialla.²⁹ Kansalla tarkoitettiin aina modernien valtioiden syntyyn saakka samaa syntyperää olleita ihmisiä (antiikin *natio*-käsite), vaikka näidenkin verisiteiden voidaan ajatella olleen useammin oletettuja kuin todellisia. Moderneissa valtioissa kansalla ryhdyttiin tarkoittamaan tiettyä ajankohtana, tietyllä alueella asuvaa ja tietyn hallinnon objektina olevaa väestöä. Toisenlainen käsitys kansasta oli hahmottaa sellaiseksi ne ihmiset, joilla oli yhteinen *kulttuuri*. Tällöin merkityksellistä ei ollut asuminen samassa valtiossa, vaan esimerkiksi kielelliset, uskonnolliset, tapoihin ja elinkeinoihin liittyvät ja arvo- ja ideaalikysymyksiksi ymmärretyt yhtymäkohdat.³⁰

Modernimmalla kansa-käsitteellä voidaan siis lyhyesti todettuna erottaa eri viittauskohteita: Kyse on 1) valtion tai alueen väestöstä, 2) genealogisessa mielessä (suku)yhteisöstä, 3) yhteisen kulttuurin omaavista ihmisistä ja 4) kansallistunteesta, niistä jotka tuntevat kuuluvansa samaan yhteisöön. Kuten Saukkonen toteaa, näillä määritelmillä on historialliset yhteytensä ja painotukset ovat erilaisia eri paikoissa, mutta silti kaikkia neljää kansallisen identiteetin muodostumisen perustaa on mielekästä pitää samanaikaisina retorisia resursseina, joihin kaikkiin esimerkiksi ”suomalaisuudesta” puhuttaessa jatkuvasti viitataan. Kun pohditaan Suomen mishäärien erilaisia tulkintoja kansallisesta identiteetistään eri aikoina, onkin päähuomio tietenkin siinä, miten ”kansa” oikeastaan halutaan määritellä, ja erilaisilla määrittelyillä on saatu aikaan huomattavan erilaisia vastauksia. ”Kansa” on lopulta kertomusten ja mielikuvien rakentama subjekti, ja käsitteiden sisällöistä on käyty – ja käydään – taistelua: Mielikuvia ei voi keksiä täysin tyhjästä, vaan on huomioitava myös puitteet asettavat historialliset kontekstit.³¹ Kuten tulemme huomaamaan, Zinetullah Ahsen Börelle erityisesti vuoden 1923 merkkipaalu – Turkin tasavallan perustaminen – muodosti erään sellaisen tärkeän kiinnekohdan, johon hän saattoi asemoida oman menneisyys- ja tulevaisuushorisonttinsa.

²⁹ Kaunismaa 1997, 41–42.

³⁰ Saukkonen 1996, 7–9.

³¹ Saukkonen 1996, 7–15. Tässä en mene tämän tarkemmin kansan ja nationalismin yleiseen määrittelyyn. Aihetta käsitteleviä klassikkoteoksia ovat mm. Benedict Andersonin *Kuvitellut yhteisöt: Nationalismin alkuperän ja leviämisen tarkastelua* (*Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism*, 1983) ja Eric Hobsbawmin *Nationalismi* (*Nations and nationalism since 1780: Programme, myth, reality*, 1990).

2. TATAARIT, MISHÄÄRIT, ”SUOMEN TURKKILAISET” – KEITÄ JA MISTÄ?

Puhuttaessa kansoista, heimoista, kielistä ja murteista – jotka jo itsessään ovat termeinä sangen tulkinnallisia – koko lisämääre ”turkinsukuinen” on myös kaikkea muuta kuin yksiselitteinen. Kuten muilla vastaavilla käsitteillä, on erilaisilla ”turkkilaisuuden” asteillakin pyritty eri aikoina toteuttamaan erilaisia poliittisia tarkoituksia käyttäjästä ja käyttötarpeesta riippuen. Kuitenkin termi on käyttökelpoinen siinä mielessä, että kielitieteen näkökulmasta turkkilaiset kielet on hyväksytty omaksi sukulaiskieliryhmäkseen, joka käsittää noin kolmekymmentä eri kieltä lukuisine murteineen.³² Ihmisten ja kielten sekoittuminen aikojen saatossa saa turkkilaisuuden pakenemaan useimpia luokitteluja, mutta taustojen ymmärtämiseksi esitetään tässä luvussa katsaus turkkilaiskansojen ja -kielten alkuperään sekä siihen, miten Suomen muslimiyhteisö muodostui.

2.1 Turkinsukuisten kansojen sekä kielten alkuperä ja levittäytyminen

Turkkilaisten tai turkinsukuisten kansojen määrittelyn pohjana on sangen yhtenäinen kieliryhmä, johon kuuluvia kieliä puhuvista ihmisistä noin puolet asuu nykyisen Turkin valtion alueella ja puolet sen ulkopuolella. Kielellistä yhtenäisyyttä selittää se, että nykyisten kielten erottuminen esiturkkilaisesta kantakielestä on nykykäsityksen valossa alkanut paljon esimerkiksi uralilaisia kieliä myöhemmin, vasta noin 300-luvulle tultaessa. Näin voidaan karkeasti erottaa ”esiturkkilainen aika”, jolloin turkkilais- ja mongolikansojen erottaminen toisistaan ei ole mahdollista, ja joka käsittää esimerkiksi hunnivalloitusten kultakauden 400-luvulla. Hunnien etninen tausta olikin luultavasti sangen kirjava. Kantakielen syntysijoilla Keski-Aasiassa ”esiturkin” kielestä kuitenkin irtosi 500-luvulle tultaessa joitakin haaroja, kuten bolgaari ja uiguuri, ja vasta 900-luvulta eteenpäin alkoivat turkkilaiskielet eriytyä ozhug- ja kiptshakkipääryhmiin. Ozhug-ryhmään kuuluvat muun muassa nykyturkki ja turkmeeni, kiptshakkikieliin taas esimerkiksi kazakki ja (volgan)tataari, joka edelleen jaetaan kazanin- ja mishääritataariin. Viimeksi mainittu murre on Suomen vanhimman muslimiväestön äidinkieli.³³

³² Turkkilaiset kielet yhdistettiin aikaisemmin mongoli- ja tunguuskielten kanssa *altailaiseksi kielikunnaksi*. Lisäksi kielten rakenteellisten yhtäläisyyksien pohjalta kehittyi niin sanottu ural-altailainen hypoteesi, jossa altailaiset kielet yhdistettiin *uralilaisen kielikunnan* (jonka suomalais-ugrilaiseen päähaaraan ja sen suomalais-saamelaisen ryhmän itämerensuomalaisten kielten haaraan suomen kieli kuuluu) kanssa yhdeksi suurryhmäksi. Nykyisen kielitieteen valossa ei ural-altailaisen eikä yleisesti edes altailaisen kieliryhmän olemassaoloa tunnusteta, joten varmuudella turkkilaiskielet ovat sukua vain toisilleen. Ks. tarkemmin Anhava 1999, 137–143, 148–149.

³³ Anhava 1999, 137–143; Leitzinger 2006, 23–28; Halén 1999, 317. Leitzinger sijoittaa krimintataarin kielen volgantataarin tavoin kiptshakkikielten joukkoon, Anhava taas ryhmittelee mm. kazakin ja volgantataarin *länsiturkkilaisiin kieliin* ja krimintataarin varsinaisen turkin kielen tavoin *eteläturkkilaisiin kieliin*. Krimintataaria on pidetty myös mahdollisesti jopa omana kielihaaraan. Ks. Leitzinger 2006, 27, vrt. Anhava 1999, 140–142. Tarkemmin Krimin niemimaan tataariväestön historiasta ks. Kullberg 2004, 13–32.

Maantieteellisesti turkinsukuiset (jotakin turkkilaista kieltä puhuvat) kansat ja heimot voidaan jakaa neljään melko selkeään ryhmään. Suurin näistä on Anatolian niemimaata, Kaukasus-vuoriston aluetta ja Balkanin niemimaata asuttava väestö, joka elää entisen Osmanivaltakunnan alueella sisältäen siis myös nykyisen Turkin tasavallan asukkaat. Toisen ryhmän muodostavat ne edellä mainituista kiptshakeista polveutuvat turkkilaiskansat, kuten volganturkkilaiset (volgantataarit), jotka elävät pääasiassa entisen Neuvostoliiton länsiosissa, ja joihin Suomen mishääriväestökin siis kuuluu. Kolmas maantieteellinen ”turkkilaisalue” on kantakielen syntysijoilla Keski-Aasiassa, missä tuon Turkestaniksi kutsutun alueen länsiosaa hallitsi 1800-luvulla Venäjä ja itäosaa Kiina. Neljäs ja pienin ryhmä puolestaan muodostuu Siperian pienistä, harvakseltaan muiden kansojen seassa elävistä turkinsukuisista heimoista, kuten jakuuteista.³⁴

Vaikka Turkki maantieteellisesti nykyään yhdistetään Anatolian niemimaahan, kielten alkukoti lienee siis Siperiassa – turkkilaiskansojen perimätiedon mukaan Altai-vuoristossa. ”Turkkilaisuus” tai ”turkinsukuisuus” on siis ensisijaisesti kielellinen käsite, joka etymologisesti pohjaa kiinalaisten jo 177 eaa antamaan nimitykseen (*tu-kin*) ihmisille, jotka asuivat ”Altai-vuorten eteläpuolella”. Samalla tavoin myös nimitys ”tataari” (*da-da*) on vanhaa kiinalaista alkuperää, ja vaikka sen alkuperäinen merkitys on epäselvä, nimitys *tat-ar* on yhdistetty tutkimuksissa ei-turkkilaisiin – kyseessä on saattanut olla turkkilaiskansojen nimitys naapureilleen, esimerkiksi mongoleille.³⁵

Mongolit eivät ole turkinsukuinen kansa, mutta mongolien ja tataarien historia kietoutuu yhteen. Jo mongolien perimätieto kertoo, että Tšingis-kaanin isä ryösti vaimonsa tataareilta, jotka sitten kostivat teon myrkyttämällä kaanin. Tšingis-kaani taas alistui alamaisikseen turkinsukuisia kieliä puhuneet naapurinsa, minkä jälkeen kaikkia mongoliarmeijan sotureita ryhdyttiin kutsumaan tataareiksi. 1200-luvulla kukoistaneessa mongolivaltakunnassa etniset mongolit muodostivat eliittiluokan, mutta suurin osa valtakunnan asukkaista oli ei-mongoleja, kuten turkinsukuisia kansoja – siis ”tataareja”. Kublai-kaanin kuolemaa (1294) seuranneen mongolivaltakunnan hajoamisen jälkeen muodostuneista valtakunnista kuuluisa Kultainen Orda koostui pääasiassa kiptshakkisukuisesta väestöstä, ja vähitellen nimitys ”tataari” tarkentui koskemaan juuri kiptshakkeja, joihin muut kansat mongolien muodostama ylimystö mukaan lukien sulautuivat.³⁶

³⁴ Leitzinger 2006, 22; Halén 1999, 317. Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen Länsi-Turkestaniin muodostui viisi itsenäistä valtiota: Uzbekistan, Turkmenistan, Tadžikistan, Kazakstan ja Kirgisia. Lisäksi Afganistanin pohjoisosan voidaan ajatella myös kuuluvan historialliseen Turkestaniin. Itä-Turkestan taas kuuluu edelleen Kiinalle, josta se muodostaa turkinsukuisten uiguurien autonomisen Sinkiangin (Xinjiangin) tasavallan. Uiguurien ihmisoikeusliike on ollut viime vuosina näkyvästi esillä, ja demokraatiatilanne koko Turkestanin alueella on ylipäättään hyvin heikko.

³⁵ Leitzinger 2006, 31; Online Etymology Dictionary, hakusana ”Turk”.
[<http://www.etymonline.com/index.php?term=Turk>] (luettu 18.9.2011).

³⁶ Leitzinger 2006, 32–33.

Kultaisen Ordan perustajana pidetään Tšingis-kaanin pojanpoikaa Batua, joka 1237 oli hävittänyt turkinsukuisten bolgaarien valtakunnan Volgalta. Osa bolgaareista – jotka olivat hunnien jälkeläisiä ja eräs varhaisimmin islamin omaksuneista turkkilaiskansoista – oli aikanaan vaeltanut Balkanille, missä turkinsukuiset ja slaavilaiset heimot sekä kielet sekoittuivat. Alkujaan siis turkinsukuinen ja islamin kenties jo 800-luvulla omaksunut heimo jätti perintönään nimen Bulgarian valtakunnalle. Tämän mahtavan valtakunnan myyttisen maineen takia 1700-luvun slaavilaiset munkit intoutuivat ”löytämään” muinaisille bolgaareille slaavilaisen alkuperän. Näin bolgaari-identiteetin omaksumisesta muodostui Venäjän turkinsukuisille vähemmistöille mahdollinen keino saada hyväksyntää sekä isovenäläisissä että islamilaisissa piireissä riippuen siitä, nähtiinkö muinaiset bolgaarit ”slaaveina” vai islaminuskoon jo sen varhaisvaiheessa kääntyneinä ”turkkilaisina”.³⁷

Sen sijaan tataari-nimeen liittyy edelleen Venäjällä negatiivisia konnotaatioita. Kultaisen Ordan perustajan Batu-kaanin mainitsi Marco Polokin ”auringonlaskun tartarien ensimmäisenä hallitsijana”, ja tietoja mongolivalloituksista saatiin ensisijaisesti kukistetuilta vastustajilta. Tämä yhdistettynä mongolien joskus kovaotteiseenkin hajota ja hallitse-politiikkaan 1200–1300-lukujen Venäjällä jätti heihin samaistettujen tataarien harteille huonon jälkimaineen. Kultaisen Ordan hajottua lopullisesti perivät vallan sen alueella tataarit, jotka perustivat Kazanin kaupungin ja oman kaanikuntansa vuonna 1438. Iivana Julma kukisti Kazanin kaanikunnan vuonna 1552, ja tataariylimystön kristinuskoon käännättämisestä huolimatta väestön pääosa säilytti islamin uskon kapinoiden venäläisiä vastaan aina 1700-luvulle asti – julistipa legendaarinen kapinallinen Jemeljan Pugatsev vuonna 1774 Kazanin kaanikunnan jälleen itsenäiseksikin. Itsehallinnon päätymisestä huolimatta Kazanista muodostui volgantataarien kulttuurinen pääkaupunki siitäkin huolimatta, että tataariiperäisen muslimiväestön määrä alueella laski neuvostoaikana huomattavasti. Kazanista tuli myös muslimikansojen (tataarien ja bashkiirien) lyhytikäiseksi jääneen itsenäisen *Idel-Uralin tasavallan* pääkaupunki ja se on myös nykyisen, Venäjään kuuluvan Tatarstanin autonomisen tasavallan pääkaupunki.³⁸ Nykyinen Tatarstan on öljytulojensa ansiosta yksi Venäjän rikkaimmista osavaltioista, ja Kazan on edelleen monille Suomen tataareillekin se kulttuurinen keskus, josta perinnetietoa ja kulttuuri-identiteettiä käydään aika ajoin ammentamassa.³⁹

³⁷ Leitzinger 2006, 28–30, 73–76; Kirkinen 2006, 59.

³⁸ Leitzinger 2006, 32–34, 68–73, 78–82; Kirkinen 2006, *ibid.* Kuvaavaa Neuvostoliiton historianopetukselle oli, että Kultaisen Ordan valtakunnasta puhuttiin kouluissa ”tataarien ikeenä” ja että vuonna 1944 kommunistipuolueen keskuskomitea tuomitsi ”tataarisuuntauksen”, joka oli pyrkinyt objektiivisemmin tutkimaan Kultaisen Ordan historiaa. Vielä vuonna 2000 Tatarstanin tasavallan ”Bolgaarien kansankongressin” puhemies Gusman Halilov ehdotti presidentti Vladimir Putinille Tatarstanin nimen vaihtamista ”Bulgaristaniksi”, jotta sen väestö samaistuisi pikemminkin ”slaavilaiseen” bolgaarikansaan kuin tataareihin (ja tätä kautta mongoleihin). Tämä kertoo Venäjän vähemmistöjen hankalasta asemasta. Venäjän Tatarstanin tasavallasta ks. Deliömeroglu 1997.

³⁹ YLEn *Sukupuutv*-sarjassaan (2007/2011) esittämä jakso mishääri Raif Nisametdinin suvusta on tästä hyvä esimerkki.

Kansallisuusnimityksenä ”tataari” on ongelmallinen, koska se voi käytännössä laajimmillaan tarkoittaa ketä tahansa Turkin ulkopuolella asuvaa ”turkkilaista”. 1900-luvun alkupuolella tataareiksi kutsuttiin melkein kaikkia Venäjän turkinsukuisia kansoja, kunnes useimmille keksittiin uudet nimitykset. Osansa sekaannuksessa oli neuvostoaikana myös valtion virallisella politiikalla, joka pyrki ei-venäläisten vähemmistökansallisuuksien ja -kielten pieniä eroja korostamalla muodostamaan pieniä kansallisuuksia, jotta muslimien yhdistyminen ei uhkaisi neuvostovaltaa. Esimerkistä käy, että Neuvostoliiton ensimmäisessä virallisessa väestönlaskennassa vuonna 1926 tilastoitiin peräti 105 erilaista turkkilais-islamilaista ”kansaa”, ja muun muassa mishäärit oli erotettu omaksi kansakseen. Myöhemmin mishäärit palautettiin yhdeksi ”tataarien” heimoista.⁴⁰

Tataareiksi kutsuttuja kansoja elää siis eri puolilla Euraasiaa, eivätkä edes kaikki Venäjän tataarit suinkaan puhu yhteistä kieltä. Tataarit jaetaan asuinalueensa ja kieltensä perusteella edelleen esimerkiksi krimintataareihin (jotka pitävät nykyisin Ukrainalle kuuluvaa Krimin niemimaata historiallisena kotimaanaan, mistä heitä Stalinin aikana pakkosiirrettiin muualle; heidän kieltensä on krimintataari), ja volgantataareihin, joiden kieliin käytännössä ”tataarin kielestä” puhuttaessa usein viitataan. Kansojen ja heimojen luokittelu ei ole ongelmattonta, mutta lähinnä kielellisin perustein jaetaan volgantataarit vielä mishääreihin ja kazanintataareihin. Suomen vanhin muslimiyhteisö koostuu Venäjältä etenkin 1800-luvun jälkipuoliskolla saapuneiden ihmisten jälkeläisistä, jotka kuuluvat pääsääntöisesti juuri mishääriheimoon.⁴¹

Mishääreiksi kutsutaan Venäjän länsipuolella asuvia volgantataareja, joiden juuret nykytutkimus johtaa usein edellä mainittuihin kiptshakkeihin. Kazanin kaanikunnan hallitsijan poika Kasim pakeni 1452 Mestsheran kaupunkiin, jonka ympärille perusti jälleen oman kaanikuntansa. Kaupunki nimettiin uudelleen Kasimoviksi, mutta sen alkuperäisestä nimestä on johdettu nimitys ”mishääri”. Ryhmittelyjä on muitakin, mutta tärkeintä on huomioda, että juuri krimintataari on historian saatossa erkaantunut volgantataarien kielistä oleellisesti. Mishäärejä kulttuurisesti ja kielellisesti lähimpänä muista tataareiksi kutsutuista heimoista ovat siis kazanintataarit, vaikka näidenkin väliltä on löydetty – tai yritetty löytää – kulttuurieroja. Tietenkin on myös selvää, että ajan mittaan erillään asuvien, samankin alkuperän jakavien ihmisten välille kertyy eroja sekoittumisten myötä.⁴²

⁴⁰ Leitzinger 2006, 35, 71.

⁴¹ Leitzinger 2006, 33–37; Halén 1999, 317; Kullberg 2004, 13–32; Anhava 1999, 140–142.

⁴² Halén 1999, *ibid.*; Leitzinger 2006, 42–45, mishäärien ja kazanintataarien kielellisistä ja kulttuurisista eroista erit. 58–63. Leitzinger korostaa, että volgantataarien kielistä puhuttaessa kazanintataari ei ole kantakieli, josta mishäärimurteet ovat eronneet, vaan että asia on toisinpäin: Muutokset kielessä ovat tapahtuneet Kazanin suurkaupungissa, missä liikenneyhteydet, oppineiden kansainvälisyys ja kirjallinen harrastuneisuus modernisoivat kieltä. Sen sijaan maaseudun mishäärikylissä käytetty kieli sai vähemmän ulkopuolisia vaikutteita.

2.2 Suomen vanhimman islamilaisen yhteisön syntyminen

Valtaosa nykyisten suomalaisten mishääritataarien esivanhemmista saapui tänne 1800-luvun puolenvälin jälkeen, mutta mikään uutuus muslimit eivät Suomen historiassa olleet tätä ennenkään. Kasakkajoukoissa muslimisotilaita oli nähty täällä jo ainakin Tallinnan piirityksen aikaan 1577, osana iso- ja pikkuvihaksi kutsuttujen Venäjän miehityskausien joukkoja (1710–1721 ja 1742–1743) ja Kustaan sodan (1788–1790) taisteluissa. Kun Suomen sodasta (1809–1809) alkanut valtioyhteys uuteen emämaahan Venäjään lisäsi sotilaiden läsnäoloa Suomessa, kasvoi luonnollisesti myös suuriruhtinaskunnan puolella palveluksessa olleiden muslimisotilaiden määrä. Vuodesta 1812 lähtien muslimisotilaista on merkintöjä Viaporin metrikkirjoissa, joihin uskonoppineet (imaamit) merkitsivät tiedot syntyneistä, kuolleista, vihityistä ja eronneista.⁴³

Helsingissä ja muissa varuskuntakaupungeissa muslimisotilaat kuuluivat muun armeijan mukana ajan katukuvaan. Kun sotilaat toivat palveluspaikkakunnalleen myös perheensä, sai pian alkunsa ensimmäinen sukupolvi Suomessa syntyneitä muslimeja. Suomalaisten suhtautuminen tulijoihin oli lähinnä uteliasta: Kasarmilla 1866 vietetty *ramadan*-juhla sai kiinnostuneita ulkopuolisia seuraajia, ja muslimien tapa rukoilla paikasta ja olosuhteista välittämättä herätti sekin hämmästyä. Epätietoisuutta herätti korkeintaan joidenkin muslimisotilaiden halu avioitua tapaamiensa suomalaisten naisten kanssa, mihin keisari lopulta antoi hyväksyntänsä sillä ehdolla, että lapsista kasvatettaisiin kristittyjä.⁴⁴

Suomalaisen islamin varhaishistoria kietoutuu monin paikoin yhteen juutalaisuuden vastaavien vaiheiden kanssa. Kun molempien vähemmistöuskontojen edustajia palveli sotaväessä, sijoitettiin esimerkiksi islamilainen ja juutalainen hautausmaakin yleensä vierekkäin, kuten tapahtui esimerkiksi Helsingissä, Viipurissa ja Ahvenanmaalla. Helsingin Hietaniemen islamilainen hautausmaa virallistettiin 1871, mutta jo tätä ennen muslimit olivat käyttäneet osaa hautausmaasta omien vainajiansa hautaamiseen. Suurimpana erona näiden uskontoryhmien välillä oli se, että juutalaissotilaista valtaosa pyrki palveluksensa päätettyään jäämään Suomeen pysyvästi elinkeinorajoituksista huolimatta, mutta muslimit taas palasivat lähes poikkeuksetta kotiseuduilleen. Muslimisotilaista valtaosa oli taustaltaan kazanintataareja tai bashkiireja, mutta väestön koostumus muuttui pian sotilaiden poistuttua ja kauppiaiden ulotettua matkansa Suomeen asti.⁴⁵

⁴³ Halén 1999, 315. Tarkemmin muslimien varhaisista vierailuista Suomeen ks. Halén 1984, 341–344.

⁴⁴ Halén 1999, 315–316; Leitzinger 2006, 83–86.

⁴⁵ Halén 1999, *ibid.* Suomalaisessa kansanperinteessä toistuvat usein puolimyyttiset tarinat kohdatuista tataareista ja bashkiireista, joita kutsuttiin milloin milläkin nimellä. Suomen juutalaisväestön vastaavista varhaisvaiheista ks. Torvinen 1989, *erit.* 18–97.

Ensimmäiset Suomeen muuttaneet muslimisiviilit olivat nimenomaan mishäärejä, jotka ryhtyivät harjoittamaan kulku- ja torikauppaa valtakunnan länsiosissa – siis myös Suomessa. Kotiseudullaan mishäärit olivat perinteisesti saaneet elantonsa maanviljelyksestä, mutta niukka toimeentulo vaati laajentamaan elinkeinovalikoimaa etenkin kasvukauden ulkopuolella. Monista tataareista tuli – jälleen juutalaisten tavoin – kauppiaita, jotka erikoistuivat myymään etenkin kankaita, vaatteita ja turkiksia. Pietarista muodostui kosmopoliittinen suurkaupunki, jossa kaupankäynnille oli luontaiset markkinat, joiden ehtoihin tulokkaiden oli mukauduttava. Toimeentulo vaati olosuhteisiin sopeutumista, eivätkä muslimit sen enempää kuin muutkaan päässeet näin syrjäytymään yhteiskunnasta. Pääkaupungista taas oli lyhyt matka Suomeen, minne matkustamista ja lopulta asettumista helpotti monien mishäärikauppioiden kohdalla se, että kotiseudulla oltiin asuttu suomensukuisten kansojen seassa. Kaupungeissa ymmärrettiin venäjää, minkä lisäksi suomen kielen rakenne muistutti tataaria tehden näin uuden kielen oppimisen monille helpommaksi.⁴⁶

Erään tarinan mukaan saippukauppiat Samaletdin Jusupoff (Yusuf, 1852–1930) ja Alautdin Salavat (1860–1930) olisivat kauppamatkallaan nukahtaneet juovuspäissään laivaan, joka sitten vei heidät Pietarista Suomeen. Kun kauppa sujui, ilmoittivat he sitten sukulaisilleen, että tataareihin suhtauduttiin Suomessa paremmin kuin Venäjällä. Olipa tarinasta totta toinenkaan puoli tai ei, kulkukauppioiden ilmestyminen katukuvaan herätti myös ärtymystä: tataareja syytettiin toisinaan sanomalehdissä muun muassa kelvottoman tavarankäytön kaupustelusta ja kiskonnasta. Pääsääntöisesti suhtautuminen oli kuitenkin positiivista etenkin Venäjän oloihin verrattuna, ja niinpä pysyvää muslimiasutusta alkoikin vuosisadan taitteeseen tultaessa muodostua Helsingin lisäksi esimerkiksi Viipuriin ja rajaseuduille, Hämeenlinnaan, Tampereelle, Turkuun, Vaasaan ja Ouluun.⁴⁷

Suomeen asettumista nopeutti Riihimäen-Pietarin radan valmistuminen vuonna 1870, ja maanviljely muuttui monille enää pelkäksi kesätyöksi. Kun sekavat maanomistusolot Venäjällä heikensivät ja vastaavasti menestys talvikauppa-kohteissa paransi toimeentuloa, monien kauppioiden perheille Suomesta tuli ennen pitkää pysyvä kotipaikka. Asuinpaikoiksi valittiin suurimpia kaupunkeja ja paikallisia keskuksia erityisesti etelästä, mikä ei ole yllättävää – näin kaikki muutkin maahanmuuttajat pääsääntöisesti toimivat. Jo mainittujen paikkakuntien lisäksi tärkeitä muslimikeskuksia muodostui Kannaksella sijaitsevasta Terijoesta sekä vuoden 1925 jälkeen Järvenpäästä, jonne valmistui vuonna 1942 puinen moskeija ensimmäisenä Suomessa.⁴⁸

⁴⁶ Halén 1999, 316.

⁴⁷ Leitzinger 2006, 86–92, 144–165; Halén 1999, 316–318.

⁴⁸ Leitzinger 2006, 144–145, 161–162, 174; Halén 1999, *ibid.*; Karvonen 1975, 6, 27. Järvenpäässä on paitsi Suomen ensimmäinen, myös edelleen ainoa varsinainen moskeija minareetteineen. Muita muslimien rukoushuoneita Suomessa on nelisenkymmentä.

Asutuksen muututtua pysyväksi syntyi tarve järjestäytymiselle etenkin uskonnollisen elämän turvaamiseksi uudella kotiseudulla. Venäjällä osa mishääreistä oli omaksunut kristinuskon ja osa kääntynyt kommunismin vaikutuksesta ateisteiksi, mutta Suomeen muuttajista käytännössä kaikki olivat perinteisen tavan mukaisesti sunnalaisia muslimeja. Suuriruhtinaskunnassa ei (senaatille 1912 tehdystä aloitteesta huolimatta) ollut erityisiä määräyksiä vähemmistöuskontojen organisaatioista tai hengellisistä viroista, joten oli toimittava yleisvaltakunnallisen lainsäädännön puitteissa. Ensimmäisenä rekisteröitynä islamilaisena yhdistyksenä Suomessa aloitti 6.4.1915 *Helsingin musulmaaniyhdistys*, jonka perustajajäseniin kuului muun muassa seurakunnan tuleva pitkäaikainen imaami Weli-Ahmed Hakim (1882–1970). Yhdistyksen toimesta pyrittiin esimerkiksi avustamaan varattomia sekä tukemaan hanketta oman koulun perustamiseksi.⁴⁹

Muslimiyhteisön lapsia lähetettiin kesäkursseille Terijoelle, minne oli muodostunut vahva muslimiyhteisö pian sen jälkeen, kun läheisen Pietarin varakkaampi venäläisväestö oli vuosisadan alusta ottanut alueen kesäpaikakseen. Varsinaisen oman seurakunnan perustaminen edellytti uskonnonvapauslakia, joka kohtasi kuitenkin itsenäistymisen jälkeenkin vastarintaa suomalaiskansallisissa piireissä. Kesäkuussa 1921 vapautta avarsi laki (173/1921) *Suomen kansalaisen oikeudesta olla maan palveluksessa uskontunnustukseensa katsomatta*. Varsinainen uskonnonvapauslaki annettiin lopulta 10.11.1922 ja se astui voimaan seuraavan vuoden alusta. Islamia tai muslimeja ei laissa varsinaisesti mainittu, mutta sen piiriin luettiin myös muut asianmukaisesti rekisteröidyt uskontokunnat kuin evankelilaisluterilainen ja kreikkalaiskatolinen kirkko. Laissa säädettiin yksilönvapauksien lisäksi muun muassa uskonnollisen yhdyskunnan perustamisesta ja hautausmaista, ja kristillisiin kirkkoihin kuulumattomat vapautettiin kirkon hyväksi maksettavista veroista.⁵⁰

Syyskuussa 1924 jätettiin opetusministeriöön anomus, jonka pohjalta sitten 24.4.1925 uskonnollisten yhdyskuntain rekisteriin merkittiin *Suomen muhamettilainen seurakunta*. Ensimmäiseksi puheenjohtajaksi ja imaamiksi nimettiin Hakim, joka toimi yhteisön hengellisenä johtajana aina vuoteen 1962 asti. Suomesta tuli näin Itävallan (1908) jälkeen toinen länsimaa, jossa muslimiseurakunnalle annettiin virallinen asema. Tosin Turun tuomiokapitulin vastustuksen johdosta seurakunta sai vihkimisoikeuden vasta 1932 – oikeuden pelättiin johtavan moniavioisuuden sallimiseen, vaikka tämä ei ollut mishäärien tapana eikä siis pyrkimyksenäkään.⁵¹

⁴⁹ Leitzinger 2006, 165–167; Halén 1999, 325–326; Baibulat 2004, 50; Karvonen 1975, 7.

⁵⁰ Leitzinger 2006, 145, 165–168; Halén 1999, *ibid.*; Karvonen 1975, 8; Uskonnonvapauslaki (267/1922) [<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1922/19220267>], luettu 28.9.2011.

⁵¹ Leitzinger 2006, 172–173; Halén 1999, 326–327; Karvonen 1975, 8. Pääseurakunnan nimi on vuodesta 1963 ollut virallisesti *Suomen Islam-seurakunta*. Vaikka sen säännöissä ei ollutkaan kielellistä tai etnistä rajausta, kehittyi

Vuonna 1932 siirtokunta käsitti jo noin 700 henkeä ja 120 perhekuntaa, ja myös Tampereesta alkoi kehittyä yhä vahvempi ”muslimikeskus”. Pietarin-radnan ulottaminen Tampereelle asti oli laajentanut mishäärien kauppamatkoja Hämeeseen. Joulukuun 1890 väestönlaskennassa tilastoitiin kaupungissa jo useita muslimeja, ensimmäisten tulijoiden joukossa muun muassa *Tampereen islamilaisen seurakunnan* ensimmäinen puheenjohtaja, kauppias Ymär Alautdin (Sali)⁵². Useimmat tulijoista näyttävät asuneen esimerkiksi Hämeenkadulla tai Tammelassa, lähellä rautatieasemaa. Seurakunnan perustamista edelsivät täälläkin hyväntekeväisyysyhdistykset: Loppuvuodesta 1934 olivat ”Tampereella asuvat Idel-Uralin turkkilais-tataarilaisen yhteisön” nuoret naiset perustaneet oman kulttuuriyhdistyksensä, jota ei kuitenkaan ilmeisesti virallisesti rekisteröity. Sen innoittamana syntyi 1935 perustettu *Tampereen turkkilainen yhdistys*, joka omistautui uskonnollis-kulttuuristen perinteiden vaalimiselle.⁵³

Jo ennen oman seurakunnan perustamista oli Tampereen muslimienkin keskuudessa harjoitettu uskonnollista toimintaa. Joidenkin tietojen mukaan kaupungissa oli toiminut imaami jo ennen vuotta 1910, mutta joko tällöin tai 1912 kutsuttiin Kazanista Tampereelle imaami Alaeddin Abbes (Alau Abbäs), jonka asunnossa Satakunnankadulla oli tilat koulua ja rukoushuonetta varten. Abbes lähti ennen vallankumousta takaisin Venäjälle, mutta palasi vielä 1924 takaisin vain joutuakseen toteamaan, että hänen tilalleen oli valittu toinen opettaja Gibadulla Murtasin⁵⁴, minkä johdosta Abbes tietävästi palasi Neuvostoliittoon. Varsinainen oma seurakunta perustettiin Tampereelle marraskuussa 1942 ja se hyväksyttiin rekisteriin 10.4.1943. Salista tuli puheenjohtaja ja Hakim toimitti myös Tampereen islamilaisen seurakunnan virallisen imaamin tehtäviä vuoteen 1947 saakka, jolloin imaamiksi saapui arvostettu teologi Habibur-Rahman Shakir.⁵⁵

seurakunta vähitellen yhä selvemmäksi kielellis-kulttuuriseksi yhteisöksi, jossa mishääritausta ja tataarin kielen taito ovat määrääviä tekijöitä. Näin myöhemmät maahanmuuttajat ovat käytännössä rajautuneet sen ulkopuolelle.

⁵² Ymär Sali (aiemmin Alautdin, 1876–1951) oli kotoisin Aktukista, ja Tampereelle hän siirtyi vaimoineen 1800-luvun loppuvuosina. Muslimiyhteisön uskonnollis-kansallisille pyrinöille omistautuneella Salilla oli suuri merkitys Tampereen seurakunnan perustamiselle, sillä hän muun muassa lahjoitti lähes 600 000 markkaa Satakunnankadulla sijainneen seurakuntatalon ostamiseksi. Sali käytti liiketoimissaan keräämästään omaisuudesta huomattavia summia myös muuhun identiteettityöhön, kuten kulttuuritapahtumien rahoittamiseen. Ks. Baibulat 2004, 38–39.

⁵³ Baibulat 2004, 14–16, 140–143; Halén 1999, 325–327.

⁵⁴ Gibadulla Murtasin (1895–1968) oli varakkaan perheen poika Turkestanista, joka valmistui opettajaksi Kazanissa. Murtasin joutui Venäjän armeijan mukana rintamalle ensimmäisessä maailmansodassa, ja vangiksi jouduttuaan päätyi Tanskan kautta Berliiniin. Vuonna 1923 teologi Alimcan Idris suositti Murtasiniä opettajaksi Tampereen muslimille, missä tehtävässä hän toimikin aina vuoteen 1941 ja opettajaksi Helsinkiin siirtymiseensä asti. Murtasin hoiti käytännössä myös Tampereen imaamin tehtäviä 1923–1941, mutta kieltäytyi tarjotusta imaamin virasta vedoten siihen, ettei ollut koulutukseltaan imaami vaan opettaja. Ks. Baibulat 2004, 74–75.

⁵⁵ Baibulat 2004, 30–31, 38, 47–54; Halén 1999, 325. Murtasinin jälkeen rukousmenoja johti opettaja Mahmut Rahim, ja myös muita ”maallikkoimaameja” käytettiin tarvittaessa. Habibur-Rahman Shakir (1903–1975) taas oli mm. Kabulissa ja Bombayssa toiminut uskonoppinut, joka arabiaa äidinkielenään puhuneen vaimonsa Bibi-Rehanan (1918–1974) kanssa tarjosi Tampereen muslimille huomattavasti korkeatasoisempaa islamin tuntemusta, kuin mihin nämä olivat tottuneet. Shakirin jälkeen Tampereen seurakunnalla ei ole ollut omaa päätoimista imaamia.

2.3 Kansallisen identiteetin monet mahdollisuudet

Muslimisiirtokunta Suomessa oli vuosisadan taitteen tienoilla muodostunut pysyväksi. Kuten todettua, useimmat tulijoista kuuluivat mishääriheimoon ja puhuivat mishäärimurretta, mutta jonkin verran oli mukana myös esimerkiksi bashkiireja, azereita, kazakkeja ja muita uskonveljiä ja -sisaria. Yleinen tapa olikin kutsua ”omia” yksinkertaisesti nimellä *möselman*, muslimi – se riitti kattamaan samaa uskontoa tunnustaneet ja suurin piirtein samaa kieltä puhuneet ihmiset, ja näiden määreiden varaan käytännössä pitkälti rakentui ensimmäisen maahamme muuttaneen muslimisukupolven itseymmärrys.⁵⁶

Kuten Leitzinger toteaa, mishääreillä on varaa valita kansallisista identiteeteistä. Kielellisin perustein he voivat samaistua muihin turkkilaisiin kansoihin, joiden kielellinen alkukoti lienee jossain Keski-Aasiassa, ja jotka sieltä aikojen saatossa ovat levittäytymisen ja sekoittumisen kautta päätyneet aina Eurooppaan ja Anatolian niemimaalle asti. Tarkemmin mishäärit voivat pitää esi-isinään kiptshakkeja, mikä ulottaisi heidän menneisyytensä mahtaviin mongolivaltakuntiin asti.⁵⁷ Ensimmäisen maailmansodan synnyttämät tapahtumat jättivät kuitenkin oman omalaatuisen jälkensä siihen, miten Suomenkin mishäärit saattoivat kokea oman kansallisen identiteettinsä.

Venäjän keisarikunnan romahdus vuoden 1917 vallankumouksissa avasi Leninin bolševikeille tien valtaan. Noina kuohunnan kuukausina olivat myös valtakunnan muslimit useaan otteeseen pohtineet tulevaa asemaansa. Saksan tuella Kiovassa syyskuussa 1917 järjestetyssä ”Venäjän kansojen kongressissa” turkkilaiskansojen edustajat olivat vaatineet demokraattista liittovaltiota, ja saman vuoden toukokuussa tataarivaltuutettu Fatih Karimov oli muslimien kongressissa nimennyt Suomen esimerkiksi Venäjän turkkilaisille. Karimovin mukaan sortokaudetkaan eivät olleet estäneet suomalaisia vaalimasta omaa kieltään ja kulttuuriaan. Vallankumouksen ja Suomen sekä Puolan itsenäistymisen innoittamina Venäjän muslimien ja suomensukuisten kansojen yhteiseksi tavoitteeksi nimettiin *Idel-Uralin valtio*, joka olisi maantieteellisesti kosketuksissa sen eteläpuolella sijainneeseen Turkestaniin. Tasavaltaan olisivat kuuluneet Kazanin ja Ufan kuvernementit, osia useasta muusta kuvernementista ja kaupungeista muun muassa Kazan, Jekaterinburg, Astrakan, Orenburg ja (Leninin syntymäkaupunki) Simbirsk. Valtiossa olisi ollut 14–15 miljoonaa asukasta, joista puolet turkinsukuisia. Täyttä itsenäisyyttä suositumpi vaihtoehto muslimien keskuudessa oli laaja autonomia demokraattisen valtion sisällä.⁵⁸

⁵⁶ Halén 1999, 323.

⁵⁷ Leitzinger 2006, 63–64.

⁵⁸ Leitzinger 2006, 68–69. Valtion nimi johdettiin sen sijainnista Volgan (tataariksi *Idel*) ja Uralin välissä.

Muslimien kulttuuriautonomia julistettiin elokuussa, ja bolševikkikumouksen jälkeen Idel-Ural julistautui tilaisuuden tullen autonomiseksi 2.12.1917. Ufasta käsin johdetut kansallismieliset kävivät ankaraa valtakamppailua bolševikkien kanssa Kazanissa, mikä päättyi 10.4.1918 puna-armeijan kukistettua Idel-Uralin hallituksen. Maan ensimmäiseksi presidentiksi valittu Sadri Maksudi⁵⁹ pakeni Pietarin kautta Tampereelle, mistä hän jatkoi Pariisiin. Siellä Maksudi vuoden 1919 rauhankonferenssissa vetosi tuloksettomasti lyhytikäiseksi jääneen maansa asukkaiden poliittisten oikeuksien puolesta. Venäjän sisällissodan jatkuessa valkoinen armeija sai Kazanin haltuunsa muslimien avustuksella loppukesästä 1918. Amiraali Aleksandr Koltshakin täällä johtamat valkoiset eivät kuitenkaan tunnetusti olleet kiinnostuneita vähemmistökansojen itsenäisyyspyrkimyksistä, mikä maksoi heille tappion Kazanissa ja pitkälti koko sisällissodassa.⁶⁰

Bolševikkien virallinen ideologia julisti suvaitsevaisuutta vähemmistöjen itsenäisyydelle, mutta käytännössä muslimien yhtenäisyyttä pyrittiin tietoisesti hajottamaan perustamalla kieli- ja murreerojen perusteella omat autonomiset neuvostotasavaltansa sekä bashkiireille (23.3.1919) että volgantataareille (27.5.1920). Suurin osa tataareista oli äänestänyt oikeistoa ja kapinoitakin esiintyi, minkä lisäksi bolševikkien kannattajat pitkälti tuhottiin Stalinin puhdistuksissa 1929–1932, jolloin 2273 tataaria teloitettiin. Idel-Uralin historia oli päättynyt ennen kunnollista alkamistaankaan, mutta sen sinisestä lipusta ja muista symboleista tuli tärkeitä kansallismielisyyden ilmaisukeinoja. Esimerkiksi vuonna 1938 järjestettiin Varsovassa suuret Idel-Uralin valtiopäivien 20-vuotismuistojuhlat, jossa oli mukana Suomen edustusto. Radiolähetyksen ansiosta Tampereenkin tataarit saattoivat kuunnella juhlallisuuksia kodeissaan Baibulatin sanoin ”suuren innon ja syvän tunteen vallassa”.⁶¹

Näin yksi tapa hahmottaa omaa identiteettiä olikin joillekin mishääreille kokea itsensä ”idel-uralilaiseksi”. Tosin kyse oli yleensä pikemminkin poliittisesta tarpeesta eron tekemiseksi suhteessa venäläisiin kuin erityisestä kansallisuusideaalista, mutta tästä esiintyi erilaisia tulkintoja, kuten edempänä tullaan näkemään. Kysymys on pitkälti siitä, mitä termeillä kuten ”tataari” tai ”turkkilainen” on eri aikoina ja erilaisissa asiayhteyksissä tarkoitettu ja ymmärretty.

⁵⁹ Sadri Maksudi (myöhemmin Turkissa Sadri Maksudi Aarsal, 1879–1957) oli kotoisin Kazanin seudulta, missä valmistui opettajaksi. Maksudi valmistui oikeustieteestä Sorbonnen yliopistosta, ja palasi Venäjälle liittyäkseen islamilaiseen perustuslailliseen puolueeseen. Hän oli Kazanin kuvernementin edustajana ensimmäisessä ja toisessa duumassa (1906–1907). Maksudi valittiin 1917 muslimien kansalliskokouksen puheenjohtajaksi ja Idel-Uralin presidentiksi, mutta bolševikkien voiton myötä hän joutui pakenemaan maasta. Vuonna 1922 Maksudi haki perheensä Suomesta, ja he asuivat Berliinissä ja Sorbonnessa, missä Maksudi tutki ja opetti turkkilaisten historiaa. 1925 Maksudi muutti Turkkiin, missä teki merkittävän uran yliopiston professorina. Lisäksi hän istui kolme kautta Turkin parlamentissa. Maksudi tunnettiin suurena Suomen ystävänä. Ks. Baibulat 2004, 107.

⁶⁰ Leitzinger 2006, 69, 108–111. Voittonsa jälkeen bolševikit puolestaan kostivat muslimeille: Muun muassa Nizhni Novgorodin alueella surmattiin 80 kyläläistä, jotka vastustivat tanssiaisten pitoa moskeijassaan.

⁶¹ Leitzinger 2006, 69–71; Baibulat 2004, 114–125.

Jo noin 1860-luvulta lähtien oli voimistunut muiden vastaavien kansallisuusliikkeiden (esimerkiksi pangermanismi ja panslavismi) kanssa samoihin aikoihin syntynyt panturkkilaisuusliike, jonka tavoitteena oli turkkilaiskansojen kulttuurinen ja valtiollinen yhdistäminen. Sinänsä ajatus kaikkien muslimien myös valtiollisesta yhtenäisyydestä (panislamismi) uskovien yhteisön (*umma*) sisällä oli tietysti sisäänrakennettu islamiin jo sen syntymästä lähtien. Käytännössä yhtenäisyyden ideaalia ei kuitenkaan kestänyt kuin Espanjan umajjadi-kalifaatin perustamiseen (929) asti, minkä jälkeisinä vuosisatoina islamilainen maailma pirstaloitui lukemattomin tavoin ja *ummasta* tuli panislamistien poliittisen retoriikan ulkopuolella lähinnä muslimien ”uskonveljeyteen” viittaava käsite. Panislamismi säilyi silti noin 1880–1910-luvuilla muslimiälymystön hallitsevana aatesuuntauksena, jolla oli kannatusta Venäjälläkin, ja joka sen vuoksi aika ajoin oli epäilyksen polttopisteessä sekä tsaarin Venäjän että Neuvostoliiton viranomaisten silmissä.⁶²

1800-luvulla Osmanivaltakunta oli useimmille muslimeille valtioiden joukossa sekä henkinen että poliittinen johtotähti. Osmanihallitsija oli sunnalaisille samaan aikaan sekä *sultan* (sulttaani; valtakuntansa hallitsija) että *khalifa* (kalifi; kaikkien muslimien hengellinen johtaja), ja Istanbulin kalifaatin tunnusti myös Venäjän Katariina Suuri vuonna 1774 maansa muslimien hengelliseksi johtajaksi. Näin Venäjän muslimien ja Osmanivaltakunnan väliset kulttuurisiteet säilyivät tiiviinä. Panturkkilaisuus nousi maallistuneelta pohjalta haastamaan kaikkien muslimien yhtenäisyyden: Toisin kuin panislamismi, pan- tai yleisturkkilaisuus perustui yhteiselle ”rodulle” ja kielelle, ei niinkään uskonnolle. Rohkaisua sen teoreetikot saivat esimerkiksi ajan kielitieteestä.⁶³

Tällä tavalla ajateltuna ”turkkilaisiin” kyettiin lukemaan jopa 80 miljoonaa ihmistä, ja useat Istanbulissa vaikuttaneista panturkkilaisuuden ideologeista olivat taustaltaan nimenomaan Venäjän tataareja. Monet heistä ihailivat kansansa ”pakanallista suuruudenaikaa” ja pitivät Tsingis-kaania suurimpana sankarina, mikä jopa aiheutti Istanbulissa kulttuurisotia. Taustalla oli edellä mainittu tataarien yhdistäminen mongoleihin, mikä toisaalta loi painetta heidän maineensa ”puhdistamiselle” ja toisaalta tarjosi palkkioksi mahtavan menneisyyden. Osmanivaltakunnassa panturkkilaisuus levisi myös länsimielisen nuorturkkilaisliikkeen parissa, joka kaappasi vallan kalifi Abdülhamid II:lta 1908–1909 säätäen uuden perustuslain ja antaen samalla kuoliniskun panislamilaistulle ideologialle. Nuorturkkilaisten vaikutuksesta panturkkilaisuus läpäisi koko valtakunnan poliittisen eliitin.⁶⁴

⁶² Leitzinger 2006, 64–65; Tuomikoski 2002, 33–36. *Umma* tarkoittaa islamilaista uskovien yhteisöä, kontekstista riippuen joko ”seurakuntaa” tai kaikkien maailman muslimien yhteisöä. Sillä on toisinaan tarkoitettu myös islamilaisten valtioiden muodostamaa kokonaisuutta. Islamien varhaishistoriasta ja islamilaisen maailman hajaantumisesta ks. Hämeen-Anttila 2008, 13–87; Öhrnberg 2005, 86–122.

⁶³ Tuomikoski 2002, *ibid.*

⁶⁴ Tuomikoski 2002, 36–38; Öhrnberg 2005, 144–146.

Kun muslimien keskenäinen solidaarisuus oli näin rikottu, arabikansojen keskuudessa pääsi voitolle vastaavanlainen arabinationalistinen aate, ja lopulta maailmansodan ja sisäisten konfliktien rapauttama Osmanivaltakunta hajosi nostaten Turkin itsenäisyys sodan (1919–1923) seurauksena valtaan Mustafa Kemal (Atatürkin) kansallisen vapautusrintaman. Turkin tasavalta julistettiin perustetuksi kansallismielisten pääkaupungissa Ankarassa 29.10.1923. Turkin modernisoijana ja länsimaistajana tunnetun Atatürkin ja hänen seuraajiensa johdolla Turkin tasavallan viralliseksi ideologiaksi näihin päiviin asti vakiintui sivistystä painottanut *kemalism*, omintakeinen sekoitus tasavaltalaisuutta, sekularismia, nationalismia, populismia, etatismia (valtiojohtoisuutta) ja reformismia. Nämä ”kuusi nuolta” kirjattiin lopulta Turkin perustuslakiin vuonna 1937.⁶⁵

Uudessa Turkissa kemalismismi muuttui nopeasti radikaalista aatteesta konservativismiksi, kun huoli valtion asemasta ohitti tärkeysjärjestyksessä alkuperäiset valistusihanteet. Ihanteeksi asetettiin luokaton, monoliittinen yhteiskunta, jossa erilaisten identiteettien olemassaolon nähtiin vaarantavan valtion olemassaolon. Tästä syystä kemalistit eivät hyväksyneet autonomista nationalistista liikehdintää edes puhtaan turkkilaisnationalismin muodossa – löyhästi määritellyn nationalismin monopoli oli näet varattu virallisen valtioideologian käyttöön. Samasta syystä panturkkilaisuus koettiin nyt valtion kannalta vaaralliseksi seikkailupolitiikaksi.⁶⁶

Panturkkilaisuuden kannattajien intresseissä oli kehittää turkkilaiskansoille yleisturkkilainen kirjakieli, toisaalta osmaniturkkia ja Venäjän muslimien ”murteita” (kuten panturkkilaiset näiden kieliä nimittivät) modernisoimalla, toisaalta kielen juuria ja ”alkuperäistä luonnetta” etsimällä. Nämä olivat tietysti keskenään ristiriitaisia tavoitteita, ja ongelmaa ratkaistiinkin paikallisia kirjakieliä kehittämällä – niitä vain tuli edelleen kutsua murteiksi eikä kieliksi. Venäjän muslimien keskuudessa panislamismi ja panturkkilaisuus eivät kuitenkaan muodostaneet samanlaista vastakohtaa toisilleen kuin Turkissa, sillä pääosa valtakunnan muslimeista kuului myös ”turkotataareihin”, kuten turkinsukuisia kansoja yleisesti kutsuttiin. Panislamistit ja panturkkilaiset toimivatkin Venäjän muslimiliikkeissä yhdessä, eikä vastakkainasettelu ollut useimmille heistä relevanttia. Panturkkilaisuuden ja tataarinnationalismin yhteydet olivatkin vahvat, ja bolsevikkikriitikot pitivätkin panturkkilaisuutta kokonaan Venäjän tataarien kehittämänä liikkeenä. Muutaman miljoonan ihmisen kansa saattoi ideologian avulla kokea vahvaa yhtäläisyyttä kaikkiin turkkilaisiin kaikkialla – johtotähtenään Atatürkin uusi, moderni Turkin tasavalta.⁶⁷

⁶⁵ Leinonen et al. 2007, 119–120; Tuomikoski 2002, 38. Atatürkin noususta turkkilaisen kansallismielisen liikkeen johtoon ks. Mango 1999, erit. 101–357. Viimeinen osmanisulttaani Mehmed VI (1861–1926) luopui vallasta 1.11.1922.

⁶⁶ Insel 2007, 121–124; Mango 1999, 332–333. Mustafa Kemal (vuodesta 1934 Atatürk, 1881–1938) itse piti jo 1.12.1922 puheen, jossa hänen johtamansa liike sanoutui irti sekä panislamilaisuudesta että panturkkilaisuudesta.

⁶⁷ Tuomikoski 2002, 12, 38–40; Leitzinger 2006, 64–68.

Suomen mishäärien kielestä muodostui Neuvostoliiton ja Turkin tapahtumien seurauksena ainutlaatuinen poikkeus. Turkissa siirryttiin vuoden 1928 reformin myötä arabialaisesta kirjaimistosta latinalaisiin aakkosiin ja myös volgantataarit omaksuivat tämän tavan, mikä eristi turkkilaiskansoja islamilaisesta yhteisöstä ja sen menneisyydestä. Kun Neuvostoliitossa sittemmin 1930-luvun lopulla siirryttiin virallisesti käyttämään kyrillisiä aakkosia, eristettiin toimenpiteellä jättiläisvaltion muslimiväestö käytännössä pian myös Turkin vaikutuksesta; vähemmistöjä yritettiin tietoisesti venäläistää. Tämän kaiken seurauksena Suomen mishäärien kieli kirjoitusasuineen jäi uniikiksi – tšekäläinen yhteisö oli ehtinyt omaksua latinalaiset aakkoset, mutta kielen äänteet eivät sellaisinaan taipuneet Istanbulin murteelle perustuvaan turkin kirjakielen.⁶⁸

Lopputulos oli kompromissi, missä esimerkiksi mishäärikielen ä-äänne merkittiin turkkilaisittain e-kirjaimella (vertaa Ahsän, Ahsen) tai omalaatuisella viivallisella i-kirjaimella. Tämä ilmentää osaltaan identiteettiristiriitoja: Asia olisi ratkennut lainaamalla suomen kielestä ä-kirjain, mutta panturkkilaismieliset eivät tätä hyväksyneet, koska turkin kielessä ei sellaista ole. Tämä johti esimerkiksi erisnimien moniin erilaisiin kirjoitusasuihin, kun virallisissa yhteyksissä oli pakko noudattaa suomen kielen sääntöjä. Leitzingerin mukaan ilmeisesti vuodesta 1957 lähtien seurakunta ryhtyi ilmoittamaan syntyneiden lasten nimet väestörekisteriin, mikä järjestelmällisesti kirjoitusasuja turkkilaisen oikeinkirjoituksen mukaisesti eli muutti monissa nimissä ä:n e:ksi. Mishäärikielille ei ole tänäkään päivänä olemassa mitään vakiintunutta, yleisesti hyväksyttyä kirjakieltä.⁶⁹

Erilaiset tulkinnat ovat herättäneet eri aikoina mielipide-eroja ja kiistoja Suomen mishääriyhteisön keskuudessa, mutta yhtä kaikki heidän *kaksosidentiteettiään* on kuvattu useimmiten vahvaksi. Tällä tarkoitetaan sitä, että Suomi ja suomalaisuus asettuivat hyväksytyksi ja luonnolliseksi osaksi mishäärien identiteettiä samalla, kun omasta kielestä, perinteisistä tavoista ja islamin uskosta pidettiin kiinni näin täysin valtaväestöön sulautumatta. Kuitenkin nykyään monet mishäärit eivät enää hallitse äidinkieltään tai tunne perinteisiä tapoja, minkä vuoksi esimerkiksi seka-avioliittoihin on useimmiten suhtauduttu torjuvasti. Yleinen maallistuminen ja jäsenistön ikääntyminen on johtanut seurakunnissa jäsenmäärän laskuun. 1800-luvulta lähtien Suomeen saapuneen mishääriväestön integroituminen suomalaiseen yhteiskuntaan oli joka tapauksessa pääsääntöisesti niin sulavaa, että sitä voi hyvin Leitzingerin tavoin kuvata menestystarinaksi.⁷⁰ Eräänlainen menestystarina oli myöskin Zinetullah Ahsen Bören kulkema tie Venäjän Aktukin maalaiskylästä Tampereelle varakkaaksi ja kulttuuria aktiivisesti rikastuttaneeksi kauppiaksi.

⁶⁸ Leitzinger 2006, 71–72, 233–234.

⁶⁹ Halén 1984, 348; Leitzinger 2006, *ibid.*

⁷⁰ Leitzinger 2006, 246–257.

3. TIE TAMPEREELLE (1886–1920)

3.1 Mylläriin poika Aktukista

Aktuk – tai Yanapar, millä nimellä sitä myös on kutsuttu⁷¹ – on kylä Venäjällä, nykyisessä Nizhni Novgorodin *oblastissa*. Lähenevästä romahduksestaan vielä tietämättömässä 1800-luvun lopun Venäjän keisarikunnassa tuo aluehallintoyksikkö tunnettiin Nizhni Novgorodin kuvernementtina, ja Aktuk oli yksi niistä 30–40 mishääriväestön asuttamasta kylästä, jotka kuuluivat kuvernementin piirikuntaan nimeltä Sergatš. Virallisesti kylä kuului itse asiassa Urazin (Urazawilin) pitäjään, joka sijaitsi noin kolmen kilometrin päässä varsinaisesta Aktukista. Aktuk oli Pietarista tai Moskovasta katsottuna perifeerinen maaseudun pikku syrjäkylä, mutta se sijaitsi verrattain lähellä Nizhni Novgorodin suurkaupunkia; tosin matkaa sinne kertyi linnuntietäkin yli 140 kilometriä. Yli 250 kilometrin päässä idässä taas oli tataariväestön kulttuurinen pääkaupunki Kazan. Mishäärien perimätiedon mukaan Aktukin, Urazin ja kolmen muun seudun mishäärirykylän nimet tulivat veljeksiltä, jotka olivat perustaneet nuo kylät joskus historian myyttisessä aamuhämärässä.⁷²

Aktukin kerrotaan olleen tunnettu alavasta maastostaan ja muutamasta korkeasta kukkulastaan, ja tuo seutu oli hyvin tyypillinen 1800-luvun lopun lapsuudenmaisema talonpoikaisen muslimiperheen pojalle. Useimmat Suomeen päätyneistä mishääreistä nimittäin olivat kotoisin tuolta seudulta ja monet nimenomaan Aktukista – niin siis myös ensimmäisen suomenkielisen Koraanin julkaisijana parhaiten tunnettu Zinetullah Ahsen Böre. Useimpien kyläläisten tavoin saivat Ahsen Bören vanhemmatkin elantonsa maasta. Hänen isänsä oli ammatiltaan mylläri, ja tuulimyllyjen kyläksikin voisi Aktukia kutsua, sillä niitä kerrotaan olleen kylässä vuosisadan taitteessa toistakymmentä. Hasan Hamidullan kirjoittaman Yanaparin (Aktukin) historian mukaan seudun maaperä oli mustan mullan ja metsättömien aukoiden johdosta erinomaista viljelykselle, ja kylän yhteispelloilla viljeltiin ruista, kauraa, spelttivehnnää, hirssiä, tattaria, palkohernettä, sokerihernettä, hamppua, perunaa ja muita tyypillisiä viljelyskasveja. Vaikka kylä ei sijainnut vesilähteiden äärellä, kaivovesi mahdollisti säännöllisen viljelyn onnistumisen. Ahkera viljely ja lopulta sähköistetyt myllyt suojelivat kyläläisiä nälänhädältä ja tuottivat osalle heistä jopa jonkinasteista varallisuutta.⁷³

⁷¹ Leitzingerin mukaan kylän toinen nimi Yanapar (”Uusi Par”) viittaisi aikaisempaan mordvalaiseen Par-nimiseen kylään sekä seudulla olleeseen samannimiseen jokeen. Hamidullan kirjoittamassa kylän historiassa sen perustamiseen liittyvää perimätietoa selvitetään aina vuodelle 1078 päiväystä maanomistuskirjasta lähtien, mutta tämän Hamidulla itsekin toteaa väärinymmärrykseksi ja muistitiedon epävarmaksi. Ks. Hamidulla 1954, 47, 57; Leitzinger 1996, 43–44.

⁷² Leitzinger 1996, *ibid.*; Hamidulla 1954, 47–66. Esimerkiksi Ahsen Bören vuonna 1916 Orenburgissa saamaan imaamintodistukseen on merkitty todistuksen saajan olevan kotoisin ”Novgorodin läänin Sergatshin kihlakunnan Urasavskin kunnan Ak Tukin kylästä”. Ks. Zinetullah Imadetdin Ahsenin imaamintodistus 25.10.1916, *Kur’an Kerim-kirjekansio*, CSA.

⁷³ Ahsen Böre 1945, 4–5; Hamidulla 1954, 47–57.

Ahsen Böre kertoo isänsä Imadütdinin (1849–1906) olleen yksi niistä talonpojista, joille kova työ oli tuottanut hieman ylimääräistäkin. Hän oli syntynyt vuonna 1849 Aktukissa Ahsen Bedüilhanin ja tämän vaimon perheeseen yhtenä heidän kaikkiaan kuudesta lapsestaan, eikä hän ollut käynyt koulua – Ahsen Böre kuvaa muistelmissaan isänsä luku- ja kirjoitustaidottomaksi mieheksi, joka ei kuitenkaan koskaan jättänyt väliin muslimin viiden päivittäisen, oikein ajoitetun rukouksen velvollisuutta. Imadütdin oli onnistunut välttymään Venäjän armeijalta tuhannen ruplan maksua vastaan, ja niin hän oli saanut keskittyä viljelyksiinsä sekä työhön yhdessä veljensä Mehmed Sadikin kanssa rakentamansa myllyn parissa.⁷⁴ Isän epäilemättä osin idealisoitu esimerkillisyys muistelmien kuvauksissa kertoo toisaalta tietysti hänen suuresta vaikutuksestaan Zinetullah-poikansa elämässä, mutta menestyksekkään ja mallikelpoisen patriarkan rooli oli epäilemättä myös jotain sellaista, mitä tämä poika itse tahtoi myös muistelmiensa kautta omille lapsilleen välittää.

Imadütdin otti vaimokseen samasta kylästä kotoisin olleen Merhabe Ibrahimovan (1855–1941), jonka kanssa avioliitto oli muistelmien mukaan läheinen ja onnellinen. Merhabe oli yksi Ibrahim Ciddihan-nimisen oppineen miehen lapsista, joita tällä oli kahdeksan kaikkiaan kolmesta eri avioliitosta. Lisäksi Ahsen Böre kertoo Ibrahim Ciddihanilla (1833–1895) olleen myös kaksi tytärtä peräisin Medinan *medrese*-oppilaitoksessa viettämältään ajalta, mutta näiden lasten hän mainitsee asuneen ja avioituneen niin kaukana, että heidän myöhemmät kohtalonsa olivat jääneet perheelle tuntemattomiksi. Merhaben äidin Samsü Hamelin kanssa solmitusta avioliitosta oli Ibrahim Ciddihanilla kaksi tytärtä. Äidinisäänsä Ahsen Böre muistelmissaan kutsuu oikeudenmukaiseksi ja kunnioitetuksi mieheksi, joka hankki omaisuutensa käymällä kauppaa Nizhni Novgorodissa ja tuomalla sieltä myös teen kaltaisia hyödykkeitä myytäväksi eteenpäin tuntemilleen ihmisille kotona Aktukissa. Näin hän saattoi hankkia omistuksiinsa taloja ja maata, jotka sitten jätti perinnöksi ainoalle pojalleen Mustafalle. Tässä kohtaa kertomusta Ahsen Bören kuvaus muuttuu katkerammaksi: Hän paheksuu setänsä liikkuneen väärässä seurassa, sortuneen alkoholiin ja näin tuhonneen isänsä jättämän perinnön. Osansa sävyn katkeruuteen lienee siinä, että hän kertoo äitinsä sisaruspuolten käyttäytyneen myöhemmin tätä kohtaan kylmästi ja torjuvasti.⁷⁵

Imadütdin ja Merhabe saivat kaikkiaan yhdeksän lasta, jotka olivat nimeltään Fettehutdin, Halime, Zahidullah, Halise, Zinetullah (s. 20.3.1886), Abdullah, Abdulkayyom, Abdulhak ja Katiye.⁷⁶ Kuten perinteisenä tapana oli, Ahsen Bören nimi oli alkujaan yksinkertaisesti Zinetullah Imadütdin, mitä muotoa hän Suomeen päädyttyään aluksi käytti venäläistyylisellä off-päätteellä lisätynä

⁷⁴ Ahsen Böre 1945, 4, 10.

⁷⁵ Ahsen Böre 1945, 10–11.

⁷⁶ Ahsen Böre 1945, 11.

(*Imadutdinoff*) ikään kuin sukunimenään, kunnes myöhemmin siirtyi käyttämään Ahsän (Ahsen)-nimeä. Mishäärien tapana oli nimittäin käyttää sukunimenään jonkun aikaisemman sukupolven miehen – yleensä oman isän tai isoisän – nimeä, ja kun Suomeen tullessa papereihin piti laittaa jokin sukunimi, saattoi eri aikaan maahan tulleilla veljeksillä olla eri sukunimet.⁷⁷ Tämän Ahsen Böre toteaa muistelmissaan viitatessaan itsensä ja nuorempien veljiensä tekemiin erilaisiin elämänvalintoihin:

Abdülhak oli Suomen kansalainen, joten hän käytti pelkkää Imadütinia sukunimenään, Abdullah myös käytti pelkkää Ahsenia sukunimenään. Joka tapauksessa me olemme kaikki veljeksiä samasta äidistä ja isästä, joten todellisuudessa he ovat kaikki Ahsen Bören poikia.⁷⁸

Ahsen-nimi tuli sekin suvusta – kyseessähan oli isän puoleisen isoisän etunimi. Böre (”susi”) taas oli alkujaan kutsumanimi, joka myöhemmin turkkilaistumisen myötä vakiintui osaksi perheen virallista sukunimeä. Nimiin liittyvän havainnollistavan tarinan kertoi myös tamperelainen tataari Naim Nasib (Nasibullen, 1917–1998) toimittaja Rauno Harjun haastateltua tätä vuonna 1996:

RH: Tarkoittaako Nasibullen jotain sillä kielellä?

NN: Nasib on siinä, että nasib on jonkunlainen onni [...] tarkoittaa semmosta joo [...] onnistumista. [...] vaarin nimihän se oli, sieltä se, vaarin nimestä se on tietysti lähtöisin, että pojat sai sitten sen saman Nasibin jokainen. Nasibulleniksi sanottiin koska se oli venäläinen [...]

RH: [...] Missä vaiheessa muutit tai jätit pois nimestä sen –ullen?

NN: [...] Kyllä se jossain siinä sen [*sodan*] jälkeen mahdollisesti tuli muutettua[...] sen takia, kun se –ullen oli venäläinen päätte siinä. [...] Ja meikälaisistä useimmat jättivät pois, jos on jotain venäläistä peräistä [...] Nasib se on arabialainen sana [...]

RH: [...] No tota vielä heistä [*Zinetullah Ahsen Bören pojista*] sen verran, että heidän muuttivat nimensä kanssa. Mutta toisinpäin, siis heille tuli lisää sukunimeensä Böreeks.[...] Tiedätkö mikä historia siihen liittyy? Miksi Assen Böre?

NN: [...] No Börehän on susi. [...] oisko se niin komee vai... [...] Niin niitä kai sanottiin Böreeks, haukuttiin. Juu se siitä otti sen nimen sitten itellensä.⁷⁹

Nimi sai lopullisen muotonsa vasta vuosikymmeniä nuoruusvuosia myöhemmin, mutta Ahsen Böre on joka tapauksessa mielenkiintoinen sukunimi tälle miehelle, jonka monet myöhemmin oppivat tuntemaan paitsi päämäärätietoisena ja aikaansaavana, myös riidanhaluisena. Suvun nimi (Ahsen) yhdistettynä lempi- tai pilkkanimeen (Böre) oli paitsi yksi osa vanhaa ja toinen uutta, myös jonkinlainen itseään toteuttanut enne: Susi saattoi tarpeen vaatiessa puraista, mutta toisaalta laumassa ei aina ollut sijaa yksilölle, joka ulvoi eri tahtiin kuin muut.

⁷⁷ Leitzinger 2006, 97. Mishäärikirjakielen vakiintumattomuudesta, translitterointieroista ja suomalaisten virkamiesten nimihankaluuksista johtuen nimestä esiintyy lähteissä ennen Ahsen Böre-sukunimen vakiintumista monia kirjoitusasuja (*Imadutdinoff*, *Aimadetdinoff* tms.) erityisesti virallisissa asiakirjoissa. Ahsän-nimestä myöhemmin käytetty turkkilainen versio taas korvasi ä-äänteen merkin e-kirjaimella (Ahsen). Asiaa on selvitetty tarkemmin edellisessä luvussa. Asiakirjoissa esiintyy myös muita variaatioita kirjoitusasusta (*Ahcsän*, *Achsiän*); etunimen kirjoitusasuna Suomessa säilyi pitkään ilmeisesti ”suomalaisempi” *Siniatulla*. Ahsen-nimen käytön vakiintumista selittänee myös Suomeen säädetty sukunimilaki, joka astui voimaan vuoden 1921 alusta. Ks. henkilömappi 10059, EK-Valpo, KA.

⁷⁸ Ahsen Böre 1945, 98.

⁷⁹ Naim Nasibin haastattelu 3.5.1996. Suomen jääkiekkoliiton historia-arkisto, cd-levy 37, SJMA. Myös Hamidulla mainitsee Aktukin historiassaan, että kylän kuuluisimpia sähkömyllyjä oli ”Bören” mylly. Ks. Hamidulla 1954, 56–57.

Nuoren Zinetullahin sisaruksista Halise-sisko ja Abdulkayyom-veli kuolivat jo lapsina, ja kohtalo koetteli myös Zahidullah-veljeä, joka sairauden seurauksena sokeutui vain kolmen vuoden iässä. Tämä ei estänyt Zahidullahia opettelemasta ulkoa Koraanin tekstejä niin taitavasti, että isoisa olisi halunnut lähettää tämän Pietariin asti opiskelemaan *hafiziksi* (säilyttäjäksi), mutta Imadütdin-isällä ei ollut tähän mahdollisuutta. Tyttölapset eivät käyneet koulua, mutta kaikkien veljiensä Ahsen Böre kertoo olleen luku- ja kirjoitustaitoisia ja saaneen ainakin jonkinlaista opetusta. Merhabe-äiti – hänet puolestaan mainitaan luku- muttei kirjoitustaitoiseksi – kertoi lapsille tarinoita, ja nuori Zinetullah lähetettiin aluksi koulun penkille veljensä Fettehutdinin kanssa.⁸⁰ Kun tiedetään Ahsen Bören myöhempi innostus kirjallisiin harrasteisiin ja koulutuskysymyksiin, vaikuttaa siltä, että luku- ja kirjoitustaito tuli muistelmissa mainita paitsi tietysti ajan maaseudun oloissa harvinaisena taitona sinänsä, myös eräänlaisena muistelmien lukijalle esitettävänä ”todistusaineistona” hänen arvostamiensa ihmisten vilpittömästä mielestä – saattoihan Zinetullah vastaavasti riitojen yhteydessä ivata vihamiehiään näiden tämän taidon todellisesta tai oletetusta puutteesta. Näin oli asian laita oli esimerkiksi erään myöhemmän kiistan yhteydessä hänen kutsuttuaan yhtä kiistakumppaneistaan kirjeessään ”kirjoitustaidottomaksi moukaksi”.⁸¹

Hamidullan historiikin tietojen mukaan Aktukin asukkaiden hartaudenharjoittamiseen alkujaan käytetyn talon tilalle oli rakennettu ensimmäinen vaatimaton olkikattoinen ja minareetiton moskeija jo vuonna 1820, ja myöhemmin parempi rakennus minareetteineen, joka kuitenkin tuhoutui Aktukissa raivonneessa tulipalossa vuonna 1837. Vuokratusta pellostä saaduilla rahoilla kyläläiset kuitenkin rakennuttivat tilalle suuremman, ”turkkilaistyyllisen” moskeijan.⁸² Olivatpa Hamidullan kylähistoriikin muistitietoon perustuvat ajoitukset täysin kohdallaan tai eivät, on selvää, että maaseudulla lapset saivat poikkeuksetta yhteisöllisen, uskonasioita painottavan kasvatuksen. Oppi uskonasioista merkitsi tosin samalla koulutusta ylipäätään, sillä imaami ja opettaja merkitsivät maaseudun kylissä käytännössä yhtä ja samaa henkilöä. Hamidulla mainitsee, että kylän edellisen imaamin poika Haireddin oli pantu hoitamaan tätä tehtävää isänsä kuoltua, ja *mulla* Haireddinia seurasi vastaavasti tämän oma poika Abdel Wahab. Ahsen Bören mukaan taas heidän alueensa imaami Hayretdin (Haireddin) oli perustanut koulun ja pyytänyt hänen Imadütdin-isältään poikia sinne oppilaiksi, mihin tämä suostui lähettäen Zahidullahin ja Zinetullahin imaamin oppiin.⁸³

⁸⁰ Ahsen Böre 1945, 11–14. *Hafiz* merkitsee Koraanin täysin ulkoa osaavaa henkilöä. Islamin mukaan Muhammad sai Koraanin enkeli Gabrielin välityksellä nimenomaan auditiivisesti (kuultuna tekstinä), joten kirjan omimpana muotona ymmärretään edelleen resitoitua (ääneen luettua) tekstiä. Ks. esim. Hämeen-Anttila 2008, 92; Hallenberg 2005, 64.

⁸¹ Avskrift av protokollet 29.1.1920, Kansio 9, Yrjö ja Hilma Jahnssoonin kokoelma, KA. Kyseisestä kiistasta professori Yrjö Jahnssoonin ja tämän mishääriystävien kanssa ks. tämän tutkielman luku 5.3, erit. sivu 55.

⁸² Hamidulla 1954, 68–69.

⁸³ Hamidulla 1954, 70; Ahsen Böre 1945, 14.

Muutaman vuoden kuluttua imaamin poika Abdulvahap (Abdel Wahab) oli suorittanut omat opintonsa loppuun, minkä jälkeen hän palasi Aktukiin ja ryhtyi siis vuorostaan imaamiksi – ja veljesten opettajaksi. Uusi opettaja selvästi vaikutti Ahsen Böreen, sillä muistelmissaan hän korostaa tämän kykyä tehdä selkoa uskontoon liittyvistä kysymyksistä. Hänen mukaansa aiemmat opettajat opettivat kyllä asioita sieltä täältä, mutta eivät varsinaisesti huomioineet sitä, ymmärsikö oppilas asian vai ei. Imaami Abdulvahap taas opetti aiemmin neuvottomia poikia kertomaan uskonnostaan ja selvitti näille muslimin tarvitsemat tiedot Jumalasta, profetoista, pyhimyksistä, pyhistä kirjoista ja rukouksista. Ennen pitkää pojat edistyivät opinnoissaan, ja nuori Zinetullah ryhtyi lukemaan islamin pyhiä kirjoituksia myös yhdessä kolmen opiskelutoverinsa kanssa.⁸⁴ Opetuksella oli varmasti myös oma vaikutuksensa Ahsen Bören myöhemmän kulttuuri-identiteetin muodostumiselle: Moskeijassa rukoileminen oli paitsi muslimin velvollisuus, myös tapa valita puolensa maailmassa, jossa vaihtoehtoina olivat muslimin elämä ja omista tavoista kiinni pitäminen – tai venäläistyminen. Hän lienee oppinut näin jo varhain, että maailmassa oli valittava puolensa.

On syytä pitää mielessä, että Ahsen Bören muistelmat vuodelta 1945 olivat ilmeisen selvästi tarkoitettut paitsi omaelämäkerraksi, myös elämänohjeeksi ja varoitukseksi hänen omille lapsilleen. Kuten edempänä huomataan, hän oli muistelmatekstiään laatiessaan mitä innokkaimmin pesueensa elämän kurssin suuntaa asettamassa. Ahsen Böre tunnustaa, ettei hän lahjakkuudestaan huolimatta ollut aina mallioppilas: Hän oli luokan tottelemattomimmasta päästä, mistä seurasi usein imaamin antama selkäsauna. Viimeisinä opintovuosinaan hän kuitenkin auttoi paljon opettajaansa, ja kun valituksen sanaa ei kuulunut, Ahsen Böre toteaa ilmeisesti lopulta miellyttäneensä opettajaansa ja koulun päättyessä 16-vuotiaana saaneensa tämän siunauksen. Isä olisi tahtonut Zinetullahin jatkavan kouluttautumistaan Kazanissa, mutta pojalla oli muuta mielessään.⁸⁵

Zinetullah oli näihin aikoihin alkanut unelmoida liikemiehen urasta, ja tätä varten hän pyysi isältään lupaa matkustaa Pietariin. Imadütdin vastusteli sanoen, että opiskelua tulisi jatkaa nyt, kun se oli mahdollista; myöhemmin paluuta ei enää olisi. Poika ei kuitenkaan luopunut haaveistaan, joten lopulta isä antoi periksi. Tosin vastustelu lienee ollut käytännössä hankalaa jo siitä syystä, että ruokittavia suita perheessä oli riittämiin, minkä lisäksi perheen pojista Fettehutdin oli jo aikaisemmin lähtenyt pääkaupunkiin koittamaan siipiensä kantavuutta.⁸⁶ Ehkä isä saattoi näin ajatella, että isovelji pitäisi mahdollisesti Zinetullahin poissa enimmistä hankaluuksista.

⁸⁴ Ahsen Böre 1945, 14–15. Islam pitää moskeijassa rukoilemista miehille erityisen ansiokkaana tekona, naisten taas on ansiokkaampaa rukoilla kotona. Ks. tarkemmin esim. Hämeen-Anttila 2008, 120–124; Hallenberg 2005, 27–29.

⁸⁵ Ahsen Böre 1945, 15.

⁸⁶ Ahsen Böre 1945, 15–16.

Ahsen Böre muisteleeikin suuresti ihailevaan sävyyn isänsä varakkutta ja taloudellista riippumattomuutta: Tämän talo oli ollut suuri ja kaunis koristeltuine ovineen ja Mekkaan päin osoittavine puutarhoineen, joista perhe sai omenoita ja omien mehiläispesien hunajaa niin, ettei niitä koskaan tarvinnut ostaa. Vanhemmat asuivat talon yläkerrassa, lapsille oli huoneensa ja alakerta toimi varastona ja eläinten tiloina. Isän tilukset tuottivat paljon ruokaa hänen suuriin varastoihinsa, ja kesäaikoina kyettiin palkkaamaan useita maatyöläisiä ja näin jakamaan varoja muillekin. Zinetullahin oli kuitenkin löydettävä oma polkunsä, joten isä antoi Muhutdin Sabinođlu-nimiselle miehelle kymmenen kultaruplaa matkaa varten uskoen poikansa hyvinvoinnin tämän harteille.⁸⁷

Ennen Pietariin lähtöä Imadütdin antoi pojalleen ohjeita, joita tämän tuli noudattaa: Ruplan ansaitsemiseksi piti ensin osata arvostaa kopeekkaa, kaikissa toimissaan piti aina muistaa olla oikeudenmukainen, eikä kenenkään toisen huijaamista saanut kuvitellakaan. Myöhemmin Ahsen Böre saattoi muistella, miten isä itse oli näyttänyt hänelle esimerkkiä myymällä väelle huonoina aikoina jauhoa puoleen hintaan. Kun Zinetullah oli kysynyt isältään, eikö olisi parempi odottaa ja myydä jauhot sitten korkeampaan hintaan, isä oli todennut pojan voivan tehdä niin myöhemmin, mutta hänen omatuntonsa ei sitä sallinut: Rahaa ei voinut viedä mukanaan tuonpuoleiseen, missä vääryydellä hankitusta omaisuudesta perittäisiin kaksinkertainen hinta – miten kukaan silloin voisi vastata teoistaan luojalleen? Nämä ohjeet mielessään 17-vuotias Zinetullah Imadütdininpoika lähti tovereineen matkaan kohti Pietaria syksyllä 1903.⁸⁸ Isä näyttäytyy kertomuksessa näin jälleen myös metaforisena, ohjaavana hahmona – ja Zinetullah itse tämän hyveellisen tradition jatkajana.

Pysähtykäämme hetkeksi tähän: mitä näistä Ahsen Bören lapsuuden- ja nuoruudenkuvauksista voidaan varsin vähäiseen muuhun tuota aikaa koskevaan, käytettävissä olevaan tietoon yhdistettynä päätellä? Ainakin se, että yksinkertaisen maalaiselämän tarjoamat mahdollisuudet eivät olleet välttämättä parhaat mahdolliset, mutta toisaalta on varsin ilmeistä, että monelle ne olivat nuorta Zinetullahia ja tämän sisaruksia vielä paljon heikommat. Mylläri oli kuitenkin yhteisössään enemmän kuin pelkkä pahainen maanviljelijä, eikä kuvaus lapsuudenkodin mukavista oloista muutenkaan hengi ”ryysyistä rikkauksiin” -tunnelmaa, vaan sen kirjoittaja tunnustaa avoimesti niissä olosuhteissa sangen kelvolliset lähtökohtansa elämänsä myöhemmille poluille. Hän olisi omien sanojensa mukaan voinut saada vielä lisää mahdollisuuksia opintiellä, mutta veri veti kohti suurta maailmaa. Epäilemättä myös tuon suuren maailman houkutukset – suurkaupungin nuoret neidot, Pietarin hämyiset kapakat korttipöytineen ja muut maaseudulla vieraammat syntiset ilot – tuli nuoren miehen nähdä omin silmin. Maailman ääni kutsui tulevaa kauppiasta.

⁸⁷ Ahsen Böre 1945, 4, 15.

⁸⁸ Ahsen Böre 1945, 4–5, 15–16.

3.2 Pietarin ja Viipurin kautta Kannakselle

Matka Pietariin alkoi muistelmien mukaan Volgan rannalla sijaitsevasta ”Liskavin” (Lyskovon) kaupungista, missä matkalaiset astuivat laivaan, joka matkasi jokea luoteeseen aina Nizhni Novgorodiin asti. Nuori Zinetullah matkusti suurten kantamusten kanssa ja oli lopen uupunut päästessään lopulta rautatieasemalle ja junaan, missä saattoi levähtää: matka Moskovan kautta pääkaupunkiin Neva-joen suistoon kesti viisi päivää. Pietarissa Zinetullahia oli vastassa hänen vanhin veljensä Fettehutdin. Veli, jota Ahsen Böre muistelmissaan kutsuu heikoksi kauppamieheksi, oli matkannut poikien isän kanssa kaupunkiin jo aiemmin, ja asui nyt kolmen huoneen asunnossa osoitteessa Borovaya Ulica 23 yhdessä joukon muita muslimeja kanssa. Zinetullah lienee ilahtunut tästä, sillä hän muisteli tavanneensa täällä myös ystävänsä Dinmuhammed Aynetdinin.⁸⁹

Zinetullahin ensimmäisen Pietarin-matkan aikaan keisarikunta oli juuri lähestymässä hetkeä, jolla tuli olemaan suuri vaikutuksensa sille, että koko vallinnut järjestelmä haastettiin kohtaamaan muuttuneen maailman todellisuus: Aamuhämärissä 9. helmikuuta 1904 keisarillisen Japanin armeijan torpedoveneet yllättivät Venäjän Tyynenmeren-laivaston Port Arthurissa. Konfliktin taustalla oli suurvaltakamppailu, jota Venäjän 1894 kruunattu uusi tsaari Nikolai II (1868–1918) johti henkilökohtaisesti. Hänen valtopoliittiset haaveensa olivat törmänneet lännessä ja etelässä muihin suurvaltoihin, mutta Kaukoidässä vain taivas oli rajana Nikolain suunnitelmille. Siperian-rataa venytettiin kohti Tyynenmeren rannikkoa, muut kansallisuudet alistettiin Venäjän lipun alle ja tsaarin sisäministeri Vjatseslav Konstantinovitš von Plehve (1846–1904) piti ”pienää voittoista sotaa” ainoastaan tarpeellisenä vanhojen yhteiskunnallisten rajojen murtumista seuranneiden kapinoiden ja maan alla levinneiden sosialistivallankumouksellisten ajatusten tukahduttamiseksi.⁹⁰

Nikolain suunnitelmissa oli tunnetusti se pieni vika, että aasialaisten – etenkin Japanin – mahdollisuutta vastata imperiumin laajenemisyhkymiin ei otettu vakavasti. Japani oli lyönyt Kiinan vuosien 1894–1895 sodassa, ja se piti Venäjän haluamia alueita oman imperiuminsa tulevina osina. Venäjän laajenemista kavahtanut Englanti ja Japani löysivät vuonna 1902 toisensa yhteistyösopimuksen merkeissä, ja lopulta myös Ranska vetäytyi Venäjän tukemisesta vuoden 1904 *entente cordiale*n myötä. Vuosien 1904–1905 tappiollinen Japanin-sota ja sen sytyttämä kuohunta paljastivat lopulta sen, miten kaukana Venäjän kansan ja sitä hallinneen itsevaltiaan todellisuudet olivat toisistaan. Jos Zinetullah kiinnitti huomiota tähän kuohuntaan jo ensimmäisellä Pietarin-matkallaan, ainakaan hän ei sitä muistelmissaan tässä yhteydessä mainitse.

⁸⁹ Ahsen Böre 1945, 13, 16.

⁹⁰ Luntinen 2006, 292–295.

Tilaa sen sijaan saavat henkilökohtaiset muistot siitä, miten hän aloitteli kauppiaan uraansa. Häntä kohdeltiin vieraan tavoin vain yhden päivän ajan, minkä jälkeen Fettehutdin otti veljensä mukaansa tutustumaan elämään pääkaupungin vilinässä. Zinetullahin neljäntenä Pietarin-päivänä Fettehutdin lähetti hänet tapaamaan Vasili Ivanovitš-nimistä kauppiasta, jolta tämä sai velaksi kankaita 30 ruplan arvosta. Näin hänestä oli tullut yksi pietarilaisista kulkukauppiaista, jotka kulkivat ovelta ovelle kantamiaan tavaroitaan kaupittelemassa. Työ ei alkanut ongelmitta: Hän unohteli kankaiden hintoja ja joutui palaamaan niitä tarkistamaan, mikä toisinaan johti kauppojen peruuntumiseen. Jotkut ihmiset suhtautuivat silti aloittelevaan kauppiaseen ymmärtäväisesti maksaen hieman ylimääräistäkin, ja näin Zinetullah oppi hitaasti ansaitsemisen pelisääntöjä.⁹¹

Ahsen Böre muisteli kirjoittaneensa kotiin Aktukiin joka viikko, lähettäen toisinaan vanhemmilleen myös teen tai kankaiden kaltaisia lahjoja. Hän kuuli vanhempiansa ne vastaanotettuaan itkeneen ja rukoilleen ilosta – ei siksi, että he olisivat kärsineet puutteesta, vaan koska heidän poikansa hyväsydämysyys tuotti heille niin suunnatonta iloa.⁹² Vaikka näin olisikin ollut, jälleen lienee turvallista olettaa, että hän mainitsee tämän muistelmissaan myös opetuksena omille lapsilleen, joiden kaikkiin elämänvalintoihin hän ei ollut tyytyväinen – lasten tuli kunnioittaa vanhempiaan ja pysytellä perheensä yhteydessä, mistä hän tarinallaan saattoi tarjota konkreettisen esimerkin.

Kertomuksensa mukaan hän maksoi vuonna 1904 velkansa Pietarissa ja matkusti takaisin Aktukiin tapaamaan sukulaisiaan ja ystäviään, joiden kanssa jälleennäkeminen oli riemukas. Imadütdin ja Merhabe olivat hyvin onnellisia ja tyytyväisiä poikansa toimien suhteen, mutta yksi asia askarrutti heidän mieltään: Zinetullah oli nyt aikuinen mies, ja vanhempien perinteisenä tehtävänä oli etsiä pojalleen sopiva puoliso. Näin Imadütdin ja Merhabe ryhtyivät kiertelemään niissä Aktukin taloissa, joissa he tiesivät olevan sopivia nuoria, naimattomia tyttöjä. Useista ehdokkaista he päätyivät lopulta Ziyad Sikam-nimisen miehen ainoaan tyttäreeseen, jonka olivat todenneet Zinetullahille sopivaksi vaimoksi ja lähettäneet tavan mukaisesti avioliitonvälittäjän (*yavçi*) perheen luokse. Ahsen Böre kertoo, että kohtalo puuttui hänen elämänsä kulkuun: Avioliitonvälittäjällä oli itsellään samanikäinen poika, ja hän päätti Zinetullahin sijaan naittaa Ziyad Sikamin tyttären omalle pojalleen. Tästä syystä välittäjä puhui Zinetullahista hyvän sijaan pahaa tytön perheelle, ja vaikka Imadütdin ja Merhabe odottivat kokonaisen vuoden vastausta avioliittotarjoukseen, tyttö päätyi lopulta toisaalle. Myös seuraava yritys naittaa hänet kylän *mullan* Ismailin tyttäreelle epäonnistui.⁹³

⁹¹ Ahsen Böre 1945, 16–17.

⁹² Ahsen Böre 1945, 17.

⁹³ Ahsen Böre 1945, 18. Hamidullan mukaan Ismail oli Izzätulla-nimisen *mullan* poika, jota ”eräät seurakunnan maineikkaimmat ja itsepäisimmät henkilöt” olivat ajaneet Aktukiin uudeksi *mullaksi*. Hän kertoo Ismailin kuolleen bolševikkien vankina Nizhni Novgorodissa joskus vuosien 1922–1930 välillä. Ks. Hamidulla 1954, 70–72.

Tämän on täytynyt olla nuoren Zinetullahin itsetunnolle kolaus, jonka selittäminen ulkoisten tekijöiden – kuten pahalla kielellä puhuneen avioliitonvälittäjän – kautta kenties vähensi asiasta syntynyttä mielipahaa silloin, kun hän muistelmiaan kirjoittaessaan joutui matkustamaan mielessään takaisin nuoruusvuosiinsa. Zinetullahin ensimmäinen avioliitto solmittiin lopulta kesällä 1905 viipurilaisen muslimin Ziyadedin Kelimullahoğlun tyttären Katiyan kanssa. Liitto kesti seitsemän vuotta, mutta ei ollut onnellinen: Ahsen Bören mukaan pariskunnalta puuttui kokonaan keskinäinen rakkaus ja kunnioitus, eikä naista, joka ”ei ollut viisas” kyennyt puheilla muuksi muuttamaan. Pariskunnalle syntyi joka tapauksessa kaksi tytärtä, jotka saivat nimet Saadetbanu ja Afife.⁹⁴ Mitä pahaa poloinen Katiya sitten ikinä miehensä mielestä olikaan tehnyt, selvää oli, että tämä muistelmissaan vuosikymmenten onnellisen avioliittonsa perspektiivistä saattoi arvostella ensimmäistä vaimoaan tavalla, jolla tämä vertautui varsin epäreilusti myöhempisiin onnen aikoihin.

Hieman vastentahtoisesti Zinetullah palasi vuonna 1906 Pietariin jatkamaan kulkukauppaa perheensä elättämiseksi. Ohjeita antoi jälleen opettaja Abdulvehap, joka kehotti Zinetullahia etsimään onneaan suurista kaupungeista kärsivällisesti. Tätä onneaan hän mitä ilmeisimmin etsi myös sellaisilta lähteiltä, joille ei toivonut omien lapsiensa tien vievän. Muistelmissaan Zinetullah tunnusti eläneensä nuorena ”nautintojen täyttämää elämää”, johon kuului tupakoinnin ja kapakkapelien kaltaisia paheita – shakkia hän sen sijaan piti sopivan kulturellina pelinä – ja niinpä varoittavan esimerkin kautta olikin luontevaa sijoittaa hänen lapsilleen jättämiensä elämänohjeiden joukkoon paitsi hänelle niin tunnusomaiset rehellisyys, säästäväisyys ja sanojen pitäminen, myös pysyminen erossa alkoholista (”kaiken pahan äiti”), uhkapeleistä (”kaikesta, mitä pelataan rahasta”) ja tupakoinnista (”sairaus, joka pilaa terveyttenne”).⁹⁵ Näihin kaikkiin sai myös *rahansa* tuhlatuksi.

Uskontoon oli kuitenkin Zinetullahin nuoruudessa syytä sopeutua, sillä se määrittä muslimiyhteisön vähemmistöidentiteettiä kaikkein eniten. Jo ensimmäisen Pietarin-matkansa yhteydessä hän oli saanut tottua siihen, että Fettehutdinin asuintoverit eivät halunneet kattonsa alle ketään, joka ei suorittanut viittä päivittäistä rukoustaan ja käynyt säännöllisesti perjantaisin moskeijassa. Fettehutdin oli lisäksi toisinaan toiminut Pietarissa imaamin sijaisena, ja myös Zinetullahia oli pyydetty lukemaan ääneen Koraania. Nyt hän ryhtyi yhdessä ystävänsä Dinmuhammed Aynetdinin kanssa opiskelemaan pyhää kirjaa tunnetun *hafizin* Sadri İşverdin johdolla, joka lukunäytteet saatuaan totesi ystäväysten tarvitsevan ohjausta, mikäli he aikoivat kehittyä taidossaan. Nuorukaiset suostuivat, ja kävivät muistelmien mukaan kahden vuoden ajan *hafiz* Sadrin luona opetettavina.⁹⁶

⁹⁴ Ahsen Böre 1945, 18.

⁹⁵ Ahsen Böre 1945, 24, 47, 66.

⁹⁶ Ahsen Böre 1945, 16, 24.

Kulkukauppa ei muistelmien mukaan kuitenkaan miellyttänyt Zinetullahia. Jotkut Aktukin nuorukaisista olivat lähteneet koettamaan kauppaonneaan Suomen puolelle ja kirjoittaneet kaiken olevan siellä helpompaa, ja tämä ajatus alkoi mietityttää myös Zinetullahia. Hän kuitenkin oli huolissaan ajatuksesta, että edessä saattaisi olla muutto vieraaseen maahan. Huolia hälvensi niiden paljastaminen *hafiz* Sadrille, joka kertoi nähneensä unessa Zinetullahin tulevaisuuden olevan kirkas: Hänen tulisi pysyä sitkeästi aikeissaan ja viipyä vähintään kaksi vuotta, eikä tulla muutaman kuukauden kuluttua jonkin pienen vaikeuden takia kertomaan, miten kulkukauppa Pietarissa oli parempaa. Näitä ohjeita hän kertoo muistelleensa myöhemmin, kun tunsu itsensä turhautuneeksi ja väsyneeksi, ja kovan työn merkityksen korostaminen omille lapsille oli jälleen kertomusten selvä opetus. Kauppatoimensa hoidettuaan hän päätti elokuussa 1906 matkustaa Tampereelle.⁹⁷

Zinetullah oli jo ostanut junalipun Tampereelle, mutta päätti vierailta muutaman päivän ajan matkan varrella Viipurissa, koska hänen vaimonsa Katiyen isä Ziyadetdin Kelimullahoğlu asui tuossa kaupungissa. Pian appivanhemmat kuitenkin ryhtyivät houkuttelemaan Zinetullahia jäämään Viipuriin pysyvästi todeten, että kulkukauppa oli samaa kaikkialla ja venäjää taitava kauppias pärjäisi hyvin Viipurissa, missä oli paljon venäläisiä.⁹⁸ Suomenkielinen väestö oli toki kaupungissa enemmistönä, mutta venäläisväestön osuus oli todellakin huomattava: Vuonna 1900 kaupungissa ja sen ympäristössä asuneista lähes 37 000 hengestä oli noin 6500 muita kuin suomen- tai ruotsinkielisiä, ja 1910 Viipurissa asui jo yli 5000 venäjänkielistä henkilöä. Näiden lisäksi kaupungissa toimi Suomen suurin venäläinen varuskunta, jossa palvelustaan suoritti noin 2000 sotamiestä.⁹⁹ Tataarikauppiat harjoittivat Viipurissa aluksi kulku- ja torikauppaa, mikä useimpien kohdalla myöhemmin muuttui hallikaupaksi Repolan kauppahallissa sekä Kulmahallissa.¹⁰⁰

Näin hän kertoi myöntyneensä appensa pyyntöön ja jääneensä Viipuriin. Zinetullah sai Ziyadetdinilta tavaraa myytäväkseen, muttei edelleenkään nauttinut työstä: Pietarin jälkeen Viipuri tuntui pieneltä, eikä kaupungissa asunut hänen arvionsa mukaan kuin 60–70 muslimia. Näitä hän joka tapauksessa kutsui nyt yhteen perjantairukousten järjestämiseksi, mikä johti siihen, että hän itse päätyi Alim Bahautdin-nimisen henkilön aloitteesta suorittamaan Viipurin imaamin tehtäviä. Kaupankäynnin alettua sujua paremmin Zinetullah saattoi kutsua vaimonsa ja myös nuorimman

⁹⁷ Ahsen Böre 1945, 24–25; Ks. myös Zekiye Ahsen Bören kirje Harry Halénille 6.7.1999, *Tatarica* 17, KK.

⁹⁸ Ahsen Böre 1945, 25.

⁹⁹ Paavolainen 1980, 257–262; Huuskonen 1980, 682–684; [<http://www.viipurikeskus.fi/autonomiasali.html>], luettu 11.11.2011. Vuoden 1900 lukuun sisältyy myös joitakin saksankielisiä asukkaita. Ruotsi oli myös Viipurissa hallinnon kieli, mutta esimerkiksi Viipurin kaupunginvaltuuston pöytäkirjat muutettiin suomenkielisiksi juuri samoihin aikoihin kun Zinetullah oleskeli kaupungissa, vuonna 1907.

¹⁰⁰ Halén 1999, 318.

veljensä Abdulhakin Viipuriin, mutta imaamin tehtävä alkoi haitata hänen työskentelyään.¹⁰¹ Islamin viidestä peruspilarista viisi päivittäistä rukousta (*salát*) rytmittävät kaikkien muslimien arkea. Ne ajoittuvat aamuun, keskipäivään, iltapäivään, iltaan ja alkuyöhön (*fajr, zuhr, asr, maghrib, ishá'*), ja muslimin on ilman erityistä estettä suoritettava ne ajallaan. Muita tärkeämpi rukous on kuitenkin perjantain keskipäivärukous, johon liittyy moskeijassa pidetty perjantaisaarna (*khutba*). Periaatteessa kuka tahansa täysivaltainen miespuolinen muslimi voi toimia rukoustenjohtajana, mutta yleensä rukousta johtaa imaami. Tehtävästä alkoi nimenomaan perjantaisaarnan vuoksi muodostua Zinetullahille taakka: Sen johdosta hän ei enää voinut matkustaa kovin kauas, jotta ei olisi myöhästynyt toimituksesta. Kertomuksensa mukaan kuitenkin jatkoi tällä tavalla kokonaisen vuoden ajan ennen päätymistään Kannakselle.¹⁰² Rivien välistä on siis melko selvästi luettavissa, että hänelle kaupallinen polku loisti selvästi uskonnollista kirikkaampana, mitä toimentuloon tuli.

Huhtikuussa 1906 Zinetullahin isä Imadütdin kuoli, ja hänet haudattiin kotikyläänsä Aktukiin. Esimerkkinä toimineen isän kuolema lienee jo itsessään lisännyt Zinetullahin epävarmuutta tulevaisuuden suhteen, mutta lisäksi näihin vuosiin ajoittuu myös muita tragedioita. Koska tapahtumien ajoitukset perustuvat lähinnä muistelmiin, tarkkojen päiväysten tai aina edes vuosien selvittäminen ei ole mahdollista, vaan useiden Ahsen Bören nuoruusvuosiin liittyvien tapahtumien ajoitus täytyy päätellä hänen kertomuksestaan. Hän mainitsee olleensa aviossa Katiyan kanssa seitsemän vuotta, joten tällä perusteella kesällä 1905 solmittu avioliitto olisi päättynyt vuonna 1912. Katiya ilmeisesti palasi lasten kanssa Aktukiin, mutta Ahsen Bören muistelmissa heidän kohtalostaan kerrotaan vain se, että molemmat tyttäret kuolivat hyvin nuorina kotikylässään.¹⁰³

Vähäisetkin maininnat auttavat kuitenkin hiukan selvittämään Zinetullahin ja Katiyan avioeroa. Koska hän mainitsee, että ongelmana eron suhteen oli vaimolle maksettavaksi langennut sadan ruplan maksu sekä islamilaisen lain mukainen kolmen kuukauden elatusmaksu – jonka summaksi hän mainitsee 50 ruplaa¹⁰⁴ – voidaan suurella varmuudella todeta, että kyse on ollut yleisimmästä islamin lain *shari'an* tuntemasta avioeron muodosta, arabialaiselta nimeltään *talaq*-avioerosta. Tämä tarkoittaa miehen aloitteesta tehtyä avioeroa, johon sisältyy *iddah* (odotusaika), mihin kolmen kuukauden maksu viittaa.¹⁰⁵ Nämä käsitykset perustuvat suoraan Koraaniin, joka sanoo:

¹⁰¹ Ahsen Böre 1945, 25; Zekiye Ahsen Bören kirje Harry Halénille 6.7.1999, Tatarica 17, KK.

¹⁰² Ahsen Böre 1945, *ibid.* Islamin rukouksista ks. Hämeen-Anttila 2008, 120–124.

¹⁰³ Ahsen Böre 1945, 11, 18, 25; Zekiye Ahsen Bören kirje Harry Halénille 6.7.1999, Tatarica 17, KK.

¹⁰⁴ Ahsen Böre 1945, 18.

¹⁰⁵ Ks. tarkemmin Esposito & DeLong-Bas 2001, 27–37. Islam tuntee myös naisen aloitteesta tehdyn avioeron (*Khula*), johon sisältyy miehen vaimolleen avioliiton solmimisen yhteydessä antaman ”avioitumisrahan” (*mahr*, vrt. ”myötäjäiset”) palauttaminen. *Iddah* lasketaan naisen kuukautiskiertojen perusteella, ja sen asettama uudelleenavioitumisrajoitus koskee sekä naista että miestä. Perinteisillä tavoilla on tietysti myös ollut merkityksensä.

Hylättyjen vaimojen tulee odottaa kolme puhdistusaikaa, eikä heidän ole sallittu salata, mitä Jumala ehkä on luonut heidän kohdustaan, jos he uskovat Jumalaan ja Viimeiseen päivään, ja heidän miestensä tulisi mieluummin ottaa heidät takaisin tänä aikana, jos he toivovat sovintoa. Naisilla on sama oikeus miehiin nähden kuin miehillä heihin, kuten on kohtuullista; kuitenkin ovat miehet naisiin verrattuna korkeammassa asemassa. Niin, Jumala on mahtava ja viisas.

Erotetuille vaimoille samaten kuuluu riittävä huolto, koska tämä on jumalaapelkääväisten velvollisuus.¹⁰⁶

Islam suhtautuu avioeroon lähtökohtaisesti negatiivisesti, mutta sallii sen pakotetussa tilanteessa, ja näin ollen pyrkii myös *iddahin* kaltaisoin keinoin turvaamaan avioliittoinstituutiota: Parilla on sen kuluessa mahdollisuus sopia riitansa ja palata yhteen, minkä lisäksi odotusajalla on tarkoitus selvittää parin mahdollisesti vielä syntymättömien lasten isyys. Vaimo on kuitenkin yleensä oikeutettu korvaukseen tietyltä ajalta, minkä pituudesta on islamin sisällä vaihtelevia käsityksiä.¹⁰⁷

Ahsen Böre kertoo muuttaneensa Viipurista pienelle paikkakunnalle nimeltä ”Rayvola” (Raivola, kylä Kivennavan kunnassa Kannaksella Venäjän vastaisella rajalla 60 km päässä Pietarista), mutta oleskelleensa siellä vain muutaman kuukauden ilmeisesti ilman mainittavaa kaupallista menestystä. Hän myös avioitui pian uudelleen. Uusi vaimo oli liikemies Bedretdin Velioglundin tytär Mürşide, jonka kanssa hän avioitui 1912 ja sai Gülanber-tyttären (12.10.1914). Onni jäi jälleen lyhyeksi, sillä Mürşide sairasti tuberkuloosia, joka pahentui johtaen lopulta noin kolmen avioliittovuoden jälkeen hänen kuolemaansa. Pietarin islamilaisella hautausmaalla elokuussa 1915 vaimonsa saattoi haudata nyt 29-vuotias Zinetullah Imadütdin, joka lisäksi menetti myös Gülanberin: Mürşiden äiti otti lapsen isältään, eikä tämä palannut hänen luokseen ennen vuotta 1934.¹⁰⁸

Vuosina 1910–1911 Zinetullahin asuinpaikaksi vakiintui joka tapauksessa Terijoki, mikä sinänsä ei ole yllättävää, sillä paikkakunta oli laajemminkin muslimikauppiaiden suosiossa. Hän kertoo muistelmien kirjoitusaikaan jo edesmenneen Ismail Cemaletdin-nimisen painijan – Ahsen Bören käyttämä sana *pehlivan* viittaa Turkissa *yağlı güreş*-nimellä tunnettuun suosittuun urheilulajiin öljypainiin¹⁰⁹ – ehdottaneen hänelle muuttoa Terijoelle.¹¹⁰ Näin Zinetullahista perheineen oli tullut rajaseudun asukas, mikä oli hänen myöhempien vaiheidensa kannalta sekä onneksi että epäonneksi.

¹⁰⁶ Koraani (1942), 2:228 ja 2:241. Tässä työssä on käytetty nimenomaan Ahsen Bören kustantaman version kieliasua.

¹⁰⁷ Esposito & DeLong-Bas 2001, 35; Engineer 2008, 143–168, erit. 153–156. Engineer toteaa, että korvauksen (*mata'a*) kestosta on erilaisia käsityksiä, ja että islamin klassisella kaudella sen kestoksi on yleensä ymmärretty *iddah*-aika, mutta että tämän perusteeksi usein käytetty Koraanin jae 2:241 ei määrittele korvaukselle aikaa tai summaa.

¹⁰⁸ Ahsen Böre 1945, 18–19, 25; Zekiye Ahsen Bören kirje Harry Halénille 6.7.1999, Tatarica 17, KK; EK-Tampereen kirje EK:n pääosastolle 11.10.1934, Henkilömappi 10059, EK-Valpo, KA. Gülanber-tytär palasi isänsä perheen pariin vuonna 1934, mitä käsitellään tämän tutkielman luvuissa 5.2 ja 5.4.

¹⁰⁹ [<http://www.allaboutturkey.com/yagligures.htm>], luettu 7.11.2011. Tataarien painimuoto tunnetaan nimellä *körüş*.

¹¹⁰ Ahsen Böre 1945, 25–26. Ahsen Böre mainitsee muistelmissaan työskennelleensä Terijoella 1911–1917, mutta hän saapui paikkakunnalle EK:n asiakirjojen mukaan jo 1910, mikä on myös merkitty esimerkiksi mainoksissa kauppatalon perustamisvuodeksi. Myös muistelmien kannessa todetaan, että kauppatalo toimi vuosina ”1910 – 35 – 1945”.

3.3 Terijoki elämän vakiintumisen näyttämönä

Keisarikunnassa kuohui. Kansan tyytymättömyyden malja oli Pietarissa jo läikkymässä yli tammikuun 1905 ”verisunnuntain” ja sitä seuranneen suurlakon merkeissä, eikä Nikolai II:n taipuminen neuvoa-antavan edustuskokouksen (duuman) perustamiseen riittänyt alkuunkaan. Suomessa sama paine koettiin niin sanotun toisen routakauden muodossa. Ruutitynnyrin yhä paisuessa Terijoki oli sijaintinsa vuoksi kaikkea muuta kuin periferiassa: Lenin ja joukko muita tulevia bolševikkikumouksellisia piileskeli Kuokkalan ”vallankumoushuvilassa” Villa Vaasassa vuosina 1906–1907, ja menševikit taas majailivat Terijoen keskikylällä tehden paikkakunnasta hetkeksi suoranaisen Venäjän sosialidemokraattisen työväenpuolueen valtataistelun pääpaikan.¹¹¹

Mutta millainen varsinaisesti oli se Terijoki, josta muodostui Zinetullahin ja hänen perheensä asuinpaikka Suomen ja Venäjän valtiollisen yhteyden viimeisiksi vuosiksi? Ensinnäkin kyse oli melko tuoreesta Suomen kunnasta. Vuonna 1904 senaatti oli päättänyt erottaa Terijoen seurakunnan Kivennavan seurakunnasta, ja hanke toteutui 1.5.1909. Tuolloin syntynyt Terijoen kunta käsitti ainoastaan Terijoen ja Kellomäen kylät.¹¹² Matkaa keisarikunnan pääkaupunkiin oli vain 30–40 kilometriä, ja Pietarin taloudellinen merkitys koko rajaseudulle olikin suuri. 1870 valmistunut Viipuri-Pietari-rautatielinja ja rannikkoa pitkin kulkenut valtamaantie sekä laivayhteydet takasivat verrattain sujuvan liikkumisen niin ihmisille kuin tavaroillekin, ja vienti Pietariin veti ennätysmäisesti sekä salakuljettajien että luvallisten kauppamiesten toimesta:

[...] Mutta enimmäkseen sentään ajettiin laillista rahtia. Pietari ja Kronstadt näet nielivät jokseenkin kaiken, mitä rajamaassa, jopa kauempanakin pystyttiin tuottamaan. Sinne kelpasivat rakennusaineksi rantojemme hiekka ja mukulakivet, joita nostettiin rantavesistä koukuilla ja vietiin veneillä syvemmällä odottaviin jaaloihin tahi soimiin ja kuljetettiin niillä meren yli. Siellä ostettiin sammat, savet ja pajunparkit, yhtä hyvin kuin maan ja karjan antimet tahi kotiteollisuuden vaatimattomat tuotteet. ”Vaik mie metloi Pietarii, nii rahhaa tulloo ko roskaa!”[...]¹¹³

Sijaintinsa ja asemansa vuoksi Terijoki oli myös Suomen venäläisin pitäjä. Kannaksen miljöö oli houkutellut seudulle runsaasti varakkaita pietarilaisia jo 1800-luvun loppupuolella, sillä vain tunnin junamatkan päässä suurkaupungin kiireestä odottivat Terijoen kuvankauniit maisemat, kirkas merivesi ja kymmenien kilometrien mittaiset kultahiekkarannat. Kannaksen ilmaston terveysvaikutuksia pietarilaiset lääkärit liioittelivat potilailleen parhaansa mukaan, ja Terijoen lähteiden ”ihmevettä” suunniteltiin jopa ohjattavaksi pääkaupunkiin asti. Nämä todelliset ja kuvitellut seikat saivat aikaan sen, että noin vuodesta 1870 lähtien Terijoen muutama tuhat vakituista asukasta saivat joka kesä seurakseen parhaimmillaan lähes 100 000 pietarilaista

¹¹¹ Lähteenmäki 2009, 37–39.

¹¹² Lähteenmäki 2009, 20.

¹¹³ Kähönen 1951, 73.

kesävierasta, joiden rakennuttamat kesähuvilat nousivat ranta-alueiden läheisyyteen. Venäjän lisäksi Terijoella saattoi kuulla muitakin kieliä, asuihan Pietarissa kymmeniätuhansia ulkomaalaisia. Myös muslimikauppiaille Terijoesta muodostui nopeasti tärkein kauppakeskus Suomessa. Heitä saapui myyntitavaroineen vuosisadan taitteessa Pietarin kautta, ja monet myös jäivät asumaan paikkakunnalle. Terijoen pääkadulla Viertotiellä muslimikauppiaiden myyntikojut ja myöhemmin myös varsinaiset kauppaliikkeet olivat tuttu näky.¹¹⁴ Menestymisen mahdollisuuksia oli siis Terijoella tarjolla kansallisuuteen, kieleen tai uskontoon katsomatta.

Maria Lähteenmäki on todennut, että Terijoen itsenäistyminen vuonna 1909 näkyi aluetta käsittelevässä kirjoittelussa ihmisten vahvistuneena aluetietoisuutena sekä alueellisen identiteetin kirkastamis- ja oikaisemispyrkimyksenä. Taustalla oli 1900-luvun alun ”routavuosina” rajaseudun alueellisen identiteetin kaksipuolisuus: Ulkopuoliset pitivät Terijoen seutua ”ryssittyneenä” ja sellaisena epäsuomalaisena ja -luotettavana, vaikka paikallisten asukkaiden kokemus ei ollut lähelläkään tällaista näkemystä. Ajan suomalaisuusmiehille rajaseutu oli kauhistus: Esimerkiksi aktivisti Kai Donnerille Terijoki oli ”ryssien maata”, missä kyltit olivat venäjäksi, venäjää kuuli kaikkialla ja rakennukset sekä esineet muistuttivat itäisistä vaikutteista. Suomen itsenäistymisen jälkeen Karjala ja erityisesti Kannas sijoitettiin kansakunnan ideologisessa rakennusprojektissa entistä kauemmas: Venäläisasutuksen ja maantieteen lisäksi ”vieraaksi” projisoitiin myös alueen maisema ja jopa ”geologinen rakenne”, kuten *Suomenmaa*-teoksessa kirjoitettiin vuonna 1923.¹¹⁵

Ahsen Bören muistelmissa itsenäistymistä edeltävien vuosien Terijoki ei näyttäydä vielä konfliktien, vaan pikemminkin henkilökohtaisen vakiintumisen näyttämönä. Ismail Cemaletdin ehdotti hänelle yhteisen liikkeen perustamista, ja mukaan kauppakumppanuuteen liittyivät myös Zinetullahin nuorempi veli Abdulhak sekä Lütfüllah Nauman Hisametin-niminen mies. Nämä neljä solmivat keskenään sopimuksen, jonka mukaan kauppaliike avattiin ja myytävä tavara hankittiin Zinetullahin nimissä, minkä seurauksena 3 % vuotuisesta voitosta kuului hänelle ja tämän jälkeen jäävä osuus jaettiin tasan. Kauppa lähti kuitenkin hitaasti käyntiin, mikä pelästytti kumppanukset. Sopimuksen mukaisesti Zinetullahin tehtävänä oli hoitaa kauppaliikettä ja muiden osakkaiden hoitaa osto- ja myyntitehtäviin liittynyt matkustaminen, ja kun kumppanit epäilivät Zinetullahin käyttävän näin kaiken saavutetun voiton liikkeen kohentamiseen, he lopulta vetäytyivät kokonaan kumppanuudesta jättäen kaupankäynnin veljesten kontolle hyötyineen ja harmeineen.¹¹⁶ Jälleen tarina on luettavissa myös eräänlaisena vertauskuvana, jossa verisiteet lopulta olivat varmintaa, mihin saattoi luottaa.

¹¹⁴ Heikkilä 2004, 18–25; Lähteenmäki 2009, 9–10; Leitzinger 2006, 145; Halén 1999, 318.

¹¹⁵ Lähteenmäki 2009, 9–10, 20–21, 26–27.

¹¹⁶ Ahsen Böre 1945, 25–26.

Ahsen Bören mukaan liikkeen perustamiseen vaaditun alkupääoman kasaaminen oli vaikeaa, eivätkä edes ystävät pitäneet ideaa kannattavana: erään Mustafa Haci Ismailoğlun neuvona oli pitäytyä kulkukaupassa, minkä lisäksi hän avusti Zinetullahia pienellä summalla. Tämä ei kuitenkaan luovuttanut, vaan piti kiinni unelmastaan. Ongelmana kuitenkin oli, että hänellä oli vain noin tuhannen markan arvosta kauppatavaraa, mikä ei riittänyt mielekkääseen, pysyvään liiketoimintaan. Ahsen Böre kertoo, kuinka toinen ystävä Isa Sadık eräänä kesäpäivänä pysähtyi perheineen Zinetullahin luona Terijoella matkallaan Aktukiin. Esitellessään Terijokea Sadikille Zinetullah kertoi tälle myös unelmastaan ja huolistaan, jotka olivat sen toteutumisen tiellä.¹¹⁷

Sadık yllätti kuitenkin Zinetullahin iloisesti toteamalla, että hän pystyisi hankkimaan tälle myytävää tavaraa ja että huolet olivat näin turhia. Yhdessä ystäviensä Sadikin ja Mustafan kanssa Zinetullah matkasi seuraavana päivänä Pietariin, missä Sadikin juutalainen liiketuttava nimeltä Strajivski (Strajivsky) piti liikettään. Strajivski majaili samoihin aikoihin itsekin kesäaunollaan Terijoella, ja Sadikin lupaamaa takausta vastaan hän lupasi toimittaa kauppatalolle tarvittavan määrän myyntitavaraa antaen Zinetullahin jopa valita varastostaan mieleisiään tarpeita. Tämä pelkäsi edelleen velkaantumista, ja kun ystävykset hetkeä myöhemmin palasivat teetuoekioltaan Strajivskin jäätyä suorittamaan virallisten kauppakirjojen laatimista, tuntui juutalaiskauppiiaan esittämä loppusumma 429 ruplaa Zinetullahin silmissä omaisuudelta. Velka jaettiin kolmeen erään, ja Zinetullahin lisäksi myös takaajana toiminut Sadık kirjoitti nimensä papereihin.¹¹⁸ Sadık – joka näyttää myöhemminkin pysyneen Sudellemme lojaalina – näyttäytyy Ahsen Bören kertomuksissa harvinaisempana hahmona: ystävä, joka ei hankaluuksien tullen kääntynyt häntä vastaan.

Sadık jatkoi matkaansa Aktukiin ja Zinetullah palasi Terijoelle kertomaan hyvät uutiset veljelleen Abdulhakille. Myöhemmin ensimmäinen sopimuksen mukainen tavaratoimitus saapui, ja veljekset saivat käynnistettyä kauppatalon toiminnan. Ystävät auttoivat Zinetullahia ja Abdulhakia edelleen turvaamaan kaupankäynnin onnistumista tavaratoimituksilla ja rahallisilla avustuksilla. Ahsen Böre toteaa tästä kuitenkin, että useat olivat valmiita tekemään voittoa auttamisen varjolla ja vasta sitten, kun toiminta oli ensin ilman heitä saatu alkuun.¹¹⁹ Näin tietysti saattoi olla, mutta joka tapauksessa mukana kommentissa on jälleen ylimääräistä, hapanta makua: Liikemiehenä Zinetullahin täytyi ainakin jälkikäteen ymmärtää, että liikkeeseen sijoittajat kaipasivat jonkinlaisia takeita, eikä kaikilla ystävilläkään voinut olla rahaa jaettavaksi asti. Etenkin, kun hän itse läpi muistelmiensa painottaa riskien välttämisen tärkeyttä liiketoiminnassa, tällainen arvostelu tuntuu melkoiselta jälkiviisaudelta.

¹¹⁷ Ahsen Böre 1945, 55.

¹¹⁸ Ahsen Böre 1945, 55–56.

¹¹⁹ Ahsen Böre 1945, 56–57.

Myöhemmässä vaiheessa muistelmiaan Ahsen Böre avaa yleisluontoisemmin näkemyksiään ystävydestä, mikä on nämä kertomukset huomioiden sangen mielenkiintoista. Hänelle ”todellinen ystävä oli kuin hyvä peili”, joka näytti ihmiselle tämän tekemät virheet, jotta tämä osaisi ne korjata – ja tällainen ystävä hän *itse* oli omasta mielestään aina yrittänyt olla. Tätä periaatteenmuotoilua seuraa hänelle niin tyypillinen lista ihmisistä, jotka olivat valehdelleet hänelle ja tavalla tai toisella häntä petkuttaneet tai ”boikotoineet”.¹²⁰ Kun vastapainona tiedossa on varsin toisenlaisia hänen luonteeseensa liitettyjä attribuutteja – sellaisia, kuin riidanhaluinen ja kiukkuinen, kuten edempänä tulemme huomaamaan – voi vain todeta, että kolikolla todellakin oli kaksi eri puolta. Vaikka muistelmien lisäksi muu tätä aikaa käsittelevä lähdeaineisto on vähäistä, varmaa on, että Ahsen Böre oli läpi elämänsä henkilö, joka vahvasti jakoi hänet kohdanneiden ihmisten mielipiteitä.

Nuoremmille veljilleen Abdullahille (s. 25.10.1888) ja Abdulhakille (s. 15.5.1891) Zinetullah oli kuitenkin samantapainen esikuva kuin isä ja vanhemmat veljet olivat olleet hänelle. Abdullah oli kulkenut saman tien Pietarin kautta Terijoelle kuin hänkin, ja mennyt noin 20-vuotiaana naimisiin Abdullatif-nimisen miehen Nefise-tyttären kanssa. Tätä liittoa Ahsen Böre kuvaa onnelliseksi, vaikka pari jäikin lapsettomaksi. Abdulhak puolestaan löysi Mahira-vaimonsa Terijoelta *ramadanin* aikaan vuonna 1914, ja pariskunnalle syntyi kahdeksan lasta.¹²¹ Nuorempien veljiensä kanssa Ahsen Börellä olikin ilmeisen läheinen ja lämmin suhde, olivathan he jo kaupankäynninkin takia paljon tekemisissä. Muslimit olivat jo osa Terijokea, ja Ahsenit tästä pitäen yksi tunnetuimmista suvuista, jos vain veljekset osattiin kirjavien nimikäytäntöjen johdosta toisiinsa yhdistää – esimerkiksi verotiedoissa kun ”vilahteli sellaisia nimiä kuin Imaditdin ja [...] Ahsän”.¹²²

Abdulhakin lisäksi myös Abdullah liittyi näin veljesten väliseen kauppakumppanuuteen, sillä virallisten asiakirjojen mukaisena omistajana Zinetullahin oli jatkettava työtä Ismailin ja Lütfullahin vetäytymisestä huolimatta. Käytäntö jatkui samanlaisena: Zinetullah vastasi kauppaliikkeestä, ja nuoremmat veljet toimivat kiertävinä myyntimiehinä. Muistelmissa viitataan myös monikansallisen Terijoen tarjoamiin mahdollisuuksiin sekä hankaluuksiin: Kaupankäynti alkoi sujua, mutta kauppaliikkeen pitäminen kannatti lähinnä kesäaikaan, sillä ilman kesäasukkaita kaupanteko oli hankalaa. Veljekset joutuivat olosuhteiden pakosta yrittämään jälleen myös torikauppaa Viipurissa, mutta tämän siirron vähäinen hyöty sai heidät palaamaan Terijoelle.¹²³ Talven jälkeen kauppa alkoi taas kannattaa paremmin, kuten Ahsen Bören kertomuksesta voi päätellä:

¹²⁰ Ahsen Böre 1945, 47–48.

¹²¹ Ahsen Böre 1945, 20; Kostiainen 1987, 263–264.

¹²² Salokas 1951, 280–281.

¹²³ Ahsen Böre 1945, 26.

Vuodesta 1911 vuoteen 1917 työskentelimme veljeni kanssa Terijoen kaupungissa. Ostimme myös minun nimissäni hieman maata, kooltaan vain 200 [neliö?]metriä, jolla oli kolme pientä rakennusta; yksi niistä keittiö, sen vieressä huvila ja kolmas rakennus, jossa oli myös keittiö ja kylpyhuone. Huvila oli melko suuri, riittävän suuri hevosten ja kärryjen saamiseksi sisään. Tämä merkitsi 2500 kultaruplaa maksettavaksi viiden vuoden aikana. Saimme näistä rakennuksista 200 ruplaa vuodessa. Meidän tuli maksaa velka viidessä vuodessa ilman korkoa. Nämä talot ostettiin myös minun nimissäni. Myöhemmin uudistimme rakennusta tekemällä yläkertaan viisi huonetta lisää. Alakerrassa asuin minä perheineni, yläkerrassa taas Abdulhak perheineen. Rakensimme myös kivisen rakennuksen kauppaliikettä varten. Seuraavassa valokuvassa näette ihmisiä, joiden kanssa olin tekemisissä näinä vuosina. Olen jo aiemmin maininnut vaimoni Mürşide Bedredinintyttären sairauden ja kuoleman vuonna 1915.¹²⁴

Moisia investointeja tuskin olisi ilman varmempaa tulonlähdettä ryhdytty tekemään edes lainarahalla. Tässä asiassa he taas vaikuttavat luottaneen ensisijaisesti muiden muslimiyhteisön jäsenten apuun – ainakin jos maininta lainan takaisinmaksamisesta ilman korkoa yhdistetään Koraanin suoraan kieltoon olla tekemättä voittoa rahanlainaamisella:

Mutta ne, jotka ahnehtivat voittoa koronkiskomisesta, kokevat samanlaisen ylösnousemuksen kuin hän, jonka Saatana on villinnyt tartunnallaan. Tämä sentähden, että he sanovat: ”Kauppavoittohan on samaa kuin koronkiskominen.” Mutta Jumala on sallinut kaupan ja kieltänyt koronkiskomisen. Sille, joka saa ojennuksen Herraltaan ja luopuu paheesta, suodaan anteeksi se, mikä jo on mennyttä, ja hänen asiansa ovat Jumalan käsissä. Mutta ne, jotka taas entiseen ryhtyvät, ovat Tulen omia, ja he pysyvät siinä iänkaikkisesti.¹²⁵

Pidempiaikaisen asuinpaikan löytymisen ja taloudellisen menestymisen ja lisäksi Ahsen Bören elämässä tapahtui vuonna 1916 kolmaskin vakauttava tekijä: hän avioitui kolmannen kerran. Välttyäkseen nuoruutensa hukkaan kulumiselta Zinetullah oli pyytänyt ystäväänsä Pietarin *muezzinia* (rukouksenkutsujaa) Semiullahia etsimään hänelle hänelle sekä ulkoisesti että sisäisesti miellyttävän tytön, ja pian tämä ehdottikin tuntemansa Kemaletdin Bedredinoğlun tyttärtä. Kemaletdin perheineen asui Tsarskoje Selossa (vuodesta 1937 Puškin, parikymmentä kilometriä Pietarista etelään), minne Zinetullah ja Semiullah matkustivat tapaamisen toivossa. Tytön isä ei kuitenkaan ollut kotona, eikä tapaaminen – tai edes tytön kuvan näkeminen – ilman isää käynyt päinsä, joten pettyneet matkalaiset joutuivat palaamaan Terijoelle tyhjin käsin. Uuden vierailuyrityksen aikaan tytön isä oli sairaana, ja potilasta tavatessaan Zinetullah kertoo onnekseen nähneensä ikkunasta tulevan vaimonsa talon puutarhassa. Semiullah oli ilmeisen selvästi onnistunut Zinetullahin toiveiden mukaisen tytön etsinnässä ja puhunut hänestä hyvää tämän perheelle, mutta Kemaletdin ei luvannut mitään, ennen kuin saisi puolestaan tavata kosijan perheen. Alkuvuodesta 1916 hän matkasi perheensä luo Aktukiin, ja helmikuussa tytön perhe suostui tarjoukseen.¹²⁶

¹²⁴ Ahsen Böre 1945, *ibid.*

¹²⁵ Koraani (1942), 2:275.

¹²⁶ Ahsen Böre 1945, 28–29; ”Kaksi isänmaata” (Safiye Ahsen Bören 70-vuotissyntymäpäivähaastattelu), AL 3.6.1969.

Tulevan morsiamen nimi oli Safiye, ja hän oli reilusti 30-vuotiasta, jo elämää nähnyttä ja kahdesti avioitunutta Zinetullahia nuorempi ja kokemattomampi: Safiye oli syntynyt 3.6.1899, eli hän oli avioituessaan 17-vuotias. Tavan mukaisesti morsiamelle oli maksettava *mahr*-raha, ja kun Kemaletdin luvatus tuhannen ruplan sijasta tyytyi kahteensataan, iloitsi Zinetullah niin, että antoi avioliitonvälittäjällekkin ylimääräisen palkkion. Tässä kohtaa muistelmiaan Ahsen Böre valottaa jälleen ilmeisen rehellisen tuntuisesti erästä hänelle hyvin ominaista luonteenpiirrettä – tarkkaavaisuutta raha-asioissa. Mikään muu kuin lapsesta asti opittu rahan arvon tunteminen ja harkittu säästäväisyys tuskin muuten selittäisivät sitä, että hän vielä elämäänsä vuosikymmeniä myöhemmin kuvaillessaan katsoi mainitsemisen arvoiseksi ensimmäisen liittonsa avioeroon liittyneen maksun tai Safiyeen perheelle maksamiensa myötäjäisten kaltaisia, verrattain pieniä raha-asioita. Ahsen Böre oli epäilemättä kiihkeän omanarvontuntoinen kulttuurin vaalija ja myös aidon uskonnollinen ihminen, mutta sydämeltään hän oli viime kädessä taitava liikemies, joka muisti pitkin elämäänsä isänsä ohjeen siitä, että vain kopeekkaa arvostamalla saattoi päätyä ruplan omistajaksi – tai penniä arvostamalla markan haltijaksi, kuten hän sanontaa lapsilleen tarkoitetuksi elämänohjeeksi muokattuna myös muistelmissaan käytti.¹²⁷

Kuitenkin kauppiaan alla asui myös romantikko – ainakin vuosikymmeniä myöhemmin. Ahsen Böre vakuuttelee muistelmissaan, etteivät muut hänelle ehdotetut tytöt enää Safiyeen ensinäkemisen jälkeen häntä kiinnostaneet, vaan hän rakastui päätä pahkaa tähän viehättävään tyttöön. Tosin kauppiaan kuoren alta näyttää pilkahtaneen esiin romantikko vasta kypsemällä iällä:

[...] Tämän jälkeen saavuimme onnellisesti appeni talolle, ja pitkien juhlaillallisten jälkeen sain tavata kihlattuni, tulevan vaimoni, Safiyeni. Hetkenä, jona näin hänen kasvonsa, olin entistäkin enemmän rakastunut, hän oli niin ihana ja sievä. Olin niin ajattelematon nuori silloin: mieleeni ei ollut edes juolahtanut tuoda hänelle edes kukkia. En ollut oppinut sellaisia asioita mistään ja vaikka olin jo 30-vuotias, tämä ei tullut itselleni mieleen. Olin niin säästäväinen silloin. En ollut tuonut edes karamelleja tai suklaata; koska tein liiketoimia veljeni kanssa, olin hyvin tarkka, etten tuhlanut sellaiseen. Kun ajattelen asiaa nyt, kuinka hänen vanhempansa eivät kieltäytyneet niin epäkohteliaan ja ajattelemattoman nuorukaisen ehdotuksesta? Jos se tapahtuisi nykyään, niin varmasti kävisi. Joka tapauksessa vierailin morsiameni luona viikoittain. Lopulta päätimme häöpäiväksemme maaliskuun 6. päivän 1916. Häät pidettiin, ja meistä tuli mies ja vaimo. Olin 30-vuotias mies, Safiyeni ainoastaan 17.¹²⁸

Olipa nuori Zinetullah tuolloin vielä elämänsä iltavuosien kaltainen kaunosielu tai ei, Safiyeestä hän sai joka tapauksessa vaimon, josta oli tulevana aikoina vielä paljon lohtua ja iloa. Seuraavat vuodet tulisivat mullistamaan hetkeksi kaiken sen, mitä Zinetullah oli Terijoelle saavuttuaan rakentanut. Laineet Venäjän – ja sen myötä Suomen – kiehuva kattilassa löivät lopultakin voimalla yli.

¹²⁷ Ahsen Böre 1945, 29, 64.

¹²⁸ Ahsen Böre 1945, 29.

3.4 Imaami Zinetullah Imadettin Ahsen ja vallankumouksen myrskyt

Maaliskuussa 1916 noin viikko Zinetullahin ja Safiyen häiden jälkeen myös tuore vaimo muutti Tsarskoje Selosta Terijoelle.¹²⁹ Safiyen on täytynyt olla tästä kaikesta paitsi varmaankin innoissaan, myös jossain määrin jännittynyt, ellei suorastaan peloissaan: Turvallinen kotiympäristö oli vaihtunut itseä lähes puolet vanhemman miehen kanssa avioitumiseen, minkä lisäksi rouva Ahseniksi päätyminen muutti myös hänen tulevaisuudensuunnitelmiaan. Safiye oli käynyt Pietarissa venäläis-turkkilaisen kansakulun – jonka perustajiin kuului myöhemmin Ahsen Bören ystävänä tunnettu imaami Lütfi Ishaki – ja hän oli aloittamassa uraansa rautateiden lennätinvirkailijana, mihin tehtävään hänet oli Baibulatin mukaan jo valittu. Avioliitto kuitenkin muutti kaiken.¹³⁰ Nuorelle tytölle tämä on varmasti ollut jo sinänsä suuri elämänmuutos.

Lisäksi Safiyen perhetausta lienee vaikuttanut siihen, miten tämä koki tilanteensa muuttuneen Terijoelle päädyttyään. Vaikka Zinetullah olikin nyt jo ellei suoranaisesti varakas, ainakin ilmeisen omillaan toimeentuleva kauppaliikkeen omistaja, Safiyen suvun rinnalla hänen talonpoikainen (olkoonkin, että hänen isänsä oli omassa yhteisössään äveriäimmistä päästä) taustansa kalpeni. Perheen kotikaupunki Tsarskoje Selo (Царское Село, ”tsaarin kylä”) oli perustettu vuonna 1710 Pietari Suuren karkotettua ruotsalaiset tulevan pääkaupunkinsa alueelta ja lahjoitettua seudun vielä virallisesti naimattomalle puolisolleen Jekaterina Aleksejevnulla (myöhempi kuningatar Katariina, 1684–1727) tämän hallinnoitavaksi. Heidän tyttärensä kuningatar Elisabetin hallintoaikana (1741–1762) Tsarskoje Selosta tuli keisarillinen kaupunki, ja Katariina Suuren aikana (1762–1796) sen palatsien, monumenttien, puistojen ja puutarhojen ylläpitämiseen käytettiin valtavia summia.

Seuraavien hallitsijoiden aikana Tsarskoje Selo rapistui, ja etenkin Pietarhovi kilpaili keisarin suosiosta hovin kesäresidenssina. Nikolai I nosti vielä Tsarskoje Selon jälleen kunniansa päivien loistoon, ja vuonna 1905 Nikolai II teki sen komeasta Aleksanterinpalatsista keisarillisen perheen vakituisen asuinpaikan. Viimeisen kerran Nikolai II vietti aikaansa Tsarskoje Selon palatsissaan 2.3.1917 tapahtuneen kruunusta luopumisensa jälkeen – nyt pakosta helmikuun vallankumouksellisten vankina aina elokuulle asti, jolloin väliaikaisen hallituksen pääministeri Aleksander Kerenski (1881–1970) siirretti keisarillisen perheen Tobolskin kaupunkiin Siperiaan.¹³¹ Tämän 16.–17.2.1918 välisenä yönä Ipatjevin talon kellarissa Jekaterinburgissa loppunsa kohdanneen hallitsijan palvelijoihin kuului myös Kemalettin Bedrettin Bedrettin perheeseen.

¹²⁹ Ahsen Böre 1945, 29.

¹³⁰ Baibulat 2004, 126.

¹³¹ Tarkemmin Tsarskoje Selon historiasta hallitsijoiden kesäpaikkana ks. esim. Puškinin kaupungin kotisivujen historiaosio, [<http://pushkin-town.net/pushkin/eng/nowhist.htm>], luettu 17.11.2011.

Muistelmissaan Ahsen Böre mainitsee, että Safiyeen perhe oli tottunut mukavaan elämään: Heidän suuriin tiluksiinsa kuului useita hevosia ja paljon karjaa, josta saatua lihaa toimitettiin itselleen hallitsijalle asti – oli pa keisarillinen hovi lopulta Kemaletdineille tuhat ruplaa velkaakin.¹³² Varallisuudesta kertoo myös Cici Safkan-Seppälän kuulema tarina siitä, että Safiye olisi laivalla Suomenlahden yli Suomeen saapuessaan pudottanut vahingossa mereen pussillisen arvokkaita koruja.¹³³ Zinetullah saattoi olla tulevaa vaimoaan vanhempi, itsenäisempi ja (miehenä) vapaamman päätösvallan omaava, mutta näin varakkaan ja arvostetun suvun edessä on varsin ymmärrettävää, että hän jälkikäteen muistelmissaan ihmetteli Kemaletdinin ja tämän vaimon Zühre Basirintyttären suopeaa suhtautumista niin ”epäkohteliaan ja ajattelemattoman” nuorukaisen kosintaan.

Uuden perhetilanteen lisäksi Safiyella oli edessään vielä toinenkin suuri muutos. Muutto Terijoelle merkitsi muuttoa Suomen suuriruhtinaskunnan rajojen sisälle, missä kaikista kesävieraista huolimatta enemmistö puhui vierasta ja outoa kieltä. Vuonna 1969 *Aamulehdelle* antamassaan 70-vuotishaastattelussa Safiye muisteli, miten suomea opittiin joskus kantapään kautta:

[...]Hän meni 1916 naimisiin kauppias Z.I. Ahsen-Bören kanssa ja 1919 he muuttivat kangas- ja turkislukkeensa Terijoelta Tampereelle. Nuori rouva oli oppinut jonkin verran suomea jo Terijoella ja oppi sitä vähitellen, kun oli pakko: kerrankin hän meni apteekkiin ostamaan ammoniakkia, mutta ei osannut pyytää sitä ja yritti parhaansa mukaan selittää asiaansa – vihdoinkin hänen eteensä tuotiin iso pullo ainetta, hän nuuhkaisi sitä ja oli pyörtyä hajusta. – Toiset puhuvat suomea, minä katson ja opin, hän sanoo, ja kertoo lukeneensa paljon suomalaisia romaaneja, erityisesti Mika Waltarin teoksia.¹³⁴

Elämä Terijoella jatkui jonkin aikaa rauhallisena ja onnellisena. Vanhalle kauppapaikalle Viertotien kulmalle oli asettunut paikkakunnan muslimiyhdyskunta, ja siellä sijaitti myös yhteisön rukoushuone. Lähes kaikki muslimit toimivat kangas- ja turkistavaroiden valmistajina tai myyjinä, ja osa heistä oli saapunut paikkakunnalle jo useampia vuosia ennen Zinetullahia.¹³⁵ Vuoden 1916 kuluessa siihen asti niin rauhallinen elämä alkoi kuitenkin saada uusia, huolestuttavia piirteitä. Maailmansotaa käyvä Venäjän keisarikunta natisi jo liitoksissaan: Turkin liittyminen sotaan oli katkaissut sen tärkeimmän huoltotien Välimerelle, ja näin Arkangel pohjoisessa ja Pietari – vuodesta 1914 Petrograd – olivat Venäjän ainoat henkireiät länteen päin. Maan sisäiset kulkuyhteydet olivat surkeita ja sotatarvikkeista oli jatkuva pula, mitä yritettiin epätoivoisesti kompensoida miesylivoimalla: Eräiden arvioiden mukaan Venäjän armeija otti käyttöönsä jopa kolmanneksen maan miespuolisesta työvoimasta.¹³⁶

¹³² Ahsen Böre 1945, 9.

¹³³ Henkilökohtainen tiedonanto Cici Safkan-Seppälältä 30.12.2010.

¹³⁴ ”Kaksi isänmaata” (Safiye Ahsen Bören 70-vuotissyntymäpäivähaastattelu), AL 3.6.1969.

¹³⁵ Leitzinger 2006, 145; Salokas 1951, 280–281.

¹³⁶ Esim. Torbacke 2002, 167.

Käytännössä tämä merkitsi sitä, että puutteellisesti varustetut joukot kärsivät rintamalla jatkuvasti suunnattomia tappioita heikentäen sekä sotaponnistusten onnistumismahdollisuuksia että yleistä moraalialia myös kotirintamalla. Zinetullah alkoikin toden teolla huolestua huomattuaan, että uutta tykinruokaa kaipaavaan armeijaan kutsuttiin yhä vanhempia miehiä, ja 30-vuotiaana hän saattaisi hyvinkin olla seuraavana vuorossa. Eräs hänen luonaan vierailut *mulla* varoitti Zinetullahia odottamasta liian kauaa: Hän olisi vaarassa, jollei pian keksisi tapaa saada itsensä kuiville sotaväenotoista. Ahsen Böre mainitsee, että hän oli avioitumisensa jälkeen ajatellut ryhtyvän hoitamaan imaamin tehtäviä kaupankäynnin ohella, olihan hän toiminut epävirallisena imaamina jo Viipurissa. Muistelmissaan hän kuitenkin paljastaa, että pelko sotaväkeen joutumisesta toimi viime kädessä syynä sille, että hän päätti anoa itselleen Terijoen virallisen imaamin oikeuksia. Tätä varten hän kertoi keränneensä 105 allekirjoitusta anomuksensa tueksi.¹³⁷ Määrä tuntuu varsin suurelta, joten nimiä lienee kerätty muualtakin kuin Terijoelta.

Mishäärien ja muiden Volgan-Uralin muslimiyhteisöjen käytäntönä oli, että ”seurakunnat” (*mahalla*) valitsivat itse omat uskonnolliset johtajansa, jotka yleensä tulivat yhteisön sisältä ja näin tunsivat ennestään sen paikalliset käytännöt. *Mahallat* olivat toimivaltansa osalta muuten sangen autonomisia, mutta varsinainen uskonnollisten johtajien nimittäminen sekä moskeijojen rakentaminen olivat tästä poikkeuksena. Venäjän muslimit olivat näet siinä mielessä irrallaan islamilaisesta oppineistosta (*ulama*), että valtio oli vuodesta 1788 kontrolloinut muslimialamaisiaan virallisesti hyväksytyjen oppineiden järjestelmän kautta. Valtakunnan länsiosien mishääriheimojen osalta tämä virallinen taho oli Orenburgin hengellinen kokous, jonka päämaja oli Ufassa, ja jonka toimivalta käsitti Volgan ja Uralin alueiden lisäksi Siperian. Ahsen Bören kaltaisten paikallisyhteisön imaameiksi haluavien henkilöiden oli matkustettava Ufaan, sillä *mahallan* valtuutuksen lisäksi imaamiksi nimitykselle vaadittiin sekä aluehallintoviranomaisen että hengellisen kokouksen hyväksyntä. Käytännössä tämä merkitsi sitä, että imaamikokelaan piti suorittaa koe, joka testasi hänen tietouttaan islamista. Kokeen läpäissyt sai virallisen lisenssin (*ukaz*) sekä (virallista) oppineisuutta osoittaneen tittelin *ukaznyi imām* tai *ukaznyi mu’adhdhin*.¹³⁸

¹³⁷ Ahsen Böre 1945, 29–30; Ahsen Böre 1943, 3. Terijoen epävirallinen muslimiseurakunta perustettiin vuonna 1912.

¹³⁸ Frank 2001, 99–104. Orenburgin muslimien hengellinen kokous (engl. *The Orenburg Muslim Spiritual Assembly*) toimi vuosina 1788–1917. Se oli perustettu Katariina Suuren käskystä, ja sen tärkein tehtävä oli valvoa islamilaisen lain (*shari’a*) noudattamista Venäjällä. Muslimiyhteisöt saivat näin valtion valvonnassa soveltaa *shari’aa* uskonnollisissa ja perheoikeudellisissa kysymyksissä. Periaatteessa Venäjän muslimilla oli edustajiensa avulla oikeus valita Orenburgin kokousta johtanut *mufti*, mutta käytännössä viranomaiset eivät uskaltaneet antaa heille tätä oikeutta, vaan valtio nimitti kulloisenkin *muftin*. Kokous toimi ”korkeimman oikeuden” tapaan, ja sen antamaa *fatwaa* tuli muslimien noudattaa. Järjestelmää ei kuitenkaan hyväksytty vastustuksesta: Läpi olemassaolonsa hengellistä kokousta kritisoitiin Volgan-Uralin alueen *ulaman* keskuudessa, ja osa oppineistosta järjestäytyi virallisen *muftin* vastustajiksi. Allen J. Frank kuitenkin toteaa, että vastarinnan laajuutta on sangen hankala selvittää, koska vastustajat tukahdutettiin sekä *muftia* kannattaneiden muslimien että viime kädessä näiden takana olleen valtion toimesta.

Ahsen Böre kertoo, että jälleen eräs ystävä tuli hänen avukseen valmistautumisessa, ja näin hän onnistui läpäisemään kyseisen kokeen. Matkallaan hän muun muassa sai kahdenkeskisen tapaamisen tunnetun uskonnollisen oppineen Ziya Kemalın kanssa, mutta ei noudattanut tämän neuvoa laivamatkasta tutustumaan Kazaniin.¹³⁹ Zinetullahın Ufassa saama *mufti* Bajazitoffin ja kolmen kokouksen jäsenen 25.10.1916 myöntämä todistus kertoi Orenburgin islamilaisen hengellisen kokouksen Hänen keisarillisen majesteettinsa säädökseen nojautuen tutkineen Zinetullah Imadetdin Ahsenia islamilaisen uskonnon säädösten tuntemisessa, minkä perusteella

[...]hän on osoittanut olevansa kykenevä toimimaan seurakunnanjohtajana (imamina) ja uskonnonopettajana (muallimina). Siitä vakuudeksi annetaan hänelle Imadetdin Ahsen'ille tämä todistus, joka on osoituksena hänen tiedoistaan, mutta ei anna hänelle oikeutta suorittaa seurakunnallisia toimituksia, ennenkuin lääninhallitus on vahvistanut hänet virkaan siinä seurakunnassa, johon hänet valitaan.¹⁴⁰

Tällainen todistus ei liene vielä ollut mikään suuri uskonnollisen oppineisuuden osoitus, ja Ahsen Bören uskonnollisen identiteetin pohdiskelussa tapaus nostaakin esiin eräitä mielenkiintoisia kysymyksiä. Kyse ei ole siitä, ettei hän epäilemättä olisi ollut hyvinkin uskonnollinen ihminen, mutta sellaiseksi – etenkin virallisen imaamitodistuksen saaneeksi – henkilöksi hän hyödynsi tätä taustaansa melko vähän. Myöhemmin Tampereella asuessaan hän ei näytä tunteneen vetoa yhteisön imaamin tehtävien hoitamiseen, vaikka epävirallisena imaamina kaupungissa vuosina 1923–1941 toiminut opettaja Murtasin ei ollut sen enempää pätevä kuin järin halukaskaan tähän tehtävään.¹⁴¹ Tuolloin Venäjän vallan aikainen *ukaznyi imām* tietenkin oli jo menneen maailman valvontakoneiston titteli, mutta kenties enemmän tekemistä oli Ahsen Bören kiivaalla luonteella.

Virallistaakseen asemansa imaamina Zinetullahin oli viipymättä toimitettava paperinsa Viipuriin rekisteröitäväksi. Muistelmissaan hän kertoo olleensa erään Izzetullah Timurgalin jälkeen toinen henkilö, joka Suomessa sai virallisen imaamitodistuksen; matka oli siis tältä osin varsin historiallinen. Mutta hengellisen elämän saavutuksia tärkeämpää oli, että Zinetullah saattoi kotonaan Terijoella jälleen hengittää vapaasti: imaamina häntä ei kutsuttaisi armeijaan. Elämä jatkui muiden asioiden ympärillä: Veljekset perustivat lapsille koulun, jossa kuukausipalkkaisena äidinkielen ja uskonnon opettajana toimi Abdul Aziz. Zinetullah puolestaan keskittyi kauppa liikkeen ohella imaamin tehtäviinsä: Vuodesta 1912 kokoontunut Terijoen *mahalla* oli näin muuttunut Venäjän järjestelmän silmissä viralliseksi. Samoin ryhdyttiin toimeen islamilaisen hautausmaan perustamiseksi.¹⁴²

¹³⁹ Ahsen Böre 1945, 30–31.

¹⁴⁰ Zinetullah Imadetdin Ahsenin imaamitodistus 25.10.1916, *Kur'an Kerim*-kirjekansio, CSA.

¹⁴¹ Baibulat 2004, 47, 74–75.

¹⁴² Ahsen Böre 1945, 31; Ahsen Böre 1943, 3–4.

Kuitenkaan siinä maailmanajassa ja -tilanteessa, jossa Zinetullahista oli tullut Terijoella varakas kauppias ja yhteisön imaami, ei rauhaa voinut kestää pitkään. Vain muutamaa kuukautta myöhemmin kaikki muuttui: Helmikuun 27. päivän vastaisena yönä 1917 Pietarin varuskunta nousi kapinaan tuoden aseellisen voiman Venäjän kumouksellisen työväen puolelle. Duuma kieltäytyi keisarin käskyistä ja yritti epätoivon vimalla paikata tilannetta, mutta Kerenskin johtama työväen- ja sotilasedustajien neuvosto oli jo käytännössä alistanut virallisen armeijan käskyvaltaansa. Keisari Nikolai II oli käsittänyt pinnan alla kuplineen kapinan aivan liian myöhään. 3.3.1917 hänellä ei enää lopulta ollut tehtävissä mitään muuta – paitsi epätoivoinen yritys siirtää kruunu veljelleen suuriruhtinas Mihailille – kuin luopua vallastaan. Venäjän keisarikunta oli siirtynyt historiaan, ja entinen Terijoen pakolainen Lenin joukkoineen puolestaan kukisti Kerenskin muodostaman väliaikaisen hallituksen lokakuussa. Joulukuussa Suomen suuriruhtinaskunnan senaatti antoi eduskunnan kahta päivää myöhemmin (6.12.) hyväksymän julistuksen Suomen itsenäisyydestä. Zinetullahille tapahtumaketju merkitsi kaiken saavutetun kaatumista: Rajan sulkeutuminen jätti suurimman osan sukulaisista toiselle puolen ja hänet taas perheineen Suomeen, missä enää mitään virkaa ei ollut sen enempää Venäjän keisarikunnan passilla kuin Orenburgin kokouksen imaamitodistuksellakaan. Myös taloudellisena takeena ollut matkustus- ja kauppayhteys Pietariin katkesi rajan sulkeutumisen seurauksena muuttaen rajaseutujen kohtalon pysyvästi.

Kaiken lisäksi Zinetullahista oli jälleen tullut isä: hänen ensimmäinen yhteinen lapsensa Safiyeen kanssa (ja ensimmäinen poikansa) Feyzi oli syntynyt äitinsä kotikaupungissa Tsarskoje Selossa 25.8.1917.¹⁴³ Nyt hänellä oli jälleen kokonainen perhe huolehdittavanaan, joten Suomen vuoden 1918 tapahtumien käynnistymisellä lienee ollut entistäkin suurempi psykologinen merkityksensä. Karjalassa sisällissota leimahti liekkeihin aikaisemmin kuin muualla Suomessa, sillä jo 19.1. lähtien alkoivat aseelliset yhteenotot Viipurissa. Kauttakulkuasemansa vuoksi rajaseudulle tyypilliseksi piirteeksi muodostui ”radanvarsisota” Helsinki-Viipuri-Rajajoki-Pietari-radan kontrolloinnista, joten Terijoellakaan verenvuodatusta ei voitu välttää. Kannas jakaantui kahtia niin, että punaisten puolelle jäivät Terijoen, Kivennavan ja Raudun alueet Viipuriin saakka keskuksenaan Viipuri, valkoisten puolelle taas itäisemmät Laatokan Karjalan pitäjät keskuksenaan Käkisalmi. Punakaartit ottivat Terijoen haltuunsa 23.1.1918, lähes viikkoa ennen punalipun nousua salkoon Helsingin työväentalolla. Välienselvittelyistä paikkakunnalla muodostui erityisen verisiä: Kaartin vaikutusvalta paikallisessa työväenyhdistyksessä kasvoi tammikuun loppua kohden mennessä selvästi, ja samalla asenteet väkivaltaa kohtaan muuttuivat myönteisemmiksi.¹⁴⁴

¹⁴³ Ahsen Böre 1945, 36.

¹⁴⁴ Lähteenmäki 2009, 96–101.

Pari vuotta myöhemmin tapahtumia selvitellettiin turvallisuusviranomaisten sisäisissä raporteissa mainittiin, mitä Zinetullah oli saanut vallankumouksen ja sisällissodan myrskyissä kokea:

[...]Suomen punakapinan aikana ollut kapinoitsijain vankina Terijoen asemalla, ja olivat kapinoitsijat ryövänneet hänen omaisuutensa. Päästyään vapaaksi pakeni Pietariin, jossa myös tullut ryövätyksi. Syksyllä 1918 tullut Suomen Senaatin luvalla Rajajoen kautta Terijoelle [...]¹⁴⁵

Samoihin lähteisiin nojaten Leitzinger toteaa Ahsen Bören kerrotun joutuneen punaisten vangiksi Terijoella, mutta lisää, että ”kertomuksen todenperäisyys on tosin kiistelty”.¹⁴⁶ Silti esimerkiksi erään Terijoen rautatieasemalla pidetyn vangin kertomuksen mukaan likaisessa ja kosteassa kellarissa oli noin 60 vankia, ”ryssiä, tatarilaisia, mustalaisia, suomalaisia”. Terijoen asemaa käytti päämajanaan ja tyrmänään sangen mustan jälkimaineen saanut kaartinkomentaja Heikki Kaljunen, joka ainakin valkoisten myöhempien syytösten mukaan salli joukkojensa ryöstellä terijokelaisten omaisuutta.¹⁴⁷ Vaikka Kaljusen mainetta osin liioiteltiin, ei vaikuta epäuskottavalta, etteikö Zinetullah olisi muiden ”tattarilaisten” tavoin voinut olla aseman vankien joukossa.

Ahsen Böre mainitsee lyhyesti pakomatkastaan muistelmissaan: Hänen mukaansa veljekset olivat kyynelsilmin jakaneet yhteisen omaisuutensa, ja hän itse matkasi takaisin Pietariin, mistä oli vuokrannut uudet asuin- ja liiketilat. Hän toivoi saavuttavansa siellä jälleen menestystä ystävänsä Dinmuhammed Aynetdinin kanssa, mutta kuvitelma osoittautui harhaksi: Zinetullah oli olettanut bolsevikkien tulevan lyödyiksi, mutta nämä löivätkin valkoiset. Hän yritti vielä hyötyä tilanteesta hankkimalla kaupungista pakenevilta ihmisiltä omistukseensa edullisesti kiinteistöjä, mutta punaiset ottivat kaiken haltuunsa ja uhkasivat lähettää Zinetullahin kaltaiset pakkotyöhön, joten hänen ainoaksi vaihtoehdokseen jäi paeta takaisin Suomeen. Tämän pakomatkan päivämääräksi hän mainitsee 20.8.1918.¹⁴⁸ Kaaos tai ei, Suden silmä mahdollisesti edullisille kauppoille ei pettänyt; sen sijaan hänen reaalioliittisesta analyysistään – saati harkintakyvystään – ei voine sanoa samaa.

¹⁴⁵ EK-Terijoen yleisesikunnan passiosaston kirje EK:n pääosastolle 15.1.1920, Henkilömappi 10836, EK-Valpo, KA.

¹⁴⁶ Leitzinger 2006, 101.

¹⁴⁷ Lähteenmäki 2009, 106–130, erit. 112–113. Lähteenmäen tässä siteeraama lähde on kirjailija Mikko Uotisen kirjoittama *Punaisen päivän päätyminen Terijoella, 23.4.1918* (Sortavala 1918). ”Vapaussotakertomuksena” myös Uotisen teksti on luonnollisesti sekin varsin subjektiivinen näkemys tapahtumista, ja vastaavanlaisia ryöstelysyytöksiä esiintyi kaikissa valkoisten raporteissa. Henrik (Heikki) Kaljunen (1893–1918) oli Sortavalassa syntynyt työmies, jolle sisällissota avasi tien sosiaaliseen nousuun punakaartin komentajana. Hänen toimintaansa paheksuttiin osin myös työväen keskuudessa, vaikkakin osa hänen jälkimaineestaan on osoittautunut liioitelluksi. Kaljunen kyllä esimerkiksi surmasi omakätisesti vankejaan, mutta mielivaltaisen murhaamisen – jollaiseksi kaikki hänen toimensa jälkikäteen leimattiin – sijaan kyse oli yleensä esimerkiksi junaradan sabotoinnista syytettyjen vankien teloituksista, jollaisia sodan aikana tapahtui kummallakin puolen. Valkoisten läpimurron jälkeen Kaljunen pakeni Pietariin jääden lopulta Neuvostoliittoon, missä toimi mm. GPU:n urheiluosastossa Dynamossa sekä SKP:ssä. EK:n tietojen mukaan Kaljunen sai Stalinin puhdistuksissa lopulta 15 vuoden vankilatuumion 31.1.1940, mihin hänen jälkensä päättyivät.

¹⁴⁸ Ahsen Böre 1945, 31–32. Epäselvää on se, olivatko Safiye ja Feyzi sisällissodan sytyessä tammikuussa Terijoella vai esimerkiksi Safiye vanhempien luona Tsarskoje Selossa. Muistelmien mukaan he kuitenkin palasivat Venäjältä Terijoelle parikymmentä päivää Zinetullahin pakomatkan jälkeen, mikä olisi tapahtunut siis syyskuussa 1918.

3.5 Hankaluuksia Helsingissä

Ahsen Böre perheineen päätyi Helsinkiin kesällä 1919. Elämästä Terijoella oli tullut epävarmaa, sillä kauppamahdollisuudet olivat huonontuneet ratkaisevasti sen jälkeen, kun rajan sulkeutuminen katkaisi tuottoisan Pietarin-yhteyden pitkäksi aikaa käytännössä kokonaan – ainakin laillisia teitä pitkin. Useat kauppiat alkoivatkin hakeutua paremman toimeentulon toivossa muille paikkakunnille, etenkin Viipuriin ja Helsinkiin. Lisäksi Terijoen muslimiyhteisö oli joutunut viranomaisten mielenkiinnon kohteeksi. Kauppiaita syytettiin ruplakeinottelusta, salakuljetuksesta ja kangasvarastojen piilottelusta hintojen nousun toivossa, mikä sai maaherran jopa tekemään päätöksen koko yhteisön karkottamisesta paikkakunnalta. Avuksi oli kuitenkin rientänyt heimoaatteesta innostunut, fennomaanitaustainen kansantaloustieteen professori Yrjö Jahnsson¹⁴⁹, joka vetoamalla rajamaan komendantti Erik Heindrichsiin sai karkotuksen estettyä ainakin sisäministeriön päätökseen asti.¹⁵⁰

Omaa rooliaan tarkemmin selvittämättä Ahsen Böre muistelmissaan mainitsee, että jotkut olivat syyllistyneet liian tavaran haalimiseen, mikä oli johtanut viranomaisten toimeenpanemiin Venäjän alamaisten karkotuksiin. Hän ei kuitenkaan itse katsonut tullessa tuolloin paikkakunnalta vasten tahtoaan poistetuksi, ainoastaan varautuneensa siihen, että näin voisi käydä heillekin, joten omaehtoinen maisemanvaihto olisi parempi ratkaisu.¹⁵¹ Kyse ei kuitenkaan ollut pakomatkasta: Zinetullah oli vuokrannut asuntonsa Terijoella Savioja-nimiselle kauppiaille, ja tehdyn vuokrasopimuksen mukaisesti kiinteistö palautui omistajansa haltuun vuonna 1921,¹⁵² mikä viittaa siihen, että alusta lähtien ajatuksena oli jossain vaiheessa palata asumaan paikkakunnalle. Elämä ei totisesti ollut kohdellut Zinetullahia silkkihansikkain edellisenä vuotena: Hänen henkilökohtaista koskemattomuuttaan oli loukattu, hänen omaisuuttaan oli ryöstetty ja kaiken lisäksi aikaisemmin niin vilkas Terijoki oli nyt muuttunut Suomen itsenäistymisen ja sitä seuranneen Pietarin-yhteyden katkeamisen sekä sisällissodan myötä hiljaiseksi pikkukaupungiksi, joka eli vielä vuosia eräänlaisessa poikkeustilassa.¹⁵³ Helsinki tarjosi uuden mahdollisuuden.

¹⁴⁹ Yrjö Jahnssonista tarkemmin ks. Zetterberg 1982.

¹⁵⁰ Rajamaan komendantti Lauri Sarinin kirje EK-Terijoelle 28.1.1920, Henkilömappi 10836, EK-Valpo, KA; Yrjö Jahnssonin kirjeet Hilma Jahnssonille 4.8.1920 ja 6.8.1920, Kansio 5, Yrjö ja Hilma Jahnssonin kokoelma, KA; Leitzinger 2006, 145–146; Salokas 1951, 280–281. Salokas toteaa useimpien ”turkkilaisten” muuttaneen Terijoelta parempien kauppamahdollisuuksien perässä, mutta Leitzinger huomioi myös Ahsen Börenkin mainitsevat työntävät syyt. Syytösten taustalla olivat ilmeisesti lähinnä huhut, ja syyllisten selvittämisen hankaluus johti kollektiiviseen rankaisuun. Venäläisten karkotuksista ks. myös Nevalainen 1999, 58–59.

¹⁵¹ Ahsen Böre 1945, 32.

¹⁵² EK-Terijoen yleisesikunnan passiosaston kirje EK:n pääosastolle 15.1.1920, Henkilömappi 10836, EK-Valpo, KA.

¹⁵³ Maria Lähteenmäki kuvaa osuvasti 1920–30-lukujen rajaseutua sisällissodan jälkiselvittelyjen ja pakolaisvirtojen järjestelyn jäljiltä jakautuneeksi ”sisäisesti pirstaloituneisiin leirituliyhteisöihin: voittaneisiin valkoisiin, kapinallisiin, maltillisiin, radikaaleihin, sillanrakentajiin, rajanrakentajiin”. Ks. Lähteenmäki 2009, 221.

Vastaitsenäistyneessä tasavallassa asuinpaikkaa ei kuitenkaan muuteltu noin vain. Jo 1918 ennen sodan päättymistä oli senaatti ryhtynyt ajamaan maan ”puhdistusta” venäläisistä, mikä mielivaltaisuutensa takia herätti arvostelua myös kotimaassa. Tämän jälkeen karkotukset kohdistettiin lähinnä sotilashenkilöistöön, mutta suhtautuminen ulkomaalaisiin – erityisesti venäläisiin – jatkui Neuvosto-Venäjän pakolaistulvan paisuessa kireänä. Kesästä 1918 lähtien kaikki ulkomaalaiset tarvitsivat laajempaan liikkeluun poliisiviranomaisen myöntämän matkatodistuksen. Uudenmaan maaherrana toiminut venäläisvastainen Bruno Jalander¹⁵⁴ ilmoitti venäläisten voivan jäädä läänein ainoastaan hänen luvallaan, ja vuoden 1919 alusta tästä tuli myös virallinen käytäntö. Jalanderin linjaa kuvaa se, että hänen johtamansa loppuvuodesta 1918 perustettu Uudenmaan evakuoimiskomitea pyrki karkottamaan kaikki vuoden 1919 alun jälkeen saapuneet emigrantit maasta, vaikka vastaava komitea Viipurissa suhtautui näihin sallivasti.¹⁵⁵

Aimadetdinoff-sukunimeä nyt käyttäneet Zinetullah ja Abdulla eivät varsinaisesti olleet bolševikkihallintoa paenneita emigrantteja, mutta yhtä kaikki ulkomaalaisia ja Venäjän alamaisia, mikä ei ollut Jalanderin silmissä suositus. Lisähankaluutensa lupa-asioihin toi se, että Jalander puolestaan oli samaisesta kesästä 1919 lähtien oleskelulupia myöntäessään velvoitettu hankkimaan lausunnon turvallisuusviranomaiselta.¹⁵⁶ Tätä tehtävää hoitamaan oli 13.8. annetulla ohjesäännöllä perustettu sisäministeriön alaisuudessa toiminut Etsivä keskuspoliisi (EK). Keskeisin ero EK:n ja sitä käytännössä edeltäneen armeijan yleisesikunnan III.osaston välillä oli se, että valtiollinen poliisitoiminta ei enää tästä lähtien ollut sotilaiden käsissä, vaikka muuten EK:n toimenkuva ei juuri eronnut edeltäjästään. Jo III.osasto oli saanut hoitaakseen salaiselle turvallisuuspoliisille tunnusomaisia tehtäviä, kuten valtionvastaisena pidetyn toiminnan ja propagandan estäminen, rajat ylittävän matkustajaliikenteen kontrollointi, Suomessa asuvien ulkomaalaisten valvonta, postin sensuuri ja lausuntojen antaminen Suomen kansalaisuuden anojista.¹⁵⁷

Ensi töikseen EK ryhtyi keräämään viranomaisilta luetteloja Suomessa jo oleskeluluvan saaneista ulkomaalaisista saadakseen kokonaiskuvan tilanteesta, mikä käytännössä toteutettiin maaherroille lähetetyillä kiertokirjeillä. Koko vuoden 1919 hallitukset vaihtuivat tiuhaan ja venäläisiä koskevat linjaukset elivät jatkuvasti. Suomen ensimmäinen ulkomaalaisasetus astui voimaan elokuun alussa 1919 juuri samoihin aikoihin, kun Zinetullah perheineen saapui Helsinkiin. Asetus edellytti

¹⁵⁴ Bruno Jalanderista tarkemmin ks. Uola 2004 [<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/759/>], luettu 21.11.2011.

¹⁵⁵ Nevalainen 1999, 58–64.

¹⁵⁶ Nevalainen 1999, 64.

¹⁵⁷ Lackman 1994, 11–17; Lackman & Sirvio 1999, 17–24. Yleisesikunnan III. osaston hajottaminen alkoi jo tammikuussa 1919, kun sen päällikkö Suolahti erosi. Lackmanin mukaan tähän vaikutti monarkistien ja tasavaltalaisten välisen kamppailun kääntymisen jälkimmäisten voitoksi, mikä johti saksalaissuuntauksen päättymiseen ja sen kannattajien väistymiseen monista avainviroista. Suomen tasavaltalainen hallitusmuoto vahvistettiin 17.7.1919.

maahantulijoilta pääsääntöisesti passia ja viisumia, ja yli kaksi kuukautta kestävä oleskelu vaati kerrallaan enintään puoleksi vuodeksi myönnettävän läänikohtaisen oloilupun, jota anottiin maaherralta. Tällä taas oli toimivallassaan ulkomaalaisten karkottaminen lääninsä alueelta. Venäjän pakolaisia kohtaan tunnettiin kuitenkin sen verran sympatiaa, että asetuksen mahdollistamiin passittomien pakolaisten automaattisiin rajalta käännättämissiin ei katsottu voitavan mennä, vaikka hallituksessa kesällä 1919 asiasta kiisteltiin.¹⁵⁸

Zinetullah tiedosti oleskelulupiin liittyvän ongelman. Hänen ratkaisunsa asiaan oli kääntyä Terijoella vierailleen vanhan ystävänsä Zarif (Sarif) Daherin (1884–1959) puoleen, joka auttoi järjestämällä ylläpitokorvausta vastaan kolmen kuukauden oleskeluluvan. Viralliseksi syyksi lupanomuksessa ilmoitettiin terveyden hoitaminen tuolloin vielä Espoon pitäjään kuuluneessa Grankullan parantolassa, mihin myönnetty lupa oli voimassa kesäkuun puolestavälistä aina syyskuun ensimmäiseen päivään 1919 saakka. Zinetullah tuskin edes vieraili kyseisessä hoitolaitoksessa, vaan papereiden perusteella matka lienee suuntautunut 5. heinäkuuta 1919 suoraan Helsinkiin.¹⁵⁹ ”Terveyden hoidattaminen” ei tässä yhteydessä muutenkaan välttämättä merkinnyt mitään erityisempää, sillä kyseinen Bad Grankullan ”sanatorio” oli luonteeltaan pikemminkin kylpylaitos kuin sairaala. Tässä vuonna 1910 Brådbrinksbackenin lähteiden ympärille perustetussa hoitolaitoksessa toiminta jatkui sotavuosiin asti, jolloin se muutettiin sotavammassairaalaksi.¹⁶⁰

Elämä ja kaupanteko jatkuivat Helsingissä mukaan otettujen turkis- ja kangasvarastojen sekä kaupungissa asuneiden ennestään Zinetullahille tuttujen henkilöiden avulla. Asiakirjojen perusteella perheen majapaikat näyttävät vaihtuneen, sillä perheelle on niissä ilmoitettu useita eri osoitteita: Aikaisempina osoitteina mainitaan Vironkatu 5 ja Esplanadinkatu 7, sekä senhetkisenä (kesällä 1920) voimassa olleena osoitteena Säästöpankinranta 10.¹⁶¹ Zinetullahin kohtalona ei kuitenkaan ollut vielääkään saada vakautta elämäänsä. Siitä piti huolen joulukuussa alkanut tapahtumasarja.

Ulkomaalaisasioista pitkälti päättäneelle maaherra Jalanderille oli saapunut 27.12.1919 kirje, jossa vedottiin Suomen muslimien lojaalisuuteen ja heissä kehittyneeseen ”tatarilaiseen kansallistunteeseen”, joka sai nämä tuntemaan itsensä venäläisistä erottuvaksi kansaksi. Sanavalinnat osoittavatkin kirjoittajan epäilemättä tunteneen Jalanderin asenteen venäläisyyttä kohtaan. Kuitenkin kirje jatkui kertomalla seuraavaksi Suomen tataareja kohdanneista pulmista:

¹⁵⁸ Nevalainen 1999, 63–64.

¹⁵⁹ Ahsen Böre 1945, 32; Utdrag av protokollet 15.7.1920 ja osoitekysymyskaavake 17.6.1920, Kansio 9, Yrjö ja Hilma Jahnssonin kokoelma, KA.

¹⁶⁰ Stenberg 1986, 31.

¹⁶¹ Ahsen Böre 1945, 32; Osoitekysymyskaavake 17.6.1920, Kansio 9, Yrjö ja Hilma Jahnssonin kokoelma, KA. Tässä kaavakkeessa Zinetullahin sukunimi on muodossa ”Imadutdinoff-Ahsän eli Aimaletdinoff”.

He ovat kuitenkin siinä vaikeassa asemassa, että heidän kauppaalueensa huomattavaksi osaksi on Venäjällä ja tätä seikkaa käyttävät eräät heidän piirissään esiintyvät agitaattorit peloitellakseen heitä kansallisesta esiintymisestä. Ne venäläisbolshevistiset agitaattorit, joiden esiintymisestä heidän keskuudessaan on huomautettu ovat Sinnatulla [*Zinetullah*] Aimaledinoff ja Asja Sadekoff. Edellinen näistä on varsinainen, ainakin ulospäin esiintyvä agitaattori. Asuen tatarilaisten kirkossa on hänellä hyvä mahdollisuus agitatsiooniin.[...]¹⁶²

Kirjoittaja oli Helsingissä vuodesta 1911 Teknillisen korkeakoulun kansantaloustieteen professorina toiminut fennomaanitaustainen Yrjö Jahnsson, joka oli kiinnostunut tuohon aikaan pinnalla olleesta heimoaatteesta. Suomen mishääreihin hän oli tutustunut professori G.J. Ramstedtin¹⁶³ kautta. Ramstedt oli auttanut Idel-Uralin presidentin viralta pantua ja vallankumouksen jälkimainingeissa Suomeen paennutta Sadri Maksudia muun muassa järjestämällä tälle tapaamisia suomalaisten ministerien kanssa. Ramstedt korosti tämän turkkilaisiksi kutsumansa kansan erillisyyttä venäläisistä ja pyrki aktivoimaan näitä poliittisissa pyrkimyksissään, minkä ajatuksen myös Jahnsson oli omaksunut. Heinäkuussa 1919 asian tiimoilta järjestetyillä juhlapäivällisillä oli ollut koossa useita ”tataarilaisia ja asianharrastajia”, joiden joukossa olivat myös Ramstedt ja Jahnsson. Tuolloin Jahnsson oli jo ryhtynyt auttamaan ystäviään, jotka tarvitsivat apua etenkin perheidensä saamiseksi turvallisesti Venäjältä Suomeen. Muun muassa kauppias Hassan Kanykoff¹⁶⁴ sai pitkälti kiittää Jahnssonia siitä, että hänen perheensä pääsi Suomeen vuonna 1921 ja että hän sai myös maan kansalaisuuden, jonka Jahnsson oli vakuutellut viranomaisilta heltiävän ilman vaikeuksia.¹⁶⁵

Jahnsson kuitenkin syytti nyt Jalanderille lähettämässään kirjeessä Zinetullahia suoraan bolševikkien kätyriksi, minkä vuoksi hänestä näytti tärkeältä ottaa selkoa kyseisen ”todellisen agitaattoriluonteen” ja tämän veljen aiemmista toimista Terijoella. Sadekoff – siis aiemmin kauppatalon perustamisen yhteydessä mainittu Isa Sadik – taas oli professorin mielestä ”varsinaista agitaattoria” varovaisemmasta esiintymisestään huolimatta ”saman hengen lapsia”, ja lisäksi hän oli syyttänyt mainittua Kanykoffia englantilaisten vakoojaksi. Kuvaukset Zinetullahin väitetyistä synneistä olivat varsin värikkäitä:

[...]Eräässä tilaisuudessa kerrotaan hänen kirkossa käsiään taputtaen huudahtaneen ”Eläköön bolshevikit.” (Läsnä olijoiksi tässä tilaisuudessa on ilmoitettu m.m. Aisha Beschéroff, Umer Alejeff ja Nurmuhamed Hairetdinoff.) Toisessa tapauksessa saman Aimaledinoffin kerrotaan erällä Bebeedinoffin Sörnäisissä toimeenpanemilla päivällisillä lukuisille kuulijoille puhuneen siitä kuinka tärkeätä olisi että kenraali Mannerheim saataisiin Suomeen jotta hänet voitaisiin täällä ampua. (Läsnä olijaksi tässä tilaisuudessa ilmoitettu Umer Alejeff.) Kun hän täten rohkenee kansalaisiaan kiihoittaa murhaankin, käyttää hän todella Suomen kestäväyyttä jo aivan väärin.¹⁶⁶

¹⁶² Avskrift av protokollet 29.1.1920, Kansio 9, Yrjö ja Hilma Jahnssonin kokoelma, KA.

¹⁶³ Ramstedtistä tarkemmin ks. Halén 2001b [<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/5402/>], luettu 21.11.2011.

¹⁶⁴ Kanykoffista tarkemmin ks. Leitzinger 2011b [<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/9906/>], luettu 21.11.2011.

¹⁶⁵ Leitzinger 2006, 108–111, 117–121; Zetterberg 1982, 62–81, 306–313.

¹⁶⁶ Avskrift av protokollet 29.1.1920, Kansio 9, Yrjö ja Hilma Jahnssonin kokoelma, KA.

Jalander hylkäsikin jo 29.12. antamallaan päätöksellä sekä Zinetullahin että Sadikin oleskelulupien pidennykset, ja Jahnsson sekä joukko hänen kirjeessään mainittuja kauppiaita haettiin etsivien Skogster ja Blomqvist kuultaviksi tammikuussa 1920. Näille professori kertoi olleensa jo pitkään yhteistoiminnassa tataarien kanssa, joista hänen puoleensa kääntyneet kauppiaat Kanykoff ja Daher – Ahsen Bören muistelmissaan mainitsema ystävä – edustivat ”tataarien irrottamiseksi Venäjältä itsenäiseksi valtioksi tähtäävää puoluetta”, kun taas ilmiannetun (Zinetullah) Aimaledinoffin ja hänen kumppaniensa ”puolue” tavoitteli päinvastaista – siis tataarien pitämistä Venäjän vallan alla, ”bolschevistisessa mielessä”.¹⁶⁷

Zinetullah ja Sadık eivät kuitenkaan alistuneet näin helpolla, vaan nostivat yhdessä vastatoimenaan Jahnssonin vastaan syytteen väärästä ilmiannosta. Seurannut kiista on pääpiirteissään kuvattu Leitzingerin kirjassa,¹⁶⁸ mutta tässä otetaan asia esille myös sen edempänä tarkentuvan seikan taustoittamiseksi, miten virkavallan valvovan silmän kohdistuminen Ahsen Böreen haittasi hänen elämäänsä vielä myöhemmin Tampereellakin. Riita juonsi juurensa jo syyskuulta 1919, kun Ramstedtin, Jahnssonin, Kanykoffin ja Daherin johdolla oli eräässä kokouksessa muslimiseurakunnalle esitetty mahtipontisia ajatuksia niistä toimista, joihin ”tatarilaisten” pitäisi ryhtyä saadakseen kotimaansa irrotettua Neuvosto-Venäjältä. Jahnssonin mukaan tämä oli tataareille suoranainen isänmaallinen velvollisuus, jota kenenkään ei sopinut häiriköidä.¹⁶⁹

Oikeudessa kiisteltiin sitten useamman istunnon ajan siitä, mitä nämä toimet oikeastaan olivat: Zinetullahin ja Sadikin puolella olleiden seurakuntalaisten mukaan kyse oli ollut ”poliittisen liiton perustamisesta Suomessa asuvien muhamettilaisten keskuudessa”, mikä ajatus sitten oli kyseisessä kokoontumisessa yksimielisesti hylätty. Jahnsson taas näki asian niin, että ensisijaisesti oli ollut kyse ”niin vaatimattomista tarkoituksista” kuin sellaisen tataarien komitean perustamisesta, joka voisi auttaa passiasioissa, sekä sanomalehden perustamisesta, ja että ”vasta toisessa sijassa ajateltiin laajempia toimenpiteitä”. Osapuolten muistikuvat kokouksen tapahtumista eivät vastanneet toisiaan: Jahnssonin mukaan heidän esitystään ei suinkaan oltu hylätty, vaan koko asiasta ei tohdittu Aimaledinoffin kiivailun takia sillä kertaa äänestää.¹⁷⁰ Oli miten oli, Zinetullahin kuumaverisyys oli ilman muuta kiehahtanut esille väärässä paikassa, eivätkä heimoaate- ja tataarilaisuusaktivistit aikoneet antaa hänen seistä omien suunnitelmiansa tiellä.

¹⁶⁷ Helsingin poliisietsivä Allan Lindqvistin raportti EK:n pääosastolle 20.1.1920, Henkilömappi 10059, EK-Valpo, KA; Avskrift av protokollet 29.1.1920, Kansio 9, Yrjö ja Hilma Jahnssonin kokoelma, KA.

¹⁶⁸ Leitzinger 2006, 188–192.

¹⁶⁹ Utdrag av protokollet 8.4.1920 ja 6.5.1920, Kansio 9, Yrjö ja Hilma Jahnssonin kokoelma, KA.

¹⁷⁰ Utdrag av protokollet 8.4.1920 ja 6.5.1920, Kansio 9, Yrjö ja Hilma Jahnssonin kokoelma, KA. Seurakunnan kantana mukaan oli liitetty jäljennös Helsingin muhamettilaisen seurakunnan kokouksen pöytäkirjasta 8.1.1920. Vaikka varsinaisen seurakunta perustettiin vasta 1925, nimityksellä viitattiin 1915 perustettuun hyväntekeväisyysyhdistykseen, jota ei oltu vielä laillisesti rekisteröidä uskonnolliseksi yhdyskunnaksi. Ks. myös Karvonen 1975, 7–8.

Seurakunnan nimissä syytetyn kaksikon puolesta lausunnon antaneita oli koko joukko, ja mukana oli myös Suomen muslimien epävirallisen seurakunnan imaami Weli-Ahmed Hakim¹⁷¹. Nämä taas näkivät perättömän ilmiannon syntyneen Kanykoffin ja Daherin aloitteesta, sillä näiden väitettiin julkisesti uhonnan mahdollisuudestaan estää omien suunnitelmiansa vastustajia saamasta passeja Suomessa oleskelua varten. Kumpikin osapuoli esittikin oikeudelle jättämässään kirjelmässä ilmeisen tarkoitushakuisia ja sekavia näkemyksiä. Lisäksi mukana oli tahattomia tai taktisia väärinymmärryksiä: Maaherran määräämä karkotus oli koskenut Uudenmaan lääniä eikä koko maata, kuten seurakunta näyttää asian tulkinneen.¹⁷² Joka tapauksessa Jalander näyttää tehneen karkotuspäätöksensä hämmentävän ripeästi, mikä tietysti sopii kuvaan hänestä venäläisvastaisena: suomalaisuusmielisen professorin sana riitti heilauttamaan maaherran bolševikkileimasinta.

Helsingin poliisietsiä Allan Lindqvist kirjoitti tammikuussa 1920 EK:lle oman raporttinsa pidetyistä Jahnssonin ja tämän kumppanien kuulusteluista. Jahnsson esitti myös oikeudessa näissä kuulusteluissa kertomansa tiedot: Sadik oli moittinut Kanykoffia aikeista matkustaa Viroon aikeissa ”myydä kaikki 30 miljoonaa tattaria Englannin hallitukselle”, Aimaledinoff taas oli vaatinut ”vakooja” Daheria poistettavaksi eräästä kahvilasta. Tätä bolševikkiagitaatiota ei raportin mukaan muslimiseurakunnan keskuudessa oltu uskallettu vastustaa, koska Zinetullah ja imaami Hakim olivat ”yhteistoiminnassa”. Jotkut taas olivat allekirjoittaneet syytettyjä puolustavan, asianajajan laatiman suomenkielisen paperin lainkaan ymmärtämättä, mitä siinä oikeastaan luki.¹⁷³

Todisteena oikeudessa esitettiin myös Zinetullahin kiukkuinen kirje tuttavalleen Ajsa Makshanoffille Tallinnaan, joka oli jotain kautta päätynyt Jahnssonin käsiin. Siinä vimmastunut Sutemme syytti Kanykoffia, Daheria ja Hairetdinoffia puolestaan kovin sanankääntein:

[...]meidän paikkakunnallamme islamilaiset, kiitos Jumalalle, kaikkeuden Herralle, voivat hyvin. Mutta täällä on sattunut sängen surullinen hetki; täällä Helsingissä kolme miestä möi oman etunsa vuoksi kaikki tatarilaiset englantilaisille ryhtyen englantilaisten poliiseiksi: räkänokka Hassan [*Kanykoff*], kirjoitustaidoton moukka Zariff [*Daher*] ja tyhmä Hairetdinoff. Lainkaan neuvottelematta muitten muhamettilaisten kanssa he kansan nimessä asettivat komitean sekä rupesivat viemään Venäjän rahoja Tallinnaan. Mitä he siellä käydessään aikovat puhua teille, sen Jumala tietää. Kun palaavat tänne, otetaan asiasta selko.¹⁷⁴

Vakooja- ja poliisipuheet liittyivät ärtymykseen sen poliittisen agitaation luonteesta, jota Jahnsson ystävineen teki Suomen muslimien keskuudessa. Hän oli esittänyt aiemmin mainitussa kokouksessa, että tataarien itsenäisyysaaveilla olisi yhteneväisiä etuja Englannin ulkopoliitiikan kanssa.¹⁷⁵

¹⁷¹ Hakimista ks. Halén 2001a [<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/8462/>], luettu 21.11.2011.

¹⁷² Utdrag av protokollet 8.4.1920 ja 6.5.1920, Kansio 9, Yrjö ja Hilma Jahnssonin kokoelma, KA.

¹⁷³ Helsingin poliisietsiä Allan Lindqvistin raportti EK:n pääosastolle 20.1.1920, Henkilömappi 10059, EK-Valpo, KA.

¹⁷⁴ Avskrift av protokollet 29.1.1920, Kansio 9, Yrjö ja Hilma Jahnssonin kokoelma, KA.

¹⁷⁵ Utdrag av protokollet 6.5.1920, Kansio 9, Yrjö ja Hilma Jahnssonin kokoelma, KA.

Jahnssonin ajattelun teki sangen omalaatuiseksi hänen omaksumansa niin sanottu turaanilainen aate, joka laajensi ajan oletetun heimokäsityksen koskemaan suomalais-ugrilaisten lisäksi myös turkkilaiskansoja, mongoleja, mantsuja ja jopa korealaisia sekä japanilaisia. Lisäksi professorin henkilökohtaisiin ystäviin kuului tunnetun englantilaismielinen ulkoministeri Rudolf Holsti, jonka ajamaan reunavaltio politiikkaan turaanilainen aate oli Jahnssonin mielestä käytännöllisesti yhdistettävissä: Kun Neuvosto-Venäjä hajoaisi, takaisivat Venäjän vähemmistökansallisuuksien itsenäistyminen, reunavaltioyhteistyö sekä ulkovaltojen asennemuutos sen, että venäläisistä tulisi naapureilleen vaaraton vähemmistö. Tätä tavoitetta Jahnsson samanmielisten kanssa ajoi 1920-luvulla *Etuvaltiokansojen klubi* -nimisen järjestön avulla, joka pyrki yhdistämään heimoaktivisti- ja AKS-mielisiä, reunavaltioiden lähetystöjä ja Venäjän kansallisia vähemmistöjä ”etuvaltiokansoiksi” työskentelemään yhteisen asiansa eteen.¹⁷⁶

Jahnsson oli tälle aatteelleen syvästi omistautunut, mutta retorisesti sangen monimutkaiseen jaaritteluunsa helposti sortunut asiamies. Hänestä syytös ”venäläisbolschevistisesta agitoinnista” ei suinkaan tarkoittanut Zinetullahin ja Isa Sadikin olevan ”jonkinlaisia kommunismin kansantaloudellisen teorian saarnaajia Suomessa”, vaan että koska Venäjä piti tataarien alueita ja vastaavasti bolševikit Venäjää hallussaan, toimi tataarien kansallismielisyyden vastustaminen automaattisesti joko ”suurvenäläisten” tai bolševikkien pussiin. Sama semanttinen pyörittely sen suhteen, mitä jonkun kutsuminen ”bolševikiksi” oikeastaan merkitsi, jatkui läpi oikeudenkäynnin:

[...]nimitys on siksi uusi, ettei edes voida sanoa sillä yleisessä käytännössä olevan mitään täsmällistä sisällystä, vaan sitä käytetään hyvin monessa merkityksessä ja laajuudessa. On todennäköistä, että vielä kauan kestää ennen kuin kielenkäyttö antaa nimitykselle tarkan sisällön eikä ollenkaan ole sanottu eikä edes luultavaa, että ’bolschevistinen’ sanan sisällöksi vakiintuu se, jota kantaja näyttää tarkoittaneen.¹⁷⁷

Muslimiseurakunta otti kuitenkin selvän kannan Zinetullahin ja Sadikin puolesta. Huhtikuun oikeusistunnossa kantajat esittivät imaamin nimellä varustetun pöytäkirjan, missä yksimielisesti tuomittiin Jahnssonin ilmianto ja siitä koituneet oleskeluluvan menetykset. Syytöksiä pidettiin ilkeinä valheina ja seurauksena siitä, että ”jahnssonilaisten” poliittisille ajatuksille ei oltu lämmenty: Jahnssonia ei pidetty minään tataarien edustajana, vaan näille ”aivan tuntemattomana henkilönä”,

¹⁷⁶Zetterberg 1982, 271–279, 287–313. Ulkoministerinä 1919–1922 (sekä 1937–1938) toiminutta Rudolf Holstia (1881–1945) pidetään Suomen reunavaltio politiikan pääarkkitehtina. Kyse oli Suomessa noin vuosina 1918–1935 suosiota saavuttaneesta ulkopoliittisesta suuntauksesta, missä tarkoituksena oli muodostaa ”reunavaltioiden ketju” Neuvostoliiton uhan neutraloimiseksi. Seppo Zetterberg mainitsee mm. nuoren Martti Haavion käyneen Etuvaltiokansojen Klubin tilaisuuksissa, minkä jälkeen hän kirjoitti epäuskoisena päiväkirjaansa kuulemistaan utopistisista suunnitelmista, joihin kuitenkin otettiin osaa esimerkiksi Puolan ja Romanian ministeritasolta asti. Jahnsson esitti klubin kokouksessa vielä syksyllä 1920 – kun Suomi ja Neuvosto-Venäjä samaan aikaan kävivät Tartossa rauhanneuvotteluja – että Suomi pyytäisi Puolaa avukseen vapauttamaan Itä-Karjalan suomalaisia sotilaita, jotka saataisiin Ranskalta tai Englannilta. Nämä suunnitelmat olivat luonnollisesti puhdasta fantasiaa ajan realiteeteissa.

¹⁷⁷ Avskrift av protokollet 15.8.1920, Kansio 9, Yrjö ja Hilma Jahnssonin kokoelma, KA.

joka ei tiennyt mitään heidän asioistaan. ”Typerän ilmiannon” todettiin muistuttavan tsaarinvallan aikaisia santarmi-ilmiantoja: Jahnssonilla ei ollut todisteita, vaan hän luotti ”kielimispuheisiin”, eikä mitään ”todellista agitatioonia voisi harjoittaa niin typerällä tavalla kuin ilmiantajana kertoo.” Puheet englantilaisten asiamiehistä kuitattiin ”kerskailupuheiden” vastareaktioksi tarkoitettuna pilailuna, mikä lienee myös todiste siitä, että kuumaverisen Zinetullahin harkinta oli paikoin pettänyt. Väitettyjen ”agitaattoreiden” mainittiin silti pysytelleen politiikasta erossa, ja Zinetullahista erikseen todettiin, että hänen mielipiteensä tuntien moiset bolševikkipuheet olivat hänen puolestaan ”aivan mahdottomia”.¹⁷⁸

Leitzinger on selittänyt näitä tapahtumia sekä henkilökemioilla että poliittisilla erimielisyyksillä. Hän toteaa, että Jahnssonin säilyttämästä lähdeaineistosta saa sen kuvan, että Ahsen Böre olisi ollut yksinäinen häirikkö, mutta että tämä ei vaikuta seurakunnan ja imaami Hakimin tuen vuoksi uskottavalta. Hänen mukaansa taustalla olikin Daherin ja Kanykoffin suomalaisine tukijoineen herättämää inhimillistä kateutta, mutta myös ”syviä periaatteellisia poliittisia ristiriitoja”:

[...]Kanykoff ja Daher edustivat suuntausta, joka eli pitkälti ensimmäisen maailmansodan voittajavaltioiden ulkopoliittikan varassa ja tunnettiin Suomessa ’reunavaltio politiikkana’. Ahsen Böre puolestaan tunnettiin keskusvaltojen (mm. Saksa ja Turkki) ystävänä. Kommunisti hän ei missään nimessä ollut, vaikka saikin Jahnssonilta bolshevikin leiman – yhtä perusteettomasti kerrotaan Ahsen Bören puolestaan myöhemmin leimanneen Kanykoffin perheenjäseniä kommunisteiksi. Joskus syytökset sinkoilevat holtittomasti puolin ja toisin.[...] Syksyllä 1919 Suomessa vielä harkittiin osallistumista sotaretkeen Pietaria vastaan. Samaan aikaan Mustafa Kemal (Atatürk) nostatti turkkilaisia vapaussotaan mm. Ranskaa ja Britanniaa vastaan. Kun tunnetaan Ahsen Bören voimakas turkkilaismielisyys, voidaan kiistan taustalla nähdä myös kulttuuritaistelu ’tataarilaisuuden’ ja ’turkkilaisuuden’ välillä. Kumpikin osapuoli edusti jossain suhteessa haaveellista ja toisaalta realistista suhtautumista maailmanpolitiikkaan, joka oli tuohon aikaan valtavassa murroksessa.[...]¹⁷⁹

Muistelmissaan Ahsen Böre yli 20 vuotta myöhemmin luonnollisesti näki tapahtumat omalta kantiltaan. Myös hänen mukaansa motiivina oli kateus – muiden kateus hänen varakkuudestaan, joka sai typerimmät vastustajat uhkaamaan häntä. Zinetullahin terävän kynän erityisen ivan kohteina olivat (ystävästä vihamieheksi muuttuneen Daherin sijaan) Jahnssonin oikeudessa eräinä todistajinaan mainitsevat Alejeffin veljekset, jotka olivat tuon ”epäoikeudenmukaisuuden ja syntisen teon” takana, mikä tulisi ”tahrata heidän sukunsa nimen”. Erityisen raskauttavaa oli se, että kyseisistä veljeksistä toinen, Beşer (Bescher) Alejeff oli talousvaikeuksiensa vuoksi pyytänyt häneltä useasti lainaa, mitä olikin ”hyvien neuvojen” lisäksi saanut.¹⁸⁰ Mikään tuskin saattoikaan loukata hänen kaltaistaan tarkan markan talousmiestä kuin se, että mokoma velallinen ryhtyi työkseen hankkimaan hänelle hankaluuksia.

¹⁷⁸ Utdrag av protokollet 8.4.1920, Kansio 9, Yrjö ja Hilma Jahnssonin kokoelma, KA.

¹⁷⁹ Leitzinger 2006, 190–191.

¹⁸⁰ Ahsen Böre 1945, 32–33.

Leitzingerin esittämä ”kulttuuritaistelutulkinta” vaikuttaa kuitenkin hieman ongelmalliselta, sillä se lähtee oletuksesta, että Ahsen Bören ”tunnettu voimakas turkkilaismielisyys” olisi projisoitavissa jo vuosien 1919–1920 kiistojen aikaan. Ensinnäkin tämä tietysti edellyttäisi, että Zinetullah olisi ollut aktiivisesti perillä Mustafa Kemal johtaman Turkin itsenäisyys sodan – joka sitä paitsi oli tuohon aikaan myös vielä pitkälti tämän Ankarasta käsin toimineiden kansallismielisten kannattajien ja sulttaani Mehmed VI:n nimissä toimineen Istanbulin virallisen hallinnon edustajien välistä, murenevan Osmani-Turkin sisäistä valtataistelua¹⁸¹ – käänneistä. Vaikka näin olisikin ollut, omien kotiseutujen vapautuminen Venäjän vallasta ei olisi ollut turkkilaisuusinnostuksen kanssa ristiriidassa, eikä Zinetullahilla ollut mitään syytä vastustaa tätä ”turaanilaisten” utopististen hankkeiden perimmäistä tavoitetta.

Oudoimmalta kuitenkin tuntuu, että tapauksesta mainitessaan Ahsen Böre ei otolliselle kohdeyleisölle – omalle suvulleen ja ystäväpiirilleen – suunnatuissa muistelmissaan tulkitse omaa rooliaan tässä kiistassa minään turkkilaisuuden puolustajana, vaikka niitä 1940-luvulla kirjoittaessaan hän oli jo hyvin vakaumuksellinen turkkilaisuusmies. Mikäli hän olisi todella identifioinut itsensä jo tuolloin osaksi Atatürkin lietsomaa kansallista liikehdintää, eikä hän olisi tehnyt tästä muistelmissaan erityisen tapausesimerkin omasta kaukonäköisyydestään aikana, jolloin monikaan muu Suomen muslimeista ei vielä kuullut turkkilaisuuden sulokkaan kutsun ääntä? Mitään tällaista hänen muisteluistaan ei kuitenkaan löydy; ainoastaan viittauksia moraalittomiin, hulluihin ja typeriin vastustajiin, jotka valehtelullaan olivat tehneet hänen elämänsä hankalaksi. Ehkä ”etuvartiomiesten” hullunrohkeat suunnitelmat vain yksinkertaisesti pelottivat useimpia.¹⁸²

Loppukesästä päätökseen saadun oikeudenkäynnin lopputuloksena syyte Jahnssonia vastaan perättömästi ilmiannosta hylättiin. Kuitenkin osapuolet määrättiin maksamaan omat oikeudenkäyntikulunsa, joten täysin ei korvauksia vaatinut Jahnssonkaan saanut tahtoaan läpi.¹⁸³ Merkittäväntä Zinetullahin kannalta olikin, että oleskelulupa läänissä oli kumottu. Näin edessä oli jälleen uuden asuinpaikan etsintä. Seuraava kotikaupunki olisi kuitenkin jäävä viimeiseksi. Kun käräjäoikeus elokuussa 1920 sanoi viimeisen sanansa, Zinetullah oli jo matkustanut Tampereelle.

¹⁸¹ Ks. tarkemmin esim. Mango 1999, erit. 220–305.

¹⁸² Tuoreemmassa Kansallisbiografia-artikkelissaan Leitzinger toteaa aiheesta vain, että Ahsen Böre [...]”piti Neuvosto-Venäjää liian vaarallisena vastustajana ja pilkkasi niitä tataareja, jotka haihattelivat kotimaansa vapauttamisella. Imaami Weli-Ahmed Hakim oli asiasta samaa mieltä, mutta Ahsen Böre oli suorasanaisempi ja sai ärsyttämänsä aktivistit yksin vastaansa.” Ks. Leitzinger 2011a [<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/9900/>], luettu 21.11.2011. Ahsen Bören tytär Zekiye taas totesi isänsä vastustaneen Jahnssonin ajatusta ”muslimiarmeijan keräämisestä Leniniä vastaan”. Ks. Zekiye Ahsen Bören kirje Harry Halénille 6.7.1999, Tatarica 17, KK.

¹⁸³ Utdrag av protokollet 12.8.1920, Kansio 9, Yrjö ja Hilma Jahnssonin kokoelma, KA. Korvausasiasta osapuolilla oli ilmeisesti tosin eriävät käsitykset, sillä kumpikin katsoi vain toisen joutuneen niitä maksamaan. Ks. Yrjö Jahnssonin kirje Hilma Jahnssonille 6.8.1920, Kansio 5, Yrjö ja Hilma Jahnssonin kokoelma, KA; vrt. Ahsen Böre 1945, 32.

4. JALAT TAMPEREELLA, MIELI ISTANBULISSA (1920–1934)

4.1 Tamperelaiseksi, vaan ei suomalaiseksi kauppiaksi

Zinetullah perheineen saapui lopulta Tampereelle kesäkuussa 1920, muistelmiensa mukaan tarkasti päivättynä 20.6.¹⁸⁴ Mikäli Tampereesta olisi tullut hänen kotikaupunkinsa jo kesällä 1906 Viipuriin pysähtyneen kauppamatkan yhteydessä, moni asia olisi mennyt toisin. Kenties Kadriyen kanssa koetun avio-onnettomuuden tuulet olisivat uudessa ympäristössä kääntyneet tai ehkäpä kauempana kotoa – vieläpä tunnetussa ”naisten kaupungissa” – olisi löytynyt muita kiinnostavia paikallisia vaimokandidaatteja ennen Mürşiden ja Safiyyen tapaamisia: Tampere ei vuoden 1920 reilulla 40 000 asukkaallaan ollut Viipuriin verrattuna vielä suuri kaupunki, mutta tekstiiliteollisuuden vaikutuksesta naispuolinen väestö oli kaupungissa huomattavana enemmistönä miehiin nähden.¹⁸⁵ Ja ehkäpä Zinetullah olisi edes osin välttynyt niiltä huolilta ja selkkauksilta, mitä sittemmin joutui kokemaan – ellei hän sitten olisi saanut tuntea punaisten suuttumusta Tampereella vielä kovemmin.

Näin ei kuitenkaan käynyt, vaan Zinetullah saapui kaupunkiin ilmeisen onnellisesti avioituneena ja perheellisenä miehenä. 1917 syntyneen Feyzin lisäksi perhe oli hankalan Helsingin-vuoden aikana kasvanut 20.9.1919 syntyneellä Murat (Murad) -pojalla, ja ensimmäisinä Tampereen-vuosina Zinetullahin ja Safiyyen lapsikratras laajeni peräti kuudeksi: Kolmas poika – ensimmäinen uudessa kotikaupungissa syntynyt lapsi – Zeyd syntyi 9.12.1920, ja poikatroikkaa seurasivat tytär Zekiye (5.2.1922), poika Vasif (1.1.1924) sekä tytär Ruşane (2.2.1926).¹⁸⁶ Lienee paikallaan ajatella, että perheen kasvaminen jo lähtökohtaisesti voimisti Zinetullahin roolia perheensä ja sukunsa patriarkkana, mikä toisaalta aiheutti paineita huolehtia uskonnollisten ja perinteisten tapojen siirtämisestä seuraaville sukupolville.

Aivan helppoa ei kuitenkaan ollut heti ensimmäisenä vuonna: Muistelmiensa mukaan Ahsen Böre ei työskennellyt lainkaan ensimmäisten kuuden Tampereen-kuukauden aikana, ja Safiye puolestaan odotti samaan aikaan Zeydia. Lisäksi Safiyyen sisko kahden lapsensa kanssa oli seurannut perhettä Tampereelle.¹⁸⁷ Kenties Ahsen Böre tahtoi myös tämän mainitsemalla osoittaa, miten moni elämä oli näinä aikoina riippuvainen hänen oivalluksistaan ja rahavaroistaan, niin kuin epäilemättä usein olikin. Tältä osin Susi saattoi nostaa omaa häntäänsä ilman sen suurempaa itsekehua.

¹⁸⁴ Ahsen Böre 1945, 33.

¹⁸⁵ Keskinen & Peltola & Suodenjoki 2005, 12–13, 28–29. Naisten osuus tamperelaisista korostui maailmansotien välisenä aikana, nousten lähemmäs 60 prosenttia kaupungin väestöstä ja saavuttaen huippunsa 1930-luvun puolivälissä. Tampereen naisvaltaisuutta on selitetty sotien lisäksi teollisuuden rakenteella, joka toi työtä erityisesti naisväestölle.

¹⁸⁶ Ahsen Böre 1945, 36.

¹⁸⁷ Ahsen Böre 1945, 33.

Tampereella Ahsenien perhe asettui aluksi asumaan aseman läheisyyteen Rautatienkadulle.¹⁸⁸ Tämä ei olekaan kovin yllättävää, sillä kuten Baibulat toteaa, olivat useimmat Tampereelle asettuneet (tataari)muslimikauppiat aina Pietarin-radan avautumisesta lähtien valinneet asuinpaikkansa rautatieaseman liepeiltä.¹⁸⁹ Otaksuttavaa on, että vielä tässä vaiheessa Zinetullah ei ollut mitenkään vakuuttunut siitä, että Tampereesta muodostuisi perheen vakituinen kotikaupunki, olihan hän joutunut lähtemään Helsingistä vastoin omaa tahtoaan ja koki vielä muistelmiensa kirjoitusaikaankin tulleen ”karkotetuksi” Tampereelle (ja Isa Sadık vastaavasti Raumalle) heitä vastaan Helsingissä vehkeilleiden ”julmien ja sydämättömien ihmisten” ja näitä johtaneen ”hullun professorin” (Jahnssonin) toimesta.¹⁹⁰ Kukaties Rautatienkadun asunnon sinänsä kauppayhteyskäsien kannalta käytännöllinen ja muiden muslimien läheisyyden vuoksi miellyttävä sijainti näin sai myös psykologista vahvistusta siitä tosiseikasta, että Ahsenit olivat viettäneet pari edellistä vuotta matkalaukut enemmän tai vähemmän jatkuvasti pakattuina.

Pitkään vallinneessa epävarmuuden ilmapiirissä ei olekaan varsinaisesti yllättävää se, mitä Zinetullah Ahsen – tai Siniatulla Ahsän, kuten tuo nimi suomalaisten suussa näyttää taipuneen – ryhtyi kaupunkiin asetuttuaan järjestelemään. Syyskuussa 1921 sekä Zinetullah että edelleen Helsingissä asunut Abdulla Ahsän nimittäin kumpikin jättivät Suomen kansalaisuusanomuksen,¹⁹¹ mikä on monellakin tapaa erittäin mielenkiintoista. Reilun vuoden Tampereella oleilun jälkeen Zinetullah kenties ajatteli, että jatkuvan muuttamisen aika oli ohi: Lapsia oli nyt jo kolme, ja neljäs – helmikuussa syntynyt Zekiye-tytär – oli tulossa, eikä näin suuren perheen kanssa voinut jatkuvasti joutua hankaluuksiin, olivatpa ne sitten itse aiheutettuja tai olosuhteiden pakottamia. Elämää helpottavan kansalaisuuden saaminen ei kuitenkaan ollut maassa vallinneessa poliittisessa tilanteessa turhan yksinkertaista, sillä varsinainen uskonnonvapauslaki oli edelleen hyväksymättä; laki annettiin lopulta 10.11.1922, ja se astui voimaan seuraavan vuoden alusta. Lainsäädäntöä oli kuitenkin jo osittain ehditty päivittää: Lokakuussa 1919 oli eduskunnan kolmannessa käsittelyssä hyväksytty *laki (33/1920) ulkomaalaisen ottamisesta Suomen kansalaiseksi*, mitä osaltaan täydensi kesäkuussa 1921 läpi mennyt *laki (173/1921) Suomen kansalaisen oikeudesta olla maan palveluksessa uskontunnustuksesta riippumatta*.

¹⁸⁸ Tampereen osoitekalenteri 1922. Kalenterin mukaan kauppias Sinatulla Ahsän asui vuonna 1922 osoitteessa Rautatienkatu 12. Tosin kalenteriin ilmoitetut tiedot saattoivat ”moniaita viikkoja” kestäneen painatuksen aikana vanhentua, mitä kalenterin julkaissut Tampereen kirjapaino-osakeyhtiö harmittelikin. Toukokuussa 1922 julkaistiin osoitekalenterin kuudes painos, ja edellinen (viides) painos oli kalenteri vuodelle 1920, jolloin Ahsenit siis muuttivat Tampereelle. Tästä kalenterista heidän osoitetietojaan ei kuitenkaan löydy, sillä vuoden 1920 kalenterin tiedot koottiin jo joulukuussa 1919, kun Ahsenit taas saapuivat Tampereelle vasta kesäkuussa 1920. Vrt. Holmala 2010, 281.

¹⁸⁹ Baibulat 2004, 14.

¹⁹⁰ Ahsen Böre 1945, 32–33.

¹⁹¹ Anomukset 1296 ja 1320, AD 1921, VN, KA.

Suomen kansalaisuuden saaminen edellytti muun muassa puhdasmaineisuutta, luopumista aiemmasta kansalaisuudesta, asumista maassa viiden vuoden ajan sekä kykyä elättää itsensä ja perheensä. Miesanojan vaimo ja alaikäiset lapset saivat hyväksytyissä tapauksissa automaattisesti kansalaisuuden, mikäli olivat syntyneet Suomessa tai muuttaneet maahan. Kantona kaskessa oli kuitenkin jälleen kerran se, että hakemuksiin liitettiin EK:n lausunto koskien esimerkiksi hakijan poliittista luotettavuutta ja suhtautumista Suomeen. Vaikka kielteinen kanta ei periaatteessa suoraan merkinnytkään kansalaisuushaaveiden haihtumista, käytännössä EK:n kielteisen tuomion saaneita anomuksia ei juuri hyväksytty.¹⁹²

Koska EK:n pääosaston oli annettava kansalaisuuden anojasta lausunto sisäasiainministeriölle, päätti ”lafkan” tuolloinen päällikkö Ossian Holmström selvittää hakijan taustoja alaosastoiltaan. Tässä EK:n sisäisessä kirjeenvaihdossa viesti muuttui matkan aikana siinä määrin, että ketjun kulkua ennen Holmströmin lopullista lausuntoa on syytä tarkastella lähemmin. Terijoen EK:n etsivä Sakari Sipiläinen oli saanut helmikuussa 1922 alaosaston ylietsivältä määräyksen tutkia paikkakunnalla aikaisemmin asuneen Zinetullahin tekemisiä Holmströmille annettavan lausunnon pohjaksi, mistä Sipiläinen raportoi kuun lopulla. Tämän raportin mukaan kauppias ”Siniatulla Imadutdinoff Ahsän” vaikutti sangen kelvollisen tuntuisealta kansalaisuuden anojalta:

[...]Sittenkun allekirjoittanut sai ylietsivältä määräyksen ottaa selvää yllämainitun Venäjän alamaisen poliittisesta luotettavuudesta y.m. seikoista, niin toimitin tässä suhteessa tiedusteluja, näiden nojalla voin ilmoittaa 1) että hakijan itsestään aikaisemmin antamat henkilötiedot ovat oikeat ja totuudenmukaiset, 2) että hakija on asunut Terijoella vuodesta 1911 vuoteen 1920, jolloin tuli paikkakunnalta karkoitetuksi joukkokarkoituksessa, kun hakija oli harjoittanut ruplakeinottelua, joka on paikkakunnalla yleisesti tunnettua, 3) että hakijan yksityiselämää vastaan ei ole mitään muistuttamista, 4) että hakija, saatujen tietojen mukaan osaa auttavasti suomen kieltä, hänen ruotsinkielen taidoistaan ei allekirjoittaneella ole tietoa, 5) että hakijalla on nykyään kangastavarain tukku- ja vähittäiskauppa Tampereella, 5) ettei hakijalla Terijoella ole mitään kiinteää omaisuutta, mutta yleensä pidettiin hakijaa paikkakunnalla varakkaana miehenä, joka kykenee elättämään itsensä ja perheensä, 7) että hakija on paikkakunnalla tunnettu poliittisesti luotettavaksi henkilöksi, eikä ole sekaantunut mihinkään kunnallisiin eikä valtiollisiin asioihin, vaan on noudattanut maassa olevia lakeja ja asetuksia.¹⁹³

Osa Sipiläisen tiedoista oli toki virheellisiä: Lähtö Terijoeltahan oli esimerkiksi tapahtunut jo kesällä 1919, eikä etsivä näin tunnu tietäneen Helsingissä käydyistä kiistoista mitään. Toisaalta myös ”karkotus” Terijoelta perustui ainakin osittain pelkkiin huhuihin ja yleiseen epäluuloon, vaikkakaan ei tietysti vaikuttanut mitenkään anojan kannalta edulliselta maininnalta hänestä kirjoitetussa raportissa. Joka tapauksessa Sipiläisen raportissa positiiviset tai neutraalit maininnat ylittivät negatiiviset, etenkin kun raporttia verrataan siihen, mitä muut EK:n miehet ”tiesivät”.

¹⁹² Leitzinger 2006, 211–218; Leitzinger 2008, 314–315. Leitzingerin tutkimasta 45 hylätystä Suomen tataarien kansalaisuusanomuksesta noin kolmanneksessa syynä oli yksinomaan kunnanvaltuuston ja toisessa kolmanneksessa EK:n vastustus, ja vain muutama anomus hyväksyttiin vastoin EK:n kielteistä kantaa.

¹⁹³ Terijoen EK:n etsivä Sakari Sipiläisen ”ilmoitus n:o 9” 28.2.1922, Henkilömappi 10059, EK-Valpo, KA.

Sipiläisen positiivisesta raportista huolimatta Terijoen EK lähetti muutamaa päivää myöhemmin päällikkö Holmströmille kuitenkin kansalaisuusanomuksen hylkäämistä ehdottavan lausunnon. Etsivän selvittämät tiedot anojan henkilötiedoista, yksityiselämästä ja varakkuudesta hänen esimiehensä kyllä vahvistivat, mutta näiden huomio keskittyi silti oletettuihin rikkomuksiin. Terijoen alaosaston antama lausunto Zinetullahista oli lopulta omituista kyllä sangen päinvastainen kuin sen pohjana toiminut Sipiläisen esimiehilleen tekemä yksityiskohtaisempi selvitys:

[...] 7) Hakijan poliittisesta luotettavuudesta ei ole takeita, koska hän täällä ollessaan on tehnyt itsensä syypääksi lakien rikkomiseen harjoittamalla suuressa mittakaavassa ruplakeinottelua ja mahdollisesti myöskin salakuljetusta. Edelläolevaan nähden ja ottaen huomioon, ettei hakija mitenkään ole tunnettu Suomi-ystävällisyydestään, ehdottaa Terijoen alaosasto S.I. Ahsän'in kansalaisuusanomuksen hyljättäväksi.¹⁹⁴

Näin yhden portaan EK:n hierarkiassa noustuaan huhut tataarikauppiaiden kollektiivisista rikkeistä Terijoella olivat muuttaneet Zinetullah Ahsenin suuren luokan keinottelijaksi ja salakuljettajaksi. Vielä suorasanaisemman tuomion anoja oli saanut uuden kotikaupunkinsa Tampereen EK:n alaosastolta, jonka päällikkö Allan Rydman vahvisti Holmströmille lähettämässään kirjeessä hakijan tiedot ja rikkomukset. Rydman perusti näkemyksensä hakijan ”hädänalaisen ajan hyväksikäyttämisestä” ja harjoitetusta salakuljetuksesta Viipurista käsin saamiinsa toisen käden tietoihin, ja anojan kielitaidoksi mainittiin ”sen verran suomenkieltä, että hän juuri välttävasti tuli toimeen”. Raskauttavinta oli, että Rydman puolestaan oli kuullut anojan ”lausuneen Helsingissä jotain halventavaa kenraali Mannerheimista”, minkä vuoksi hänet oli professori Jahnssonin ilmiannosta karkotettu Uudeltamaalta. Näin anojaa ei voitu pitää poliittisesti täysin luotettavana, eikä Tampereen alaosasto puoltanut kansalaisuusanomusta.¹⁹⁵ Helsingin riidoilla oli pitkät jäljet.

Kun päällikkö Holmström sitten lopulta joutui puolestaan itse antamaan sisäasiainministeriölle lausuntonsa anojasta, todistusaineisto näytti melko yksiselitteiseltä. Holmströmin maaliskuussa 1922 sisäasiainministeriölle lähettämä anomuksen hylkäämistä esittänyt kirje tuhosikin Zinetullahin – jonka ”valtiollisesta luotettavuudesta” ei ollut takeita – mahdollisuudet Suomen kansalaisuuden saamiseen. Vaikka useissa kirjeistä on punakynällä tehtyjä alleviivauksia ja merkintöjä, jotka vihjaavat päällikön pohtineen alaisiltaan saamiensa tietojen todenperäisyyttä, niin suurta moraalista ongelmaa asia ei muodostanut, etteikö Holmström omassakin kirjelmässään kuitenkin kyennyt esimerkiksi nimeämään Zinetullahin myös salakuljettajaksi.¹⁹⁶

¹⁹⁴ EK-Terijoen kirje EK:n pääosastolle 4.3.1922, Henkilömappi 10059, EK-Valpo, KA.

¹⁹⁵ EK-Tampereen kirje EK:n pääosastolle 19.1.1922, Henkilömappi 10059, EK-Valpo, KA.

¹⁹⁶ Ossian Holmströmin kirje sisäasiainministeriölle 10.3.1922, Henkilömappi 10059, EK-Valpo, KA. Terijoen alaosaston kirjeestä on esimerkiksi alleviivattu punaisella sana ”mahdollisesti” salakuljetussyötyksen kohdalta.

Sinänsä salakuljetus Kannaksella oli itsenäistymisen jälkeisinä vuosina toki varsin yleistä,¹⁹⁷ eikä liene edes kovin kaukaa haettua, etteivätkö Ahsenin veljekset rajan sulkeuduttua olisi saattaneet luvatonta kauppaa entisen pääkaupungin suuntaan jatkaakin, mutta varsinainen tällaista väitettä tukenut todistusaineisto oli hataraa. Vuoden 1920 oikeudenkäynnissä Helsingissä oli kyllä todisteena Zinetullahia vastaan esitetty muuan Rajamaan komendantin kuulustelupöytäkirja keväältä 1919, jonka mukaan tämä oli toimittanut erään naisen mukana kauppaa-asioita käsitelleen kirjeen rajan yli. Tuolloin kyse oli ollut kuitenkin bolševikkisyytteistä eikä salakuljetuksesta, minkä lisäksi kyseinen kirje oli osoitetietojensa perusteella selvästi ollut yksityispostia Zinetullahilta Safiye-vaimolle tai tämän perheelle Tsarskoje Selossa.¹⁹⁸ Salakuljetussyytöksille ei ollut olemassa mitään pitäviä todisteita, mutta ne tietysti näyttivät huonolta Venäjältä tulleen anojan tiedoissa.

Sen enempiä Tampereen kaupunginvaltuusto kuin Hämeen läänin maaherrakaan eivät puolestaan tienneet mitään sellaista, mikä olisi estänyt Zinetullahia perheineen saamasta Suomen kansalaisuutta,¹⁹⁹ mutta EK:n kielteistä kantaa vastaan tällä ei näytä olleen merkitystä. Joka tapauksessa samoihin aikoihin myös Helsinkiin jääneen Abdulla-veljen kansalaisuusanomus koki hylkäyskohtalon melko lailla samoin perustein – tosin hänen tapauksessaan myös Uudenmaan maaherra Jalander sekä Helsingin kaupunginvaltuusto ja maistraatti katsoivat, etteivät voineet anomusta puoltaa. Hylkäävää kantaa perusteltiin myös sillä, että ”Abdulla Aimadetdinoff-Ahsän” ei ollut riittävästi tehnyt selkoa siitä, millaiset hänen toimeentulomahdollisuutensa vastaisuudessa tulisivat Helsingissä olemaan.²⁰⁰ Näin ollen ”puhdasmaineisuuden” lisäksi myös toimeentuloehto käytettiin hylkäysperusteena Abdullan anomukselle, eikä Zinetullahkaan jäänyt tästä osattomaksi.

Juttu nimittäin muuttuu tässä kohtaa entistäkin kiinnostavammaksi. Kärvisteltyään omien sanojensa mukaan siis ensimmäiset puoli vuotta Tampereella toimeentulomattomana oli Zinetullah palannut pienimuotoisen kaupankäynnin pariin, mutta tämä ei häntä ollut tyydyttänyt, mistä toteamuksesta voinee päätellä kyseen jälleen olleen häntä aiemminkin ahdistaneesta kulkukaupasta. Oman kauppaliikkeen perustaminen oli muistelmien mukaan taasen mieluisempi keino leivän hankkimiseksi perheen pöytään.²⁰¹ Tämä olisi paitsi tietysti onnistuessaan ollut tuottoisampaa kuin kulkukauppa, myös balsamia Helsingissä syntyneisiin haavoihin: olihan toki komeampaa omistaa kauppaliike kuin kierrellä ovilla ja toreilla kuin mikäkin laukkurissa tai kamasaksa.

¹⁹⁷ Salakuljetuksesta ja rajanylityksistä Kannaksella ks. Rumpunen 1994, 101–117; Lähtenmäki 2009, 167–220.

¹⁹⁸ Kopio Rajamaan komendantin pöytäkirjasta (Avskrift av protokollet) 12.8.1920, Kansio 9, Yrjö ja Hilma Jahnssonin kokoelma, KA. Kyseinen kirje oli pöytäkirjan mukaan osoitettu ”Ke-maledinoffille” Tsarskoje Seloon.

¹⁹⁹ Päiväämätön muistiinpanokortti, Henkilömappi 10059, EK-Valpo, KA.

²⁰⁰ Ossian Holmströmin kirje sisäasiainministeriölle 22.2.1922; Muistiinpanokortti 22.2.1922; Terijoen EK:n etsivä Mikko Lankisen ”ilmoitus n:o 4” 15.2.1922, Henkilömappi 10836, EK-Valpo, KA.

²⁰¹ Ahsen Böre 1945, 33.

Byrokratia asetti kuitenkin tällaiselle yritteliäisyydelle esteitä, sillä vuodesta 1919 lähtien oli ulkomaalaisilta vaadittu lupa yrityksen omistamiseen Suomessa sekä takuut veronmaksukyvästä. Maailmansodan ja vuoden 1918 tapahtumien seurauksena monet suomalaisen teollisuuden ja elinkeinoelämän ulkomaalaiset alullepanijat olivat luopuneet omistuksistaan, mikä merkitsi monen suurenkin yrityksen siirtymistä suomalaisiin käsiin. Vuonna 1939 sääntelyä vieläpä tiukennettiin niin, että kiinteää omaisuutta Suomessa ylipäänsä omistaakseen ulkomaalaisten oli anottava siihen lupa valtioneuvostolta.²⁰² Tähän seinään törmääminen tietenkin selittää myös suurelta osin sitä, miksi Zinetullah ja Abdulla Ahsen olivat heti vesilasin pahimman myrskyn laannuttua nähneet tärkeäksi toimittaa valtioneuvostoon omat kansalaisuusanomuksensa.

Jos Zinetullah ei ollut tästä lainsäädännöstä perillä vielä Tampereelle saapuessaan, ainakin hän joutui sen kantapään kautta kokemaan: Ulkomaalaisena häntä oli vaadittu kalliin toimiluvan saadakseen myös hankkimaan takaajakseen joku paikallinen, jollaisia hän ei vasta kaupunkiin muuttaneena tuntenut.²⁰³ Pelastavaksi enkeliksi löytyi toinen mishäärikauppias, myöskin Aktukissa vuonna 1886 syntynyt Zinetullah Wafin, jonka tie oli samalla tavoin kulkenut Terijoen kautta Tampereelle. Wafinit asuivat Aleksanterinkatu 33:ssa lähellä rautatieasemaa²⁰⁴ – sekä näin myös lähellä Ahseneita – ja perheen pää Zinetullah Wafin oli aloittanut liiketoimintansa kaupungissa jo 1910-luvulla. Tarkka ajoitus on hieman epäselvä, mutta hän oli joka tapauksessa rekisteröitynyt kauppiaksi Tampereen maistraatissa jo elokuussa 1913. Wafinin kangaskauppa perustettiin vuonna 1922 Kauppatorin (vuodesta 1936 Keskustori) laidalla sijaitsevaan Commercen taloon Itäinenkatu 24:aan, ja Wafin lunasti liiketilansa itselleen seuraavana vuonna.²⁰⁵

Ahsen Bören mukaan kaima Wafinista oli hänelle apua kahdellakin tapaa, sillä sekä perheen asunto että hänen työnsä järjestyivät tämän kautta. Koska Wafinilla oli jo lupa liiketoiminnalleen, Zinetullah (Ahsen) yhdisti voimansa tämän kanssa yhteisen kauppaliikkeen merkeissä, joka tosin säilyi luvan haltijan Wafinin nimissä. Ahsen Bören kertoman version mukaan ideana oli työskennellä yhdessä vuoden ajan, minkä jälkeen hän palaisi perheineen Helsinkiin siinä tapauksessa, että liikkeen tuotto ei riittäisi elättämään kahta perhettä. Mikäli taas yrityksestä kehkeytyisi tuottava, olisi se uudelleennimettävä kummankin kauppiaan mukaan.²⁰⁶

²⁰² Pihkala 2001, 160; Nevalainen 1999, 87.

²⁰³ Ahsen Böre 1945, 33.

²⁰⁴ Tampereen osoite-, kauppa- ja ammattikalenteri 1920.

²⁰⁵ BgII:6 Luettelo kauppiaista Tampereen kaupungissa v. 1904–1930, Tampereen kaupungin maistraatin arkisto, TKA; Holmala 2010, 142, 283–284; Baibulat 2004, 22. Baibulat mainitsee, että Suomen liikekalenterin mukaan Wafinin liiketoiminta Tampereella olisi alkanut jo 1910, mutta maistraattiin tehty ilmoitus on päivätty vasta 13.8.1913.

²⁰⁶ Ahsen Böre 1945, 33–34.

Myös yhteistyön taloudelliset aloitusehdot olivat Ahsen Bören kertomuksen mukaan hänelle hyvin epäedulliset, mutta hänellä ei ollut varaa kieltäytyä tarjouksesta. Vuoden lopulla tulos näytti hyvältä, mutta lähinnä Wafin kannalta, minkä lisäksi kahden Zinetullahin kilpailijat – joita Tampereella kangaskaupan alalla totisesti riitti – olivat Ahsen Bören mukaan ryhtyneet voimakkaan, yhdistyneen vastustajan pelossaan kuiskimaan Wafinin korvaan näkemyksiään siitä, että mitään tekemätön kumppani oli tämän kannalta täysin hyödytön ja pikemminkin rasite kuin apu perheen yritykselle. Ahsen Böre selittää tarinassaan tästä seurannutta kumppanuuden kariutumista myös sillä, että Wafin oli heidän yhteistyönsä aikana myös oppinut kunnolla käymään kangaskauppaa ja saanut näin nimeä liikkeelleen, minkä vuoksi Ahsen (joka oli vastuussa tavarankannasta, Wafin taas varsinaisesta myyntityöstä) oli alkanut näyttää hänen silmissään tarpeettomalta.²⁰⁷

Zinetullah Ahsenin syksyllä 1921 jättämän kansalaisuusanomuksen johdosta on kuitenkin mahdollista saada selville tarinan kääntöpuoli. Allan Rydman Tampereen EK:sta nimittäin selvitti päällikkö Holmströmille myös anojan toimeentuloedellytyksiä, ja tässä yhteydessä voimme lukea sinänsä samaan lopputulokseen johtaneista tapahtumista huomattavan toisensävyyisen version:

[...] hakijalla nykyään ei ole minkäänlaista tointa tultuaan erotetuksi kauppa-apulaisen toimesta tšekäläisen toiminimi Sinnätulla Wafin'in liikkeessä; että hakijalla kyllä löytyy sen verran omaisuutta, että hän ilman muitten apua voi tulla tyydyttävästi toimeen, mutta hänestä tehty asiakirjavihkossa löytyvä ilmoitus, jonka ovat antaneet Varatuomarit Sulo Ervasti ja Karl Aejmaeleus ja jonka mukaan hakija täällä omistaisi ”huomattavan kangastavarain tukku- ja vähittäiskaupan”, on aivan erehdyttävä, sillä oheen liittämäni Tampereen kaupungin kaupparekisteriotteen sekä Maistraatin kanslistin antaman kirjallisen todistuksen mukaan, hakija ei ole tehnyt mitään kaupanharjoittamisilmoitusta, eikä niin ollen omista mitään kauppaliiikettä, tarkottaen sanotuksessa todistuksessa mainittu kangastavarain tukku- ja vähittäiskauppa Sinnätulla Wafin'in liikettä, mistä syystä oheenliittämällä sanotun todistuksen alamaisuushakemuspapereihinsa, on hakija tehnyt itsensä syyppääksi viranomaisten erehdyttämiseen [...]²⁰⁸

Toisin sanoen Zinetullahin kansalaisuushakemuksessaan toimentulonsa perustaksi esittämää kauppaliiikettä ei voitu hyväksyä, koska tämän kauppaliiikkeen todellisuudessa omisti hänen kaimansa Wafin, joka kaiken lisäksi oli antanut potkut kauppa-apulaisenaan työskennelleelle Ahsenille. Rydman piti näin ollen Ahsenin väitettä liikkeen omistuksestaan suoranaisten viranomaisten erehdyttämisenä. Holmströmin saatua haluamansa tiedot Tampereen ja Terijoen alaisiltaan (jälkimmäisten toteamuksen hakijan Tampereella omistamasta kauppaliiikkeestä viereen hän merkitsi jälleen punakynällään ”ei!”), kirjoitti hän puolestaan sisäasiainministeriölle, että viranomaisten harhauttamiseen syyllistyneen, toimentuloltaan näin epävarman ja kaiken lisäksi valtiollisesti epäluotettavan anojan kansalaisuusanomus tuli EK:n mielestä hylätä.²⁰⁹

²⁰⁷ Ahsen Böre 1945, 34.

²⁰⁸ EK-Tampereen kirje EK:n pääosastolle 19.1.1922, Henkilömappi 10059, EK-Valpo, KA.

²⁰⁹ Ossian Holmströmin kirje sisäasiainministeriölle 10.3.1922, Henkilömappi 10059, EK-Valpo, KA.

Mutta kumpi tarinan versioista sitten mahtaa olla lähempänä totuutta? Rydmanin mainitsema kirjeen oheen liitetty kaupparekisteriote ei ole säilynyt arkistossa, mutta yhtä kaikki se osa hänen väitteestään piti paikkansa, että Zinetullah Ahsen ei ollut tehnyt omistamastaan kauppaliikkeestä virallista ilmoitusta Tampereen maistraattiin. Ilmoituksen, jonka mukaan hänen aikeenaan oli käydä Tampereella kangaskauppaa, Zinetullah jätti maistraatille vasta yli puoli vuotta EK:n sisäisten selvitysten jälkeen, marraskuussa 1922.²¹⁰ Rydman ja muu EK:n henkilöstö saattoivat kallistaa korvaansa huhupuheille ja juoruille turhan herkästi, mutta saadessaan alkuvuodesta 1922 esimiehiltään – viime kädessä Holmströmiltä – tehtäväkseen selvittää mainitun anojan taustoja EK:n lausuntoa varten, he saattoivat vain todeta, ettei asiakirjoista Ahsenin nimellä löytynyt Tampereelta mitään sellaista kauppaliikettä, jonka tämä oli väittänyt omistavansa.

Kuten todettua, turvallisuuspoliisin kautta säilyneen aineiston tietoihin tulee silti suhtautua varauksella. Tuntuu näet hankalalta uskoa, että vasta melko hiljattain aina oikeussaliin asti johtaneista riidoistaan selvinnyt Zinetullah olisi jälleen ollut niin varomaton, että olisi anomuksessaan polleasti ilmoittanut olevansa menestyksekkään kauppaliikkeen omistaja, ellei tarinassa olisi jotain tottakin. Kuten hän itsekin tunnusti, liike oli virallisesti yksin Wafinin nimissä; Zinetullahin kunnianhimon tuntien hän ei olisi moiseen suostunut ilman pakottavia syitä. Mutta hän tuskin olisi alistunut toimimaan pelkkänä kauppa-apulaisena toisen alaisena, olihan hän sentään omistanut oman liikkeen jo Terijoella. EK:nkin oli myönnettävä ”apulaisen” kykenevän tulemaan toimeen ilman elatusapua – minkä lähtökohtaisesti piti olla yksi kansalaisuuden saamisen ehdoista.

Totuus kahden Zinetullahin kangaskauppayrityksestä lieneekin lähempänä Ahsen Bören muistelmia siltä osin, että kyse oli pikemminkin yhtiökumppanuudesta kuin työnantajan ja -tekijän suhteesta. Kumppanuuden ei kuitenkaan tarvinnut merkitä tasavertaisuutta, sillä Wafin kykeni muistelmien mukaan määrittämään Ahsenille ehtonsa, joihin tämän oli taivuttava; tässä mielessä hän toki oli ”apulainen”. Samoin kumppanuuden päättyminen tapahtui molempien lähteiden perusteella Wafinin yksipuolisesta aloitteesta, vaikka kyse ei olisi varsinaisesti ollutkaan palkollisen erottamisesta. Mutta mikä sitten lie todellinen syy siihen, miksi Zinetullahien kumppanuus murentui? Muistelmissaan Ahsen Böre vieritti syyn jälleen kerran kateellisten vihamiesten niskoille – nämä olivat vuoden 1921 ajan jatkuneella myrkyntyväisyydellään aiheuttaneet sen, että seuraavana vuonna kumppanusten oli ”kyynelsilmin” erottava.²¹¹ Toteamuksesta, kuten ylipäänsä Wafinin kuvauksesta Ahsen Bören muistelmissa käy selväksi ainakin se, että häntä kohtaan Susi ei hautonut sisimmässään mitään syvän katkeruuden tunteita. Vika oli epämääräisissä ”vihamiehissä”.

²¹⁰ BgII:6 Luettelo kauppiaista Tampereen kaupungissa v. 1904–1930, Tampereen kaupungin maistraatin arkisto, TKA.

²¹¹ Ahsen Böre 1945, 34.

Zinetullah Ahsenista – myöhemmästä Ahsen Börestä – ei koskaan tullut Suomen kansalaista: Vuonna 1922 hänen anomuksensa hylättiin, eikä hän enää koskaan tehnyt uutta. Tätä on syytä pitää hänen elämässään eräänä tärkeänä *avainkokemuksena* siitäkin huolimatta, että Ahsen Böre itse ei sanallakaan koko kansalaisuusanomustaan maininnut – tai ehkä pikemminkin juuri siitä syystä. Miksi hän muuten niin yksityiskohtaisissa muistelmissaan vaikenä kokonaan siitä, että oli kerran halunnut Suomen kansalaisuuden? Yksi syy lienee hänen luonteenlaadussaan: Ilmeisen omanarvontuntoisena ja ylpeänä hänen oli kenties vaikeaa suhtautua tällaisiin pettymyksiin. Mitä ilmeisimmin hylkäys osaltaan vaikutti päätökseen olla anomatta kansalaisuutta enää uudelleen, ja varsinkin tämän kriittisen takaiskun ”unohtumiseen” muistelmia kirjoittaessa. Kirjallisena kertomuksena oma elämä saattoi epävarman hapuilun ja sattumien sijaan näyttäytyä eheänä ja johdonmukaisena polkuna Aktukista Istanbuliin, millä tiellä Suomi – hänen todellinen kotimaansa vuosikymmenten ajan – muodosti vain sivujuonteen. Miksipä siis mainita ”pikkuasiasta”, joka oli ainakin itselle perusteltavissa ajan vaatimana käytännön pakkona, ja joka kaiken lisäksi epäonnistui hänelle itselleen epäedullisten tietojen ja valheiden seurauksena.

Anomuksen hylkääminen jätti nyt kuitenkin Ahsenit omituiseen asemaan, jossa he eivät olleet yksin. Keisarikunnan romahdus vuonna 1917 oli tuonut Suomeen paljon Venäjän pakolaisia (venäläisten lisäksi muun muassa karjalaisia ja inkeriläisiä), joiden toisinaan vuosikausiakin kestänyt oleskelu maassa ”ulkomaalaisina” aiheutti tyytymättömyyden purkauksia 1920-luvun lopulla. Oleskelun perustana oli oleskelulupa eli ololippu, joka puolivuositain (sittemmin vuosittain) uusittavana aiheutti päänvaivaa ja vähävaraisimmille taloudellisia ongelmia. Ahsenit eivät toki olleet varattomia, mutta hekin putosivat nyt siihen kategorisoituun joukkoon Venäjän keisarikunnan alamaisuutensa vallankumouksessa menettäneitä ihmisiä, joiden oleskelu- ja matkustusasiakirjoihin merkittiin ”alamaisuutta” tai ”kansalaisuutta” kysyviin kohtiin omituinen määrä ”*syntyperäinen venäläinen eikä minkään muun maan kansalainen*”. Tällaista leimaa kantaneet olivat ulkomaalaisina Suomessa vailla valtion kansalaisilleen takaamia perusoikeuksia, minkä lisäksi he samaan aikaan myös kansalaisuudettomina olivat suunnattoman paperisodan edessä aina, mikäli mielivät leipänsä perässä matkustaa kaupungista toiseen.²¹²

²¹² Nevalainen 1999, 86–93. Vaikka pysyvään muuttoon toiseen läänein edelleen vaadittiin maaherran antama oleskelulupa, sai ololipulla vuodesta 1924 lähtien muuten matkustella vapaasti, jos luvassa oli tästä maininta. Maaherrat usein kielsivät vapaan matkustuksen venäläisiltä, jotka sitten joutuivat anomaan erillisiä matkatodistuksia poliisilta, mikä monien mielestä – epäilemättä sangen aiheellisesti – muistutti pelkkää kiusantekoa. Menettelytapoja löysättiin vasta vuonna 1930. Kansalaistumisessa samat vaikeudet koskivat kaikkia ”syntyperäisiä venäläisiä”: Vuoden 1930 loppuun mennessä kansalaisuuden saaneista noin 3000 Venäjän alamaisestä enemmistö valikoitiin sivistyneistön ja ammatti-ihmisten joukosta, ja (erityisesti EK:n) lausunnot poliittisesta epäluotettavuudesta sekä huonosta toimeentulosta olivat yleisimpiä kansalaistumisen kaataneita syitä.

Ahsen Böre ei tätäkään seikkaa muistelmissaan erityisesti kommentoi. On silti helppo uskoa, että vaikka hän ei ollutkaan kristitty ”heimokansan” edustaja – paitsi jälkimmäistä tietysti ”turaanilaisten” mielestä – tuo määritelmä varmasti kiehutti hänen vertaan yhtä lailla kuin pettyneitä suomensukuisten kansojen edustajia. *Inkeri*-lehdessä kuvattiin vuoden 1922 lopulla pakinan keinoin tilanne, jossa inkeriläismiehet lupa-asioillaan hoksasivat tämän termihirviön:

”[...] - No tähän on vallon vitsikäs merkintä, joka todistaa, ettei meidän virkamiehiltämme puutu huumorintajua, huomautimme me: - ”ei minkään maan alamainen!” – Olkoo hiä vitsin kannalt niin tai näin, mut mitä helkkarin synnynäisii venäläisii myö ollaa! [...] Koko suvus ei ole ollut venäläisen sielun haijuukaa, ja nyt tääl Suomes ihka virallisest meist tahottaa tehä ”synnynäisii venäläisii!” Mitäs tähä sanotta? Se käyvy, veikkonen kunnial!”²¹³

Saattaa hyvin kuvitella mielessään tuon äkkipikainen ”turkkilaisen” kiivailemassa itseksensä moiselle kirosäkeelle – hankö muka syntyperäinen venäläinen! Yhtä kaikki, tuon määritelmän hän sai niellä täyttäessään vielä monia oleskelu- ja matkalupa-anomuksia, kuten seuraavassa luvussa saamme huomata. Mutta ennen tähän seikkaan paneutumista on syytä todeta, että näinä ensimmäisenä kahtena vuotena uudessa kotikaupungissaan Zinetullah alkoi jo muutenkin sen verran kasvattaa juuria, että saattoi ryhtyä samaan aikaan askaroimiensa kansalaisuushakemuksen ja liikeasioiden lisäksi ajattelemaan myös kulttuurisia huoliaan. Vuonna 1943 julkaisemassaan *Olemme onnistuneet...*-pamfletissa Ahsen Böre totesi, että vuonna 1918 rajan sulkeuduttua oli muslimien keskuudessa herännyt kysymys oman äidinkielen ja uskonnon säilyttämisestä:

Tähän pulmaan esitettiin erilaisia ratkaisuja. Monet arvelivat, että bolshevismi loppuisi pian ja kaikki tulisi taas ennalleen, toiset taas olivat sitä mieltä, että tarvittaisiin virallinen yhdistys. Tähän samaan aikaan oli Helsingissä tosin toiminnassa muslimien kesken eräs tsaarinvallan aikuinen hyväntekeväisyyskomitea, jonka jäsenistä ja varoista useimmilla ei ollut aavistustakaan.²¹⁴

”Tsaarinvallan aikuinen hyväntekeväisyyskomitea” oli vuonna 1915 perustettu *Helsingin musulmaanien hyväntekeväisyysseura*, jonka jäsenenä Zinetullah Ahsen Tampereelta käsin toimi, kuten myös eräs etsivä Stolt EK:n tietoihin maaliskuussa 1922 lisäsi.²¹⁵ Zinetullah lienee liittynyt hyväntekeväisyysseuraan ja tutustunut tätä kautta myös imaami Weli-Ahmed Hakimiin viimeistään oleskellessaan Helsingissä kesästä 1919 kesään 1920. Kuten aiemmin käsitellystä oikeusjupakasta Jahnssonin ja tämän kumppaneita vastaan käy ilmi, hän näyttää tällöin solmineen Hakimiin myös varsin ystävälliset ja luottamukselliset suhteet. Tältä pohjalta ei olekaan yllättävää, että hän saattoi toimia moottorina sille joukolle, joka ryhtyi patistamaan imaamia toimintaan.

²¹³ Nevalainen 1999, 92 (alkuperäinen lähde nimimerkki Aapelin pakina, *Inkeri* nro 2/1922).

²¹⁴ Ahsen Böre 1943, 4.

²¹⁵ Etsivä K. Stoltin ilmoitus No 16, 29.3.1922, Henkilömappi 10059, EK-Valpo, KA.

Jo vuoden 1921 puolella – ajoitus on tosin Ahsen Bören itsensä ilmoittama – joukko Tampereen muslimeja oli lähettänyt Helsinkiin kirjeen, jossa yhteinen huolenaihe tehtiin selväksi:

Helsingin Islaamilaisen Seurakunnan jäsenille!

Me, Suomessa asuvat muslimit, tarvitsemme virallisen yhdistyksen säilyttääksemme äidinkielemme, uskontomme sekä yksimielisyytemme. Meidän toivomuksemme on, että hoitaisitte tämän asian edelleen. Meillä on tosin virallinen hyväntekeväisyyskomitea, mutta sen toiminta on kuitenkin meille tuntematon. Koska tämä komitea on perustettu tsaarinvallan aikana ja Suomi on nyt itsenäinen tasavalta, niin katsomme sen takia, että tämä komitea on itsestään lakannut. Tästä päivästä lähtien emme tunnusta sitä komiteaa.

Kansamme johtomiehet!

Pyydämme Teiltä palvelusta kansamme hyväksi vapaassa Suomessa: ryhtykää islaamilaisen seurakunnan sääntöjen laatimiseen. Tämän seurakunnan johtokuntaan on valittava etevimmät seurakunnan jäsenet, jotka tekevät parastansa Suomessa asuvien muslimien hyväksi. Valinta tapahtuu kaikkien Suomessa asuvien muslimien keskuudesta. Täten pyydämme nykyistä johtokuntaa merkitsemään yllämainitun hyväntekeväisyyskomitean pöytäkirjoihin.

Allekirjoittajat:

*Safa Ismail. M.Ainetdin. H.Neuman. Z.I.Ahsen. H.Husnetdin. I.Hakimcan. A.Bedretdin. A.Hakimcan. B.Ainetdin. A.Badautdin ja S.Yousuf.*²¹⁶

Ahsen Bören mukaan imaami Hakim ei vastannut kirjeeseen, mutta hän itse sai 3.1.1922 Helsingistä opettaja Abdullah Battalilta kirjeen, missä tämä manasi asioiden hidasta etenemistä. Kuhnailun takana olivat Battalin mukaan muutamat vastarannan kiisket, jollaisten ”lyhytjärkisten” ihmisten kanssa tämä ei voinut olla yhteistyössä. Battal kysyi Zinetullahilta myös neuvoa, mistä saisi käsiinsä juutalaisen yhdistyksen säännöt.²¹⁷ Vaikka kuvausten täyteen autenttisuuteen tuleekin jälleen tältä osin suhtautua varauksella – esimerkiksi ylläolevan kirjeen asua on myöhemmin (kenties suomennettaessa) selvästi stilisoitu; etenkin termit ”muslimi” ja ”isla(a)milainen” vaikuttavat anakronistisilta 1920-luvulla vielä yleisesti käytettyjen ”musulmaanin” ja ”muhamettilaisuuden” sijaan – koko tarinaa Ahsen Böre tuskin kuitenkaan yli 20 vuotta myöhemmin sepitti omasta päästään. Battal, joka oli edustanut muslimeja vuonna 1917 Ufan kansalliskokouksessa ja istunut poliittisten kirjoitustensa takia vankilassakin, onnistui pakenemaan Suomeen syyskuussa 1921. Hän todella oli mukana vuonna 1925 perustetun *Suomen muhamettilaisen seurakunnan* perustamista valmistelleessa hankkeessa, missä laadittiin muun muassa seurakunnan sääntöjä,²¹⁸ miltä osin juutalaisen yhdistyksen esimerkki oli tarpeen. Mutta ennen kuin Zinetullah saattoi syvemmin omistautua kulttuurikysymyksille, hänen tuli saada taloudellinen perustansa tasapainoon. Vastaus tähän oli perheyritys nimeltä *Kauppatalo S.I. Ahsän*.

²¹⁶ Ahsen Böre 1943, 6.

²¹⁷ Ahsen Böre 1943, 7.

²¹⁸ Baibulat 2004, 92.

4.2. Kauppatalo S.I. Ahsän – ”Tyyliä ja laatua poikkeuksellisen halvoilla hinnoilla”

Ahsen Bören kertomuksen mukaan Wafinin kanssa tehdyn yhteistyön päättymisen ei kuitenkaan koitunut heidän kilpailijoilleen onneksi, sillä nyt he saivat yhden kovan haastajan sijasta vastaan kaksi.²¹⁹ Tästä huokuva sävy siitä, että Ahsenin ja Wafinin kangaskaupat olisivat alkuvuodesta 1922 tapahtuneen erkaantumisen jälkeen jatkaneet keskinäistä kilpailuaan täysin veljellisessä hengessä, lienee kuitenkin hieman jälkiviisaasti todettu. Hieman huvittavaa on esimerkiksi huomioda, että kun S. Wafinin kangaskauppa ilmoitti Tampereen vuoden 1923 osoitekalenterissa yhdellä puolen sivun kokoisella ja lukuisilla pienemmillä mainoksilla olevansa ”koko Tampereen ja sen ostavan yleisön suosituin ostospaikka”,²²⁰ saivat kalenterin käyttäjät sen seuraavassa painoksessa puolestaan todeta, että kauppatalo S.I. Ahsän kuitenkin myi ”kaikkia alaan kuuluvia tavaroita ehdottomasti halvimmalla”.²²¹ Entinen ”kauppa-apulainen” ei totta vie aikonut jäädä nuolemaan näppejään.

Zinetullah Ahsenin ilmoitus kangaskaupasta rekisteröitiin Tampereen maistraatissa 29.11.1922.²²² Hän itse tosin ilmoittaa muistelmissaan tarkaksi päiväksi oman liikkeensä aloittamiselle jo muutamaa kuukautta varhaisemman päivämäärän (20.6.1922), mutta yhtä kaikki kyse oli nyt perheyriydestä: kieroilevien muukalaisten sijaan jatkossa Safiye-vaimo olisi hänen liikekumppaninsa. Ongelman takaajikseen suostuvista Suomen kansalaisista hän oli kertomuksensa mukaan yrittänyt ensin ratkaista ”läheiseksi ystäväkseen luulemansa” ja aiemman kauppakumppaninsa Cemaletdinin avulla, mutta – ja tämä kuulostaa tutulta – joutunut jälleen liian ”naiivin ja luottavaisen” luonteensa vuoksi kieroilun uhriksi ja lopulta petetyksi. Tämän vuoksi hän päätti luottaa mieluummin suomalaisiin. ”Kuuluisan K.P. Ruskanin firma” – siis kauppias Kaarlo Petter Ruuskasen (1848–1909) perustama, kaupungissa varsin tunnettu kangastukkuliike²²³ – kuitenkin torjui hänet, mutta muiden kauppiaiden kanssa kävi parempi onni:

Tiesin miehen, joka oli luonteeltaan miellyttävä ja lempeä, ja joka johti Thi Tengströmin yritystä. Hän otti paperini sanoen katsovansa sitä tarkemmin, ja meni toimistoonsa. Sitten hän palasi, antoi paperini takaisin ja sanoi ei; se ei ole mahdollista. Mutta Jumala häntä siunatkoon, hän hymyili. Avasin paperin, ja näin hänen allekirjoituksellaan hyväksyneen sen. Olin löytänyt ensimmäisen takaajan. Toinen nimi oli helpompi saada. Menin suoraan firmaan nimeltä Ertman & Suojanen, ja kerroin aikeeni. Franc [*Frans*] Ertman allekirjoitti paperini välittömästi. Kaikki työ oli tehty, olin ylittänyt tielläni olleet esteet. Nuo kaksi hyvää, viisasta miestä ovat nyt jo edesmenneitä; rukoilen aina Jumalalta heidän sieluilleen armoa ja heidän syntiensä vähentämistä.²²⁴

²¹⁹ Ahsen Böre 1945, 34.

²²⁰ Tampereen osoitekalenterin lisäluettelo 1923.

²²¹ Tampereen osoitekalenteri 1926.

²²² BgII:6 Luettelo kauppiaista Tampereen kaupungissa v. 1904–1930, Tampereen kaupungin maistraatin arkisto, TKA.

²²³ K.P. Ruuskasesta ja Ruuskasen talosta ks. Mukala 1999, 50; Leskinen & Jaakola 1998, 152.

²²⁴ Ahsen Böre 1945, 34–35. Baibulat mainitsee, että ainakin vuosina 1923–1930 Zinetullah Wafin talletti osan varoistaan tavarantoimittajanaan toimineelle K.P. Ruuskanen Oy:lle, joten mahdollisesti Wafinilla oli sormensa pelissä myös siinä, ettei Ruuskasella oltu halukkaita Ahsänin takausmiehiksi. Vrt. Baibulat 2004, 22.

Kiinnostavaa on jälleen huomioida se tapa, miten Ahsen Böre muistelmissaan koki joutuneensa vaikeuksiin: Hän oli hyväntahtoisuuttaan ollut sokea muiden suoranaiseen ilkeyteen asti itsekkäille pyrkimyksille, minkä vuoksi joutui kerta toisensa jälkeen maksamaan oppirahoja. Kenties tämä oli helpompi tapa käsitellä asiaa kuin myöntää, että kaikesta kokemuksestaan ja kauppiastaidostaan huolimatta tekeväälle sattui myös huolimattomuusvirheitä. Mutta mitkä sitten mahtoivat olla tamperelaisten kauppiaiden ja liikemiesten motiivit suhtautumiselleen Zinetullahin avunpyyntöihin? Joko hän kykeni esittämään asiansa vakuuttavasti tai sitten ”aloittelijaa” ei Tampereen kangaskauppapiireissä pidetty uhkana, sillä muun muassa Ahsen Bören mainitsevat Ertman & Suojanen sekä Wägström-niminen kauppias ja Turtonen-niminen toimitusjohtaja toimivat myöhemminkin hänen lupa-asioissaan suosittelijoina.²²⁵

Mitä Ertmaniin ja Suojaseen tulee, erityisen mielenkiintoista on, että ainakin ulkoministeriön 1920-luvun alussa levittämän *Trade and Industry of Finland* -kirjaseen mukaan yhtiön perustaneet Frans Ertman ja Lauri Suojanen olivat käynnistäneet yhteiset liiketoimensa nimenomaan Terijoella ja muuttaneet Tampereelle vuoden 1918 jälkeen, kun punaiset olivat polttaneet heidän liikkeensä maan tasalle.²²⁶ Jos olisi mahdollista matkustaa aikakoneella Tampereen kesään vuonna 1922 ja mennä karpäseksi kattoon Frans Ertmanin työhuoneeseen, olisiko sopivana hetkenä ollut kenties mahdollista nähdä vastapäätä johtajan pöytää istumassa muuan tuntemamme tumma, viiksekäs liikemies kertomassa omia talven 1918 muistojaan Terioen aseman kellarista? Olisiko johtaja Ertman kenties tämän jälkeen todennut miesten puhuvan keskenään samaa kieltä, ja kostuttanut kynäänsä mustepullossa – takauspapereitaan kahisutelleen vieraansa rajattomaksi riemuksi?

Yhtä kaikki paras osoitus siitä, että ainakaan Ahsenien varallisuudesta ei viranomaisillakaan enää voinut olla liiempiä epäilyksiä, on vuodet 1922–1941 nimellä *Kauppatalo S.I. Ahsän* toimineen kauppaliikkeen sijainti kaupungin paraatipaikalla Kauppatori 5:ssä. Tontin omisti aikanaan kauppias Gustaf (Kustaa) Selin (1830–1905), jonka vuonna 1886 rakennuttama, edelleen Keskustorin laidalla seisova kolmikerroksinen, uusrenessanssityyliä edustava kivitalo tunnetaan hänen mukaansa Selinin talona. Selin oli Sääksmäellä syntynyt suomalaisuusmielinen elintarvikealan kauppias, joka muutettuaan vuonna 1861 Tampereelle ja saatuaan seuraavana vuonna porvarioikeudet oli ryhtynyt laajentamaan liiketoimiaan voimakkaasti.

²²⁵ Esim. EK:n muistiinpanolaput 18b ja 18c, Henkilömappi 10059, EK-Valpo, KA.

²²⁶ *Trade and Industry of Finland* 1923, 569–570. Kyseessä oleva englanninkielinen kirjanen on kansilehtiensä mukaan painettu Helsingissä 1921–1922, ja sen avulla oli tarkoitus tiedottaa englanninkieliseen maailmaan Suomen kauppa-asioista. Kirjaseen 8000 kappaleen painosta jaettiin ulkoministeriön kautta Suomen konsulaateissa ja edustustoissa. [<http://www.archive.org/download/tradeindustryoff00helsuoft/tradeindustryoff00helsuoft.pdf>], luettu 31.1.2011.

Vuonna 1874 Selin oli myynyt Kauppatorilla sijainneen kaupparakennuksensa ostaakseen torin eteläreunasta nahkuri Brumbergin perikunnan omistuksissa olleet vierekkäiset tontit, joilla sijaitti vanhoja puutaloja. Selin jatkoi kaupan pitoa Kirkkokadun puolella, mihin perhe myös muutti. Tälle tontille muutamaa vuotta myöhemmin rakennettu Selinin talo oli torin toisella laidalla sijaitsevan apteekkari Thomas Clayhillsin rakennuttaman ja (Selinin talon tavoin) kaupunginarkkitehti F.L. Caloniuksen suunnitteleman Sandbergin talon jälkeen vasta toinen kivitalo Tampereen keskustassa. Talon alakertaan valmistui pieniä liiketiloja, ja sen kaksi yläkerrosta varattiin asuinkäyttöön. Kun Selin itse omistautui myöhemmin kaupan sijaan kunnallispolitiikalle, muuttivat sinne myös *Waiwaishoitohallituksen* ja *Vesijohtokonttoorin* kaltaiset kaupungin virastot.²²⁷

Kun *Kauppatalo S.I. Ahsän* – tuolloinhan omistajan nimi vielä kirjoitettiin muodossa Siniatulla Imadutdin Ahsän, mikä selittää liikkeen nimen – sitten vuonna 1922 avattiin, aloitti se kuitenkin toimintansa Kauppatorin ja Kirkkokadun kulmauksessa torin eteläpäädyssä Selinin vanhalla tontilla sijainneessa yksikerroksisessa puurakennuksessa. Tuolta ajalta peräisin olevista valo- ja piirroskuvista käy selkeästi ilmi, miten kauppatalo sijoittui torin laidalle: Sen takaseinä oli kiinni varsinaisessa Selinin talossa, ja pitkänomainen puutalo jatkui Kirkkokadun suuntaisesti kuitenkin niin, että kauppatalon sisäänkäynti oli Kauppatorin puolella. Tämä selittää myös sen, miksi kauppatalon osoite (Kauppatori 5) oli heti perustamisesta lähtien sama kuin Selinin talolla siitä huolimatta, että Zinetullahin liike ei toimintansa alkuvuosina sijainnutkaan varsinaisessa Selinin talossa; tosin ainakin Aulis Holmala näyttää laskeneen tämän puurakennuksenkin mukaan ”Selinin talon” käsitteen alle.²²⁸ Varsinaisesti kyse oli kuitenkin erillisestä, matalammasta puutalosta.

Näihin aikoihin myös Ahsenit itse kuitenkin näyttävät muuttaneen Selinin taloon, sillä osoitekalenterin vuoden 1923 muuttuneita tietoja listanneessa ”täydennyspainoksessa”, samoin kuin vuonna 1926 ilmestyneessä kalenterissa on Siniatulla Ahsänin kotiosoitteeksi ilmoitettu Kauppatori 5. Zinetullahin elinaikana perheen asuinpaikka Tampereella vaihtui vielä kahdesti: Viimeistään syksyllä 1929 Ahsenit olivat muuttaneet osoitteeseen Läntinen puistokatu 38 nykyiseen Hämeenpuistoon, ja ennen talvisodan syttymistä syyskuussa 1939 he olivat jälleen palanneet Keskustorille – tällä kertaa Keskustori 7:ssä sijainneeseen Palanderin taloon.²²⁹

²²⁷ Kustaa Selinistä ja Selinin talosta ks. Holmala 2010, 77–95; Mukala 1999, 49; Leskinen & Jaakola 1998, 66.

²²⁸ Tampereen osoitekalenterin lisäluettelo 1923; Holmala 2010, 281–282; Baibulat 2004, 132. Kun Kustaa Selin vuonna 1905 kuoli, Selinin talo jäi hänen leskelleen Vivikalle vuoteen 1919 asti. Tällöin Vivika Selin luopui tontista ja sillä olleista rakennuksista myyden ne Juho Turtonen- ja Johan Turtola -nimisille liikemiehille, jotka puolestaan myivät talon 1930-luvulla Suomen Maatalous-Osake-Pankille. Kun Kauppatalo S.I. Ahsän avattiin Kauppatori 5:ssä sijainneessa puutalossa vuonna 1922, rakennukset ja tontti olivat siis jo siirtyneet Selinin suvulta uusille omistajille.

²²⁹ Tampereen osoitekalenterin lisäluettelo 1923; Tampereen osoitekalenterit 1926, 1930, 1933 ja 1939–40. Palanderin talosta ks. Holmala 2010, 97–125; Mukala 1999, 68; Leskinen & Jaakola 1998, 69.

Muuttojen syitä Ahsen Böre ei muistelmissaan kommentoi, mutta etenkin muutto Palanderin taloon kertonee jälleen perheen varojen kasvusta: menestyvän miehen tuli asua statuksensa mukaisesti. Vuosina 1922–1928 Ahsenien elämä uudessa kotikaupungissaan näyttää lopultakin saaneen aiemmin kaivattua tasaisuutta, ja suurimmat epävarmuuden ajat olivat ainakin toistaiseksi takanapäin. Zinetullah saattoi käyttää aikansa nyt täysipainoisesti liikkeensä kehittämiseen, mutta kuudesta pienestä lapsesta huolimatta Safiyekaan ei joutunut – tai voinut – jäädä pelkästään huolehtimaan kodista, sillä häntäkin tarvittiin nyt kipeästi kauppatalon asioiden hoitamisessa. Tähän suuntaan viittaa myös Ahsen Bören toteamus siitä, että perheen kotiin palkattiin liikkeen perustamisen jälkeen lastenhoitaja sekä keittäjä.²³⁰ Kotona taatusti riitti vilinää ja vilskettä.

Sekä muutto Rautatienkadulta Kauppatorille että palvelusväen palkkaaminen kertovat kuitenkin myös siitä, että Zinetullah oli viimeistään nyt omaksunut ”herraskaisemman” tai porvarillisemman elämäntyylin. Tätä ilmentää osaltaan myös hänen ulkonäkönsä, joka sai tuon ajan liikemiehelle tyypillisiä piirteitä, eikä häntä (kenties keskivertotamperelaista tummempaa tukkaa lukuun ottamatta) olisi luultavasti hevin erottanut supisuomalaisesta, hieman alle 40-vuotiaasta kauppiasta. Tältä osin Jyrki Vesikansan kuvaus ajan suomalaisista liikemiehistä sopiikin pääpiirteissään vallan hyvin sanallistamaan myös Zinetullah Ahsenin ulkoista habitusta:

Herran erotti tuolloin ensi silmäyksellä työmiehestä, talonpojasta tai mökkiläisestä; herrasväkeen liikemiehet tietenkin kuuluivat. Parta tai viikset olivat yleisiä [...] Liikemiehellä oli yleensä musta puku, vanhemmalla herralla ehkä bonjour eli pitkätakki, jonka liepeet ulottuivat polveen. Puvun kangas oli paksu, silti sen alla pidettiin myös tukevaa liiviä. [...] Paidassa oli irrotettava, erikoisnapein kiinnitettävä etumus, kaulus ja kalvosimet. Niitä oli näppärä kerralla silittää ja tärkätä pellinkoviksi iso nippu. [...] Tukevat kengät kelpasivat jokseenkin läpi vuoden. Hattu kuului aina asiaan, aika ajoin silinterikin [...] Muotojen hallinta oli liikemiehelle tärkeää, vaikkei hovikiemuroita harrastettukaan. Muita kuin lähiystäviä tietenkin teititeltiin ja vähänkin vanhempaa tai ylemmässä asemassa olevaa puhuteltiin kolmannessa persoonassa: ”Mitä johtaja ajattelisi asiasta?”²³¹

Olisi houkuttelevaa liittää tähän ajan hengen toki jo sinällään vaatimaan pukeutumis- ja elämäntyyliin myös psykologinen tulkinta siitä, että näin toimivaa miestä tuskin kukaan tolkuissaan oleva menisi enää epäilemään bolševikiksi. Sosiaalinen nousu keskiluokkaan oli ilmaistavissa myös nimenomaan asuintavalla ja -paikalla. Kivitalojen tulo Tampereen varakkaimmalle keskusta-alueelle oli tehnyt porvarillisen kerrostaloasunnon muun muassa erillisine perheen yksityistiloineen ja palvelusväen huoneineen säädynmukaisen, keskiluokkaisen asumisen malliksi, joskin Tampereella tämä keskiluokka oli esimerkiksi Helsinkiä selvästi pienempi.²³²

²³⁰ Ahsen Böre 1945, 36.

²³¹ Vesikansa 1996, 16.

²³² Asumisesta ja sosiaalisista eroista 1920–1930-lukujen Tampereella ks. esim. Keskinen & Peltola & Suomenjoki 2005, erit. 42–130. Tampereen keskusta-alueella kaupan työllistävä vaikutus oli suurempi kuin muualla kaupungissa.

Mutta vaikka johtaja Ahsen itse olisikin omaksunut asemansa vaatiman tyylin, pyrki kauppatalo kuitenkin vetoamaan sekä tarjonnassaan että mainonnassaan kaikkiin yhteiskuntaluokkiin. Valikoimiin kuului erään mainosesitteen mukaan sellaisia miesten kankaita kuin ”drapeeta, doffelia, ulsterikankaita, turkinpäällistä, diakonaaleja, raitahousukankaita, lounaspukukankaita, pukukankaita, Pic-Pic-kangasta, gabardiinia, Sheviotteja ja kotitakkikankaita”; naisia varten varastoista taas löytyi “velouria, verkkaa, kappasorsetteja, duftiineja, ulsterikankaita, hamekankaita, plyyssejä ja nahkojen jäljennöksiä”. Tarjontaa suunnattiin niin tukku- kuin yksityisasiakkaillekin, ja vaikka mukana olikin hienojen turkisten tapaisia ylellisempiäkin tuotteita, saatettiin samassa mainoksessa kuitenkin kaupata myös “työssä ja urheillessa tarvittavia suojuspukukankaita”.²³³ Tehtaiden kaupungissa tuskin olisikaan ollut kovin mielekästä unohtaa kaupunkilaisten suurta, työtätekevää enemmistöä.

Siinä missä esimerkiksi juuri Wafinin kangaskauppa käytti mainonnassaan (todellista tai keksittyä) mainettaan kaupungin ”suosituimpana” kangastavaran ostospaikkana, oli edullinen hinta ainakin mainoksien ja esitteiden mukaan se valtti, millä *Kauppatalo S.I. Ahsän* halusi erottua lukuisista kilpailijoistaan. Samalla kuitenkin tosin voitiin todeta, että kyseessä oli “ostopaikka, jossa hyvinpukeutuva tamperetar tietää näkevänsä koti- ja ulkomaiset muotiuutuudet tuoreeltaan, hyvinlajiteltuna, monipuolisena lajitelmana”.²³⁴ Valokuvien perusteella tavaraa oli ainakin runsaasti, ja jonkinlaista siirtymää arkisesta muodikkaampaan tarjontaan saattaa näkyä siinä, että kangastavaran lisäksi erilaisia turkiksia pidettiin ainakin myöhemmin esillä hyvin näyttävästi. Kauppataloa mainostettiin painotuotteiden lisäksi ilmeisesti myös näytösten väliajoilla elokuvateattereissa, jollaisia Tampereella oli ollut jo vuodesta 1905 lähtien. Ahsen Bören jäämistöön kuuluu nimittäin muun muassa filminauha, jonka varsin yksinkertaisessa juonessa kuvataan mietiskelevässä asennossa istuva mieshahmo, joka lopulta eräänlaisen ”ahaa-elämyksen” saatuaan toteaa itsekkin ostavansa vaatteensa Kauppatalo Ahsänistä.²³⁵

Edullisia hintoja valttina mainonnassaan näyttää käyttäneen myös Terijoelle kauppaa pitämään jäänyt Abdulhak-veli, joka esimerkiksi Terijoen kunnan vuonna 1925 julkaisemassa *Terijoen oppaassa* kehotti asiakkaita käymään ”omassa talossa” Viertotiellä tutustumassa A. Imaditdinin liikkeen hintoihin, ennen kuin ennättäisivät tehdä ostoksiaan muualla.²³⁶ Luultavasti veljekset konsultoivatkin toisiaan liiketoimissaan ja kenties suunnittelivat mainontaakin yhdessä, eikä Zinetullahin nuoremmille veljilleen antama esikuva ainakaan taloudellisessa mielessä ollut huono.

²³³ Päiväämätön Kauppatalo S.I. Ahsänin mainosseite, Kansio 17, Tatarica, KK.

²³⁴ Päiväämätön Kauppatalo S.I. Ahsänin mainosseite, Kansio 17, Tatarica, KK; Tampereen osoitekalenterit 1926 ja 1939–40.

²³⁵ Kauppatalo S.I. Ahsänin mainosfilminauha, CSA.

²³⁶ Terijoen opas 1925, [http://www.terijoki.fi/mainoksia_1925.PDF], luettu 30.1.2012.

Huokeiden hintojen sekä korkean laadun yhdistelmää selitettiin mainonnassa asiakkaille kielellä, joka tuo mieleen nyky maailman globaalin yritystoiminnan, missä raaka-aineiden ja hyödykkeiden alkuperä sekä valmistus- ja myyntipaikka harvoin merkitsevät samaa asiaa:

Ostajien etu vaatii, että tavara ostetaan sieltä, missä tarkoituksenmukaista laatua kyetään huokeimmalla toimittamaan. Me ostamme tavarat suurissa erissä ja ulkomaiset tavarat suoraan ulkomailta. Siksi kykenemme myymään poikkeuksellisen halvoilla hinnoilla.²³⁷

Kauppatalon toiminnan pyörähdettyä toden teolla käyntiin eräs vanha rasite kuitenkin alkoi käymään ilmeisen kiusalliseksi. Vuoden 1919 karkotusta Uudenmaan läänistä ei oltu vielä kumottu, mikä henkilökohtaisen mieliharmin lisäksi oli ehdottomasti haitaksi Zinetullahin liiketoimille. Näin ollen hän pyrki ponnekkaasti saamaan karkotusmääräyksen kumotuksi heti Tampereelle asetuttuaan. Uudessa kotikaupungissa puhalsivatkin nyt tältä osin jossain määrin uudet tuulet: Tampereen EK:n päällikkö Rydman oli alkuvuodesta 1922 varsin jyrkästi vastustanut Zinetullahin kansalaisuusanomuksen hyväksymistä, mutta hänen kantansa oli muuttunut jo saman vuoden joulukuuhun mennessä selvästi:

[...]Ahsän ei ole Alaosaston piirissä oloaikanaan tehnyt itseään, ainakaan tietävästi, tehnyt itseään syypääksi millään lailla vehkeilyihin laillista yhteiskuntajärjestystämme vastaan, minkä vuoksi, ja kun hakija on jo Hämeen läänin maaherralta saanut kaupanpito-oikeuden Tampereen kaupungissa ja täällä tämän johdosta avannut suhteellisen suuren liikkeen, jonka hoitaminen edellyttää todennäköisesti matkustamisia myös varsinkin Helsingin kaupunkiin, katson olevan syytä, jotta Ahsän paremmin voisi kiinnittää toimintansa yksinomaan rehelliseen kaupantekoon, joka hänelle on mahdollista ainoastaan siten, että hän saa olla suoranaudessa kauppayhteydessä muitten ja muilla paikkakunnilla olevien liikkeitten kanssa, ehdottaa, että hänen suhteensa annettu karkotusmääräys peruutettaisiin ja hänet oikeutettaisiin liikeasioittensa takia vapaasti matkustamaan myös Uudenmaan läänin.²³⁸

Osoitus EK:n tuon ajan varsin mielivaltaisista toimintatavoista on kuitenkin se, ettei alaosaston positiivisella todistuksella ollut edelleenkään mitään arvoa: Tammikuussa 1923 pääosasto kirjoitti edelleen Uudenmaan maaherra Jalanderille listauksen Zinetullahin vanhoista synneistä, joiden vuoksi ei löytynyt ”takeita anojan kaupanteon rehellisestä laadusta” – olisipa karkotusmääräyksen peruuttamisella ollut pääosaston mielestä jopa ”lainvastaisilla keinoilla saadun omaisuuden enentämistä edistävä vaikutus”.²³⁹ Vasta helmikuussa 1924 perheensä oleskelulupaa Hämeen läänissä uusiessaan sai Zinetullah lopulta maaherralta ololippuunsa merkinnän, jonka mukaan lipun haltija oli oikeutettu matkustamaan ”muualla paitsi poikkeustilaan julistetuilla alueilla”,²⁴⁰ mikä käytännössä merkitsi rajaseutuja. Tämän jälkeen kaupanteon on täytynyt helpottua huomattavasti.

²³⁷ Päiväämätön Kauppatalo S.I. Ahsänin mainosseite, Kansio 17, Tatarica, KK.

²³⁸ EK-Tampereen kirje EK:n pääosastolle 13.12.1922, Henkilömappi 10059, EK-Valpo, KA.

²³⁹ EK:n pääosaston kirje Uudenmaan läänin maaherralle 8.1.1923, Henkilömappi 10059, EK-Valpo, KA.

²⁴⁰ Ololippu ulkomaalaiselle 16.2.1923 ja 12.2.1924, Henkilömappi 10059, EK-Valpo, KA.

Jo ennen asian ratkeamista Ahsenit onnistuivat joka tapauksessa hoitamaan itselleen matkaluvat ulkomaille. Zinetullah ja Safiye anoivat heinäkuussa 1923 virkaatekevältä poliisimestarilta – joka sattui olemaan samainen Rydman – henkilötodistuksia, joiden avulla saattoivat matkustaa ”liikeasioissa Saksaan, mikäli mahdollista ensi tilassa”. Rydman ei tätä vastustellut, vaan lähetti pariskunnan anomukset edelleen Helsinkiin EK:n päämajaan Tampereen sekä myös Terijoen EK:n puolella varustettuna, minkä jälkeen ”V.B”:n (apulaispäällikkö Ville Pankon, alias Bangin) nimikirjotuksella oikeaksi todistetut henkilöllisyystodistukset näille kahdelle ”venäläissyntyiselle”, jotka ”eivät olleet tulleet mikään maan kansalaisiksi” olivat valmiit lähetettäväksi takaisin Tampereelle noin kahta viikkoa anomisen jälkeen.²⁴¹ Kun ilmeisen selvää oli, että Tampereella viranomaiset olivat luopuneet ainakin enimmistä epäilyksistään, ei pääosastokaan enää asettunut vastahankaan. Maaherra Jalanderin johtama Uusimaa oli ilmeisesti kuitenkin asia erikseen.

”Entisten venäläisten” passittomuusongelma oli väliaikaisesti ratkaistu niin sanotulla ”Nansenin passilla”. Kansainliitto oli syksyllä 1921 nimittänyt norjalaisen tutkimusmatkailijan ja poliitikon Fridtjof Nansenin (1861–1930) pakolaisasioiden ylikomissaariksi. Nansen oli ansioitunut sotavankien vaihdossa venäläisten kanssa, ja nimityksen myötä hän sai virastoineen tehtäväkseen muun muassa passikäytäntöjen luomisen kansalaisuudettomille pakolaisille. ”Nansenin passin” pätevyyden vahvisti yli 50 valtiota – Suomi mukaan lukien – minkä johdosta suuri joukko pakolaisia saattoi nyt hyväksytysti todistaa henkilöllisyytensä viranomaisille. Suomessa näitä asiakirjoja myönsi syksystä 1922 lähtien EK.²⁴² Niinpä myös Ahsenien heinäkuussa 1923 saamista henkilöllisyystodistuksissa oli maininta siitä, että ne noudattivat Genevessä pidetyn ”tri Nansenin kokoonkutsuman hallitusten konferenssin” päätöksiä; todistus tunnettiin myös ”Geneven passina”.²⁴³ EK:n valvonnan asteittaista löystymistä kuvaa hyvin se, että vaikka vuoden 1923 matkaan liittyen EK-Valpon arkistossa on säilynyt nippu anomus- ja lupapapereita, tämän jälkeen niitä ei ilmeisesti vastaavassa määrin nähty säästämisen arvoisina, ja muutaman seuraavan vuoden jälkeen kirjanpidoksi riittivät pelkät mustekynällä muistilapuille tehdyt merkinnät puolletuista ulkomaanmatkoista. Tampereen alaosasto kirjoittikin seuraavina vuosina pääosastolle vain lyhyitä kirjeitä, joissa todettiin anojien tietojen pitävän edelleen paikkansa.²⁴⁴

²⁴¹ Siniatulla ja Sofia Ahsänin henkilöllisyystodistusanomukset 12.7.1923; Tampereen kaupungin polisimestarin kirje EK:n pääosastolle 16.7.1923; Siniatulla ja Sofia Ahsänin henkilöllisyystodistukset 26.7.1923, Henkilömappi 10059, EK-Valpo, KA. Ville Pankko (Bang) toimi EK:n apulaispäällikkönä helmikuusta 1923 syyskuuhun 1944.

²⁴² Nevalainen 1999, 48, 72.

²⁴³ Siniatulla ja Sofia Ahsänin henkilöllisyystodistukset 26.7.1923, Henkilömappi 10059, EK-Valpo, KA.

²⁴⁴ Esim. EK-Tampereen kirjeet EK:n pääosastolle 5.9.1925 ja 14.10.1926, Henkilömappi 10059, EK-Valpo, KA.

Näitä matkoja kertyikin seuraavina vuosina runsaasti. Vastaavanlainen matka Saksaan toistui siitä pitäen vuosittain aina suunnilleen samaan aikaan, joten kyse on täytynyt olla jostakin säännöllisesti järjestetystä kauppatapahtumasta. Useimpien näiden matkojen lopullisena määränpäänä oli luultavasti Leipzig, sillä ainakin kesällä 1940 Zinetullah matkusti nimenomaan sinne osallistuakseen messuille; kaupunki nimetään myös hänen muistelmissaan.²⁴⁵ Leipzig oli tunnettu messukaupunkina aina keskiajalta lähtien, ja se oli ilman muuta yksi sellainen paikka, missä aikaansa seuranneen kauppiaan kannatti henkilökohtaisesti pistäytyä silloin tällöin paikan päällä. Saksan lisäksi EK:n muistiinpanoissa mainitaan seuraavien vuosien matkakohteina ainakin Ruotsi sekä Romania, mutta asenteiden muuttumista kuvaa jälleen hyvin se, että monissa merkinnöissä määränpääksi on merkitty ylimalkaisesti ”ulkomaat”.²⁴⁶

Aulis Holmala mainitsee *Keskustorin kiinteistöt* -kirjassaan Ahsen Bören, jonka kertoo hankkineen myymiään tuotteita paljolti ulkomailta, joihin hän vaimoineen yhdessä teki matkoja. Holmala nimeää pukukankaiden lähteeksi Englannin, tekstiilien Ranskan, pitsikankaiden Belgian, turkiksien ja tekstiilien Saksan, mattojen Turkin ja kankaiden Japanin – jonka kanssa käydyn kaupan suhteen hän nimeää Ahsen Bören erääksi uranuurtajista.²⁴⁷ Muistelmissaan Ahsen Böre itse puolestaan esittää kauppayhteysmaistaan listan, joka käsittää Japanin, Turkin, Venäjän, Saksan, Hollannin, Ruotsin, Sveitsin, Italian, Englannin sekä Ranskan. Mainonnassa korostetun ”ostajan edun” lisäksi suoraan ulkomaisilta tehtailta ostamiseen pakotti hänen mukaansa se, että suomalaiset tehtaajat eivät suostuneet myymään tavaraa ulkomaalaiselle kauppiaille kuin ainoastaan vähittäismyyjien kautta.²⁴⁸ Tämä luonnollisesti olisi merkinnyt välikättä Zinetullahin lompakolla, jonka olemme jo huomanneet erittäin tarkasti ja päättäväisesti vartioiduksi.

Lupaavasti alkanut kaukokauppasuhte japanilaisten tehtailijoiden kanssa päättyi muistelmien mukaan välittäjänä toimineen turkkilaistuttavan ”nuorella iällä” sattuneeseen kuolemaan sekä pian tätä seuranneeseen Japanin ja Kiinan ajautumiseen keskinäiseen sotaan.²⁴⁹ Vihjeen perusteella Japanin-kaupan päättyminen olisi ajoitettavissa noin vuoteen 1937, mutta koska maiden välisessä konfliktissa oli nähty aseellisia taisteluita jo aiempinakin vuosina, ei ole varmaa, mitä ajankohtaa Ahsen Böre tässä yhteydessä tarkoitti. Taustat tuntien ei kuitenkaan vaikuta kovin yllättävältä, että hän sai solmittua näinkin kaukaisia kontakteja – olihan matkustaminen ja erilaisten ihmisten kanssa toimiminen ollut jo vuosien ajan olosuhteiden pakko.

²⁴⁵ EK-Valpon muistiinpanolaput (erit. nro 28), Henkilömappi 10059, EK-Valpo, KA; Ahsen Böre 1945, 61–62.

²⁴⁶ EK-Valpon muistiinpanolaput, Henkilömappi 10059, EK-Valpo, KA.

²⁴⁷ Holmala 2010, 281.

²⁴⁸ Ahsen Böre 1945, 60.

²⁴⁹ Ahsen Böre 1945, *ibid.*

Holmalan maininnasta Ahsen Börejen laajoista matkoista – jotka edellyttivät hänen mukaansa myös ”monipuolista kielitaitoa” – saa kuitenkin selvästi sen käsityksen, että Ahsen Böre todella olisi hankkinut myyntitavaransa aina itse kyseisiin maihin matkustamalla.²⁵⁰ Esimerkiksi Japaniin asti ei sentään tarvinnut tavaraa hankkiakseen itse hankkiutua: Välittäjien avun lisäksi etenkin Leipzig ja Lontoo näyttävät olleen sellaisia keskuspaikkoja, mistä tavaraa ympäri maailman saattoi Kauppatalolle ostaa. Sitä paitsi näin pitkästä matkasta olisi välttämättä jäänyt jonkinlaisia jälkiä EK:n papereihin, ja luultavasti Ahsen Böre olisi tällaisesta matkasta kertonut jälkipolville itekin.

Lontoon-yhteydekseen Ahsen Böre nimeää Samuel Waingarten-nimisen ”hyvämaineisen juutalaisen”, joka sitten auttoi häntä hankkimaan tavaraa myös Saksasta ja Pietarista, jonka luona hän kertoo käyneensä Lontoossa ensimmäisen kerran, ja jonka rehellisyys ja reiluus lämmittivät häntä vielä vuosia myöhemmin kirjoituskoneen ääressä muistelllessakin. Leipzigissa ja Lontoossa oli jopa mahdollista saada määrältään rajatonta luottoa nahkatavaroiden ostamiseen, mitä tarkan markan kauppiaamme kuitenkin velkojen pelossaan kauhistui. Hänelle menestymisen resepti ei sisältänyt ainakaan isompaa velkaantumista, vaan vain edullisten raakamateriaalien hankkimisen sieltä, mistä niitä oli järkevintä hankkia, ja sitten niiden muuttamisen rahaksi Suomessa.²⁵¹

Koska EK:n matkakirjanpito höltyi ensimmäisten messumatkojen jälkeen pelkäsi ylimalkaiseksi luetteloksi, tämä suhteessa sangen vähäinen osuus muistelmassa on ainoa Zinetullahin kauppamatkoista kertova lähde. Olisiko hän ollut oma itsensä, ellei hän olisi jälleen kuvannut nähtävyyksien sijaan sitä, miten ajatus tavarantoimittajille velkaantumisesta häntä jatkuvasti kauhistutti? Kautta linjan on pidettävä mielessä, että muistelmien kertojajäännemme on aina ensisijaisesti kauppias, vasta sitten kosmopoliitti, turkkilaisuusmies, harras muslimi tai mitä muuta ikinä tahansa. Tai kuten Ahsen Böre omin sanoin kokemuksensa ytimekkäästi tiivistää:

Lontoossa Skonkilta ja Aposumilta sekä intialaiselta Lammilta ostin raakamateriaaleja ja toimitin ne Suomeen valmistettaviksi ja myin ne, ansaiten melko hyvin. Jos todella haluaa olla hyvä kauppias, on opittava uskaltautumaan tavaroiden ostamiseen suoraan ensi käden kautta, ja matkustamaan paljon. Mikäli pelkää matkustamista, ei koskaan voi tulla rikkaaksi.²⁵²

Kuitenkin asialla oli jälleen myös muitakin ulottuvuuksia, jotka eivät syystä tai toisesta päätyneet muistelmien sivuille. Etenkin Lontoossa hän ei voinut olla huomaamatta, että paikalliset muslimit olivat omassa järjestäytymisessään jo hyvin pitkällä, mikä lienee antanut hänelle eräitä kiintoisia ajatuksia. Lisämausteensa tähän kaikkeen toi vielä se, mitä Turkissa 1923 lähtien tapahtui.

²⁵⁰ Holmala 2010, 281.

²⁵¹ Ahsen Böre 1945, 60–61.

²⁵² Ahsen Böre 1945, 62.

4.3 Turkkilaisuuden ristiriitainen kutsu

Julistettuaan Turkin tasavallan perustetuksi sen uudessa pääkaupungissa Ankarassa lokakuussa 1923 Mustafa Kemal (Atatürk) ryhtyi toimeen. Itsenäisyys sodan päätyttyä viimeinen osmanisulttaani Mehmed VI oli pakotettu luopumaan vallastaan jo marraskuussa 1922, ja maaliskuussa 1924 kansallismieliset uudistajat veivät loppuun islamin maailmaa enemmän teoriassa kuin käytännössä järkyttäneen mullistuksensa. Kalifaatti – jota oli sulttaanin maanpaon jälkeenkin tähän asti nimellisesti edelleen maailman kaikkien muslimien korkeimpana johtajana hallinnut sulttaanin serkku Abdul Mejid II – lakkautettiin kokonaan, mikä merkitsi viimeistä kuoliniskua poliittisen ja uskonnollisen vallan yhteenkietoutumiselle. Tästä eteenpäin Turkki oli kemalismin oppien mukaisesti sekulaari kansallisvaltio, jota Atatürk ryhtyi mullistamaan reformeineen.²⁵³

Laatiessaan muistelmiaan Tampereella 1940-luvun puolivälissä Ahsen Böre – tuolloin jo Turkin tasavallan kansalainen – tunsu itsensä jo vahvasti ”turkkilaiseksi” myös tässä termin uudessa nationalistisessä merkityksessä. Hänen lapsuusmuistelunsa käsittävät silti myös ”esiatatürkilaista” nostalgiaa siitä, kuinka kotona Aktukissa seiniä olivat koristaneet kuvat Istanbulin ja Edirnen kaupungeista kuuluisine moskeijoineen, ja miten Merhabe-äiti oli kertonut lapsilleen heidän ”omasta maastaan”. Tuo maa oli toista kuin Venäjä: Siellä hallitsijaa kutsuttiin sulttaaniksi, se ylläpiti maailman vahvinta armeijaa, eivätkä sen asukkaat käyttäneet turkislakkeja, vaan kauniita fetsejä. Äiti askarteli lapsilleen kertomustensa lomassa näitä perinteisiä päähineitä makeispapereista, saaden nämä näyttämään turkkilaisilta sotilailta. Äidin mukaan Istanbul oli maailman kaunein kaupunki; sen pitkät sillat, suuret moskeijat ja upeat rakennukset herättivät mielenkiintoa tätä islamin suurta kaupunkia ja heidän kansansa maata kohtaan. Lapset kuuntelivat kertomuksia uteliaina ja ihastuneina jääden miettimään, milloin saisivat itse nähdä tämän fantastisen kaupungin.²⁵⁴ Tämä lapsuudenkuvaus on kaikessa sadunomaisuudessaan vetoava, mutta kertonee kuitenkin enemmän muistelmiaan kirjoittaneen Ahsen Bören senhetkisistä tulevaisuudenhaaveista kun todellisista menneisyyden tapahtumista, ja maaseudun mishääririkylän tytär Merhabe tuskin itsekään olisi tuntenut runollisesti maalaillemaansa Istanbulia muiden tarjoamien kuvien ja kuvausten takaa. Satuja tai ei, tarinoilla on voinut olla myös terapeutin merkityksensä.

²⁵³ Brittien hallussa vielä 1922 olleessa Istanbulissa oleskellut sulttaani Mehmed VI pakeni perheineen maasta marraskuussa siirtyen Maltan ja Mekan kautta Italian San Remoon, missä hän kuoli 1926. Näin päättyi vuodesta 1299 hallinnut osmanimonarkia. Atatürkin johtamat kansallismieliset asettivat omista taktisista syistä sulttaanin serkun Abdul Mejid II:n (1868–1944) vielä kalifiksi, mutta poliittinen valta oli siirretty sulttaanilta kesken itsenäisyys sodan vuonna 1920 perustetulle kansalliskokoukselle. Kalifaatti säilyi kuitenkin vain maaliskuuhun 1924 saakka, minkä jälkeen Abdul Mejid II sekä kaikki osmanidynastian perilliset karkotettiin Turkista. Miespuoliset suvun jäsenet saivat palata maahan vasta vuodesta 1974 lähtien. Ks. Mango 1999, 361–414.

²⁵⁴ Ahsen Böre 1945, 12.

Mikäli äiti oli Zinetullahille ja tämän sisaruksille tosiaan näin kertonut, kyse saattoi olla myös kollektiivisesta tarpeesta paeta ankeaan suuntaan kääntynyttä todellisuutta. Kun Venäjän kolonialismi kohti Keski-Aasiaa saavutti huippunsa 1800-luvun loppupuolella, joutuivat sen maksumiehiksi monin paikoin muslimit. Tataarikansat tosin joskus välttyivät tältä yksinkertaisesti siksi, että heidän parhaat viljelymaansa oli monin paikoin riistetty jo aikaisemmin. Esimerkiksi vuonna 1883 Kazanin kuvernementissa tehty tutkimus osoitti, että maanjaossa tataaritalonpojat olivat sekä viljelysmaan määrän, laadun että sijainnin suhteen selvästi heikommalla kuin venäläiset tai kristinuskoon kääntyneet tšuvassit.²⁵⁵ Eräs 1930-luvun bolševikkikirjoittaja kuvasi 1880-luvun tataaritalonpojan ahdinkoa suorastaan runollisilla kielikuvilla:

Tataaritalonpoika on ajettu pois alueen vesistöjen varsilta ja rantaniityiltä, kaupungeista ja suurista asutuskeskuksista, viljelee kaikkein huonoimpia maita kaikkein pienimmillä perheosuuksilla, velkojen ja verojen musertama, ilman tekniikan, apuviljelmien, puutarhan ja kaupallisen viljelyn antamaa turvaa, kärsii toistuvista tuhoisista kuivuuskausista, kokee tsaarin venäläistämispolitiikan koko 'ihanuuden'. Hän lähtee hakemaan ansioita kaupungista, menee töihin kaivokseen, raataa kartanonomistajan, saksalaisen siirtolaisen sekä baškiirien ja kalmukien hedelmällisimmät maat vieneen venäläisen uudisasukkaan pelloilla. Hän on Volgan arojen mustan mullan osaton asukas.²⁵⁶

Bolševikkien kynäniekoilla oli tsaarin kurjistuttamien talonpoikien – erityisesti väittämiensä mukaan itse puolustamiensa vähemmistöjen edustajien – menneiden vuosikymmenten oloja maalaillessaan tietenkin oma lehmänsä ojassa, mutta joka tapauksessa muslimeille olivat ajat muuttuneet ankeampaan suuntaan jo ennen vallankumousta. Jos huonot ajat ja venäläistymisen paine eivät olleet muuten paettavissa, haaveissa ja tarinoissa oli aina mahdollista lentää Osmanien valtakuntaan, missä monikaan tuskin oli henkilökohtaisesti käynyt, mutta joka edusti useimmille muslimeille yhtä kaikki vielä sekä valtiollis-poliittista että uskonnollista auktoriteettia.

Kukaties Merhabe-äitikin käytti tarinoitaan paitsi viihdyttääkseen, myös lohduttaakseen ja kasvattaakseen lapsiaan: Epäoikeudenmukaiset toimintamallit ja väärät tavat sekä uskomukset olivat arkielämässä ulkoistettavissa venäläisyyteen, mutta tarinoissa mieli saattoi löytää ”oman” kotimaan tuhansien kilometrien takaa. Kun todellisuutta ei ollut mahdollista tuntea, ei sillä tietenkään ollut merkitystä, että Osmanivaltakunta kävi vuosisadan taitteessa Venäjän keisarikunnan tavoin jo omaa kuolinkamppailuaan. Äidin tarinoiden ”maailman vahvimman armeijan” oli varsin pian myönnettävä, ettei se kyennyt pitämään valtakunnan koko suunnatonta aluetta hallussaan.

²⁵⁵ Tuomikoski 2002, 18.

²⁵⁶ Tuomikoski 2002, 18–19. Tuomikosken siteeraama lähde on L. Rubinštein-nimisen kirjoittajan teos *V borbe za leninskuju natsionalnuju politiku* (Kazan 1930). Teos edustaa bolševikkikirjallisuuden lajia, joka syntyi vuoden 1928 ”sultangalievilaisen salaliiton” paljastuttua, ja jonka tarkoitus oli perustella meneillään ollut musliminationalistien vangitsemisaalto. Mir Said Sultan-Galiev (1892–1940) oli vuosina 1918–1923 tataarien tärkein bolševikkijohtaja, joka joutui epäsuosioon syytettynä nationalistisista ja uskontomyönteisistä näkemyksistä. Sultan-Galiev ”puhdistettiin” bolševikkipuolueesta Stalinin käskystä useiden vankeustuomioiden jälkeen lopulta teloittamalla 28.1.1940.

Joka tapauksessa tältä pohjalta Ahsen Böre selitti – ehkä ennen kaikkea itselleen – että tämä jo lapsena herännyt kiintymys ja siitä asti säilynyt rakkaus omaa kotimaata kohtaan saivat hänet sitten ottamaan itselleen ja perheelleen Turkin kansalaisuuden ”heti kun tämä oli mahdollista”, minkä jälkeen perhe asui ”vieraassa maassa” Turkin passilla.²⁵⁷ On tietysti täysin mahdollista, ellei jopa todennäköistä, että lapsesta asti pakostakin esillä ollut kansallis-uskonnollinen identiteettityö – jaottelu ”omiin” (turkkilaiskansoihin, muslimeihin) ja ”muihin” (venäläisiin, kristittyihin) – pohjimmiltaan muodosti sen peruskallion, jolle lopulta vuoden 1923 jälkeen oli mahdollista pystyttää Turkin tasavallan punavalkoinen lippu. Tämä kaikki oli siten mahdollista tulkita ja esittää loogisena jatkumona, eikä tässä yhden perheen kansallisessa kertomuksessa ollut sijaa sivupoluille, jotka vuonna 1922 olisivat voineet hieman toisissa olosuhteissa johtaa Suomen kansalaisuuteen.

Ataturkin uudistuksia seurattiin Suomenkin muslimien keskuudessa mielenkiinnolla. Armas Salosen vuoden 1950 *Allahin kansat*-teoksen mukaan kalifi Abdul Mejid II yritti epätoivoissaan vielä vedota Suomenkin ”muhamettilaisiin” kirjeellä, jonka allekirjoitti tittelillä ”Maailmojen Herran lähettilään kalifi”.²⁵⁸ Kuten Leitzinger kuitenkin Saloseen viitaten toteaa, kalifin arvovalta oli mennyttä, eikä viran lakkauttaminen näytä herättäneen tšekäläisten muslimien keskuudessa minkäänlaisia vastalauseita. Sen sijaan uuteen tasavaltaan saatiin täälläkin pieniä kosketuksia muun muassa Töölön kentällä kesäkuussa 1924 pelatun jalkapallon Suomi-Turkki-maaottelun myötä.²⁵⁹

Koska edes EK:n asiakirjoihin ei ole jäänyt merkintää siitä, milloin Ahseneista tarkalleen ottaen tuli Turkin kansalaisia, asiasta on esitetty aiemmassa tutkimuksessa vain sellaisia yleisluontoisia näkemyksiä kuin Baibulatin toteamus siitä, että perhe otti Turkin kansalaisuuden ”jo varhaisessa vaiheessa”.²⁶⁰ Ahsen Bören henkilömappin papereissa on vuosien 1927–1933 kohdalla siinä mielessä hämmästyttävänkin suuri aukko, että kansalaistuminen on tapahtunut nimenomaan tässä välissä, mistä EK:nkin luulisi olleen tietoinen ja asian jollain tapaa ylös kirjanneen, mutta näin ei näytä olleen asia.²⁶¹ Tämä ei kuitenkaan merkitse sitä, etteikö Ahsen Bören virallisen turkkilaistumisen ajankohtaa olisi mahdollista EK:n asiakirjojen perusteella rajata: Hänelle 29.10.1926 nimellä Siniatulla Ahsän myönnetty henkilöllisyystodistus osoittaa kiistatta, että ainakin vuoteen 1927 saakka hänen oli edelleen matkustettava ulkomaille Nansenin passillaan.²⁶²

²⁵⁷ Ahsen Böre 1945, 12.

²⁵⁸ Salonen 1950, 536.

²⁵⁹ Leitzinger 2006, 224.

²⁶⁰ Baibulat 2004, 126.

²⁶¹ EK:n kronologisesti järjestämät asiapaperit Ahsen Bören henkilömappissa sisältävät vuosilta 1927–1933 ainoastaan mainittuja yleisluontoisia muistiinpanomerkintöjä ulkomaanmatkoista. Niiden avulla voidaan yhtä kaikki ajoittaa Ahsenien kansalaistuminen em. vuosien välille. Ks. Henkilömappi 10059, EK-Valpo, KA.

²⁶² Siniatulla Ahsänin henkilöllisyystodistus 29.10.1926, Henkilömappi 10059, EK-Valpo, KA.

1920-luvun jälkipuoli merkitsi varsinaisen turkkilaisuuden palon syttymistä Zinetullahin rinnassa. Hän ei ollut siinä yksin: Turkki oli 1920-luvulta aina 1970-luvulle – ja jossain määrin nykypäiviinkin – asti Suomen mishääreille innostava valtiollinen esikuva, ja ”suurturkkilaisuuden” aatetta Suomeen oli saapunut lietsomaan tasavallan uusi konsuli Ibrahim Grandi bey. Tämän Helsinkiin 5.6.1925 tuonutta *Karadeniz* (Mustameri)-laivaa vastaanottamaan saapui riemukas sukulaiskansan edustajisto, ja kansantanssien ja -laulujen kohottama tunnelma oli paikan päällä riehakas.²⁶³ Baibulatin mukaan konsuli nimenomaan tarjosi Ahseneille Turkin kansalaisuutta,²⁶⁴ ja vaikka edes muistelmassa ei tätä mainita, se sopii myös tukemaan ajatusta siitä, että Zinetullah mieluiten halusi ajatella koko idean kulkeneen hänelle puhtaana verenperintönä.

Maaperä oli siis näihin aikoihin otollinen Turkin asiasta innostumiselle, eikä Ahsen Bören toimintaa tai kokemusta voikaan irrottaa tästä kontekstista. Silti hän oli kuumeensa asteessa poikkeusyksilö. Tätä kuvaa hyvin esimerkiksi se, että Leitzingerin arkistoista keräämästä ”mishäärimatrikkelista” löytyy hänen lisäkseen ainoastaan neljä muuta henkilöä, jotka päätyivät ottamaan Turkin tasavallan kansalaisuuden.²⁶⁵ Vaikka turkkilaisuusinnostus olikin siis mishäärien keskuudessa 1920–1930-luvuilla suurta, vain harvalle siitä muodostui samanlaista sydämenasiaa kuin Zinetullahille: Atatürkin kansallista luomusta kunnioitettiin laajasti, mutta samalla maalliseksi julistautunut, ranskalaisvaikutteinen nykyturkkilaisuus herätti myös epäilyksiä.²⁶⁶ Lisäksi osa mishääreistä oli jo tullut hyväksytyksi Suomen kansalaisiksi, vaikka suurin piikki koettiin vasta sotien jälkeen.²⁶⁷ Mutta mikäli useammat Turkin suhteen olisivat kokeneet suunnattoman nationalistisen herätyksen, tuskinpa Suomen passeilla olisi ollut kuin korkeintaan uusia ”turkkilaistumisia” hidastava vaikutus.

Tästä eteenpäin Zinetullah teki varsin selväksi, että piti uutta Turkkiä suurella arvossa. Mutta oliko hänkään sitten itsestään selvästi Atatürkin ihailija? Muistelmissaan hän ei itse Atatürkiin juurikaan viittaa, vaikka epäilemättä tätä kunnioittikin. Mutta rivien välistä on myös luettavissa, että asiaan liittyvät ristiriidat vaivasivat häntä. Vaatetuksesta elinkeinonsa tehneenä miehenä hän varmasti pohti Turkin niiden reformien mielekkyyttä, jotka liittyivät pukeutumisen kontrolliin. Osmanivaltakunnassa päähineillä – turbaaneilla, fetseillä, hilkoilla – oli perinteisesti ilmaistu erilaisia hierarkioita. Uudistajasulttaani Mahmud II (vallassa 1808–1839) rajoitti turbaanin käytön uskonnollisiin tilaisuuksiin; fetsistä tehtiin virkamies- ja sotilaspäähine. Tästä lieriömäisestä hatusta

²⁶³ Halén 1984, 346; Leitzinger 2006, 224–225. Konsuli Grandi tapasi Helsingissä ollessaan mm. Yrjö Jahnssoinin.

²⁶⁴ Baibulat 2004, 126.

²⁶⁵ Leitzinger 1996, 129–133. Tähän matrikkeliin on Leitzingerin mukaan koottu kaikki Suomeen saapuneet mishäärisukujen ”kantaisät” ja tiedot näiden Suomeen saapumisen ja kansalaistumisen ajankohdista. Matrikkelissa ovat mukana myös Aimadettinin veljekset, siis Zinetullah (Ahsen Böre), Abdulla (Ahsen) ja Abdulkhak (Imaditdin). Tässä yhteydessä Leitzinger ei Ahsen Bören kohdalla mainitse mitään ajoitusta (Turkin) kansalaisuuden saamiselle.

²⁶⁶ Halén 1984, 347.

²⁶⁷ Leitzinger 2006, 211–215; Leitzinger 1996, 129–133.

oli tehnyt muslimeille erityisen soveliaan päähineen se, että lipattomana se salli oikeaoppisen rukoilun, jossa rukoilijan tuli otsallaan koskettaa maata rukouksen aikana. Uskontoa rajoittamaan pyrkineille tasavaltalaisille tämä ei merkinnyt mitään, minkä lisäksi fetsien käytön rajoittamista perusteltiin muun muassa kankaan säästämällä ja tuotannosta saatavien rahojen päätyemisellä ”ulkomaalaisten käsiin”. Samalla tavoin Atatürk halusi korvata turkkilaisten pussihousut, naisten kasvot peittävät huivit ja muut perinteiset vaatteet ”sivistyneiden” eurooppalaisten käyttämällä asuilla, mitä ei jätetty pelkäksi vihjeeksi: Kun fetsit sitten vuonna 1925 kiellettiin lailla, uudistuksia vastaan syntyneiden mellakoiden seurauksina jaettiin jopa hirttotuomioita. ”Uuden turkkilaisen” perikuva oli Atatürk itse länsimaisine kenkineen, pukuineen, solmioineen ja auringolta suojaavine hattuneen, jota tuli kutsua ainoastaan ”hatuiksi”.²⁶⁸

Kun yhdestä päähineestä oli muodostunut näin merkittävä vanhan vallan symboli, täysiverinen atatürkiläinen tuskin olisi edes vanhoilla päivillään kaihoillut äidin makeispapereista valmistamien fetsien kaltaisia muistoja. Toisaalta selvän atatürkiläistä – ja sellaisena ilmeisen anakronistista – tekstiä Ahsen Bören kynästä on nähtävissä siinä kohdin, kun hän kuvailee kauppaliikkeensä alkua 1910-luvun Terijoella. Hänen mukaansa tuolloin kaikki olivat hyvin konservatiivisia, ilman nykyaikaisen elämän tapoja; tämä ilmeni esi-isiltä perittyinä vaatepartena, ”naisten vaateen näköisten kaapujen” käyttämisenä. Ahsen Bören mukaan imaami Lütfi Ishakin kallisarvoisella opastuksella oli päästy eroon tästä tavasta, joka erotti Terijoen muslimit modernista maailmasta.²⁶⁹ Puku ja solmio luonnollisesti myös tekivät liikemiehen, joten perinteiset asut oli mielen vaatekomerossa sysättävä sivuun sekä kansallisesti että statuksellisesti sopimattomina.

Fetsi on kuitenkin osuva symboli sille hämmennykselle, mitä muutkin kuin Zinetullah tunsivat uutta Turkkiä kohtaan, joka oli toisaalta nostanut kaikkien turkkilaiskansojen profiilia ja kansallisylypeyttä, mutta toisaalta tehnyt tämän painamalla tarkoituksella samanaikaisesti alas uskontoa. Lisäksi eräs Atatürkin keskeisimmistä reformeista, siirtyminen virallisesti arabialaisesta latinalaiseen – tai virallisesti ”turkkilaiseen” – kirjaimistoon vuonna 1928 tuli nyt jakamaan myös tšekäläistä muslimiyhteisöä. Uudistuksen taustalla oli paitsi halu mallintaa oletettua menestyksen reseptiä lännestä, myös jälleen tarve katkaista turkkilaisuuden siteitä islamin kieliin (arabiaan ja persiaan) ja tätä kautta itse uskontoon. Reformien ripeydessä kansallismieliset olivat omaa luokkaansa: Kun kielen uudistamista pohtimaan asetettu komissio raportoi kirjaimiston muuttamisen vievän 5–15 vuotta, Atatürk vastasi tämän tapahtuvan ”kolmessa kuukaudessa tai ei ollenkaan”.²⁷⁰

²⁶⁸ Mango 1999, 433–437.

²⁶⁹ Ahsen Böre 1945, 55.

²⁷⁰ Mango 1999, 464–465.

Suunnilleen samoihin aikoihin Turkin passin hankkimisen kanssa Zinetullah näet myös innostui projektista, joka piti hänet kiireisenä seuraavat vuodet. Kuten todettua, hän oli viimeistään vuoteen 1922 mennessä liittynyt mukaan muslimien hyväntekeväisyysseuran toimintaan,²⁷¹ ja huhtikuussa 1925 valtioneuvoston päätöksellä merkittiin tämän yhdistyksen pohjalta syntynyt *Suomen muhamettilainen seurakunta* uskonnollisten yhdistysten rekisteriin.²⁷² Kun tämä varsin ilmeinen primääri-ongelma oli saatu näin ratkaistua, päiväjärjestyksessä saatettiin siirtyä seuraavaan. Ahsen Böre kuvasi Suomen muslimien vuoden 1928 tilannetta *Olemme onnistuneet...*-pamfletissaan:

Mutta lasten opetukseen olivat kaikki seurakunnan jäsenet tyytymättömiä ja esittivät usein moitteita. Silloin ehdotettiin, että avattaisiin oma kansakoulu, jossa äidinkielen ja uskonnon opetus tulisi tapahtumaan turkinkielellä. Jatkuvasti oli tästä keskustelua seurakunnan jäsenten kesken. Perustamalla oman kansakoulun he uskoivat säilyttävänsä oman äidinkielensä sekä uskontonsa. Mutta tämä ehdotus jäi vain ehdotukseksi huolimatta tärkeydestään.

Vuonna 1928 oli Ymär Abdrahim kutsunut kotiinsa noin 60 henkilöä viettämään Kurban-bayramia. Ja jälleen tuli täällä esille kysymys äidinkielen sekä uskonnon opetuksesta lapsille. Ja silloin melkein kaikki kannattivat yksimielisesti kansakoulu yhdistyksen perustamista. Seurakunnan imaami Hakim sanoi silloin, että jos tämä koulu tulisi perustetuksi, olisi se suuri kunnia kaikille läsnäoleville henkilöille, mutta lopuksi hän arveli kuitenkin, ettei asiasta koskaan tule täyttä totta. Silloin nousi eräs vieraana olevista henkilöistä seisomaan ja sanoi lahjoittavansa heti, kun koulun kannatusyhdistys perustettaisiin, 25.000 mk. Hänen jälkeensä oli eräs toinen luvannut lahjoittaa 35.000 mk, mutta tämä viimeksi mainittu henkilö peruutti kuitenkin myöhemmin sanansa eikä lahjoittanutkaan lupaamaansa summaa. Ja tälläkään kertaa ei päästy asiassa pidemmälle, niinkuin monta kertaa aikaisemmin.²⁷³

Ei liene vaikea lukea rivien välistä, että ”eräs vieraana ollut henkilö” oli kirjoittaja itse ja ”eräs toinen” joku tämän lukemattomista myöhemmistä ”vihamiehistä”, joka ansaitsi jollain myöhemmällä teollaan tällaisen kirjallisen sivalluksen. Mutta Zinetullahin luonnetta jälleen osuvasti kuvaavat henkilökemioiden ristiriidat karsimallakin kuvauksessa esitetty ongelma oli yhtä kaikki eittämättä todellinen: Volgan tataarien (mishäärien) keskuudessa koulusivistystä oli perinteisesti arvostettu, mikä epäilemättä oli suomalaisille heimoaatemiehillekin ollut yksi syy kiinnittää näihin niin paljon huomiota.²⁷⁴ Uudessa kotimaassa huoli lasten kielen ja uskonnon osaamisesta oli aitoa, ja normaaleja suomalaisia kouluja käyneet lapset laitettiin tästä syystä vuosina 1928–1932 ilta- ja kesäkursseille, joita pidettiin ainakin Viipurissa, Hyvinkäällä, Lappeenrannassa, Terijoella, Helsingissä, Järvenpäässä ja Kuopiossa.²⁷⁵ Kouluongelma oli kauan ratkaisematon pähkinä.

²⁷¹ Etsivä K. Stoltin ilmoitus No 16, 29.3.1922, Henkilömappi 10059, EK-Valpo, KA.

²⁷² Karvonen 1975, 8. Seurakunnan imaamiksi (jota valtioneuvoston päätöksessä nimitettiin ”pastoriksi”) merkittiin Weli-Ahmed Hakim, ja sen ensimmäisen hallituksen muodostivat lisäksi kauppias Ymär Abdrahim ja Nurmuhammed Ali Helsingistä, Ismael Arifulla Kotkasta sekä Imad Samaletdin Tampereelta. Hakimista tehtiin myös puheenjohtaja. Ahsen Bören mukaan imaami sai pohjapalkan lisäksi lisätuloja suorittamistaan toimituksista; hänen mukaansa pohjapalkka vaihteli 18 000 ja 54 000 mk:n välillä; lisäksi tuli ”vuosilippu rautateillä.” Ks. Ahsen Böre 1943, 8–9.

²⁷³ Ahsen Böre 1943, 9.

²⁷⁴ Leitzinger 2006, 229–231.

²⁷⁵ Halén 1984, 346.

Huoli tulevasta sukupolvista oli kaikille yhteinen, mutta Atatürkin reformit nostattivat nyt myrskyjä vesilasissa. Zinetullah tovereineen oli pyrkinyt ajamaan seurakunnassa läpi ideaa ”Suomalais-turkkilaisen kansakoulun” perustamisesta, mutta asia eteni tuskallisen hitaasti seurakunnan johtomiesten Helsingissä pitämän mykkäkoulun johdosta. Kun tulisieluin Zinetullah Imadetdinipoika itse asettui kouluhankkeen johtoon, ristiriidan kärjistyminen kilpaileviksi leireiksi oli vain ajan kysymys. Vastakkain olivat sekä erilaiset henkilökemiat, yleisturkkilaisuuden tai vaihtoehtoisesti rajatumman ”tataarilaisuuden” kannattajat sekä uuden latinalaisen ja perinteisen arabialaisen kirjaimiston suosijat, eivätkä rintamalinjat aina noudattaneet samaa jakoa.

Zinetullahin vaikutusvaltaiset ystävät olivat käyneet vähiin. Lütfi Ishaki – joka ei niin sattumoisin oli myös muutamaa vuotta aiemmin riidellyt oikeussalissa asti samaisten Kanykoffin ja Jahnssonin kanssa kuin Zinetullahkin – olisi ollut painava tukija reformeja kannattaneiden ”turkkilaisten” puolella, mutta hän oli yllättäen sairastunut ja menehtynyt matkallaan Istanbulissa 1925.²⁷⁶ Suomen seurakunnan imaami Hakim puolestaan kyllä kannatti panturkkilaisuusaatetta ja kutsui mishäärien kieltäkin ”turkiksi”²⁷⁷ ja oli sitä paitsi jo keväällä 1920 osoittanut tukensa Zinetullahille, mutta miesten välillä oli selvästi tapahtunut jotain. Imaami ei ollut vastannut lähetettyihin kirjeisiin, joten Tampereen ja Terijoen muslimit laativat keskenään *Suomalais-Turkkilaisen Kansakoulun Kannatusyhdistyksen* säännöt, joiden hyväksyttäminen seurakunnalla tuotti jälleen vesiperän. Seurakunnan protestina ylläpitämä radiohiljaisuus selittää myös sen, miksi Zinetullah näistä kiistoista kertovassa *Olemme onnistuneet...*-pamfletissaan julkaisi Hakimia vastaan suunnatun tiedotuksen, jossa kiistettiin tieto imaamin rajaseudulla pitämästä jumalanpalveluksesta.²⁷⁸

Kesällä 1930 ilmeisen taktisesti yritettiin seurakuntaa kirjeitse painostaa nyt Terijoen muslimien (muun muassa Zinetullahin Abdulhak-veljen) toimesta, mutta Helsingistä vastattiin vain, ettei seurakunnan jo hyväksymän opetussuunnitelman lisäksi katsottu tarvittavan ”suuria menoja vaativan” koulukokouksen pitämistä.²⁷⁹ Kun kansakoulun kannatusyhdistyksen säännöt oli sitten lopulta 8.11.1930 saatu hyväksyttyä valtioneuvostossa, Zinetullah oli lähettänyt ne Tampereella seuraavina vuosina paljon oleskelleen arvostetun islamin opin asiantuntijan Musa Carullahin (Bigi, 1875–1949) nähtäväksi. Musa Carullah oli tyytyväinen ja lupautui yhdistyksen jäseneksi, mutta otti turkkilaisuusintoilijoiden harmiksi eriävän kannan kirjaimistoasiaan:

²⁷⁶ Baibulat 2004, 105. Ishakin kiistasta Kanykoffin ja Jahnssonin kanssa ks. Leitzinger 2006, 192–193.

²⁷⁷ Halén 1984, 349.

²⁷⁸ Ahsen Böre 1943, 6–10, 31. Tämän tiedotuksen mukaan seurakunnan vuoden 1934 vuosikertomuksessa imaami Hakim oli ilmoittanut pitäneensä jumalanpalvelukset Terijoella ja Kellomäellä, minkä väitteen kiistivät 11 paikallista muslimia, joiden mukaan seurakunnan pappia ei oltu alueella nähty vuosien 1923–1934 välillä. Allekirjoittajien joukossa on vähemmän yllättäen myös A. Imaditdinin nimi. Hakim tuskin olikaan rajaseudulla käynyt, mutta Ahsen Bören luonteesta kertoo jälleen osuvasti se, että tällainen lähes 10 vuotta vanha asia sopi jälleen taktiseksi lyömäaseeksi.

²⁷⁹ Ahsen Böre 1943, 12–13.

Latinalaiset kirjaimet voidaan oppia suomalaisissa kouluissa. Jos Suomessa tarvitaan koulua, niin sen pitää opettaa arabialaisia kirjaimia. Yrittäkää avata koulu, jossa opetetaan arabialaisia kirjaimia. [...] Jos Teidän tarkoituksenne oli avata koulu latinalaisten kirjainten käyttämiseksi, niin yrittäkää. Jos onnistutte siinä asiassa, niin tulen tästäkin asiasta tyytyväiseksi.²⁸⁰

Mikäli Zinetullahin pamfletissaan esittämä kirjeenvaihto on totuudenmukainen, Musa Carullah ei siis täysin tyrmännyt latinalaiseen kirjaimistoon siirtymistä, mutta hän itse oli joka tapauksessa toivonut tältä vankempaa tukea. Zinetullahin mukaan ”kansallisuutta ei tunnettu kirjaimista vaan kielestä”, mikä päti sekä vanhaan islamilaiseen maailmaan (jossa arabialaisin kirjaimin kirjoitettiin sekä arabiaa, persiaa että turkkia) kuin Eurooppaankin, missä eri kieliä puhuvat kansat käyttivät samaa kirjaimistoa.²⁸¹ Leitzinger on teoksessaan esittänyt yleisluontoisen ajoituksen hänen näille 1920–1930-lukujen taitteen elämänvaiheilleen, siteeraten tätä kohtaa vuoden 1943 *Olemme onnistuneet...*-pamfletista, missä sen kirjoittaja kommentoi nimenomaan Musa Carullahin ajatuksia:

Ahsen Böre vetosi 4.5.1933 selkein sanoin turkkilaisuuden puolesta, ryhdyttyään joitakin vuosia aiemmin itsekin Turkin kansalaiseksi: ”*Jos Suomessa asuvat muslimit eivät tahdo yhtyä suurturkkilaiseen kansaan, siis eivät hyväksy latinalaisia kirjaimia niinkuin Turkki, vaan jatkavat opetusta arabialaisilla kirjaimilla...*”²⁸²

Alkuperäislähteessä Leitzingerin lainaama lause kuitenkin jatkuu vielä oleellisella virkkeellä:

Jos Suomessa asuvat muslimit eivät tahdo yhtyä suurturkkilaiseen kansaan, siis eivät hyväksy latinalaisia kirjaimia niinkuin Turkki, vaan jatkavat opetusta arabialaisilla kirjaimilla, voivat he tehdä sen, jos on käytettävissä riittävästi arabialaisia oppikirjoja, sillä sehän on kansan oma asia.²⁸³

Näin Zinetullah siis ainakin esitti puolestaan olleensa kykenevä tulemaan vastaan siinä missä vastapuolikin, mikäli koulu ylipäättään perustettaisiin; olisiko hän sitten todella taipunut omien näkemystensä vastaisen koulun pyörittämiseen, on eri asia. Kun seurakunnassa voitolle päässeiden tataarilaismielisten vastustukseen lisättiin Zinetullahin persoonan herättämä ilmeinen vastustus, koulu jäi edelleen haaveeksi. Lopulta kansakoulu saatiin avattua vasta Ahsen Bören kuoleman jälkeen (1948), mutta uuvuttava kulttuuritaistelu jatkui edelleen johtaen koulun muuttumiseen turkinkieliseksi vuonna 1965 ja lopulta sen lopettamiseen kokonaan vuonna 1969.²⁸⁴ Kuumaverinen Zinetullah ei siis ollut ainoa syntipukki kouluhankkeen kohtaamille hankaluuksille – kuten vanha sananlasku kuuluu, riitaan tarvittiin aina kaksi osapuolta.

²⁸⁰ Ahsen Böre 1943, 14.

²⁸¹ Ahsen Böre 1943, 15–16.

²⁸² Leitzinger 2006, 234. Kursivointi alkuperäisessä tekstissä.

²⁸³ Ahsen Böre 1943, 15. Lisäksi Leitzingerin esittämän päiväyksen (4.5.1933) Ahsen Böre ko. vihkosessa mainitsee päiväksi, jolloin oli kirjoittanut kouluasian edistämiseksi Turkin opetusministerille; se ei siis ole itse ”vetoamuksen” kirjoituspäivämäärä. Kun vihkonen ilmestyi vasta 1943, on mainittu ”vetoamuskin” luultavasti kirjoitettu kymmenen vuotta myöhemmin kuin Leitzinger esittää. Ks. Leitzinger 2006, *ibid*; vrt. Ahsen Böre 1943, 15–16.

²⁸⁴ Leitzinger 2006, 229–236.

4.4 Muslimipojat Istanbulissa ja ”jääkiekkoilun Mekassa”

Vuodet 1927–1928 olivat Zinetullahin turkkilaisuuskääntymyksen ilmeinen kulminaatiopiste. Kansakouluhankkeen alullepano oli tästä selvä esimerkki, mutta koko yhteisön sivistämisen ohella hän pyrki vakaasti siirtämään ajatusmaailmaansa omille lapsilleen: Tammikuussa 1928 hän sai kuntoon matkaluvat Turkkiin suuntautuneelle ”huvimatkalle”,²⁸⁵ jonka todellisena tarkoituksena oli nyt 11-vuotiaan Feyzin ja 9-vuotiaan Muratin sijoittaminen oppilaiksi paikalliseen Galatasarayn lyseoon Istanbulissa, jotta nämä saisivat ”kunnollista turkkilaista opetusta”. Mukana oppaana oli aiemmin kyseisessä oppilaitoksessa opiskellut Hayrulla (Hairulla) Safkan, joka myöhemmin päätyi sukuun naimalla perheen tyttären Zekiyeen. Ahsen Bören matkakertomuksen mukaan he saapuivat Istanbuliin syksyllä 1928 ja majoituivat siellä Yeni Aydın-hotelliin. Järjestettyään tapaamisen lyseon rehtorin kanssa Zinetullah sai lupaamalla kustantaa poikiensa majoituksen tältä suostumuksen Feyzin ja Muratin ottamiseksi oppilaiksi kouluun.²⁸⁶

Rehtori kuitenkin esitti näille asetettavaksi henkilökohtaisen holhoojan, mihin rooliin tarjotun Mecdetdin Ahmed-nimisen hammaslääkärin Zinetullah hyväksyi. Kun poikien opiskelu ensimmäisenä vuotena ”kotimaassaan” sitten ei ottanut tulta alleen, tämä mies oli nyt se, johon Isäsuden kiukku purkaantui. Kotimaahan palattuaan perhe sai muistelmien mukaan Istanbulista aika ajoin huonoja uutisia, minkä seurauksena Ahmed ja pojat kutsuttiin lapsiaan kaivanneen Safiyeen toiveesta viettämään kesä 1930 perheen Terijoelta hankkimalle kesähuvilalle ennen paluuta jälleen syksyn tulleen Istanbuliin. Ahmed saapuikin pojat mukanaan, mutta viipyi itse kiireisiinsä vedoten Terijoella vain viikon jatkaen sitten matkaansa työasioissa Berliiniin, mistä ei enää isän pyynnöistä huolimatta palannut Suomeen.²⁸⁷ Ulkoinen tekijä epäonnistumiselle oli jälleen nimettävissä.

Viittaus siihen suuntaan, että Ahsen Böre ei vielä muistelmiaan laatiessaankaan välttämättä ollut täysin sinut ”turkkilaistumisensa” ristiriitaisuuksien kanssa on myös se, että hän esitti tämän epäonnistumisen syyksi myös Turkin vuoden 1928 kirjaimistoreformin, joka oli hankaloittanut poikien opiskelua maassa – siis saman asian, jonka puolesta hän kuitenkin ryhtyi itse masinoimaan liikettä Suomen muslimien ”suurturkkilaiseen kansaan” yhdistämiseksi. Toisaalta hän kuitenkin kertoi, ettei halunnut poikiensa myöskään opiskelevan uskontoa Suomessa arabialaisen kirjaimiston avulla, koska tämä ”olisi saattanut olla haitallista heidän viralliselle suomalaiselle koulutukselleen”.²⁸⁸ Tällaisessa ristipaineessa pojat tuskin tiesivät itsekään, mitä heiltä odotettiin.

²⁸⁵ EK:n muistiinpanolappu 22b, Henkilömappi 10059, EK-Valpo, KA.

²⁸⁶ Ahsen Böre 1945, 38–39. Hairulla Safkan oli viipurilaisen kauppiaan Hasan Badautdinin poika. Ks. Halén 1984, 346.

²⁸⁷ Ahsen Böre 1945, 39.

²⁸⁸ Ahsen Böre 1945, 36.

Elävä kuvaus tästä ristiriidasta, jonka uloimmalla kehällä oli koko turkkilainen maailma ja keskiössä puolestaan hänen oma perheensä, sisältyy tamperelaisen Naim Nasibin kertomukseen kanssaan saman ikäisen “Feiskan” (Feyzin) ja pari vuotta nuoremman “Murkun” (Muratin) paluusta kahden vuoden Istanbulin-seikkailultaan vuonna 1930 takaisin Tampereelle:

[...] Nehän ei oo turkkilaiset, vaikka ne itseensä huuteli turkiks, samanlaisia kun mekin tataareja. [...] Mutta nää oli turkkilaisii kun ne kerkes käydä Turkissa koulua [...] Juu ne kävi siellä, ei se ollu kuulemma onnistunut, se koulu niillä. [...] No kato kun ne puhuivat täällä suomee, sitten sinne mennään ja puhutaan turkkia, eikä niillä ollut pohjaa olleskaan. Ne puhu täällä suomee pelkästään keskenään. [...] Sinne kun mentiin, niin sitten ne joutu opettelee turkin kieltä, mutta eihän ne osannu niin. Kyllähän ne sitten leuhkivat myöhemmin, oltiin olevinaan sitten. [...] Kyllä mä huomasin, että vaillinainen se oli tän turkin kieli. [...] Se oli luonteeltaan sen, niiten isäkin Böre aikoinaan siellä. Kiukkunen, ei kenenkään kanssa oikein soveltanut, että sillä oli oma touhu. [...] ei se meikäläisten muitten kanssa, vaikka se oli samaa kansaa niin se oli olevinaan turkkilainen ja niinkun ne pojat. Ne oli jollain lailla turkkilaisia. Mä sanoinkin niille, että tiedätteks te mistä teidän isänne on kotoisin? Ne katto pitkään ja Murkku eteni, se oli heti kiukkunen. Hyvä ettei, piti katsoo heti valmiiks juoksu. Siit ei tienny se oli niin hullu mies se Murkku.²⁸⁹

Pojat olivat siis epäilemättä tulleet isäänsä. Safiyen sana oli tässä asiassa kuitenkin viime kädessä laki, sillä uutta yritystä poikien lähettämiseksi Istanbuliin Zinetullah ei ollut tohtinut vaimon sitä vastustettua tehdä. Salaa hän saattoi olla myös vaimonsa vastustuksesta helpottunut, sillä tuttuun tyyliinsä hän muistelmissaan manasi, miten poikien lähettäminen Istanbuliin oli maksanut hänelle 80 000 markkaa. Feyzi ja Murat saivat jatkaa aluksi opintojaan Kangasalan lyseossa, sillä Zinetullah tunsu sen rehtorina vuodesta 1921 toimineen Juho (Jussi) Ahtinen-Karsikon (1881–1953), joka tunnettiin innokkaana orientalistina ja Suomen mishäärien ystävänä.²⁹⁰

Miesten välistä ystävyyttä lujitti epäilemättä suuresti se, että Ahtinen-Karsikkokin oli innostunut panturkkilaisuusaatteesta. *Uusi Suomi*-lehden artikkelissaan hän hieman myöhemmin julkisesti kannusti Suomen mishäärejä irrottautumaan vanhasta “tataarilaisuudestaan” ja asettautumaan sen sijaan muiden turkkilaiskansojen joukossa Atatürkin johtaman Turkin tasavallan lipun alle. Ahtinen-Karsikko esitti opettajan palkkaamista Turkista opettamaan yhteisön lapsille tataarin sijaan turkin kieltä ja Osmanivaltakunnan historiaa ja maantietoa.²⁹¹ Samansuuntaisia ajatuksia Zinetullah itsekin pohti hankkiessaan keväällä 1933 kansakouluasialleen tukea Turkin opetusministeriltä asti. Ministeri Resit Galip lupasikin hankkeelle tällöin tukensa, mutta Helsingin seurakunnan kylmyys Zinetullahia kohtaan oli ollut edelleen asian etenemisen esteenä.²⁹²

²⁸⁹ Naim Nasibin haastattelu 3.5.1996. Suomen jääkiekkoliiton historia-arkisto, cd-levy 37, SJMA.

²⁹⁰ Ahsen Böre 1945, 39; Halén 1984, 346. Rehtori Ahtinen-Karsikosta ks. myös Juvonen 1991, 47–48.

²⁹¹ ”Arabialaisen ja latinalaisen kirjaimiston taistelun maininkeja Suomessa” (*Uusi Suomi* 8.7.1934); Halén 1984, 346–347; Leitzinger 2006, 234.

²⁹² Ahsen Böre 1943, 16–20.

Feyzin ja Muratin koulupaikaksi vaihtui kuitenkin syystä tai toisesta – ilmeisesti asialla oli jälleen tekemistä huonon opintomenestyksen kanssa – jo seuraavana vuonna (1931) Tampereen lyseo. Nyt Zinetullah yritti tarjota pojille turkkilaisuus- ja uskonnollisuuskasvatusta palkkaamalla näitä varten Istanbulista azerilaisyyntyisen Mehmet Sadik-nimisen opettajan, jonka hänen mukaansa piti opettaa Feyzille ja Muratille kaksi tuntia uskontoa päivässä. Uskonnonopettajan sijaan Sadik oli kuitenkin luonteeltaan pikemminkin lehtimies ja kiihkeä turkkilaisnationalisti, johon Zinetullah sai pettyä tämän käytettyä aikansa pikemminkin *Yeni Turan*-nimisen lehtensä tekemiseen, mihin tämä onnistui saamaan isännältään jopa taloudellista avustusta; Ahsen Böre tosin väitti muistelmissaan suostuneensa koko lehtiprojektiin ainoastaan “kohteliaisuudesta”.²⁹³

Sadikin ura Ahsenien suojaisan siiven alla päättyi kuitenkin ilmeisen lyhyeen. Kun eräs Valpon poliisiraportti viittasi Zinetullahiin vielä maaliskuussa 1932 *Yeni Turanin* todennäköisenä rahoittajana – jonka tiedettiin taloudellisesti tukevan kaikkia “muhamettilaisia pyrintöjä” maassa ja olevan “siinä määrin oikeauskoinen, että m.m. antaa lapsensa käydä koulua Konstantinopolissa, jotta nämä saisivat ehdottomasti oikean muhamettilaisen kasvatuksen” – totesi toimintaa silmällä pitänyt etsivä Ahsenin ja Sadikin välien katkenneen jo toukokuussa.²⁹⁴ Tämä johtui siitä, ettei isäntä saanut vieraaseensa käyttämilleen rahoille vastinetta: Sadikin aika meni poikien opettamisen sijaan politikointiin, minkä lisäksi tämä oli vaatinut tuhannen markan palkkionsa dollareina kurssien noustua. On vaikea olla hymyilemättä muistelmien toteamukselle, että koska raha “ei ollut tärkeintä” Zinetullahin silmissä, hän maksoi “äärettömän kalliin palkan” ja erotti sitten Sadikin välittömästi.²⁹⁵

Poikien päätyminen Tampereen lyseoon vuonna 1931 kuitenkin mahdollisti erään mielenkiintoisen kulttuurien kohtaamisen. Kaksi vuotta aiemmin koulu oli saanut uudeksi voimistelunopettajakseen Niilo Tammissalon, joka oli maineikas jalkapalloilija ja entinen maajoukkuemaalivahti. Tammissalo toi jalkapallon “Rellun” voimistelutuntien ohjelmistoon, minkä lisäksi hän oli jo tuohon aikaan kiinnostunut vielä Suomessa varsin tuntemattomasta pallopelistä, jääkiekosta. Maaliskuussa 1931 Tammissalo kutsui lyseolle “asiaaninnostuneita, varsinkin nuorempaa polvea, kuten koululaisia ja jo toimessa olevia” keskustelemaan uuden palloiluseuran perustamisesta Tampereelle. Kokouksessa perustetun seuran nimeksi tuli Ilves, josta tuli pikemminkin lähiseudun suomenkielisen nuorison kuin pelkästään “rellulaisten” oma seura.²⁹⁶ Erityisesti Murat oli ollut vaikeuksissa koulun kanssa Kangasalla, mutta hän oli jo tuolloin löytänyt mieleistään tekemistä liikunnasta ja urheilusta.²⁹⁷

²⁹³ Ahsen Böre 1945, 36–39. Sadikin toiminnasta Suomessa ks. myös Halén 1984, 348 sekä Leitzinger 2006, 194.

²⁹⁴ Vp:n ynnä osoitetoimiston tietoja muhamettilaisista Sadik, -Ahsän – ja Samaletdin” 10.5.1947, XII G, Valpo II, KA.

²⁹⁵ Ahsen Böre 1945, 36–39.

²⁹⁶ Wacklin 2006, 10–17.

²⁹⁷ Ahsen Böre 1945, 41.

Ei ole yllättävää, että Tampereella – jota usein osuvasti on kutsuttu “suomalaisen jääkiekkoilun Mekaksi” – lähes jokainen poika tuohon aikaan ennemmin tai myöhemmin innostui kyseisestä pelistä, juurtuihan laji Suomeen nimenomaan Tampereen kautta. Tampereella usein toistellun “perustamismyytin” mukaan Suomen luistinliiton puheenjohtaja, tehtailija Yrjö Salminen oli tuonut talvella 1926 mukanaan Kanadasta Tampereelle jääkiekkomailoja, joilla sitten käytiin Suomen ensimmäinen jääkiekko-ottelu.²⁹⁸ Feyzi ja Murat innostuivat lajista siinä määrin tosissaan, että menivät mukaan uuden seuran toimintaan. Mukana oli muitakin mishääripoikia, kuten juuri Nasib:

[...]ne oli noi Assenin veljekset, niin nehän Murkku [*Murat*] ja Feiska, Feisi [*Feyzi*] [...] Että Feiska oli siis vanhempi ja se hänen kanssaan mä paremmin lähdin siihen [*jääkiekkoiluun*] mukaan. Se Murkku oli ihan hankkeli oikein. Se oli ihan hullu, se suuttu, niin se suuttu ihan silmittömästi. Että mä en uskaltanut sen kanssa lähteä mihinkään mukaan. Feiska [...] hänen kanssaan pärjäs ihan hyvin, että otti mut mukaansa ja harjoiteltiin ja sillä viisiin.²⁹⁹

Kuumaveriset pojat hyppäsivät siis muiden ikäistensä tamperelaisten ”kolvien” tavoin jälle, eivätkä lainkaan huonolla menestyksellä: Kaudella 1934–1935 Feyzi otettiin jo mukaan Ilveksen SM-sarjajoukkueeseen, ja Muratin vuoro koitti kahta talvea myöhemmin. Tuohon aikaan yhden talven aikana pelattiin vain muutama sarjaottelu, mutta yhtä kaikki poikien vuoteen 1938 kestänyt pelaajaura Ilveksessä toi näille yhteensä yhdeksän SM-mitalia.³⁰⁰ Zinetullahilla tuskin oli sinänsä mitään poikiensa harrastusta vastaan, etenkin kun mentorina toiminut lehtori Tammissalo tunnettiin islamin oppiin sopivasti myös raittiusmiehenä.³⁰¹ Ei ollutkaan mikään ihme, että myöhemmin myös nuorimmat pojat Zeyd ja Vasif päätyivät veljiensä esimerkin innoittamina saman lajin pariin.

Mutta kun Ahsen Bören poikien harrastusta on aiemminkin tutkimuksissa ohimennen sivuttu,³⁰² mielenkiintoisimmat seikat ovat jääneet huomiotta. Urheiluhistoriallisena kuriositeettina voinee mainita, että debytoidessaan talvella 1934 Ilveksen Feyzi Ahsen Börestä tuli ilmeisesti ensimmäinen ulkomaalainen pelaaja jääkiekon SM-sarjassa, mikäli “ulkomaalaisiksi” määritellään esimerkiksi Leitzingerin tavoin kaikki ne, jotka eivät ole oleskelumaansa kansalaisia – olipa näillä sitten jonkin toisen maan passi tai ei.³⁰³ Turkin passi Feyzillä tuolloin jo oli. On tietenkin toinen asia, miten ilmeisen hyvin suomalaistuneita – ja tamperelaistuneita – Ahsenin poikia käytännössä kannattaa pitää “ulkomaalaisina”, mutta tällaisia he yhtä kaikki määritelmällisesti olivat. Sitä paitsi jos tätä pojilta – tai etenkin isältä – olisi tuolloin kysytty, vastausta ei tarvinne suuremmin arvailla.

²⁹⁸ Esim. Wacklin 2005, 12–13.

²⁹⁹ Naim Nasibin haastattelu 3.5.1996. Suomen jääkiekkoliiton historia-arkisto, cd-levy 37, SJMA.

³⁰⁰ Raevuori & Honkavaara 1981, 159–162.

³⁰¹ Wacklin 2006, 10.

³⁰² Esim. Halén 1999, 331; Leitzinger 2006, 228; Baibulat 2004, 208–209.

³⁰³ Leitzinger 2008, 48–49. On esitetty, että KIF:n unkarilainen Vladislav Rona olisi ollut SM-sarjan ensimmäinen ulkomaalaispelaaja kaudella 1940–1941. Vrt. Mennander & Mennander 2004, 55–56.

Ahsen Bören – tuolloin vielä Ahs(ä/e)nin – perheen oman kansallisuuskertomuksen kannalta mielenkiintoisimman sivujuonteen muodostaa kuitenkin se, että toisin kuin Ilveksen “ampiaispaistaa” kantaneet Feyzi ja Murat, tulivat nuoremmat veljekset pelaajina tunnetuiksi lehtori Paul Jaeckelin ympärille vuonna 1932 perustetun Tammerfors Bollklubbin (TBK:n) väreissä. Kuten jo seuran nimi vihjaa, se oli syntynyt puolestaan Tampereen ruotsalaisen yhteiskoulun (*Svenska samskolan i Tammerfors*) oppilaiden urheiluharrastuksia tukemaan. “Rellu” ja “Svenskan” sijaitsivat lähellä toisiaan Pyynikin kupeessa, joten seurojen välinen kilpailuhenki oli taattu heti kättelyssä. TBK:n perustaminen toi uuden, kielipoliittisen ulottuvuuden tamperelaiseen urheiluelämään, jota aiemmin oli hallinnut puhtaasti jako porvaris- ja työläisseuroihin.³⁰⁴

Tuohon aikaan tällä kielirajalla vielä oli merkitystä, vaikkakin seurojen välillä sinänsä vallitsi yhteistyö ja hyvä toverihenki. Silti käytännössä kielimuuri alkoi murtua vasta 1940-luvun lopulla, kun TBK ryhtyi ruotsinkielisten koulupoikien käydessä vähiin määrätietoisesti avaamaan oviaan suomenkieliselle valtaväestölle, minkä prosessin lopputuloksena seuran jääkiekkojaosto vuonna 1955 lopulta irtosi uudeksi Tappara-nimiseksi seuraksi. Murtajana toimi erityisesti seuran pelaajana ja valmentajana 1940- ja 50-luvuilla toiminut Jarl Ohlson (1921–1981), joka seuraa perustettaessa oli toiminut uuden lajin innokkaana levittäjänä “Svenskanin” poikien keskuudessa – yhdessä erään Zeyd Ahsenin kanssa.³⁰⁵ Vuonna 1920 syntyneen Zeydin ja 1924 syntyneen Vasifin SM-sarjaurat käynnistyivät sotavuosina, eivätkä ehtineet olla yhtä menestyksekkäät kuin isoveljillään.³⁰⁶

Jäljelle jää siis kaikkein kiinnostavin tästä kaikesta johdettava kysymys: Miksi Zinetullah ja Safiye päättivät sijoittaa Zeydin, Vasifin sekä myös tyttärensä Zekiye ja Ruşanen ruotsinkieliseen kouluun? Muistelmissaan Ahsen Böre kuittasi asian tapahtuneena faktana sen kummemmista selityksistä,³⁰⁷ eikä muistakaan lähteistä voi saada täyttä selvyyttä tähän asiaan, jolla oli kuitenkin merkityksensä: Se toi ruotsinkielisyyden osaksi suvun kollektiivista identiteettiä aina suomalaisiin lapsenlapsenlapsiin asti, ja Zeyd sekä Vasif itse ruotsalaistuivat myöhemmin aina maahan pysyvästi muuttamiseen asti. Mutta itse Zinetullah Ahsen Böre ei tiettävästi missään vaiheessa opetellut puhumaan ruotsia. Vielä sota-aikana matkustaessaan Tukholmaan hän joutui kielitaidottomuutensa tähden ottamaan mukaansa kääntäjä Georg Pimenoffin, joka sitten hoiti asioita hänen puolestaan.³⁰⁸

³⁰⁴ Wacklin 2005, 11–13; Wacklin 2006, 14, 23. Ilveksen vuoden 1931 säännöissä vahvistettiin seuran suomenkielisyys, mikä johti heti kättelyssä viiden ruotsinkielisen jäsenen eroon. Vastaavasti TBK perustettiin puhtaasti ruotsinkieliseksi seuraksi. Ilveksessä pelasi sittemmin muitakin mishääripelajia – tunnetuimpana kiekkoleijonaksikin ”aateloitu” Lotfi Nasib (1926–2011), mainitun Naim Nasibin veli; TBK:n/Tapparan riveissä Ahsen Böret olivat kuitenkin ainoat.

³⁰⁵ Wacklin 2005, 14; TBK:n muuttumisesta Tapparaksi ks. myös 21–33.

³⁰⁶ Wacklin 2005, 236.

³⁰⁷ Ahsen Böre 1945, 36.

³⁰⁸ Henkilökohtainen tiedonanto Veronica Pimenoffilta tekijälle 9.2.2012.

Ruotsinkielistymiselle tai suoranaiselle ruotsalaistumiselle ei siis ollut olemassa mitään erityistä pohjaa Zeydin, Vasifin, Zekiye ja Ruşanen vanhemmissa – pikemminkin tuntuisi järkevältä ajatella, että kun Zinetullah ja Safiye jo lähtökohtaisesti olivat aikanaan Suomeen päätyessään joutuneet opettelemaan suomea oman äidinkieliensä ja (kuten myöhemmin huomataan, ainakin Zinetullahin ilmeisen heikosti myös hallitseman) venäjän lisäksi, kielivalikoima olisi ollut jälkikasvullekin jo aivan riittävä. Varsinkaan Tampereella ruotsin kielen osaamisella ei ollut edes mitään erityistä merkitystä, sillä kaupunki oli kuninkaallisesta alkuperästään huolimatta perin juurin suomenkielinen: Ruotsia puhui maailmansotien välisenä aikana äidinkielenään vajaan 3 % tamperelaisista, ja näidenkin kanssa saattoi käytännössä kommunikoida myös suomeksi. Tampereen ruotsinkieliset toki asuivat keskimääräistä useammin kaupungin vauraimmilla alueilla,³⁰⁹ joten statussyilläkin voisi ajatella olleen merkitystä. Tämä tuntuu kuitenkin riittämättömältä selitykseltä.

Ruotsin kielen Suomessa oli sen sijaan hyvin yleisesti omaksunut eräs toinen vähemmistöryhmä – nimittäin juutalaiset. Tällä oli historiallinen taustansa jo siinä, että autonomian aikana ruotsinkieliset valtiopäiväedustajat ja sanomalehdet olivat usein puolustaneet kansalaisyhteiskunnan myöntämistä juutalaisille ja suhtautuneet näihin muutenkin suopeasti. Myös juutalaisten asettuminen etenkin Helsinkiin ja Turkuun sekä ylipäätään kaupunkien ruotsinkielisiin kaupunginosiin lisäsi siirtymää suomea helpomman ja vaikutusvaltaisemman ruotsin kielen käyttöön äidinkielenä puhuttujen jiddishin tai venäjän sijaan. Vuonna 1930 kaikki Helsingin 1203 juutalaista ilmoittivat äidinkielekseen ruotsin, ja myös juutalaisen koulun opetuskieli oli aluksi ruotsi.³¹⁰ Tällainen (erityisesti syrjityn tai vainotun) vähemmistön piilottautuminen toisen vähemmistön joukkoon sekä vähemmistöjen enemmistöä suurempi suvaitsevaisuus toisiaan kohtaan ovat maailmanlaajuisia ilmiöitä. Kuten Torvinen kuitenkin toteaa, kieliasiassa Suomen juutalaiset erosivat muista Venäjältä tulleista vähemmistöistä, jotka olivat säilyttäneet oman kielensä ja käyttivät sen lisäksi suomea.³¹¹

Ahsenit olivat Tampereella ja ylipäätään Suomessa oma turkkilainen vähemmistönsä vähemmistön sisällä. Kun ajatellaan Nasibin kertomusta keskenään vain suomea puhuneista ja Turkissa ”epäonnistuneista” Feyzista ja Muratista, jotka kuitenkin käärivät oitis hihansa kuullessaan naljailua ”turkkilaisesta” alkuperästään, mieleen juolahtaa väkisinkin ajatuksia. Kenties Zinetullah ei nuoremmat lapsensa ”Svenskaniin” ilmoittaessaan niinkään halunnut piilottaa näitä toiseen vähemmistöön kuin osin piilottaa näiltä *enemmistön* – suomenkieliset suomalaiset toverit. Seuraava painos muistaisi suljetummassa kulttuuripiirissä Feyzia ja Muratia paremmin olevansa turkkilaisia.

³⁰⁹ Keskinen & Peltola & Suodenjoki 2005, 298.

³¹⁰ Torvinen 1989, 32–101, 109–111; Hanski 2006, 33–60; Harviainen 1999, 338.

³¹¹ Torvinen 1989, 111.

5. SUSI JA EKSYNEET LAMPAAT (1931–1945)

5.1 Epätodennäköinen innoittaja

Ahsen Bören ura kirjojen ja muiden pienpainotuotteiden kustantajana alkoi *Heräämiseni islamiin-*teoksesta, jonka hän julkaisi elokuussa 1931. Kyse oli alun perin vuonna 1914 ilmestyneen omaelämäkerrallisen *A Western Awakening to Islam* -kirjan suomennoksesta, jonka kirjoittajaksi kansi ilmoitti lordi Headleyn. Tämä viides Headleyn lordi (*baron*), syntymänimeltään Rowland George Allanson Allanson-Winn, oli Lontoosta kotoisin ollut oppinut aatelismies, joka 59-vuotiaana marraskuussa 1913 oli kääntynyt protestanttisesta kristitystä muslimiksi ja ryhtynyt käyttämään nimeä Shaikh Rahmatullah al-Farooq. Headley oli tutustunut islamiin matkoillaan Intiassa, ja hän piti sitä etenkin katolisen kristinuskon tiukkuuteen verrattuna ylivertaisena. Englannissa Headley ajoi sittemmin Lontoon moskeijan rakentamista ja toimi seurapiireissä islamin puolestapuhujana. Hän julkaisi muitakin islamia käsitteleviä teoksia, sekä suoritti kahdesti *hajj*-pyhiinvaelluksen Mekkaan ilmeisesti ensimmäisenä brittinä, joka teki tämän julkisesti

Headleyn kohua aiheuttaneesta kääntymisestä – tai muslimien käyttämän termin mukaan islamiin *paluusta* – ilmoitti tunnetun *The Woking Muslim Mission*-järjestön perustaja, intialaissyntyinen Khwaja Kamal-ud-din (1870–1932). Kamal-ud-din oli omaksunut islamin intialaisen *Ahmadiyya*-uudistusliikkeen välittämässä muodossa, joka tunnettiin erityisesti harjoittamastaan aktiivisesta, rauhanomaisesta lähetystyöstä. Kamal-ud-dinista tuli lordi Headleyn tärkein työtoveri islamin asian edistämisessä Englannissa, mitä varten perustettiin myös *The Islamic Review*-lehti.³¹² Vaikka Ahsen Böre muistelmissaan keskittyikin kuvaamaan vain kauppasioita, lähes varmasti hän sai ajatuksensa kirjan suomentamisesta Lontoon-matkojensa seurauksena. Ne epäilemättä herättivät hänet huomaamaan, miten organisoituja muslimiyhdistykset ja -seurakunnat suuressa maailmassa olivat: Woking sijaitsee vain muutaman kymmenen kilometrin päässä Lontoosta, ja siellä *The Woking Muslim Mission* sekä sen ”länsimaiden Mekaksikin” kutsuttu moskeija olivat tuon ajan muslimimatkoilijoiden suosikkikohteita Englannissa. Jos Ahsen Böre ei koskaan itse vierailutkaan Wokingin muslimien luona – kuten myöhemmän kirjeenvaihdon ja tästä kertovan maininnan muistelmista puuttumisen perusteella luultavasti on asian laita – hän joka tapauksessa varmaankin tapasi Lontoossa myös paikallisia muslimeja ja tutustui näiden julkaisuihin.

³¹² Lordi Headleysta ja *The Woking Muslim Missionista* ks. tarkemmin [<http://www.wokingmuslim.org/history/>] ja [<http://www.wokingmuslim.org/pers/headley.htm>], luettu 15.2.2012. Ennen lordi Headleystakin tiedetään eräiden brittitutkimusmatkoilijoiden osallistuneen *hajjiin*, mutta tällöin he joutuivat naamioitumaan arabeiksi. *Ahmadiyya*-uudistusliikkeestä ks. esim. Hämeen-Anttila 1999, 207–208. Kyse on intialaisen Mirza Ghulam Ahmad Qadianin (n. 1839–1908) perustamasta liikkeestä, joka alkujaan piti tätä johtajaansa Vapahtajana (sekä *Mahdina* että *al-Masihina* eli Messiaana). Nykyinen *Ahmadiyya* on pikemminkin uudistusmielinen yhteiskuntaliike.

Suomen kristillisissä piireissä oli islamia ja nimenomaan sen piirissä oletetusti harjoitettua lähetystyötä kohtaan esiintynyt epäluuloja jo 1920-luvun alussa, kun kysymys uskonnonvapauslaista oli vielä akuutti. Professori Osmo Tiililä puolestaan arvosteli *Teologisessa aikakauskirjassa* vuonna 1930 Suomen lehdistössä kierrelleitä huhuja moskeijan rakentamisesta Helsinkiin, mitä hän piti ”muhamettilaisuuden propagandavälineenä” ja toteutuessaan ”valitettavana asiana”. Tiililä suuntasi arvostelunsa kärjen erityisesti kohti lordi Headleyta.³¹³ Liekö Zinetullah näitä Tiililän arvostelmia itse lukenut, mutta jotain tämänsuuntaista voisi ajatella kantautuneen hänenkin korviinsa, sillä kun *Heräämiseni islamiin* sitten oli valmis julkaistavaksi, halusi hän siihen kirjoittamisensa loppusanoissa avata omia motiivejaan sille, miksi oli moiseen puuhaan ryhtynyt:

Saattaessani tämän länsimaisen sivistyksen huipulla olevan, mutta itämaiseen islamin uskoon kääntyneen englantilaisen lordin kirjoittaman teoksen suomalaisten lukijain ymmärrettäväksi, ei aikomukseni ole ollut tehdä mitään lähetystyötä uskontoni hyväksi. Tarkoitukseni on pikemminkin ollut apologeettinen. Jonkun vuoden päästä astuu joukko suomea puhuvia nuoria muslimeja elämään suomalaisten toveriensa rinnalla: kouluissa, yliopistoissa, urheilukentillä. Kun silloin tulee puhe heidän uskonnostaan, on hyvä, että he voivat viitata siihen, mitä niin huomattava mies siitä on sanonut. Sillä myönnettävä on, että islamia vastaan on Suomessa samanlaisia ennakkoluuloja kuin Englannissa ja muualla Euroopassa: näihin kuten ylipäänsä kaikkiin ennakkoluuluihin on syynä asiantuntemattomuus. Jos edelläolevat sivut ovat suomalaisessa lukijassa herättäneet sellaista mieltä, että on väärin ennakolta summassa tuomita jokin asia, ottamatta siitä tarkempaa selkoa, on suomentamisen tarkoitus saavutettu.³¹⁴

Englannin-matkojen (ainakin välillinen) vaikutus Ahsen Bören kirjallisen uran käynnistäneelle julkaisulle vaikuttaa siis sangen todennäköiseltä, ja myös huoli omien lapsien oikeansuuntaisesta kasvatuksesta lienee lisännyt motivaatiota kirjan julkaisuun. *Heräämiseni islamiin*-teoksesta Ahsen Böre mainitsee muistelmissaan vain lyhyesti: Kirjasta otettiin peräti 5000 kappaleen painos siitäkin huolimatta, että julkaisijoiden etsintä oli osoittautunut turhaksi, ja ”Jumalan oli näin autettava häntä itseään saamaan kirja painetuksi”.³¹⁵ Mikäli hänen hurskaana tavoitteenaan oli todella ollut vilpittömästi hälventää mahdollisia islamiin kohdistuneita epäluuloja, toimi lordi Headleyn teoksen suomennos myös – tarkoituksella tai todennäköisimmin ilman sellaista – sangen hyödyllisenä ”koepallona” suomalaisten aiheeseen suhtautumiselle.

Ahsen Bören yksityisestä kirjekansioista löytyy eräs monella tapaa hyvin mielenkiintoinen kirje syyskuulta 1931. Vaikka tämä kirje on päällisin puolin kohtelias kiitos hänen lähettämästään kirjalahjasta, sen tekee kyseisen kansion muuhun sisältöön nähden poikkeukselliseksi useampikin seikka. Kirjeen lähettäjä oli tunnettu tamperelainen paperitehtailija Rafael Haarla, jonka Ahsen Böreltä saama lahja – vaikka sitä ei kirjeessä nimeltä mainitakaan – ei ole voinut olla mikään muu

³¹³ Leitzinger 2006, 166–169.

³¹⁴ Headley 1931, 152. Ahsen Böre on päivännyt tämän kyseisen teoksen viimeiseltä sivulta löytyvän ”suomeksi-toimittajan loppusanasensa” Tampereella 15.8.1931.

³¹⁵ Ahsen Böre 1945, 39, 44.

kuin *Heräämiseni islamiin*, joka oli suomeksi ilmestynyt noin kuukautta aikaisemmin. Ensiksikin kirjeen tekee poikkeukselliseksi sen sävy: Toisin kuin enemmistö pääasiassa muodollisia kohteliaisuuksia esittäneistä Ahsen Bören kirjalahjojen vastaanottajista, Haarla oli tyytymätön. Hän ilmaisi kirjeensä aluksi kiittolisuutensa teoksesta ja totesi lukeneensa sen, mutta jatkoi sitten:

[...] Teos, jota olette käsittäkseni tarkoittanut, olisi erittäin tärkeä niille henkilöille, jotka puolueettomasti haluavat tutustua eriuskontoihin, mutta valitettavasti täydyn mielipitenäni lausua, että tämä teos ei ole täyttänyt sitä paikkaa mitä sillä on tarkoitettu. Tämä teos jos olisi lyhennysotteilla otettu suoraan Koraanista ja sitä selostettu siten kun on tehty Isä meidän rukouksessa, olisi tarkoitus saavutettu. Mutta tässä kirjassa on käyty arvostelemaan muita uskontoja, Kristin oppia, ja se pilaa asian.³¹⁶

Kauppaneuvos Haarla ei ollut kuka tahansa tamperelainen tehtailija. Tämä vuonna 1876 Korpilahdella syntynyt tukkukauppias ja tehtailija oli liiketoimintansa Tampereelle vuonna 1900 siirrettyään paitsi menestynyt, myös ajautunut jatkuviin konflikteihin entisessä ”punaisen Suomen pääkaupungissa”. Vaikka kriisivuosina 1917–1918 työväen pilkan ja tyytymättömyyden saivat tavalla tai toisella toki kokea myös esimerkiksi Emil Aaltosen kaltaiset, jyrkän oikeistolaista Haarlaa huomattavasti konsensushakuisemmatkin tehtaanpatruunat, oli Haarla punaisten raivon erityinen kohde. Joulukuussa 1917 Tampereen kaupunginvaltuuston kokousta piirittänyt työläisnuorisojoukko oli mennyt jopa niin pitkälle, että Haarla – tuskin sattumalta – sai puukosta reiteensä. Jos paperitehtailija ei ennestäänkään ollut mikään työväen näkemysten ylin ymmärtäjä, tällaiset tapahtumat olivat kuorineet hänestä esiin varsinaisen valkoisen Suomen esitaistelijan.³¹⁷

Toinen Haarlan kirjeestä silmiinpistävä seikka on sen päiväys, tarkasti ottaen syyskuun 21. päivä vuonna 1931. Tämä on kansion muuhun sisältöön nähden täysin poikkeuksellista: Vaikka Ahsen Böre epäilemättä lähetti *Heräämiseni islamiin*-teosta jo heti sen ilmestyttyä lahjaksi muillekin liiketoimilleen hyödyllisiksi kokemilleen henkilöille kuin Haarlalle, muita mahdollisia vastauskirjeitä hän ei näytä kokeneen kirjekansiossa säilyttämisen arvoiseksi. Selitys löytynee siitä, miten Haarlan kirje jatkuu: Hänen mukaansa tällaisen teoksen sijaan ”lyhyt yhteenveto selityksineen Koraanista, olisi ollut suurtyö Suomalaisen kirjallisuuden rikastuttamiseksi”. Erittäin huomionarvoista on se, että Ahsen Böre on alleviivannut kyseisen lauseen Haarlan kirjeestä.³¹⁸

³¹⁶ Rafael Haarlan kirje Z.I. Ahsänille 21.9.1931, *Kur'an Kerim*-kirjekansio, CSA.

³¹⁷ Vares 2007, 176–181; Uola 2009 [<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/4283/>], luettu 16.2.2012. Rafael Haarla (1876–1938) muistetaan Tampereen ja Suomen historiassa menestyneenä paperitehtailijana, jolla oli vaikeuksia sopeutua Suomessa kehittyvässä olleeseen parlamentaariseen demokratiaan. Vuosien 1917–1918 yhteiskunnallisen kuohunnan seurauksena Haarla rakennutti sellutehtaansa Lievestuoreelle, koska piti Tamperetta liian vasemmistolaisena kaupunkina vailla riittävän luotettavaa työvoimaa. Haarla mm. toimi Tampereen kaupunginvaltuustossa vuosina 1916–1922, oli mukana lapuanliikkeessä 1929–1932 ja oli presidentin valitsijamiehenä vuoden 1931 vaaleissa.

³¹⁸ Rafael Haarlan kirje Z.I. Ahsänille 21.9.1931, *Kur'an Kerim*-kirjekansio, CSA. Myös eräissä muissa kansion kirjeissä viitataan lahjana saatuun *Heräämiseni islamiin*-teokseen, mutta nämä kirjeet ovat poikkeuksetta sotavuosilta,

Muistelmissaan Ahsen Böre ei nimeä Haarlaa, mutta toteaa samansuuntaisesti, että sen jälkeen kun *Heräämiseni islamiin* oli julkaistu, ”eräät oppineet suomalaiset” olivat lähestyneet häntä Koraanin suomennoksen toivossa. Hän ei uskonut itse hallitsevansa arabian, turkin ja suomen kieliä tähän tarkoitukseen vaadittavalla tasolla eikä näin voinut suuresta halustaan huolimatta moista projektia aloittaa. Joka tapauksessa hän myöntää, että tuolloin esitetty ajatus jätti hänen mieleensä lähtemättömän jäljen.³¹⁹ Kuten Haarlan kirjeestä ja siihen tehdystä merkinnästä käy ilmi, näin ilmeisesti todellakin oli: Jo loppuvuodesta 1931 kauppiamme ensimmäistä kertaa maisteli mielessään ideaa Koraanin kääntämisestä suomeksi, ja tämän lopulta yli kymmenen vuotta myöhemmin realisoituneen haaveen näyttää herättäneen siihen mitä epätodennäköisin henkilö – äärioikeistolainen, diktatuuria haikaillut antisemitisti Haarla.

Vain yhden liuskan mittaisenakin Haarlan kirje Zinetullahille on monella tapaa äärimmäisen mielenkiintoinen lähde, sillä se valottaa vielä lisää sekä kirjoittajansa että vastaanottajansa taustoista ja persoonasta. Valkoisen Suomen ja niin sanotun aitosuomalaisuuden tukijana tunnettu Haarla oli kuulunut lapuanliikkeeseen sen perustamisesta vuonna 1929 lähtien, ja reilua vuotta ennen tuon kirjeen kirjoittamista oli hän poikansa Einon kautta sotkeutunut tuolloin eduskunnan ensimmäisenä varapuhemiehenä ja Tampereen kunnallisormestarina toimineen sosiaalidemokraatti Väinö Hakkilan kyyditykseen. Eino Haarlan johtamat lapualaiset muiluttivat kesähuvilalleen Teiskoon matkalla olleen Hakkilan 18.7.1930 Virtain ja Lapuan kautta Kuortaneelle ja langettivat tälle jopa kuolemantuomion, mutteivät kuitenkaan menneet aikeissaan niin pitkälle.³²⁰

Makea yhteensattuma on todeta, että myöhemmin Ahsen Böre jotain kautta tutustui myös samaiseen Hakkilaan, joka ainakin vuosina 1941–1945 vieraili Hilja-vaimoineen useasti Zinetullahin ja Safiyeen kotona kestittävänä.³²¹ Ainakin syyskuussa 1943 Hakkila – tuolloin jo varsinainen puhemies – puolestaan auttoi Ahsen Böreä toimimalla tämän matkalupa-anomuksen suosittelijana.³²² Ei ole tietoa, tunsiko Zinetullah Haarlaa henkilökohtaisesti, mutta hän tuskin oli ylipäättäen erityisen kiinnostunut Suomen sisäpolitiikan kädenväänöistä, vaikka epäilemättä porvarillisen arvomaailman olikin vankasti omaksunut. Hänen sydämellään olivat muut asiat.

pääasiassa vuodelta 1943. Tällöin vastaanottajat olivat saaneet Ahsen Böreltä lahjoina jäljellä olleita *Heräämiseni islamiin*-teoksia yhdessä vastailmestyneen Koraanin suomennoksen kanssa.

³¹⁹ Ahsen Böre 1945, 44.

³²⁰ Jutikkala 1979, 700–702; Uola 2009 [<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/4283/>], luettu 16.2.2012; Kaarninen 2000 [<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/663/>], luettu 16.2.2012. Hakkilan ja etenkin presidentti Ståhlbergin yleisesti tuomituilla kyydityksillä oli selvä vaikutuksensa lapuanliikkeen kannatuksen romahtamiseen. Hakkilan kyydityksen jälkeen Vihtori Kosola vakuutteli osattomuuttaan asiaan, vaikka käsky siihen olikin Kaarnisen mukaan luultavasti tullut Lapualta hänen esikunnastaan liikkeen tamperelaiselle yhdysmiehelle Eino Haarlalle.

³²¹ Zinetullah ja Safiye Ahsen Bören kodin vieraskirja 1941–1946, CSA.

³²² Kyselykaavake 9.9.1943, Henkilömappi 10059, EK-Valpo, KA.

Zinetullahille kirjoittamansa kirjeen päätteeksi Haarla yritti vedota tähän tavalla, jonka sävyä kohtaan ilmeisesti kuvitteli muslimilahjoittajan tuntevan jonkinlaista luontaista vastakaikua:

Vaikka olenkin tavallinen kauppias, on uskonkysymykset minua kiinnostaneet, niin että aikoinaan olen lukenut huomattavan osan Talmudia ja olen siis selvillä juutalaisten ”todellisista” pyrkimyksistä, kuten Sionismistakin. Kuulun myös erääseen liittoon jonka jäsenenä on kaikkiin suuriin uskontokuntiin kuuluvia jäseniä, vaan ei juutalaisia.³²³

Tämä on erittäin kiintoisaa huomioiden sen, mitä hänelle muutamaa vuotta myöhemmin tapahtui. ”Liitto”, johon Haarla kirjeessään viittasi, tarkoitti vapaamuurareita, joiden innokkaana jäsenenä hänet tunnettiin. Omaksi epäonnekseen hänen aatetoverinsa oikealla laidalla olivat suorastaan vainoharhaisia vapaamuurareiden suhteen, sillä järjestö yhdistettiin suomalaisenkin äärioikeiston propagandassa nimenomaan juutalaisiin. Lapuanliikkeen tilalle vuonna 1932 syntynyt Isänmaallinen kansanliike (IKL) tekikin pesäeron Haarlaan ja muihin vapaamuurareihin, eikä näin ollen mahdollisuutensa kansanedustajuuteen IKL:n riveissä menettänyt Haarla antanut tätä puolueelle koskaan anteeksi. Haarla pyrki tosin vielä kaksi vuotta myöhemmin näyttävästi eroon ”juutalaisleimastaan” toimittamalla *Siniristin* ja *Sinimustan* kaltaisille äärioikeistolaislehdille tiedotteen vapaamuurariudesta luopumisestaan, ja samaan aikaan 1930-luvun alkupuolella kaikkiaan 19 vapaamuuraria erosi järjestöstä oikeistolehtien antisemitistisen kampanjoinnin tuloksena. Haarla totesi tiedotteessaan eroavansa vapaamuurareista järjestön saaman ”kielteisen julkisuuden” takia, mutta arvostavansa edelleen sen suorittamaa avustustoimintaa.³²⁴ Olisiko Zinetullah sitten kenties halutessaan kyennyt ”puhdistamaan” Haarlan maineen täysiverisenä antisemitistikkikoilijana – vai olisiko hänen todistuksestaan ollut pikemminkin lisää haittaa?

Mutta vaikka tämän kirjeen tarjoamaa johtolankaa ei lähtisikään tulkitsemaan niin rohkeasti, että yksin Haarlan kirje antoi Ahsen Börelle ajatuksen koko Koraanin kääntämisestä suomeksi, tunnetulta tehtailijalta tullut palaute epäilemättä puhalsi kaikessa kriittisyydessäänkin myötätuulta purjeisiin kohti ennen ajattelematonta kurssia. Islamilaisten uskonoppineiden kanta Koraanin suomennuttamiseen oli lopulta asian toteutumisen kannalta kenties Haarlaa tärkeämpi, mutta suomalaisen teollisuuden ja kaupankäynnin merkkimiehen neuvo tarjosi toisenlaisen kiinnekohdan. Islamin oppien tuominen suomalaisten tietoon saattoi näin saavuttaa eliitin hyväksyntää, eikä ajatus jäljen jättämisestä myös suomalaiseen kirjalliseen kulttuuriin ollut ilmeisesti vielä kristalloitunut Zinetullahin mielessä. Joka tapauksessa on varsin selvää, että jos Haarlan näkemyksillä ei olisi ollut hänelle mitään merkitystä, hän tuskin olisi säilyttänyt tällaista vanhaa kirjettä kansiossaan, joka sentään oli varattu Pyhän Koraanin arvostajille.

³²³ Rafael Haarlan kirje Z.I. Ahsänille 21.9.1931, *Kur'an Kerim*-kirjekansio, CSA.

³²⁴ Uola 2009 [<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/4283/>], luettu 16.2.2012; Hanski 2006, 373–403.

Oliko lordi Headleyn teos sitten Haarlan kritiikin arvoinen? Ainakin se saattoi kristillis-oikeistolaisen maailmankuvan omanneelle tehtaanpatruunalle varsin paheellisena näyttäytyä. Headleyhan piti omien kokemustensa valossa muslimeja kristittyihin verrattuna vähemmän katkerina, rakastavampina, suvaitsevaisempina ja ”auliimpina jokaista kristinuskon haaraa kohtaan kuin nuo haarat ovat toisiaan kohtaan”.³²⁵ Haarlalle teos taas edusti kristinuskon arvostelua, eikä hänen tuntemuksensa lordi Headleyn omalaatuisista taustoista protestanttisen kasvatuksen saaneena, monta vuotta roomalaiskatolisessa maassa eläneenä ja myös itämailla asuneena englantilaisena aatelismuslimina liene ollut järin suuri. Kieltämättä lordi Headley myös käytti niin itsetarkoituksellisen provokatiivista kieltä, että mikäli Zinetullah todella kuvitteli monenkaan teoksen lukeneen kristityn sen myötä alkaneen suhtautua islamiin *ymmärtäväisemmin*, oli hän pahan kerran naiivi. Lordi Headleyn näkemykset islamin ylivertaisuudesta saavat ilmeisessä uskonnollisen ensirakastumisen huumassaan nykylukijan silmiin jopa koomisia sävyjä, kun ottaa huomioon sunnien ja shiiojen ajoittain melko verisen ”yhteisymmärryksen” uskontonsa sisällöstä:

Tekopyhyys ja kiihko ovat tehneet tuhoa taistelevissa kristikirkoissa, mutta samaa ei voi sanoa muhamettilaisuudesta, joka on yhtenäinen lukuunottamatta muutamia vähäisiä riitoja kuten esim. Muhammedin jälkeläisiä koskevat. Kuinka paljon parempi siis olisikaan, jos me länsimaitten asukkaat muuttaisimme mieleemme, hylkäisimme nykyisen uskonnon monimutkaiset muodot ja sen sijaan hyväksyisimme islamin?³²⁶

Haarlaa lukuunottamatta juuri kukaan ei näytä suhtautuneen *Heräämiseni islamiin*-teokseen järin tunteikkaasti, mutta ainakin yksi vielä arvovaltaisempi henkilö sai tämän teoksen uunituoreena luettavakseen. Huhtikuussa 1932 Ahsenien postiluukusta kolahti Suomen Punaisen Ristin tunnuksin varustettu kiitosviesti järjestön johtajaksi vuonna 1922 valitun C.G.E. Mannerheimin nimissä. Tätä viestiä Mannerheim ei ollut edes allekirjoittanut, ja koneella kirjoitetun vastauksen saattaakin olla laatinut joku muu.³²⁷ Tarttuipa puolustusneuvoston vastavalittu puheenjohtaja sitten ikinä käsineen lordi Headleyn hengentuotteeseen tai ei, ainakin ironian tajua Zinetullahilla eittämättä oli: Tässä hän nyt sitten myhäili kiitoskirjeelle lahjansa siltä samalta vastaanottajalta, jonka pahat kielet Helsingissä vuonna 1919 hänen väittivät haluavan saada ammutuksi! Oliko tämä lahjoitus sitten jopa taktinen siirto eräänlaiseksi viime käden ”vakuutukseksi”, voidaan vain arvailla, mutta kauppiamme oli ainakin tehnyt itseään tunnetuksi nyt ensi kertaa myös kustannustoiminnan kentillä. Ennen Koraanin suomentamishaaveidensa realisoimista hänen oli kuitenkin vielä terotettava kulttuurinäkemystään mikroskooppisemmassa ympäristössä: omassa perheessään.

³²⁵ Headley 1931, 7–9.

³²⁶ Headley 1931, 30.

³²⁷ Mannerheimin kirje Z.I.Ahsänille 21.4.1932, *Kur'an Kerim*-kirjekansio, CSA. Mannerheimin roolista SPR:n toiminnassa ks. esim. Jägeskiöld 1984, 132–133.

5.2 Ankan munia kanan pesässä

1930-luvun alkupuoli oli kokonaisuutena Zinetullahille ja koko Ahsenien perheelle ristiriitaista aikaa. *Kauppatalo S.I. Ahsän* oli tosin jo saavuttanut ilmeisen vakiintuneen aseman tamperelaisen asiakaskunnan keskuudessa, mutta perheenpään polttavaan turkkilaisuuskuumeeseen kytköksissä olleet vanhimpien poikien Istanbulin-seikkailu sekä tätä seurannut yritys tarjota lapsille haluttuja kasvatusmalleja kotiopettajan avulla olivat epäonnistuneet. Samoin Zinetullahin oli myönnettävä myös kansakouluhankkeensa tappio, sillä hänen Suomen muslimeille kesällä 1933 osoittamallaan kiertokirjeellä tehdyt jatkotiedustelunsa eivät edelleenkään tuottaneet tulosta. Seurakunnan johto Helsingissä piti kansakoulun kannatusyhdistystä nyt “herra Zinetullah Ahsenin mielenosoitustarkoituksessa aikaansaamana järjestönä”, jonka tarkoitusperät olivat epäilyttävät: Seurakunnan puheenjohtaja Zuhur Tahir totesi suoraan, ettei Ahsen kuulunut heidän joukkoonsa, koska oli kieltäytynyt “kaikista osalleen tulleista suorituksista oman kansallistuntomme kohottamiseksi”. *Olemme onnistuneet...*-pamflettinsa mukaan Zinetullah tosin sai sympatiaa muun muassa seurakunnan aikaisemmalta puheenjohtajalta Kemal Baibulatilta, mutta ei yhtä kaikki “kohtaamansa vastahakoisuuden” vuoksi kyennyt kouluasiaa seuraavina vuosina enää ajamaan.³²⁸

Kaiken lisäksi rauha perhepiirissäkin järkkäsi syksyllä 1934, kun Gülanber – Zinetullahin vuonna 1914 syntynyt tytär hänen toisesta avioliitostaan – palasi isänsä luo Neuvostoliitosta. Mürşide Bedredinintyttären menehtymisen jälkeen pieni Gülanber oli jäänyt äitinsä vanhempien hoiviin, eivätkä nämä muistelmien mukaan olleet tahtoneet tyttöä enää Zinetullahin hoiviin antaa. Välit edesmenneen vaimon sukuun olivat ilmeisen tulehtuneet, mitä Ahsen Böre omaksi edukseen saattoi selittää näiden Gülanberille hänestä kertomilla ”valheilla” sekä tytön ”mielen myrkyttämällä bolševikkiajattelulla”.³²⁹ Olipa taustalla sitten ollut mitä tahansa – kenties syyksi riitti jo se, että Zinetullah oli Mürşiden kuoltua avioitunut nopeasti Safiyen kanssa – tunnelma oli ollut ilmeisen kireä, eikä isä ollut suuremmin yrittänyt taistella tyttärestään, vaan oli tulkinut tämän menetetyksi.

19-vuotiaan neiti Gülanber Ahsenin saapuminen Tampereelle aiheutti sinänsä mitättömän ja huvittavan, mutta jälleen varsin osuvasti EK:n osumatarkkutta kuvaavan kirjeruljanssin turvallisuuspoliisin eri osastojen välillä. Syyskuussa 1934 EK:n etsivät Viipurissa olivat kaapanneet erään Tampereelta Moskovaan lähetetyn kirjeen, jonka sisältö vaikutti ”aika oudolta”. Kirje oli kirjoitettu ”huonoksi venäjäksi”, ja kuoreen merkityn nimen (Katz) perusteella viipurilaiset päättelivät vastaanottajaa juutalaiseksi. Kirjeen sisältö oli pääosastoa varten käännetty suomeksi:

³²⁸ Ahsen Böre 1943, 18–21.

³²⁹ Ahsen Böre 1945, 18–19.

Kiitos bolsheviki-kommunistien lopun läheisen päivän ilmoituksesta. Teidän asianne on toimittanut edelleen. Sinun ystävättäresi on pettänyt Teidät. On mennyt naimisiin toisen miehen kanssa, niin että älkää vaivautuko. [...] Etsikää toinen rakastajatar.³³⁰

Vajaata kahta viikkoa myöhemmin Viipurin EK oli saanut jälleen postia tutkimalla selville, että ensimmäisen kirjeen vastaanottajaksi tarkoitettu henkilö oli Moskovan juutalainen Jefim Adoljfoviths Katz, ”mutta se tamperelainen on tattari, koska hänen nimensä on T.G. Ahsän”. Tämä oli ”hiljattain saapunut Neuvostolasta”, minne mainittu Katz oli hänelle kirjoittanut Schlüsselburgin (Pähkinälinna, noin 40 kilometriä Pietarista) kaupunkiin ja myöhemmin myös Tampereelle. Katz oli luvannut auttaa tätä mystistä Ahsäniä työn saannissa Moskovassa, mikäli tämä opettelisi jonkun alan, ”kuten valokuvauksen tai pikakirjoituksen jollain ulkomaisella kielellä”. Epätietoinen Viipurin alaostaston etsivä hämmästeli tämän kirjeenvaihdon merkitystä:

Tämä Katzin kirje on oikeat venäjää, mutta kuten aikaisemmin jo on mainittu, ei se A h s ä n osaa muuta kuin jotakin sekasotkua venäläisin kirjaimin. Mikähän se on se Ahsän?³³¹

”Katz-Ahsän-arvoitus” ratkesi kuitenkin hyvin pian osoittautumalla etsivien suureksi pettymykseksi vakoilun tai muun jännittävemmän seurattavan sijaan Ahsenien yksityiseksi perhedraamaksi. Tamperelainen osapuoli paljastui paikallisen kauppias Ahsänin – siis Zinetullahin – nuoreksi tyttäreksi Gülanberiksi, joka oli Venäjällä ollessaan kehitellyt jonkinlaisen romanssin juutalaispojan kanssa. Kotona Zinetullah oli avannut tyttärensä kirjeitä perustellen tätä sillä, että tämä oli alle 21-vuotias, ja sitten raivostuttuaan oli hän (EK:n etsivien mukaan ”kurjalla ryssänkielellä”) kirjoitellut tälle Katzille Moskovaan kirjeitä, joista hänen tulinen luonteensa jälleen kerran tulee esiin:

Kirjeessä isä kiroo bolshevikit, jotka Venäjällä kiduttavat orjiaan, kansaa, ja vakuuttaa, ettei hänen tyttärensä, t u r k k i l a i n e n tyttö, koskaan palaa Venäjälle jutin kopeloitavaksi eikä tarvitse jutin apua, koska hänellä itsellään on kaikkea yltä kyllin tyttärelleen annettavaksi.³³²

Allan Rydman Tampereen EK:sta kirjoittikin puolestaan esimiehilleen Helsinkiin pian asiaa koskevan tietojen varmennuksen. Tytön vahvistettiin siis olevan kauppias Ahsänin tytär tämän ensimmäisestä avioliitosta, joka asui Tampereella isänsä luona. Rydman lisäsi, että

Aivan äskettäin on tytär Gulanber Ahsän myös otettu Turkin alamaiseksi. Isä Sinatulla Ahsän omistaa täällä huomattavan kangas- ja turkisliikkeen ja häntä pidetään varakkaana.³³³

³³⁰ EK-Viipurin kirje EK:n pääosastolle 27.9.1934, Henkilömappi 10059, EK-Valpo, KA.

³³¹ EK-Viipurin kirje EK:n pääosastolle 8.10.1934, Henkilömappi 10059, EK-Valpo, KA. Harvennus lähteessä.

³³² EK-Viipurin kirje EK:n pääosastolle 9.10.1934, Henkilömappi 10059, EK-Valpo, KA. Harvennus lähteessä.

³³³ EK-Tampereen kirje EK:n pääosastolle 11.10.1934, Henkilömappi 10059, EK-Valpo, KA. Leitzinger on maininnut tapauksesta esimerkkinä EK:n valvonnasta ko. henkilöihin nimeltä viittaamatta. Ks. Leitzinger 2006, 206.

Zinetullah oli siis menettänyt hermonsa tyttärensä kosiskelijaan ja halunnut tehdä tämän myös tälle varsin selväksi. Paitsi luonnollisena isällisenä suojelureaktion on asia ymmärrettävä myös niitä kulttuurisia paineita vasten, mitä hän tunsi joutuvansa kantamaan perheensä – ellei jopa koko Suomessa asuvan kansansa – puolesta. Sillä paistaahan kirjeiden sisällöstä läpi isän sangen verinen henkilökohtainen loukkaantuminen siitä, että mokoma ”juti” näillä avuntarjoyksillaan asetti kyseenalaiseksi hänen *turkkilaisen* tyttärensä toimeentulon sekä identiteetin – tai näin ainakin voi kuvitella hänen asian jäsentäneen. Katzin juutalaisuus nimenomaisesti tuskin häiritsi Zinetullahia niinkään kuin se, että tämä oli *ulkopuolinen* – ei-turkkilainen, ei-muslimi, ei ”yksi heistä”.

Samana vimman sai nimittäin tuntea myös Feyzi, joka Gülanberin tavoin Ahsen Bören muistelmissa sai symboloida koko omista juurista vieraantumisen katkeruutta. Muutamaa vuotta myöhemmin isän ilmeinen painajainen nimittäin toteutuisi: Feyzi-parka menettäisi sydämensä Tampereen lyseossa tapaamalleen suomalaistytölle, naisi tämän ja keskeyttäisi samalla opintonsa – eli lyhyesti sanottuna ”tuhoaisi tulevaisuutensa”, kuten Ahsen Böre myöhemmin muistelmissaan katkerana sai todeta tapahtuneen. Oleellista oli se, että ”omien” ulkopuolelta ei ollut sopivaa etsiä kumppaneita:

Kun poika tai tytär avioituu oman kansansa ulkopuolelle, hän joutuu erotetuksi omasta kansakunnastaan, kulttuuristaan ja perinteistään; tämän vuoksi nuorilla ei ole juuria. Se on sama kuin laittaisi ankan munia kanan pesään: Kun munat kuoriutuvat ja poikaset tulevat ulos, ne näkevät veden ja hyppäävät, ovathan ne ankoja – vaikka hautuivatkin kanan alla. Mutta kanaemo pelkää vettä, joten se pysyy kuivalla maalla, vaikka kuinka huutaisi ja itkisi ankanpoikasten perään. Joten poloinen kana jää yksin ilman lapsiaan, kaiken sen vaivan jälkeen, mitä se näki huolehtiakseen munista.³³⁴

Tämän hieman ontuvan vertauksen opetuksena oli itse Suden – tai kenties paremminkin Kanaemon – näkemyksen mukaan se, että samalla tavoin vieraaseen kulttuuriin itsensä naittava nuori tulisi elämässään kokemaan vain yksinäisyyttä, vierautta ja etäntymisen omista taustoistaan. Tätä ei viisas ihminen koskaan tekisi, vaan pysyisi erossa tällaisesta väärästä toimintamallista. Ilmeinen yritys ohjaksien pitelemiseen oli etsivienkin toteama alaikäisen Gülanberin ”turkkilaistaminen” heti tämän saavuttua Tampereelle, mikä muistelmien mukaan oli myös vaatinut 560 kultaruplan maksamisen bolševikeille. Se, että Zinetullah kirjeissään Katzille kirosi Venäjän punaiset vallanpitäjät, oli eittämättä osoitus aidosta vihasta näitä kohtaan. Hänen oman perheensä tilukset Aktukissa oli sosialisoitu, suuri osa kyläläisistä siirretty ”kulakkeina” muualle ja monet hänelle rakkaat ihmiset olivat saatujen tietojen mukaan kokeneet bolševikkien käsissä kovan kohtalon.³³⁵

³³⁴ Ahsen Böre 1945, 40–41.

³³⁵ Ahsen Böre 1945, 4–10, 13–14, 18–19. Muistelmien mukaan Fettehutdin-veli olisi menehtynyt pakkotyössä 55–60 vuoden iässä, eikä perhe tiennyt edes tämän haudan sijaintia; samoin kävi Halime-sisaren aviomiehelle. Halime itse kuoli vuonna 1941. Sokea Zahidullah-veli taas menehtyi Aktukissa sairastuttuaan 45 vuoden iässä. Lisäksi mm. Safiyyen vanhempien todetaan varakkaina kärsineen erityisen suuresti, ja vaimon isän Kemaletdinin jopa kuolleen nälkään.

Kaikki tämä varmasti vahvasti hänen tarvettaan kiristää otettaan lastensa tulevaisuuden ohjaamisesta, mutta asiat eivät silti menneet Zinetullahin mielen mukaan. Ruotsalaista koulua käyneet nuorimmat lapset keskeyttivät opintojaan omasta tai isänsä tahdosta vuorotahtiin, mutta nämä yhtä kaikki olivat pysyneet oman yhteisönsä ja sen yllä liehuneen Turkin tasavallan suojaavan lipun varjon alla ja näin tuottaneet isälleen iloa. Gülanber ja Feyzi olivat kuitenkin avoin haava, jota tämä ei osannut hoitaa. Tilannetta pahensi se, että uusperhe ei toiminut: Gülanber ei tullut toimeen sen enempää sisarpuoliensa kuin Safiyenkaan kanssa, ja Zinetullah sai todeta ennen niin rauhaisan kotinsa muuttuneen helvetilliseksi riitojen pesäksi. Tästä syystä isä katsoi viisaimmaksi, että Gülanber olisi lähetettävä ulkomaille tyttöjen sisäoppilaitokseen, jollainen löydettiin Saksan Potsdamista.³³⁶

On ymmärrettävää, ettei Neuvostoliitossa perheestään erossa elänyt Gülanber noin vain sopinut mukaan Zinetullahin rakentamaan idylliin sen enempää kuin Safiyekaan oli valmistautunut kasvattamaan tätä huonotapaista ja röyhkeästi häntä kohtaan käyttäytynyttä lähes aikuista tytärpuolta. Mutta vaikka tästä kaikesta syntyy vaikutelma orastaneen perhekriisin ratkaisemisesta isän rautaisella kädellä, tosiasiaassa Zinetullah pyrki kompensoimaan vanhimmalle tyttärelleen isän roolissa tuottamaansa pettymystä sillä loogisimmalla tavalla, jonka hänen kauppiasluonteensa tunsu. EK:n tietojen mukaan Gülanber kirjoittikin pian rakkausseikkailuriitojensa jälkeen sukulaisilleen Schlüsselburgiin, että isä oli antanut hänelle muun muassa ”oravannahkakapan ja kootik-kapan, briljanttikoristeisen kellon y.m.s”.³³⁷

Sattumalta eräässä vuoden 1987 Terijoki-muistelmakirjassa on myös säilynyt loistava kuvaus tästä Zinetullahin epätoivoisesta yrityksestä ostaa itselleen kovia kokeneen tyttärensä arvostusta. Tähän kirjaan muistojaan Terijoen muslimeista kirjoittanut Milma Kostainen oli käynyt aikanaan koulua Terijoella, missä oli tutustunut hyvin Abdulhak Imadetdinin lapsiin. Myös Zinetullahin nuoremmat veljet vahtivat suomalaistumisestaan³³⁸ huolimatta jälkikasvuun liioilta kulttuurivaikutteilta:

[...] olimme läheisessä suhteessa Imaditdinin perheeseen. Jännitimme kovasti, kun sinne ensi kertaa menimme. Millaistahan tuolla voisi olla? Mutta ei siellä ollut sen kummempaa kuin missä tahansa meikäläisessä kodissa, samat ruokapöydät, senkit ja muutkin kapineet.

³³⁶ Ahsen Böre 1945, 18–19, 36.

³³⁷ EK-Viipurin kirje EK:n pääosastolle 9.10.1934, Henkilömappi 10059, EK-Valpo, KA.

³³⁸ Molemmista Ahsen Bören Suomessa asuneista nuoremmista veljistä tuli maan kansalaisia. Helsingissä ja myöhemmin Tampereella asunut Abdulla sai kansalaisuuden vuonna 1928, Terijoella asunut Abdulhak puolestaan jo 1926. Kun ainakin Abdullan tapauksessa EK:n sisäinen kirjeenvaihto osoittaa, että perustelut hänen ensimmäisen anomuksensa hylkäämiselle ja toisen hyväksymiselle eivät merkittävältä osiltaan eronneet sen enempää Zinetullah-veljen vuoden 1922 hylkäyspäätöksestä kuin toisistaankaan, voitaneen todeta, että myös Zinetullah olisi varmaankin saanut Suomen kansalaisuuden myöhemminä vuosina ongelmitta, mikäli olisi sitä uudestaan hakenut. Ks. esim. Ossian Holmströmin kirje sisäasiainministeriölle 22.2.1922; muistiinpanokortti 22.2.1922; Terijoen EK:n etsivä Mikko Lankisen ”ilmoitus n:o 4” 15.2.1922; EK-Terijoen kirje pääosastolle 5.2.1928; EK:n pääosaston kirje sisäasiainministeriölle 9.3.1928, Henkilömappi 10836, EK-Valpo, KA; Leitzinger 1999, 130.

Kemal Atatürk oli siihen aikaan jo kuollut ja Turkin presidenttinä oli Ismet İnönü, jonka kuva komeili ruokahuoneen takaseinällä. Lieneekö ollut kunnioituksen puutteesta tai liian hennosta materiaalista, se riippui seinällä aina hiukkasen vinossa.

”Missäs päin täällä on Mekka” kysyi siskoni. Tytöt osoittivat johonkin rannan suuntaan. ”Mistä työ sen tiiätte, että just siellä?” ”Isä sano”. Vähitellen kotiuduimme. Isä Abdulhak ei ollut seurallinen, ei ainakaan meitä suomalaisia kohtaan. Äiti Mahira sen sijaan oli aina herttainen.

Portaissa piiperteli alle kouluikäisiä pienokaisia: Fäsahat, Ilhamie, perheen ainoa poika Ismet ja pieni tyttönen Gülnar. Lapset ja vanhemmat puhuivat keskenään omaa kieltään. Väliin heitettiin suomenkielisen puheen sekaan joku heidänkielensä ilmaisu. Tytöt puhuivat melkein virheetöntä suomen kieltä, vanhemmat heikosti. [...]

Tyttäret olivat somia, ilomielisiä, vilkkaita, muutamat kovia urheilemaan ja musikaalisia. Vanhin tytär Feyzye oli piirteiltään kaunein ja itämaisim, seuraava, Merzye vanhempaa sisarustaan vilkkaampi, oikea tenhotar. Ja tästäpä perheessä sukeusi aikamoinen ongelma. Suomalaisethan, pojat nimittäin, olivat vaarallisia. Yksi ja toinen nuorimies alkoi ohi pyöräillessään luoda katseita toisen kerroksen ikkunoihin.³³⁹

Varmin keino lasten pitämisestä kaidalla tiellä oli naittaa serkukset – Zinetullahin poika Murat sekä Abdulhakin tytär Kadriye – keskenään, minkä seurauksena Kadriye joutui Kostiaisen mukaan eroamaan koulusta, sillä oppilaille kihlausta tai avioliittoa ei sallittu. Kun sitten Abdulhakin Merzye-tytär puolestaan vietti omia häitään kesällä 1938 Terijoen hotelli Puistolassa, myös suomalaiset koulutoverit saivat kutsun juhlaan. Kostiaisen mukaan oli ”elämys kerrassaan olla mukana islamilaisissa häissä”, joissa ”muutama suomenkielellä supisija jäi auttamattomasti alakynteen tässä uralaltaisessa kieltenpauhussa”. Kuvaus juhlatilaisuudesta puhuu puolestaan:

[...] Pitkän pöydän ääressä istuivat suvun miehet sekä imami ja heidän välissään morsiuspari. Morsian oli valkoisissa huntu kasvoillaan, sulhanen mustassa puvussa. Kaunis pari he olivat. Kaikki odottivat jännittyneinä. Hiljaisuuden rikkoi imami aloittaen messuavalla äänellä lukea avioliittokaavaa. Näin ainakin luulen. Lukiko hän vain kaavan vai kohdistiko myös vihittäville neuvoja ja ohjeita tulevaa avioelämää varten, se meiltä jäi ymmärtämättä. Kirjoitettiin avioliittosopimus ja se juhlallisesti allekirjoitettiin. Näin asiallinen oli vihkitöimitus. Onniteltiin.

Mahtava ateria aloitettiin sen jälkeen välittömästi. Syötiin lammas-riisiä ja sekahedelmäsoppaa. Sen jälkeen kantoivat nuoret miehet pöytään suurimman koskaan näkemäni samovaarin ja valtavan vadillisen keltaisia hunajapalleroita juhlallisesti koristeltuna. Alkoi teenjuonti ja vapaa seurustelu. Nuoret miehet esittivät viulunsoittoa. Tietysti me nuoret toivoimme tanssia, mutta sitä emme saaneet.

Sali oli täpösentäynnä väkeä, itämaisen tummaa. Silmiinpistävän upeana ja majesteettillisen uljaana väikkyy mielessäni Ahsän-Bören Safiye-rouva. Hänen hiljattain Neuvostoliitosta Suomeen siirtynyt tytärpuolensa, neiti Gülämbär oli pukeutunut tulipunaiseen kiiltosilkkiin ja pantterinnahkaturkkiin. Upea ilmestys.³⁴⁰

³³⁹ Kostiaisen 1987, 263–264. Tämä kotiseututeos (*Terijoki – lumottu ranta*, Karisto 1987) edustaa sitä muistamisen lajityyppiä, mitä esimerkiksi Maria Lähteenmäki kutsuu *historialliseksi inversioksi*: menneisyyteen paikannetaan oikeudenmukaisuus ja sopusointu, paratiisimaiset myytit ja kaipuu kulta-aikaan. Tämä on erityisen tyypillistä juuri menetettyyn Karjalaan liittyvässä muistitiedossa. Ks. tarkemmin Lähteenmäki 2009, 22–23. Siltikin tämä Kostiaisen kertomus on mitä oivallisin muistitietolähde kuvaamaan ainakin sitä harmoniaa, mikä liittyi eri taustoista tulleiden nuorten keskinäisiin kohtaamisiin Terijoella – pääsihän hän itse näin läheltä tutustumaan muslimikulttuuriin, vaikka olikin ulkopuolinen. Mitä tarinan ajoituksen tulee, Atatürk kuoli 10.11.1938, ja hänen uskollinen kumppaninsa Ismet İnönü (1884–1973) nimitettiin Turkin presidentiksi seuraavana päivänä.

³⁴⁰ Kostiaisen 1987, 264–265.

Koreat vaatteet ja muut rikkaudet eivät kuitenkaan riittäneet tyynnyttämään Gülanberin rauhatonta mieltä loputtomiin. Puolitoista vuotta Potsdamissa oltuaan hän oli jälleen palannut kotiin, mutta puhuikin nyt saksaa ja kohteli isäänsä ja etenkin tämän vaimoa entistäkin epäkunnioittavammin. Ahsen Böre saattoi vain harmitella, etteivät ”bolševismien ideat” – mikä lienee ollut lähinnä varsin kätevä yleiskäsite kaikelle hänen omien näkemystensä vastaiselle ajattelulle perhepiirissä – olleet edelleenkään kuolleet tytön mielestä. Zinetullah ja Safiye yrittivät saada myös Gülanberin turvallisesti avioliiton satamaan, mutta tyttö purki sovitun kihlauksensa näiden etsimän sulhaskandidaatin kanssa. Kun Ahsen Böre yhdistää kertomuksessaan vaimonsa vakavan sairastumisen – ilmeisesti jonkinlaisen aivoinfarktin ja halvaustilan – tähän samaan aikaan, on vaikea olla ajattelematta, että kaikki tämä stressi oli kenties todella liikaa Safiyeen terveydelle.³⁴¹

Kesällä 1934 Turkissa toteutettiin jälleen yksi suuri uudistus, kun keskellä samaan aikaan hulluimmillaan pyörinyttä yritystä muokata maan virallisia kieli- ja historiatieteellisiä näkemyksiä ”turkkilaisiksi” julisti itse valtion perustaja Mustafa Kemal sukunimet pakollisiksi kaikille turkkilaisille. Tämä oli sinänsä varsin käytännöllistä maassa, jonka asukkaiden nimikäytännöt olivat hyvin kirjavat, ja jossa suurin osa ihmisistä tunnettiin yksinkertaisesti etunimellään. Pitkän harkinnan jälkeen Mustafa Kemal itse otti sukunimen *Atatürk*, kirjaimellisesti ”turkkilaisten isä”, minkä jälkeen hän huvitteli nimeämällä taistelutovereitaan näiden saavutusten mukaan – esimerkiksi Ismetistä tuli *Inönü* tuon länsianatolialaisen kaupungin mukaan, jossa hän oli kahdesti voittanut kreikkalaiset.³⁴² Mutta tietämättään Atatürk samalla myös ratkaisi vuosikausien sekavan ja monimuotoisen nimikäytännön eräässä tamperelaisessa perheessä: sen myötä tuon perheen sukunimi oli virallisesti Ahsen Böre.³⁴³

Voidaan siis ehkä ajatella, että mitä Gülanberiin tulee, hän saapui sukulaisten hoivista isänsä luo Tampereelle yksinkertaisesti huonoimpaan mahdolliseen aikaan: Itseään etsineelle tytölle sekä maa että perhe olivat outoja, isä taas mitä suurimmassa määrin turkkilaisuutensa lumoissa. Nämä erilaiset maailmat eivät voineet kohdata toisiaan törmäyksittä. Kuten vielä huomaamme, Gülanber ja Feyzi yrittivät selvityä isän vaatimuksista erilaisilla strategioilla, mutta yhtä kaikki ankanpoikasten tiet johtivat samaan risteykseen, josta ei ollut enää reittiä takaisin kanaemon pesään. Zinetullah Ahsen Bören perheeseen kun joko kuuluttiin tai ei; mitään välimaastoa ei tunnettu.

³⁴¹ Ahsen Böre 1945, 19.

³⁴² Mango 1999, 492–499. Hitlerin valtaannousun vuonna 1933 juhlittiin Turkin tasavallassa maan kymmenvuotisjuhlia. Ajan rotukäsityksiin sopivasti myös Atatürk omistautui intohimoisesti historia- ja kielitieteille, joilla pyrittiin osoittamaan Anatolian kuuluminen turkkilaisille näiden ”historiallisena oikeutena”. Tämä johti uskomattomaan historian vääristelyyn, missä Anatolian kaikki turkkilaisia edeltäneet sivilisaatiot – esimerkiksi sumerit, skyyttalaiset ja heettiläiset – saivat ”turkkilaisen” alkuperän. ”Aurinkokieliteorian” mukaan kaikki maailman kielet olivat muinaisen keskiaasialaisen turkkilaiskielen perillisiä. Kaikelle historiassa ja kielessä oli mahdollista löytää ”turkkilainen” alkuperä.

³⁴³ Ahsen Böre 1945, 98. Nimi ei kuitenkaan vakiintunut käyttöön heti, vaan eri kirjoitusasut vaihtelivat vielä vuosia.

5.3 Ihme ja sen vastaanotto

Oli lordi Headleyn teksti sitten vakuuttanut moniakaan kristittyä Suomessa islamin tarjoamista eduista tai ei, toimi vuoden 1931 *Heräämiseni islamiin* ennen kaikkea Zinetullahin itsensä henkilökohtaisena heräämisenä kirjalliselle uralleen. Safiye taas ei tälläkään saralla ollut mikään perinteinen kotiäiti-vaimo, sillä hän osallistui teosten laatimiseen ja julkaisemiseen aktiivisena toimijana. Seuraava valmiiksi saatu nide oli käännös saksalaisen orientalistin Johann[es] Fückin (1894–1974) artikkelista *Die Originalität des arabischen Propheten*, joka suomennettiin nimellä *Arabian profeetan riippumattomuus juutalaisuudesta ja kristinuskosta* (1937). Fückin artikkeli sopi hyvin Headleyn kirjan jatkoksi, sillä teksti pyrki nimensä mukaisesti oikaisemaan käsityksiä, joiden mukaan profeetta Muhammadin muslimeille välittämä ja oletetusti jumalallinen tieto perustui yksinomaan juutalaisuuden ja kristinuskon varhaisempiin näkemyksiin. Halén mainitsee Safiyen tämän teoksen kustantajana – kuten asia sen kannessa ilmoitetaan – mutta Ahsen Bören muistelmien mukaan hänen vaimonsa myös itse käänsi Fückin tekstin.³⁴⁴ Mikäli Safiyen saksan kielen taito ei täysin tähän riittänyt, Zinetullahin lähipiiristä löytyi tarkoitukseen sopiva ystävä.

Tämä ystävä oli häntä itseään lähes kymmenen vuotta nuorempi Georg Pimenoff (1895–1955), Vienan Karjalasta kotoisin olleen samannimisen kauppiaan poika, joka oli syntynyt Janakkalan Tervakoskella ja käynyt koulunsa Tuusulassa ja Helsingissä. Pimenoff oli primusoppilaana saanut oikeuden käydä venäläistä kymnaasia vapaaoppilaana, ja opintomenestyksellään saavuttamaansa kultamitaliin kuuluneen stipendin ansiosta hän saattoi jatkaa opintojaan Pariisiin yliopistossa 1913. Monipuolisesti kielitaitoisena Pimenoff omistautui erilaisille opetus- ja käännöstehtäville muun muassa Uudenmaan lääninhallituksen sekä Kululaitostoimikunnan palveluksessa ennen kuin suoritti loppuun lainopillisen tiedekunnan loppututkintonsa Pietarin yliopistossa keväällä 1917. Taustansa sekä lukuisten ulkomaanmatkojensa kautta Pimenoffin kielivalikoima karttui käsittämään muun muassa suomen, ruotsin, venäjän, englannin, saksan sekä ranskan kielet.³⁴⁵ Tällainen ystävä oli kylläkin arvoinen Ahsen Börelle, joka ei ollut luottanut oman kielitaitonsa riittävyteen, kun ajatus Koraanin suomennuttamisesta oli juolahtanut hänen mieleensä.

³⁴⁴ Fück 1937; Ahsen Böre 1945, 44; Halén 1996, 29. Fückin teksti oli ilmestynyt alun perin vuotta aiemmin *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*-lehdessä. Kun suomennoksen kanteen kustantajaksi on merkitty Safiye Ahsän, tarjoaa käännös myös todisteen siitä, että sukunimen uuden muodon vakiintuminen käyttöön otti mitä ilmeisimmin aikansa; samoin myös EK:n asiakirjoissa sukunimestä esiintyy Zinetullahin viimeisiin vuosiin saakka useita kirjoitusmuotoja, ja vielä marraskuussa 1939 hän itsekin näyttää kirjoittaneen nimensä e:n sijaan ä:llä, mutta mukana on myös Böre-liite (Ahsän Böre). Ks. Oleskelulupa-anomus 15.11.1939, Henkilömappi 10059, EK-Valpo, KA.

³⁴⁵ Henkilökohtainen tiedonanto Veronica Pimenoffilta tekijälle 9.2.2012. Samanlaisen arvokkaan kultamitalin sai kymnaasistaan myös esimerkiksi nuori Ella Murrik (Hella Wuolijoki), joka sen avulla pääsi opiskelijaksi Helsingin yliopistoon. Ks. Tuomioja 2006, 36.

Ei ole varmasti tiedossa, missä Ahsen Böre ja Pimenoff tutustuivat. Pimenoff itse kertoi myöhemmin 1940-luvulla Ahsen Bören olleen hänen ”monivuotinen tuttavansa jo Terijoelta ennen ensimmäistä halvaustaan”³⁴⁶ – Zinetullahin terveydentilassa tapahtui äkillinen romahdus kesällä 1938 – joten kenties miehet olivat tavanneet toisensa esimerkiksi jonakin niistä kesistä, jotka Ahsen Böret viettivät Terijoelta hankkimallaan suurella huvilalla. Säilyneiden valokuvien ja kertomusten perusteella tuo huvila oli upea ilmestys: Siinä oli peräti 14 huonetta, sen yhteyteen rakennettiin myöhemmin myös huvimaja sekä turkkilaistyylinen *hamam*-sauna, ja sangen kahdessa suuressa lipputangossa liehuivat Turkin ja Suomen liput.³⁴⁷ Täällä Zinetullah saattoi riisua tumman pukunsa, pukeutua kesävaatetukseen ja paeta työnsä sekä aktiviteettiensa aiheuttamaa stressiä. Ja niinpä tapaammekin kotiseutukirjan sivuilla huomattavasti monia muita kuvauksia rennomman Zinetullahin Terijoelta, tosin tällä kertaa talvimaisemissa – hän oli kutsunut joulun 1936 alla Golnickin kaivonporausyhtiön miehet työhön huvilalleen, mutta kaikki meni pieleen:

[...] Heillä olikin iso urakka: pohjavesikaivon tekeminen kauppias Böre Ahsänin kauniin kaksikerroksisen huvilan pihamaalle eli entiselle poliisilaitoksen pihalle, joka sijaitsi Terijoen keskustasta Käkösenpään suuntaan Terijoki-Viipuri -maantien vieressä sen eteläpuolella. He lopettivat työnsä jouluaattoa edeltävänä päivänä, jolloin oli päästy 41 metrin syvyyteen, eikä vettä ollut vielä löytynyt. Jouluaaton vastaisena yönä noin kello 23 lähitalojen asukkaat heräsivät kummalliseen ”räjähdykseen”, kun keskeneräinen kaivotyömaa alkoi hurjalla voimalla pulputa vettä, joka nosti mukanaan hiekkaa ja savea.

Asiantuntijat arvelivat, että vettä nousi noin viisi-kuusi kuutiota minuutissa. Kun maa vietti etelään päin, muodosti vesi noin kaksi metriä leveän puron, joka virtasi huvilan ohitse aina Suomenlahteen saakka. Jo jouluaattona alkoivat muutamat, noin kilometrikin etäisyydellä olevat runsasvetiset kaivot kuivua. [...] Veden tuloa ei aluksi voitu millään estää, joten paikalle syntyi syvä ja laaja kuoppa, jonka halkaisija oli noin 10 metriä. Kuoppaan pudotetut isot hiekalla täytetyt säkitkin nousivat veden voimasta ylös ja kelluivat pinnalla.

Kuopan laajetessa lähistöllä kasvanut iso koivu vajosi kuoppaan ja sen latvaa jäi vain vähän näkymään. Kuopan laajetessa lähellä ollut puupeitteinen kaivo k a a t u i kuoppaan. Sellaista ihmettä ei liene ennen kuultu, että kaivo kaatuu. Terijoki oli siinäkin suhteessa erikoinen paikkakunta! Kerrottiin rikkaan kauppias Ahsänin vain naurahtaneen ja sanoneen, että antaa huvilankin kaatua, niin tehdään paikalle komea uima-allas.³⁴⁸

Kertomuksen mukaan uhkaava tilanne saatiin ratkaistua ohjaamalla vesi huvilan tontilta mereen, ja kuoppa pystytettiin näin tukkimaan hiekkasäkeillä. Kaivoa tälle kohdalle tonttia ei enää saatu porattua, ja tarinan kirjoittaneen Sulo Töllisen mukaan hänen viimeisessä muistikuvassaan aiotun kaivon paikalla oli kaunis, pyöreä kukkapenkki. Aiheuttipa kyseinen tapaus samalla huvitusta muillekin kuin lystin maksaneelle Zinetullahille, sillä Töllisen mukaan Terijoen raitilla tapaukseen viitattiin useasti: ”sanokaas vielä, etteivät Golnickit saa vettä kaivoon!”³⁴⁹

³⁴⁶ Henkilökohtainen tiedonanto Veronica Pimenoffilta tekijälle 9.2.2012. Tieto perustuu Pimenoffin kenttäoikeuden kuulusteluissa joulukuussa 1942 tekemään selvitykseen tuttavistaan ja tapaamistaan henkilöistä.

³⁴⁷ Ahsen Böre 1945, 38, 62–63.

³⁴⁸ Töllinen 1984, 261–262. Harvennus lähteessä.

³⁴⁹ Töllinen 1984, 262–263.

Joka tapauksessa Ahsen Böre oli nyt haltioitunut ajatuksesta saada Koraani käännettyksi suomen kielelle, vaikka kaksi ensimmäistä julkaisua eivät olleetkaan menestyksiä: *Heräämiseni islamiin ja Arabian profeetan riippumattomuus juutalaisuudesta ja kristinuskosta* myivät huonosti, ja niitä sekä jaettiin lahjoituksina yksityishenkilöille että annettiin kansakoulu yhdistyksen ja myös vuonna 1935 perustetun Tampereen turkkilaisen yhdistyksen käyttöön. Zinetullah kuitenkin oli tiedustellut oppineiden kantaa käännettäväksi, suhtautuuhun islam periaatteissa Koraanin kääntämiseen varauksella. Islamin opin mukaan Jumalan puheena Pyhä Kirja on olemassa vain arabiankielisenä, ja Koraanin käännöksiä pidetään vain alkuperäisen Sanan tulkintoina tai selitysteoksina, joilta puuttuu Koraanin auktoriteetti, ja joita tulee käyttää vain arabiankielisen tekstin lukemisen aputeoksina. Muistelmissaan Ahsen Böre mainitsee tiedustelleensa asiaa muun muassa seurakunnan imaami Hakimilta ja puheenjohtaja Tahirilta, jotka kuitenkin edelleen jatkoivat mykkäkouluun Tampereen suuntaan. Paikallinen oppinut Zahir Kaader puolestaan edusti Ahsen Bören mukaan kantaa, jonka mukaan Koraanin kääntäminen ei ollut sovelias teko.³⁵⁰

Jos Zinetullah olikin joutunut pettymään Musa Carullah Bigin näkemykseen arabialaisen kirjaimiston paremmuudesta latinalaiseen nähden, tällä kertaa hän sai tästä arvostetusta teologista itselleen tukijan. Musa Carullah vastasi asuinpaikastaan Kairosta käsin Zinetullahin lähettämiin lahjoihin – joita hän ei toivonut saavansa lisää, koska ”ei ollut puutteessa” – antamalla *fatwansa*, joka oli hankkeelle myötämielinen. Musa Carullahin mukaan oikein ja huolella tehty käänne olisi suoranainen ihme, mutta vaikka virheitä käännekseen jäisikin, ne voitaisiin myöhemmin korjata, eivätkä englantilaiset, ranskalaiset, venäläiset tai edes turkkilaiset käännöksetkään sitä paitsi olleet hänen mukaansa sen virheettömämpiä: Koraani ei virheistä tai kääntämisestä kärsisi. Myöhemmin lähetetyssä kirjeessä Musa Carullah tosin harmitteli – kenties Ahsen Bören ensin muiden yhteistyöhaluttomuutta valiteltua – sitä, ettei Suomesta löytynyt muita yhtä suuria miehiä kuin Ahsen Böre tällaista hanketta toteuttamaan. Samassa yhteydessä hän myös neuvoi kustantajaa huolehtimaan siitä, että kielitaitoisia ”professoreja” – sellaisia, kuin Ahtinen(-Karsikko) – olisi käytettävissä avuksi; muiden kielten käännöksiä hän neuvoi etsimään suomalaisista kirjastoista. Kun sitten myös muutamat muut oppineet ilmaisivat hyväksyvänsä käänneidean, Ahsen Böre ryhtyi toimeen seurakunnan penseydestä piittaamatta.³⁵¹

³⁵⁰ Ahsen Böre 1945, 44. Koraanin kääntämisestä ks. Hämeen-Anttila 2008, 89–96; Hämeen-Anttila 2006, 211–213.

³⁵¹ Ahsen Böre 1945, 45, 50–54. Islamissa *fatwa* merkitsee uskonoppineen lainopillista mielipidettä uskovan mistä tahansa hänelle esittämästä kysymyksestä. Se ei siis ole yksinomaan poliittinen ohje saati yhtä kuin kuolemantuomio, kuten termi lännessä on erityisesti ajatolla Khomeinin vuonna 1989 kirjailija Salman Rushdille julistaman tuomion myötä usein virheellisesti tulkittu. Joskus oppineet saattavat myös tilata kannattajiltaan *fatwan* ottaakseen kantaa ajankohtaisiin ongelmiin. Ks. tarkemmin esim. Hämeen-Anttila 2008, 159–163.

Hän oli selvästi rohkaistunut nyt ymmärtämään, millainen jättipotti sateenkaaren päässä hämmöttäisi: Mies, joka jättäisi perinnökseen suomenkielisen Koraanin, olisi arvostettu sekä islamin sanan levittäjänä että suomenkielisen kirjallisen kulttuurin rikastuttajana.³⁵² Ahsen Böre aikoi vakaasti olla tämä mies. Halén on todennut Georg Pimenoffin kääntäneen myös vuoden 1931 *Heräämiseni islamiin*-kirjan, minkä valossa hieman oudolta tuntuu Ahsen Bören maininta siitä, että hän joutui etsimään englannin kielen taitoista kääntäjää pitkään, ennen kuin ”löysi” tätä työtä varten Pimenoffin keväällä 1936.³⁵³ Jos miehet todella olivat Pimenoffin kertomuksen mukaisesti tuttavina jo Terijoelta ja hän itse jo aiemmin työskennellyt Ahsen Bören laskuun, etsinnän olisi luullut päättyneen samaan mieheen, josta se olisi alkanutkin. Kenties kyse olikin jälleen siitä, että kaikesta kielitaidostaan ja osaamisestaan – Pimenoff oli kesästä 1927 lähtien toiminut Britannian ja ulkomaisten Raamattuseuran (*British and Foreign Bible Society*) johtajana, ja hänellä oli kokemusta nimenomaan uskonnollisten tekstien kääntämisestä³⁵⁴ – huolimatta Pimenoffkin ulkopuolisena oli lähtökohtaisesti vasta toiseksi paras vaihtoehto. Tämä ei kuitenkaan tarkoita ahdasmielisyyttä, sillä olihan selvää, että Koraanin kääntäminen olisi eri asia kuin muun (uskonnolliseenkaan) kirjallisuuden, ja jo pelkkä ajatus tästä oli jakanut oppineita. Se, että käännöksen suorittaisi vääreuskoinen – vieläpä Pimenoffin tapainen aktiivinen ortodoksikristitty – saattaisi olla liikaa julkisesti ilmaistavaksi. Kuka ties Ahsen Böre yrittikin etsiä Koraanilleen muslimikäntäjää, mutta 1930-luvun Suomessa englannin kielen taito oli esimerkiksi saksaan verrattuna ylipäätään harvalla. Moinen etsintä olisi ollut lähinnä neulan hakemista heinäsuovasta.

Pimenoffilla oli kuitenkin puolellaan monia etuja: hän oli monipuolisesti kielitaitoinen, tunsi uskonnollisia tekstejä ja oli kiinnostunut itämaisista uskonnoista. Ahsen Bören mukaan hän tarjosi Pimenoffille 12 000 markan korvausta käännöstyöstä, joka alkoi keväällä 1936.³⁵⁵ Se, että Koraani oli valmis julkaistavaksi vasta elokuussa 1942, selittyi monen asian yhteisvaikutuksella – syttynyt sota luonnollisesti mutkisti asioita, ja ylipäätään Pimenoff teki työtä muiden toimiensa ohessa miten milloinkin kerkesi, omien sanojensa mukaan etenkin ”iltatöinä”.³⁵⁶ On myös selvää, ettei työ ollut helppo: Koraanin kääntäminen vaati monien vaikeiden kysymysten ratkaisemista, sillä teknisen kääntämisen lisäksi oli uhrattava ajatuksia myös käännöksen annille uskonnollisessa käytössä.³⁵⁷ Arabiaa taitamattomalle Pimenoffille tämä oli haaste.

³⁵² Jälkimmäisen seikan huomiointiin viittaa myös hänen joulukuussa 1937 Suomen kulttuurirahastolle tekemänsä lahjoitus. Ks. Suomen kulttuurirahaston kannatusyhdistyksen kunniakirja Kauppatalo S.I.Ahsänille 6.12.1937, CSA.

³⁵³ Halén 1996, 29; vrt. Ahsen Böre 1945, 45. Kirjassa mainitaan vain sen kustantaja (Z.I. Ahsän), muttei suomentajaa.

³⁵⁴ Henkilökohtainen tiedonanto Veronica Pimenoffilta tekijälle 9.2.2012.

³⁵⁵ Ahsen Böre 1945, 45.

³⁵⁶ Henkilökohtainen tiedonanto Veronica Pimenoffilta tekijälle 9.2.2012.

³⁵⁷ Koraanista ja sen kääntämisen problematiikasta ks. tarkemmin Hämeen-Anttila 2006, erit. 211–213.

Pimenoff ei voinut kääntää Koraania suoraan alkukielestä, joten hänen oli turvaututtava englanninkieliseen käännökseen. Vaikka Ahsen Böre itse muisteli kääntämisessä käytetyn intialaisen (Maulana) Muhammad Alin (1874–1951) versiota, on Hämeen-Anttila tekstejä vertailemalla todennut, että Pimenoff teki käännöksensä nimenomaan Marmaduke Pickthallin (1875–1936) vuoden 1930 englanninnoksesta.³⁵⁸ Tyypillistä Koraanin käännöksille oli se, että valmiissa teoksessa käännössivun rinnalle painettiin näköissivu arabiankielisestä alkutekstistä – mikä samalla ikään kuin lisäsi käännöksen auktoriteettia – ja tällainen oli ilmeisesti myös Pimenoffin apunaan käyttämä Pickthallin Koraani.³⁵⁹ Jälleen on syytä kiinnittää myös huomiota siihen, että kyseinen Pickthall – lordi Headleyn tavoin englantilaissyntyinen muslimikäännynnäinen – oli myös ollut läheisissä tekemisissä paitsi Lontoon muslimien, myös *The Woking Muslim Missionin* kanssa.³⁶⁰ Järjestön roolia Ahsen Bören kansainvälisenä esimerkkinä ja innoittajana voinee korostaa siinä kuin Turkkiakin: Lontoon-matkoilla oli monet seurauksensa.

Turkkilaistumisellakin oli kuitenkin vaikutusta siihen, että Ahsen Böre innostui Koraanin suomennuttamisesta. Vaikka uskonnon napanuora valtioon oli Turkissa lopullisesti katkaistu keväällä 1928, kun islamilta poistettiin valtionuskonnon asema, uskonto itse ei tietenkään hävinnyt käskystä mihinkään. Kielireformin latinalaisine aakkosineen kansa oli vielä saattanut sulattaa, mutta Atatürk halusi valjastaa myös uskonnon nationalisminsa palvelukseen. Sen hän toteutti suosimalla arabian sijaan turkkia myös uskonnon harjoittamisen kielenä. Tämä oli suuri mullistus, olihan arabia islamin pyhä kieli, eivätkä etenkään panislamistit ja oppineisto (*ulama*) voineet sitä hyväksyä. Helmikuussa 1928 kuultiin ensimmäinen turkinkielinen saarna, ja 22.1.1932 merkittiin muistiin sinä historiallisena – toisten mielestä pyhänhäväistyksellisenä – päivänä, jolloin eräässä Istanbulin moskeijassa ensimmäistä kertaa julkisesti resitoitiin Koraania turkiksi. Saman vuoden kesällä myös rukouskutsut määrättiin annettavaksi turkin kielellä. Kun joukko protestoijia helmikuussa 1933 osoitti mieltään tätä vastaan Bursassa, poliisi hajotti joukon ja pidätti sen johtajat. Atatürk teki selväksi, ettei sallinut uskontoa käytettävän ”poliittisiin tarkoituksiin”, kuten asia ilmaistiin.³⁶¹

³⁵⁸ Ahsen Böre 1945, 45; vrt. Hämeen-Anttila 1995, 39; Hämeen-Anttila 2006, 211–212. Koraani on suomennettu Ahsen Bören julkaiseman vuoden 1942 version jälkeen kahdesti: Jussi Aron, Armas Salosen ja Knut Tallqvistin (1957) sekä Jaakko Hämeen-Anttilan (1995) toimesta. Suomennoksista eroineen ks. tarkemmin Hämeen-Anttila 1995, 39–41.

³⁵⁹ Zekiye Ahsen Bören kirje Harry Halénille 14.8.1990, Kansio 17, Tatarica, KK. Zekiye Ahsen Böre muistelee tässä tutkija Harry Halénille lähettämässään kirjeessä, että Pimenoffin käyttämässä Koraanissa olisi ollut mukana myös arabiankielinen teksti. On tietenkin myös mahdollista ja varsin todennäköistäkin, että Ahsen Bören ja Pimenoffin käytössä oli eri versioita englanninkielisestä Koraanista heidän työskennellessään suomenkielisen käännöksen parissa. Jotkut tutkijat ovat pitäneet Maulana Mohammed Alin vuoden 1917 käännöstä vahvasti *Ahmadiyya*-liikkeen oppien värittämänä. Tästä ja englanninkielisistä käännöksistä ks. tarkemmin Mohammed 2005, 58–71.

³⁶⁰ Marmaduke Pickthallista ja *The Woking Muslim Missionista* ks. tarkemmin [<http://www.wokingmuslim.org/history/>] ja [<http://www.wokingmuslim.org/pers/pickthall/index.htm>], luettu 15.2.2012.

³⁶¹ Hallenberg 2005, 65; Mango 1999, 463, 497–498. Bursan tapauksessa Atatürk tyytyi pelkkiin pidätyksiin, mutta vuotta aiemmin Menemenissä hän oli tehnyt varoittavan esimerkin teloituttamalla joukon ”uskonnollisia fanaatikkoja”.

Kirjallisuuskin valjastettiin palvelemaan uuden, modernin turkkilaisen kansakunnan rakennustyötä, ja reformien myötä syntyi myös tarve uudelle kansankieliselle Koraanille, jollainen ilmestyi ensimmäisen kerran ilmeisesti huhtikuussa 1931.³⁶² Vuonna 1935 Turkissa ilmestyi Koraanista valtion painattama uusi standardoitu versio, jota ryhdyttiin sitten levittämään ympäri maan, mikä oli varsin selvä viesti Atatürkilta: Kieli määritti turkkilaista identiteettiä ennen uskontoa, eikä kenenkään sopinut poiketa asetetuista rajoista.³⁶³ Ahsen Böre totesi vuoden 1942 Koraaniinsa kirjoittamisessaan alkusanoissa saaneensa innoitusta hankkeelleen näistä turkkilaisista käännöksistä:

[...] Uudessa Turkin valtakunnassa on ilmestynyt islaamilaisen maailman tuntijan Ömer Rıza bey'n hyviä Koraanin käännöksiä, jotka ovat painettuja latinalaisilla kirjaimilla. Niissä on tavallisesti arabialaisen alkutekstin lyhyet sanonnat käännetty vähän laajemmin ja käännökseen on (suluissa) lisätty selittäviä sanoja, joista käy ilmi, kuinka muslimit tämän paikan nyt ymmärtävät. (Samaan tapaan on jo menetelty Koraanin lainauksissa äsken mainitsemani lordi Headleyn kirjassa.) Jotain tällaista on väikkynyt mielessäni: ei siis Suomentaa Koraanin muinais-arabiaa sana sanalta, joka kuulostaisi kankealta ja ”kuivalta”; vaan aikaansaada joustava, mutta silti tarkka käännös Koraanin joka kohdan sisällyksestä ja merkityksestä, kuten mainitsemisissä turkinkielisissä käännöksissä on tehty. – Rukouksissa, saarnojen teksteissä j.n.e., siis yleensä uskonnollisessa käytännössä, tulee tietysti kysymykseen vain a r a b i a n k i e l i n e n a l k u t e k s t i, kuten muslimit tekevät koko maailmassa: siinä ilmenee juuri islaamin suuri yhtenäisyys.³⁶⁴

Musa Carullahkin oli kirjeissään Egyptistä käsin ylistänyt Atatürkia turkinkielisen Koraanin “mahdollistajana”,³⁶⁵ mutta Ahsen Bören toteaman “islaamin suuren yhtenäisyyden” – arabian kielen käytön uskonnollisissa toimituksissa – tämä sama mies oli yhtä kaikki kieltänyt Turkissa.³⁶⁶ Tämä osoittaa jälleen kerran sen, miten paljon hämmennystä Turkin reformit saattoivat aiheuttaa.

Mitä tulee Ahsen Bören kustantamaansa suomennokseen kirjoittamiin alkusanoihin, niiden muotoilun hän oli lainannut melkeinpä sanasta sanaan haastattelusta, jonka oli antanut lähes kuusi vuotta aiemmin, kun koko projekti oli vasta alkamassa. Eräänä lokakuuisena aamuna vuonna 1936 *Aamulehti* nimittäin oli ilmestynyt vielä Ahsän-nimeä käyttäneen Zinetullahin kuva etusivullaan.

³⁶² Salonen 1950, 559. On tosin todettava, että Salonen tarkoittanee tällä ensimmäistä kielireformin jälkeistä käännöstä. Esimerkiksi Craig Alan Volker toteaa artikkelissaan, että huolimatta Koraanin kääntämisen vaikeudesta tai tämän oletetusta vastustuksesta käännöksiä eri kielille on tehty Muhammadin päivistä lähtien. Islamin historian ensimmäisinä vuosisatoina arabien oli luonnollisesti välttämätöntä levittää Koraanin sanomaa myös valloittamiensa kansojen kielellä, ja ajalta tunnetaankin ainakin 70 varhaista käännöstä turkiksi. Kansallinen ja sulttaanivallan vastainen nuorturkkilainen liike perustettiin vuonna 1889, ja Volkerin mukaan sen yritykset julkaista kansantajuisempia versioita Koraanista kiellettiin Osmanihallinnon toimesta. Tämä oli joka tapauksessa modernin käännöstradition esiaste. Ks. Volker 2005 [http://www.shotoku.ac.jp/data/facilities/library/publication/education-gaikoku44_02.pdf], luettu 15.2.2012.

³⁶³ Volker 2005, *ibid*; Mango 1999, 497–498.

³⁶⁴ Koraani (1942), 5. Harvennus lähteessä. Ömer Rıza Doğrul (1893–1952) oli turkkilainen kirjailija, islamin oppinut ja kansanedustaja, joka julkaisi Koraanin käännöksiä ja selitysteoksia sekä muuta islamilaista kirjallisuutta turkiksi. Doğrulista ks. esim. [<http://www.muslim.org/m-ali/dogrul.htm>], luettu 15.2.2012.

³⁶⁵ Ahsen Böre 1945, 54.

³⁶⁶ Turkin hallinnon uskonnollisten asioiden osasto määräsi rukoukset luettavaksi turkin kielellä koko maassa 6.3.1933. Tämä oli hallinnollinen päätös eikä laki, ja paikoin arabian käyttöä jatkettiin edelleen, mutta Bursan tapauksen jälkeen oppineisto pyrki olemaan koettelematta hallinnon suvaitsevaisuuden rajoja. Ks. Mango 1999, 498.

Lehden toimitus oli saanut tuolloin vihiä – valistuneena arvauksena suoraan itsensä Suden suusta – että islaminuskosten pyhä kirja Koraani oli ilmestymässä “ennen pitkää” suomeksi paikallisen kauppiaan toimesta ja täten toimittaja oli pistäytynyt häntä haastattelemaan. Zinetullah suhtautui hyväntahtoisen torjuvasti toimittajan uteluihin mahdollisista aikeistaan tehdä lähetystyötä Suomessa, ja perusteli hanketta halulla antaa suomalaisille oikea kuva islamista “ammentamalla tietoja suoraan alkulähteestä”. Hän vetosi haastattelussa varsin taitavasti suomalaiseen yleisönsä:

[...] – Me muslimit kunnioitamme suuresti juutalaisten ja kristittyjen kirjallisia uskonnollisia perinteitä, etenkin viittä Mooseksen kirjaa (nimitämme: tavrat), Daavidin psalmeja (zabur) ja neljää evankeliumia (indzil). Niinkään kunnioitamme juutalaisten ja kristittyjen perinteitä kuin omaamme. Te kristityt kunnioitatte myöskin suuresti juutalaisten uskonnollisia perinteitä, joita te nimitätte Vanhaksi testamentiksi. Kun tutustuisitte meidän muslimien uskonnon kirjalliseen perintöön, alkaisitte ehkä enemmän kunnioittaa islamiakin. Ennakkoluuloihin on ylipäänsä syynä asiantuntemattomuus. Lordi Headley sanoo: ”Muhammed ja Martti Luther taistelivat molemmat saman taistelun, vaikkakin aivan eri aikoina maailmanhistoriassa. He taistelivat molemmat yhteisiä vihollisia: epäjumalanpalvelusta, opinkappaleita ja tekopyhyyttä vastaan”. Ehkä suunniteltu koraanin suomalainen laitos auttaisi totuutta harrastavia ihmisiä Suomessakin tähän käsitykseen. Olen elänyt Suomessa yli neljännesvuosisadan ja huomannut, kuinka suomalaiset ovat valistuneita ja tahtovat saada oikean käsityksen kaikista asioista. Olenpa saanut kirjallisiakin kyselyjä islamin asioista. Koraanin suomennos olisi puolestani ikäänkuin lisä suomalaiseen kirjallisuuteen.³⁶⁷

Tämä osa haastattelusta löytyy vuoden 1942 Koraanin alkusanoista lähes samanlaisena. Tuolloin Ahsen Bören oli tosin myönnettävä, että hän oli kuusi vuotta aiemmin ollut eräässä asiassa hieman turhan optimistinen: *Aamulehden* haastattelussa hän oli arvellut käännöstyön vaativan aikaa puolisen vuotta!³⁶⁸ Matkaan tuli kuitenkin myös odottamattomia mutkia, kuten Georg Pimenoffin vangitseminen jatkosodan aikana, johon palataan hieman tarkemmin seuraavassa luvussa. Elokuussa 1942 Hämeen kirjapainosta saatiin kuitenkin lopulta Ahsen Bören kustantamat 5000 suomenkielistä Koraania. 800-sivuisen kirjajärkäleen alaotsikkona oli *Opastus ja johdatus pahan hylkäämiseen ja hyvän valitsemiseen*, ja jälleen kansilehdiltä puuttui varsinaisen kääntäjän nimi. Tämä oli kuitenkin ollut Pimenoffin oma toivomus, jota Ahsen Böre kunnioitti. Apua oli antanut myös toinen vanha ystävä Ahteinen-Karsikko, joka oli suorittanut suomalaisen kieliasun lopullisen tarkastuksen.³⁶⁹ Ahsen Böre oli kuitenkin joutunut käyttämään käännöstyöhön myöskin runsaasti omaa aikaansa – kielivertailua oli suoritettava arabian- ja turkinkielisistä Koraaneista, ja olihan hän itse sentään aikanaan suorittanut imaamitutkinnon – minkä lisäksi hän oli edelleen yrittänyt osallistuttaa myös seurakuntaa hankkeeseensa tarkastuttamalla suomennettuja suuria Helsingissä.³⁷⁰

³⁶⁷ ”Koraani käännetään suomeksi” (AL 16.10.1936); ks. myös Koraani (1942), 5–6 (Ahsen Bören alkusanat).

³⁶⁸ ”Koraani käännetään suomeksi” (AL 16.10.1936).

³⁶⁹ Zekiye Ahsen Bören kirjeet Harry Halénille 3.8.1990, 14.8.1990 ja 24.8.1990, Kansio 17, Tatarica, KK; Halén 1984, 347–348; Halén 1996, 24; Leitzinger 2006, 169; Hämeen-Anttila 1995, 39; Hämeen-Anttila 2006, 211–212. Ahsen Böre mainitsee myös kahden suomalaisen oppineen oikolukeneen tekstin korvausta vastaan. Ks. Ahsen Böre 1945, 46.

³⁷⁰ Ahsen Böre 1943, 26; Zekiye Ahsen Bören kirje Harry Halénille 3.8.1990, Kansio 17, Tatarica, KK.

Koraanista julkaistiin ainakin joitakin sanomalehtiarvosteluja. *Helsingin Sanomat* ei näytä teosta arvostelleen, mutta sen sijaan Koraanin helsinkiläisestä kirjakaupasta löytänyt *Vaasa*-lehden toimittaja kehui Ahsen Bören saavutusta suomalaisen kirjallisen rikastuttamisessa, todeten kirjan laadukkaalle paperille painetuksi, sen 150 markan myyntihinnan edulliseksi ja Suomen muslimit kaikin puolin kunnan kansalaisiksi.³⁷¹ Tampereella *Aamulehti* puolestaan julkaisi teoksesta kirjailija Eino Railon pitkän ja arvostavan, mutta myös edellistä kriittisemmän arvostelun. Railo olisi halunnut tietää, oliko Ahsen Böre vaiko joku toinen teoksen kääntänyt – ei moittiakseen, vaan hyvästä kieliasusta kiittääkseen – sekä myös saada selville, mistä oliko käännös tehty suoraan arabiasta, mitä itse (sinänsä totuudenmukaisesti) epäili. Railo kävi perusteellisesti läpi islamin ja Muhammadin elämän perusteet, osoittaen näitä kohtaan myös kriittisiä ja jopa orientalististen stereotyyppien värittämiä, vähätteleviä huomioita, pitäen kuitenkin Koraania osana maailmankirjallisuutta ja sen suomennosta laadukkaana.³⁷²

Seurakunnan kanssa asiat sen sijaan eivät luistaneet. Seuraavana vuonna (1943) Ahsen Böre painatti kaksikielisen kiistakirjoituksensa *Olemme onnistuneet perustamaan seurakunnan, mutta miksi emme ole onnistuneet perustamaan suomalais-turkkilaista kansakoulua? / Finlandiya cemaati islamiyesin kurmayı muvaffak olsakta Fin-Turk mektebin acmaya neden muvaffak olmadık?* Tämän pamfletin tarkoituksena oli koota yhteen hänen kansakoulutaistelunsa vaiheet ja nimetä sen vastustajat Suomen muhamettilaisen seurakunnan johdosta. Riita pitkittyi vielä Koraanin julkaisun myötä, sillä teoksen ilmestyttyä Ahsen Böre tarjosi peräti 4000 kappaletta lahjoituksena seurakunnalle myytäväksi oman juhlahuoneiston hankintaa varten, mutta sai jälleen rukkaset oudoin perustein – muun muassa varastotilan puutteen ja teoksen jakelun ”todennäköisesti eräissä piireissä ja sitä tietä mahdollisesti myös viranomaisten taholla herättämien kiusallisten väärinkäsitysten” vuoksi. Kun Koraanista oli tiedotettu jo 1936 *Aamulehden* etusivullakin, piti Ahsen Böre verukkeita perusteettomina ja lahjoitti sitten seurakunnan kieltäytyttyä kirjat itsensä ja Safiyeen nimissä Suomalais-turkkilaisen kansakoulun kannatusyhdistykselle.³⁷³

³⁷¹ ”Jaakkoo selittää” (Vaasa 12.1.1943); Baibulat 2004, 128.

³⁷² ”Muhamettilaisten pyhä kirja Suomeksi” (AL 13.12.1942); Baibulat 2004, ibid. Railo mm. piti islamia vain jäljittelemiseen kykenevänä (joskin ”siveellisenä”) kulttuurina ja Koraania ”tyyliltään ja taiteelliselta tasoltaan epätasaisena, alkeellisena”. Muhammadin Railo katsoi ”ajatelleen itämaalaisena mielikuvituksen ja näkyjen eikä kuten länsimaalainen järjen päätelmien avulla”; tämän saamat jumalalliset viestit hän tulkitsi epilepsiaksi. Silti Railo samalla myös osoitti aiheelle omistautumista ja asiantuntemustakin mm. vertaamalla suomennosta professori Knut Tallqvistin vanhasta arabiasta laatimaan Koraanin ensimmäisen suuran ”sanalliseen käännökseen” saadakseen paremmin selville sen, miten lähellä alkutekstiä liikuttiin. Railon arvostelusta paistaa läpi myös hänen oma taustansa: Hän oli pastorin poika, jonka oma tuotanto oli vahvasti isänmaallista, konservatiivista ja moralisoivaa – tai Rafael Koskimiehen sanoin, kyseessä oli ”hieman isoisämaisesti juhlallinen, paatosta ja tunteellisuutta sekä moralisointia suosiva kirjailijalaatu”. Eino Railosta ks. Riikonen 2006 [<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/4978/>], luettu 15.3.2012.

³⁷³ Ahsen Böre 1943, 19–30; Ahsen Böre 1945, 45–46. Kuten Leitzinger toteaa, seurakunnan asenne on ymmärrettävissä vain henkilökohtaisia, 25 vuotta taaksepäin ulottuvia kaunoja vasten. Ks. Leitzinger 2006, 169–170.

Ahsen Bören oman kokemuksen jäljittämisen kannalta muistelmien Koraanin suomennuttamista käsittelevä osa on sekin mielenkiintoinen. Elämän tapahtumia käsitteellistävänä mittayksikkönä toimivat jälleen projektiin uponneet rahasummat: Ahsen Bören mukaan kirjan kustantaminen oli maksanut hänelle 550 000 markkaa, ja kansakoulu yhdistyksen kautta tilitettiin lopulta vuonna 1943 perustetulle Tampereen islamilaiselle seurakunnalle myyntivoittoa 1,1 miljoonaa markkaa omia koulu- ja moskeijaprojekteja varten, joiden hän itse varsin aiheellisesti pelkäsi jäävän sota-ajan puutteen nostamien hintojen vuoksi vain haaveiksi.³⁷⁴ Mutta vaikka Ahsen Bören ajattelua yleisesti ottaen hallitsikin liikemiesmäinen logiikka, kyse oli pikemminkin omaksutusta tavasta hahmottaa ja käsitteellistää maailmaa kuin tekopyhydestä tai arvon ymmärtämisestä ainoastaan rahana. Koraanin valmistuminen monien vaikeuksien jälkeen oli hänelle ennen kaikkea kulttuurinen riemuvoitto, joka jätti hänen nimeensä pysyvästi hyvän leiman. Kun Hasan Hamidulla vain vuotta myöhemmin (1943) kustansi peräti 20 000 kappaleen näköispainoksen arabiankielisestä Koraanista, Susi saattoi vilpittömästi onnitella tätä ”maailman miljonäärien voittamisesta” saavutuksellaan.³⁷⁵

Eikä tämä riemuvoitto muodostunut ainoastaan oman yhteisön piiristä, sillä Koraanin lahjana saaneiden merkkihenkilöiden arvostavat kiitoskirjeet epäilemättä nostivat hänen itsetuntoaan pilviin. Usein kirjallisuudessa mainittujen ylipäällikkö Mannerheimin ja presidentti Rytin lisäksi kiitoksensa ilmaisivat muun muassa entiset presidentit K.J. Ståhlberg ja P.E. Svinhufvud, ulkoasiainministeri Henrik Ramsay, korkeimman oikeuden hallintoneuvos Aarne Rekola, Helsingin yliopiston rehtori, matemaatikko Rolf Nevanlinna, hammaslääketieteen uranuurtaja, tohtori Yrjö Paatero, Tampereen hiippakunnan piispa Alekski Lehtonen sekä Tampereen kansakoulujen tarkastaja Otto Erkkilä.³⁷⁶ Mukana on muutama pidempi ja kaunopuheisempikin kirje, mutta enimmäkseen kyse oli lyhyistä kiitosviesteistä. Yhtä kaikki lahjan vastaanottajat olivat kohteliaan kiitollisia, ja voi kuvitella Ahsen Bören itsensä hymisseen tyytyväisyyttään kirjeitä lukiessaan.

Ajat olivat kuitenkin erittäin epävakaaat. Nyt Ahsen Bören kansallistunto punnittiin vielä maailmansodan asetelmissa, kun sekä Turkki että Suomi etsivät mahdollisuuksiaan selvittää sodasta kuivin jaloin ja perheen sisäinen hajaannus uhkasi koko omaksuttua identiteettiä. Ulkomaalaisina perheen asema sodan jaloissa oli sekin epämääräinen, mikä sai Zinetullahin myöskin entistä konkreettisemmin haaveilemaan muutosta passinsa osoittamaan kotimaahan.

³⁷⁴ Ahsen Böre 1945, 46.

³⁷⁵ Hamidulla 1954, 82–83. Hamidullan Aktukin kylän historiassaan siteeraamien kirjeiden mukaan Ahsen Böre rinnasti Hamidullan saavutuksen omaansa todeten, että kun seurakunta ei asiasta kiinnostunut, ”ei se ole heidän tehtävänsäkään”.

³⁷⁶ Mannerheimin postisähke Ahsen Börelle 18.12.1942; Tasavallan presidentin adjutanttin kirje Ahsen Börelle 15.12.1942; K.J. Ståhlbergin kirje Ahsen Börelle 18.1.1943; P.E. Svinhufvudin kirje Ahsen Börelle 14.3.1943; Henrik Ramsayn kirje Ahsen Börelle 18.3.1943; Aarne Rekolan päiväämätön kirje Ahsen Börelle; Rolf Nevanlinnan kirje Ahsen Börelle 4.1.1943; Yrjö Paateron kirje Ahsen Börelle 23.3.1943; Alekski Lehtosen kirje Ahsen Börelle 4.1.1944; Otto Erkkilän kirje Ahsen Börelle 1.3.1943, *Kur'an Kerim*-kirjekansio, CSA.

5.4 Sydän palaa ja väsy

Vuosia 1934–1935 on usein pidetty eräänä 1930-luvun pulavuosien rajapyykkinä. Esimerkiksi Jarmo Peltolan mukaan laman myötä Tampereella nopeasti kadonneiden teollisuustyöpaikkojen määrässä pohja saavutettiin vuoden 1932 ensimmäisellä neljänneksellä, ja lamaa edeltäneeseen vuoden 1928 tasoon päästiin vasta vuoden 1935 alussa. Tampereen teollisuudessa lama aiheutti keskittymistä: Kun uusia yrityksiä ei kaupunkiin juurikaan uskallettu perustaa, parhaiten kannattaneet tai yhteen fuusioituneet yritykset hyötyivät kilpailun harvenemisesta kykenemällä kasvattamaan kokoaan ja rekrytoimalla palvelukseensa suurimman osan laman jälkeen kasvaneesta työväestöstä.³⁷⁷ Kun Tamperetta on totuttu pitämään teollisuuskaupunkina, sen historiakin on keskittynyt usein tehtailijoiden ja työväestön tarinoiniin vastakkainasetteluineen, ja Zinetullah Ahsen Bören kaltaisten kauppaiden ääni on jäänyt heikommaksi.

Mikään ei viittaa siihen, että Ahsen Böre olisi suuresti kärsinyt lamavuosista edes välillisesti. Hänen näkökulmastaan mainitut rajavuodet merkitsivät piristysruisketta, sillä vuonna 1935 *Kauppatalo S.I. Ahsän* sai käyttöönsä uudet ja huomattavasti entistä puutaloa komeammat tilat, kun Selinin talon Kirkkokadun puoleinen siipirakennus valmistui. Kauppatalon käyttämä, paikalla jo ennen Kustaa Selinin vuoden 1874 tonttikauppoja seissyt puurakennus purettiin, ja Selinin rakennukset 1930-luvulla omistuksiinsa hankkinut Suomen Maatalous-Osake-Pankki kykeni nyt – lamasta vain vaivoin Suomen Pankin avulla toivuttuaan – ryhtymään uusien toimitilojen rakentamiseen Selinin talon yhteyteen. Arkkitehti Kauno S. Kallion (1877–1966) suunnitelmat talon siipirakennuksesta valmistuivat vuonna 1934, ja kolmikerroksinen Kirkkokadun siipi seuraavana vuonna.³⁷⁸

Ahsen Böre itse mainitsee tästä vain lyhyesti, että vuonna 1922 puurakennuksessa alkanut kaupanpito siirtyi senhetkiseen liiketilaansa vuonna 1935. Tätä vuotta hän kuitenkin korosti jo muistelmiensa nimessä,³⁷⁹ joten uusi, näyttävä liiketalo lienee merkinnyt paljon niiden kirjoittajalle. Hän ei mainitse mitään siitä, tuliko kaupankäyntiin rakennus- ja muuttotöiden vuoksi pitkäkin tauko, mutta ajankohtien yhtyminen houkuttelee pohtimaan sitä, oliko pankin suunnitelmillakin osansa siinä, että kaupankäynnin Keskustori 5:ssä rakennustöiden ajaksi tauottua oli yhdellä talon vuokralaisista liikaakin aikaa puntaroida lastensa – ei vähiten perheen pariin samoihin aikoihin saapuneen Gülanberin – oikeaa kasvatusta. Ehkä perheen kemiat olisivat asettuneet uomiinsa kivuttomammin, mikäli sen pää olisi normaaliin tapaansa voinut ahertaa liiketoimiensa parissa.

³⁷⁷ Peltola 2008, 120–128.

³⁷⁸ Holmala 2010, 87–88. Tyyliltään Kallion siipirakennus edustaa funktionalismia, mutta se sointuu Caloniuksen vanhaan osaan varsin saumattomasti, kuten Tampereen keskustassa kulkija voi nykyäänkin havainnoida.

³⁷⁹ Ahsen Böre 1945, 67. Muistelmien nimessä vuosi -35 on mainittu erikseen, vieläpä lihavoituna (*Firmit Kauppatalo S.I. Ahsen Ve Ahsen O.y. 1910 – 35 – 1945*).

Ahsenien perheen asema yhtenä kangas- ja turkisanalan tunnetuimmista nimistä 1930-luvun Tampereella vahvistui entisestään, kun Helsingistä tarpeekseen saanut Abdulla-veli Nefise (Nafisa)-vaimoineen avasi oman, Hämeenkatu 12:ssa toimineen kangas- ja lyhyttavaraliikkeensä syksyllä 1937.³⁸⁰ Edes sotatalvi 1939–1940 ei suuremmin näytä heikentäneen Zinetullahin luottamusta kaupankäynnin tulevaisuudennäkymiin, sillä helmi-maaliskuussa 1941 hän puolestaan itse asioi nyt maistraatissa ilmoittaakseen, että *Kauppaliike S.I. Ahsän* oli siirtynyt historiaan. Uudessa kivitalossa toimi tästä pitäen uusi osakeyhtiö *Ahsän O.y.*³⁸¹ Kolmas veli Abdulhak sai puolestaan Suomen kansalaisena toimia nyt Ahsen Bören bulvaanina, jonka nimiin perustettu osakeyhtiö merkittiin.³⁸² Zinetullah oli kuitenkin todellinen johtaja, ja virallisestikin hän sai ilmeisesti tämän perheyhtymisen omaan hallintaansa jo keväällä 1942, kun viranomaiset totesivat, ettei hänen tekemäänsä anomukseen toimia osakeyhtiön hallituksen jäsenenä, puheenjohtajana ja toiminimen kirjoittajana ollut mitään huomauttamista.³⁸³ Näin asetusten sudenkuopat oli ovelasti vältetty.

Sotavuodet olivat yhtä kaikki myös huolten aikaa Isäsudelle, sillä ydinperheen lisäksi painoi mieltä luonnollisesti epätietoisuus rajan toiselle puolen jääneistä sukulaisista. Tätä tuskaa helpotti suuresti kesällä 1935 toteutettu uhkarohkea tempaus, jolla Aktukiin jäänyt veljesten vanha Merhabe-äiti tuotiin salaa rajan yli turvaan Suomeen. Äiti oli halunnut tulla haudatuksi samalle kotikylän hautausmaalle, jonne isä Imadetdin oli laskettu lepoon vuonna 1906, mutta neuvostoviranomaisten takavarikoitua suvun omaisuuden tämä kävi mahdottomaksi. Majailtuaan ensin Zinetullahin Katiye-sisaren luona Moskovassa ja sitten tämän lasten luona Pietarissa oli Merhabe vuoden 1934 puolella saanut hankituksi Suomen viisumin, mutta ei lupaa poistua Neuvostoliitosta. Zinetullah oli yrittänyt hoitaa asiaa Turkin lähetystön kautta, mutta kun tulosta ei syntynyt, toteutettiin huikea pakomatka: Kaksi saattajaa auttoi äidin ensin Pietarin Suomen-asemalta rajaseudulle, sitten hevosella rajalle asti ja lopulta kantaen yli Rajajoen Suomen puolelle. Liiterissä vietetyn yön jälkeen hevoskyyti nouti Merhaben Zinetullahin huvilalle Terijoelle, ja näin tämä sai elää viimeiset vuotensa poikiensa luona.³⁸⁴ Käytännössä äiti näyttää asuneen nimenomaan Palanderin talossa Zinetullahin ja Safiyeen taloudessa, mutta lähellä olivat myös Aleksanterinkadulle muuttaneet Abdulla ja Nefise.³⁸⁵

³⁸⁰ BgII:7 Luettelo kauppiaista Tampereella vuodesta 1930–1945, Tampereen kaupungin maistraatin arkisto, TKA; Tampereen osoitekalenteri 1939–1940. Abdulla Ahsänin ilmoitus liikkeestään on kirjattu maistraatissa 4.9.1937.

³⁸¹ BgII:6 Luettelo kauppiaista Tampereen kaupungissa v. 1904–1930 ja BgII:7 Luettelo kauppiaista Tampereella vuodesta 1930–1945, Tampereen kaupungin maistraatin arkisto, TKA. Ensimmäiseen luetteloon on Siniatulla Ahsänin liikkeenlopetusilmoitus päivätty 19.3.1941, jälkimmäiseen taas Ahsän O.y:n ilmoitus kangastavarain tukku- ja vähittäiskaupan harjoittamiseen ryhtymisestä on päivätty 12.2.1941.

³⁸² Ahsen Böre 1945, 3.

³⁸³ Valpon muistiinpanolappu 36, Henkilömappi 10059, EK-Valpo, KA.

³⁸⁴ Ahsen Böre 1945, 6–9; Leitzinger 2006, 134–135. Leitzinger viittaa tässä EK:n keräämiin kuulustelutietoihin.

³⁸⁵ Tampereen osoitekalenteri 1939–1940. Kalenterin mukaan ”kauppiaan leski Marhabi Ahsän” asui samassa osoitteessa (Keskustori 7) kuin ”Siniatulla, Sofia, Gülomber ja Feisi Ahsän Bäre”. Vain täysi-ikäiset tietysti mainittiin.

Mitä lapsiin tuli, huolena olivat edelleen Gülanber ja Feyzi, joilla oli ollut elämälleen eri suunta kuin isä halusi. Zinetullah itse kärsi vuoden 1938 puolella vakavasta halvauksesta, joka ainakin joksikin aikaa vei toimintakyvyn hänen toisen puolen kädestään sekä jalastaan, ja jonka voi aistia myös myöhemmistä valokuvista, joissa hän nojaa kävelykeppiinsä. Kuten aiemminkin Safiyen sairastumisen yhteydessä, on vaikea olla yhdistämättä perheessä velloneen epäsovun aiheuttamaa stressiä osaltaan myös Zinetullahin terveydentilan heikkenemiseen. Gülanber halusi nyt palata Saksaan, mihin isä sairastuoltaan suostui tarjoamalla tälle jälleen rahallista kompensatiota – muistelmien mukaan 50 000 markan perintöosuutta – minkä lisäksi Ahsen Böre kertoo muistelmissaan myös Safiyen lahjoittaneen tälle turkiksia ja muita arvotavaroita, kun pariskunta syksyn 1940 kauppamatkallaan Leipzigissa vieraili Gülanberin luona. Tytär ilmoitti tahtovansa opiskella lääketiedettä, mutta risteili seuraavina vuosina Suomen ja Saksan välillä vieden aina mennessään päätänsä puistelleen isänsä rahoja. Ahsen Bören mukaan perhe ymmärsi lopulta, että Gülanber oli salaa kihlautunut saksalaisen sotilaan kanssa.³⁸⁶ Tämä ei tullut kuuloonkaan.

Lyseolla opinnoissaan ennen menestynyt Feyzi puolestaan oli ”joutunut lumouksen alle” yhtä lailla onnettoman romanssinsa kautta. Ahsen Böre ulkoisti syyn Safiyen sisaren Merziyaan ja etenkin aviomieheen Ömer (Ymär) Nasibulleniin, joiden hänen mukaansa oli pitänyt vahtia poikaa Zinetullahin sairauskesänä 1938, mutta jotka olivat antaneet tämän tehdä oman päänsä mukaan – kuten ”käydä tansseissa kaiken aikaa” – eikä kai liene yllätys, että tumma, komea nuorimies oli tyttöjen parissa käypää valuuttaa. Feyzin polulta harhautuminen oli samankaltainen ketju kuin Gülanberinkin: Hän avioitui vuonna 1942 ja perusti perheen tämän tapaamansa suomalaistytön kanssa, ja vaikka erityisesti lankomies Nasibullen saikin tästä ”julmasta piittaamattomuudestaan” kuulla suorat sanat,³⁸⁷ myös Feyzi itse sai myös maksaa katkeralla tavalla:

Olen kirjoittanut testamenttiini, että mikäli joku lapsistani menee naimisiin ei-muslimin kanssa tai elää ei-muslimin kanssa avioliiton ulkopuolella, tämä lapsi ei saa osuutta perheen perinnöstä. Tämän vuoksi poikani Feyzi, joka nai ulkomaalaisen, ei saanut koskea perintööni, eikä tyttärelleni Gülanberille annettu myöskään mitään. En tunnusta häntä tyttärekseni enää, hän voi myös unohtaa minut isänään. Minusta

³⁸⁶ Ahsen Böre 1945, 19.

³⁸⁷ Ahsen Böre 1945, 36–41, 87–94. Ahsen Bören välit vaimonsa siskon Merziyan mieheen Ömer (Ymär) Nasibulleniin (Nasibiin) – joka oli aiemmin mainitun Naim Nasibin setä – olivat muutenkin erityisen tulenarat: Sekä muistelmissaan että *Olemme onnistuneet...*-pamfletissaan hän syyti tätä kohtaan sivukaupalla syytöksiä ja vihjauksia. Osa näistä on hänelle hyvin tyypillistä retoriikkaa: Esimerkiksi Ömerin ja Merziyan muutettua häidensä jälkeen sulhasen veljen luo Kotkaan oli Zinetullah vaimoineen vierailut näiden luona ja muistelmiensa mukaan huomannut, että nämä käyttivät huoneessaan ”100 kynttilän” vahvuista valaisinta, vaikka maksoivat vain ”25 kynttilän” vahvuudesta. Ahsen Börelle tämäkin oli taattu merkki ”sukupuolvesta toiseen veressä kulkevasta sairaudesta”, joka sai veljekset käyttämään hyväkseen jokaisen mahdollisuuden keinoja kaihtamatta. Vakavampi oli hänen molemmissa teoksissaan esittämänsä syytös, jonka mukaan Nasibullenit olivat kavaltaneet Terijoen seurakunnalta 2600 ruplaa varoja. Näistä riidoista ks. Ahsen Böre 1943, 4; Ahsen Böre 1945, 87–94. Erityisen traagista Ahsen Börelle oli, että hänen ystävänsä Lütfi Ishaki oli toiminut Ömerin suosittajana, kun tämä kosiskeli Safiyen sisarta. Ishakia itseäänkin kohtaan oli ilmeisesti esitetty vastaavanlaisia kavallussyytteitä, mutta näitä ei Ahsen Bören mukaan voinut verrata, koska tämä oli ollut ”puutteessa”, kun taas lanko oli käyttänyt rahat ”itsekkyyttään”. Puolueettomuus ei kuulunut Ahsen Bören itsensä suuriin hyveisiin.

lapsi, joka ei löydä kumppaniaan omiensa joukosta, vaan sekaantuu ulkopuolisiin hyläten oman äitinsä ja isänsä, on kaikkein surkein ja sääliittävin ihmisolento. Sellaista henkilöä eivät tarvitse sen enempää hänen omansa kuin muutkaan. Hän on hyödytön ja onneton.³⁸⁸

Tämä oli varsin suorasukaista, jopa julmaa tekstiä, ja muistelmien kirjoitushetken päätarkoitus olikin toimia varoittavana esimerkkinä perheen lopuille lapsille. Nämä ottivatkin ohjeesta onkeensa: Murat päätyi isänsä yhteyksien avulla harjoittelemaan tekniikan alaa Saksaan, mutta hänen kannaltaan sota tuli väliin pilaamaan hänen suunnitelmansa paluusta maahan jatkamaan alan opintoja vuoden 1939 jälkeen. Muistelmien mukaan opintojen toivosta luopuminen johti Muratin aiemmin mainitusti naimaan serkkunsa Kadriyen ja ryhtymään isänsä jalanjäljissä turkiskauppiaksi Helsingissä.³⁸⁹ Tämän enempää hän tuskin saattoi olla vanhemman veljensä vastakohta, ja siten myös Isäsuden lähtökohtainen ihannepentu.

”Svenskanissa” opiskellut pesue – Zeyd, Zekiye, Vasif ja Ruşane – joita varten muistelmien ohjeet oli laadittu omaksui roolinsa vielä Muratiakin kuuliaisemmin. Zeyd ja Vasif päätyivät myöhemmin jatkamaan opintojaan ja työskentelyään Ruotsiin, missä Zinetullah kävi myös poikiensa menestystä kauppamatkojensa yhteydessä valvomassa. Pojat kotiutuivat maahan hyvin ja jäivät niille teilleen suureen maailmaan lopulta pysyvästi. Muistelmissaan isä kehui vuolaasti myös nuorimpia tyttäriään – Zekiyea menestyksekkäästä avusta perheen liikkeen kirjanpitämisessä ja Ruşanea musikaalisista lahjoistaan ja kielitaidostaan³⁹⁰ – mutta tietävästi nämä kuitenkin saivat myöhemmin ehdottoman kiellon erälle sellaisille haaveilleen, joiden kohdalla Gülanberiin oli sovellettu aiemmin vastaavanlaisessa tilanteessa pikemminkin porkkanaa kuin keppiä.³⁹¹ Gülanber taas päätyi lopulta avioon juutalaisen miehen kanssa, ja muutti Israeliin – kauas Sudan valvovan silmän alta.³⁹² Suomen armeijaan Zinetullah ei poikiaan halunnut päästää, eivätkä ainakin Feyzia koskeneet viritykset Turkin asevoimien suuntaan johtaneet tuloksiin, kun tällä ei ollut sotilaskoulutusta.³⁹³ Silti oli lähellä, ettei Vasif talvella 1944 menehtynyt Helsingin pommituksissa.³⁹⁴

³⁸⁸ Ahsen Böre 1945, 19–20.

³⁸⁹ Ahsen Böre 1945, 41–42.

³⁹⁰ Ahsen Böre 1945, *ibid.* Esimerkiksi elokuussa 1944 täyttämänsä Tukholman-matkaltapaluuanomukseen Ahsen Böre ilmoitti matkansa tarkoitukseksi liikematkan lisäksi ”olleensa järjestämässä Norrköpingissä olevan poikansa jatkuvia opintomahdollisuuksia”. Ks. Kyselykaavake 31.8.1944, Henkilömappi 10059, EK-Valpo, KA. Vasifista tuli Ruotsissa menestyksekkäs insinööri. Ks. [<http://runeberg.org/vemarvem/gota65/0042.html>], luettu 20.3.2012.

³⁹¹ Henkilökohtainen tiedonanto Cici Safkan-Seppälältä 30.12.2010.

³⁹² Henkilökohtainen tiedonanto Cici Safkan-Seppälältä 30.12.2010; Leitzinger 2006, 206.

³⁹³ Ahsen Böre 1945, 40; Henkilökohtainen tiedonanto Cici Safkan-Seppälältä 30.12.2010; Esad Baibulatin ja Äkräm Neumanin haastattelu 3.1.1998, Kansio 20, Tatarica. Ahsen Böre esitti asian niin, että Feyzi oli pyrkinyt Turkin armeijaan päästäkseen eroon tapaamastaan suomalaisesta työstä, mutta koulutuksen puutteessa tämä ei onnistunut.

³⁹⁴ ”Missä olet komea juutalaispoika?” (HS 18.7.1993); ”Juutalaispoika olikin turkkilainen” (HS 12.8.1993). Vasif oli sotatalvena 1944 ollut TBK:n matkassa Helsingin Kaisaniemessä pelaamassa jääkiekko-ottelua paikallisia Karhu-Kissoja vastaan, kun neuvostopommikoneet iskivät Helsinkiin. Vuonna 1993 HS julkaisi kaksi juttua, joissa eräs

Vuoden 1943 *Olemme onnistuneet...*-pamfletissaan Ahsen Böre otti hyvin tunteellisesti kantaa yhteisönsä – jota nyt taktisen kompromissihakuisesti kutsui vain ”Suomen muslimeiksi” – uskonnollisen ja kansallisen identiteetin säilymiseen. Suomalaiset saivat jälleen toimia sellaisena retorisena tehokeinona ja esimerkkinä, jota jokaisen saattoi olettaa arvostavan:

[...] Käännymme nyt vielä kerran teidän puoleenne, arv. Suomen Muslimit! Tämä on Teidän oma yhdistyksenne. Jos panette arvoa omalle kansallisuudellenne ja uskonnollenne, niin on Teidän kaikkien velvollisuus yksimielisesti kirjottautua yhdistyksen jäsenyyteen. Pois kaikki viha ja kateus! Meidän muslimien on pyrittävä rinta rinnan säilyttämään kansallisuutemme ja uskontomme. Voitteko katsoa kädet ristissä lapsenne kadottavan kansallisuustuntonsa ja uskontonsa ja ehkä myöhemmin vihaavan Teitä? Miksi? Siksi, ettei hän tiedä, kuka hän on ja mikä on hänen uskontonsa? Ei, tätä ei voi tehdä kukaan oikea muslimi! Hänen velvollisuutensa on tehdä lapsilleen tunnetuksi kansallisuutemme ja uskontomme. Tämä tapahtuu parhaiten oman turkinkielisen kansakoulumme avulla. Ottakaa esimerkkiä sivistyskansoista, kuten esim. suomalaisista. Heidän lapsensa ovat väliaikaisesti siirtyneet Ruotsiin, lyhyeksi ajaksi. Suomalaiset eivät katso tätä rauhallisesti, vaikka kulttuuri ja uskonto on molemmissa maissa sama. Suomalaiset eivät halua, että heidän suomenkielelleen tulisi vähääkään vahinkoa, ja sentähden he lähettivät opettajia Ruotsiin ja avasivat omia kouluja. Ja meillä kun on Suomi vakinaisena kotipaikkanamme, emmekä kuitenkaan välitä lapsistamme, kielestämme emmekä uskonnostamme! Emmekö voi vähääkään ottaa esimerkkiä suomalaisista! Emme tietenkään halua olla muista jäljessä, siis lapsillemme kansakoulu.

Tunnuslauseemme olkoon: **Oma turkinkielinen kansakoulu Suomeen!**

Tampere, lokakuun 15 p:nä 1942

Suomalais-Turkkilaisen Kansakoulun Kannatusyhdistyksen johtokunnan puolesta:
Z.I. Ahsen Böre³⁹⁵

Kun tiedämme Ahsen Bören laittaneen omat lapsensa ”turvaan” ruotsinkieliseen kouluun ja määränneen perinnöttömiksi pesästään irtaantuneet pentunsa, voimme todeta hänen myös konkreettisesti pyrkineen olemaan tässäkin suhteessa sanojensa mittainen mies. Mutta jos hän olisi vuonna 1960 ollut näkemässä lopulta Istanbuliin kirjakauppiaksi muuttaneen, hylkäämänsä Feyzin – sen ainoan perheestä, jolle hänen unelmastaan tuli totta – haastattelun *Uudessa kuvalehdessä*, hän olisi kenties lopulta antanut arvoa niille ponnisteluille, joilla poika oli yrittänyt olla isänsä arvoinen:

Hän puhuu moitteetonta suomea, on syntynyt Terijoella, hänen turkkilainen äitinsä, suomalainen vaimonsa sekä kaksi tytärtään asustelevat tällä hetkellä Tampereella. Voimme siis käyttää sanaa suomalainen, miehestä, jolla on näin luja side maahamme. Hän on erään suurehkon kirjakaupan toimitusjohtajana Turkissa, Istanbulissa. Hänen elämänsä on ollut hyvin monivaiheinen. Sen sain häneltä itseltään kuulla pistäytyessäni pariinkin otteeseen Istanbulin Beyoglu-nimisessä kaupunginosassa [...] Siinä sijaitsee Kitapsaray – suomeksi Kirjalinna. [...] Näen kirjakaupan oven avautuvan ja sulkeutuvan. Koululaisia, miehiä, naisia... Ihmisvirta soluu ovesta sisään ja ulos. Tuolla sisällä, toisen kerroksen konttorissa, istuu Feizi Bey juoden kenties juuri tällä hetkellä iltapäiväteetään. Hän katselee välillä värikkään ihmismassan liikehtimistä myyntipöytien ääriellä. Hän ihailee taidemaalauksien

paikalla tuolloin ollut helsinkiläisnainen etsi ”komeaksi juutalaispojaksi” arvelemaansa TBK:n pelaajaa, joka oli tuona päivänä pelastanut hänen henkensä vetämällä hänet suojaan Kaisaniemen kentän pukusuojan penkin alle. Pommi osui kentälle, ja sirpaleet surmasivat kaksi koppiin paenneista tytöistä, mutta hän selvisi itse tuntemattoman tamperelaisen avulla. Jutun luvut pelastaja – Vasif Ahsen Böre – lähetti vastineensa tuolloisesta asuinmaastaan Belgiasta, vahvistaen muistelut yhtä seikkaa lukuunottamatta: pelastava enkeli ei ollut juutalainen, vaan turkkilainen!

³⁹⁵ Ahsen Böre 1943, 24–25. Lihavointi lähteessä.

kokoelmaa. Hän vilkaisee kelloaan, on jo aika sulkea. Hän kulkee lähellä sijaitsevaan kotiinsa kiemuraista, porrastettua katua. Hän ohjaa iltaisin naapurin armenialaispoikaa tämän ohdakkeisella tuntuvalle opin tiellä. Sen jälkeen hän avaa radion. Sieltä kuuluu tuo monotooniselta vaikuttava turkkilainen viihdemusiikki. Hän irroittaa postipaperin suomalaisen sanomalehden ympäriltä, syyttää turkkilaisavukkeen sekä heittäytyy nojatuoliinsa, jonka viereisellä pikkupöydällä on Suomen pienoisviiri. Hän on Feyzi Bey, Kitapsarayn ”suomalainen johtaja”.³⁹⁶

Voisiko tämä toimittaja Irja Sievisen kynäelmä enää enempää muistuttaa sitä ideaalipoikaa, jollainen Feyzin olisi pitänyt olla isän vielä eläessä: Hän oli omistautunut kirjallisuudelle ja sivistykselle, johti menestyksellä suurehkoa liikeyritystä, jopa naapurin poikaa tämän opinnoissa auttamalla piti elossa isänsä vaalimia koulutuksen ihanteita – ja ennen kaikkea teki tätä kaikkea Istanbulissa, edesmenneen isänsä Luvatussa Maassa.

Zinetullah itse oli kenties haaveillut perheensä muutosta Turkkiin jo aiemmin, mutta lopulta tämän haaveen näyttävät aktualisoineen vuoden 1939 jälkeiset kokemukset: Sodan sytyttyä hän oli joutunut jättämään huvilansa Terijoella vihollisen käsiin, eikä ulkomaalaisena ollut saanut mitään korvausta luovuttamastaan omaisuudesta, jonka arvoksi mainitsi jopa kolme miljoonaa markkaa.³⁹⁷ Epäreiluuden kokemus voimisti paloa Ahsen Bören rinnassa, ja ainakin teoriassa selkeytti hänen johtoajatuksensa: Kunhan sota olisi kaikkialla ohi ja tie selvä, Ahsen Bören perheen tarinan seuraavat luvut – joiden hän jo ounasteli olevan omalta osaltaan viimeisiä – kirjoitettaisiin Suomen sijaan Turkissa.³⁹⁸ Vilauksia tästä kaipuusta voi nähdä siinä symboliikassa, jonka kautta hän hahmotti omalaatuista suhdettaan näihin kahteen maahan. Valokuvat – sekä hänen niiden pohjalta teettämänsä suurikokoinen maalaus – kertovat kesäpäivistä Terijoella, missä Ahsen Bören suuressa huvilassa oli aina ollut käyttövalmiina kaksi lipputankoa. Ne tarvittiin Suomen sekä Turkin lippuja varten, joista ensimmäinen liehui talon pihassa ja jälkimmäinen kuvaavasti talon katolla, lähempänä sen asukkaita, lähempänä *sydäntä*. Silti Suomikin oli epäilemättä – ainakin tähän sotatraumaan asti – Zinetullahille rakas maa: Kuten hän asian erääseen lupa-anomukseensa itse niin verrattomalla tavalla merkitsi, Tampere oli kyllä hänen nykyinen *oleskelupaikkansa*; hänen asuinpaikkansa *kotimaassa* oli kuitenkin Istanbul.³⁹⁹ Tämän paremmin tunnetta tuskin saattoi sanoiksi pukea.

³⁹⁶ ”Suomalaisia Istanbulissa” (Uusi Kuvalehti 18.3.1960). Feyzi Ahsen Börekin jäi omalta osaltaan suomalaisen kirjallisuushistorian alaviitteisiin: Hänen Istanbulissa vuonna 1972 julkaisemansa turkki-suomi-turkki-taskusanakirja oli ensimmäinen laatuaan. Ks. Halén 1996, 34; Halén 2005, 6; Leitzinger 2006, 239.

³⁹⁷ Ahsen Böre 1945, 7. Tässä yhteydessä Ahsen Böre mainitsee, että hän oli tuloksettomien yritystensä jälkeen valmis vetoamaan presidenttiin asti, jotta saisi edes yhden miljoonan menettämiensä kolmen tilalle; tähän hän jäähyväislahjanaan tyytyisi, olihan Suomi ollut häntä kohtaan niin vieraanvarainen. Myös Georg Pimenoffin mukaan Ahsen Böre oli menettänyt kalliit tonttinsa ja talonsa Terijoella saamatta ulkomaalaisena mitään korvaukseksi. Tästä syystä hän oli auttanut tätä siirtämään omaisuuttaan turvaan Ruotsiin, minkä vuoksi joutui selvittämään kuulusteluissa Tukholman-matkojensa tarkoitusta ja niillä tapaamiaan ihmisiä. Näiden joukossa oli muun muassa eräs Zinetullahin ja Safiyen sairastumisia hoitanut professori Olivecrona. Henkilökohtainen tiedonanto Veronica Pimenoffilta tekijälle 9.2.2012. Tieto perustuu Georg Pimenoffin kenttäoikeuden kuulusteluissa joulukuussa 1942 tekemään selvitykseen.

³⁹⁸ Ahsen Böre 1945, 7, 99–100.

³⁹⁹ Zinetullah Ahsen Bören oleskelulupa-anomus 5.12.1944, Henkilömappi 10059, EK-Valpo, KA. Kursivoinnit tekijän.

Vaikkei Ahsen Böre muistelmissaan sitä mainitsekaan, hänen ystävänsä Pimenoffin pidätys heinäkuun 1942 alussa juuri ennen Koraanin suomennoksen ilmestymistä oli varmasti myös horjuttanut hänen käsitystään Suomesta oikeusvaltiona. Pimenoff oli Raamattuja neuvostosotavangeille toimittaessaan havainnut saman, minkä sotavankitoimiston johtoon kesällä 1941 siirretty entinen ulkoministeri ja *Helsingin Sanomien* päätoimittaja Eljas Erkkokin jo tiesi: neuvostovangit saivat riittämätöntä ravintoa, heidän varustuksensa oli surkea ja työolot olivat kaikin tavoin kestäättömät. Suuttunut Pimenoff oli laatinut vankileirien oloista vetoomuskirjeen kansainväliselle Punaiselle Ristille, jonka oli antanut Yhdysvaltain Helsingin asiainhoitajalle Robert McClintockille. Tämä puolestaan toimitti sen kuriiripostissa Tukholmaan.⁴⁰⁰

Silmukka alkoi näin kiristyä Pimenoffin ympärillä. SPR:n yhteyksiensä kautta Erko sai tiedon asiasta, ja heinäkuun alussa tarkkailun alla jo joitakin kuukausia sitä ennen ollut Pimenoff vangittiin. Hän kieltäytyi kuulusteluissa pitkään kertomasta tietoja tuttavistaan sillä perusteella, etteivät nämä liittyneet asiaan, mutta joutui lopulta antamaan Ahsen Börestäkin joitakin jo mainittuja vähäpätöisiä tietoja. Helsingin suojeluskuntapiirin kenttäoikeudessa ja myöhemmin Sotaylioikeudessa lieventäviä asianhaaroja löydettiin, eikä Pimenoffin toimintaa pidetty pidetty tarkoituksellisena vieraan valtion hyödyttämisenä. Tuomio oli yhtä kaikki kova – kolme vuotta vankeutta, joista Pimenoff istui kaksi, vapautuen kesäkuussa 1944.⁴⁰¹ Hän oli tuomiostaan myöhemmin verisesti loukkaantunut, manaten esimerkiksi Helsingissä loppuvuodesta 1944 tapaamalleen englantilaiselle pastori Waddamsille suomalaisten perisyneiksi ”kapean nationalismin ja itserakkauden”.⁴⁰²

Joulukuussa 1943 Ahsen Böre itsekin oli pyrkinyt auttamaan sotavangeiksi joutuneita muslimeja. Häntä oli lähestynyt Tuure Hiljanen-niminen työmies, joka tiedusteli Zinetullahin halua avustaa ”turkkilaisyntyisiä ja -uskoisia” sotavankeja. Ahsen Böre toimitti Hiljasen kautta vangeille arabiankielisen Koraanin, julkaisujaan sekä turkislakkeja, mutta Hiljanen – jonka motiivit vankien auttamiseen eivät käy lähteistä ilmi – oli tallettanut häneltä saamansa kirjeen sotilaspassin väliin ja sitten kadottanut passinsa. Sen löydyttyä kuvio paljastui Hiljasen esimiehille ja tätä kautta EK:lle. Kuultuaan yhteydenpidon vankeihin olevan luvatonta Ahsen Böre luopui asiasta, ja se jäi sikseen.⁴⁰³

⁴⁰⁰ Henkilökohtainen tiedonanto Veronica Pimenoffilta tekijälle 9.2.2012; Manninen & Salokangas 2009, 367, 691.

⁴⁰¹ Henkilökohtainen tiedonanto Veronica Pimenoffilta tekijälle 9.2.2012; Manninen & Salokangas 2009, *ibid*.

⁴⁰² Ketola 1997, 239. Pastori Herbert M. Waddams oli Ison-Britannian tiedotusministeriön uskonto-osaston virkamies, joka teki vuodenvaihteessa 1944–1945 vierailun Suomeen ja Ruotsiin. Hän tapasi Pimenoffin Helsingissä kahdesti, eikä tällä ollut suomalaisista juurikaan hyvää sanottavaa. Ketolakin toteaa, että Pimenoffin mielipiteisiin vaikutti huomattavasti se, että hän oli ollut sodan aikana vangittuna kaksi vuotta ilman oikeudenkäyntiä petoksesta epäiltynä. Pimenoffista ja hänen vuoden 1942 tuomiostaan ei ole aiemmassa tutkimuksessa juurikaan mainintoja tai ne ovat hyvin epämääräisiä. Vrt. Halén 1996, 24; Leitzinger 2006, 169.

⁴⁰³ Kajaanin Valpon etsivä Matti Huuhtasen ”ilmoitus N:o 44/44” 12.5.1944; Tampereen Valpon osastopäällikkö Allan Rydmanin kirje Valpon pääosastolle 15.5.1944, Henkilömappi 10059, EK-Valpo, KA.

Koko sota-ajan Zinetullah toimi hyvin aktiivisesti. Vuonna 1945 – viimeisenä elinvuotenaan – hän työsti yhdessä Safiyen kanssa julkaisukuntoon vielä peräti kolme teosta, jotka käsittelivät rikkaan orenburgilaiskauppiaan Gani Bayn ajatuksia muun muassa džadidismina tunnetusta Venäjän muslimien parissa 1880-luvulta alkaen levinneestä modernisaatioliikkeestä, Ahsen Bören edesmenneen ystävän Lütfi Ishakin elämää sekä asuinmaassaan Turkissa ”kokeneena turkkilaisena rotuteoreetikkona” ja ”panturkkilaisena ideologina” kunnioitetun Idel-Uralin entisen presidentin Sadri Maksudi Arsalin kirjassaan esittämiä kansallismielisiä näkemyksiä.⁴⁰⁴ Näitä julkaisuja ei tässä yhteydessä tämän lähemmin tarkastella, mutta niiden mainitut teemat olivat hyvin häntä kuvaavia.

Varmastikin juuri sodan vuoksi kohtaamistaan vaikeuksista johtuen Ahsen Böre oli nimittäin 1940-luvun puolivälissä jälleen mitä suurimmassa määrin turkkilaisuutensa lumoissa – nyt jopa entistäkin utopistisempien haavekuvien valloissa. Hänen elokuussa 1941 *Helsingin Sanomiin* lähettämänsä mielipideteksti nimeltä *Venäjän sorron alla olevien turkkilaisten kansojen tulevaisuus* on tästä mainio osoitus. Siinä Ahsen Böre esitti näkemyksensä Venäjän turkkilaiskansojen menneistä ja tulevista ajoista: Leninin ja Trotskin lupauksen johdosta muslimit olivat menneet aikanaan siihen halpaan, että olivat antaneet jakaa yhtenäisen ”valtionsa” ensin kuuteen Idel-Uralin tapaiseen pikkutasavaltaan ja sitten vielä 32 entistä pienempään heimotasavaltaan. Kuitenkin kaikki näiden valtioiden 35 miljoonaa asukasta olivat samaa ”turkkilaista kansaa”, jotka oli lyöty hajalleen vain siksi, ettei ”kansallinen Turkin valtio” nousisi uhkaamaan bolševikkivaltaa. Hänen tästä tekemänsä ennustus on vertauskuvansa osalta varsin karmiva:

[...] niinkuin Suur-Saksan suuri johtaja Adolf Hitler on koonnut kaikki saksalaiset yhden tunnusmerkin alle, nimittäin hakaristin, niin samalla tavalla on näiden turkkilaisten pyrittävä yhtymään omaan heimolaisiinsa, jolloin kaikki turkkilaiset tulisivat olemaan yhden yhteisen tunnusmerkin alaisia, nimittäin ”Kuu- ja tähtilipun”. Samalla tavalla kuin Suur-Saksa on syntynyt ja parhaillaan on Suur-Suomi syntymässä, niin tulee syntymään myös ennemmin tai myöhemmin yhtenäinen, kansallinen Suur-Turkki. Ja nämä valtiot olisivat keskenään ystävyysliitossa ja takaisivat Europalle varman rauhan, etteivät venäläiset enää koskaan tule uhkaamaan Europan rauhaa. Niin kauan kuin nämä valtiot ovat liitossa, niin kauan tulee Europassa olemaan rauha.⁴⁰⁵

Tällainen visio on tietenkin luettava paitsi panturkkilaisuuden ideaalia, myös kirjoitushetken akuuttia tilannetta vasten: Suomi oli elokuussa 1941 melko yksimielinen alkaneen hyökkäyssodan oikeutuksesta, sillä mielipiteitä jakanut vanhan rajan ylittäminen syyskuun alussa oli vielä reilun viikon päässä Ahsen Bören tekstin julkaisusta. Tällainen näkemys kanssasotijan suuren johtajan ylistyksineen ei poikennut mitenkään maassa varsin yleisesti vallinneesta ilmapiiristä.

⁴⁰⁴ Halén 1996, 10, 33; Halén 2005, 6. Viimeksi mainittu teos *Türk dili için. Profesör Sadri Maksudi ve türkler birlikeri hakkında ufak fikirler* (”Turkin kielen puolesta. Vähäisiä ajatuksia professori Sadri Maksudista ja turkkilaisten yhteisyydestä”) oli kommenttivihkonen Maksudin kansallismielisestä *Türk dili için*-kirjasta, jonka avulla Maksudi pyrki todistamaan, että turkkilaiset voisivat ”aasialaisuudestaan huolimatta” nousta merkittäväksi sivistyskansaksi. *Džadid-modernisaatioliikkeestä* ks. Tuomikoski 2002, erit. 15–32.

⁴⁰⁵ ”Venäjän sorron alla olevien turkkilaisten kansojen tulevaisuus” (HS 23.8.1941).

Kansallisen identiteetin terminologian muutoksia ja yleistä epämääräisyyttä Suomen muslimien keskuudessa kuvaa se, että myös esimerkiksi Helsingin Prometheus-kerhon kokouksessa tammikuussa 1933 esitelmöinyt turkiskauppias Ibrahim Arifulla oli hänkin puhunut mishääreistä ”turkkilaisina”, sillä nimitystä ”tataari” oli alettu pitää venäläisperäisenä pilkkanimenä, eikä siis sopivana kansallisuuskäsitteenä. Vaikka näiden puheenvuorojen esittämisen välissä oli kulunut aikaa, niiden vertailu osoittaa silti kiintoisia eroja sinänsä samaa tavoitetta – Venäjän vallan alla elävien turkkilaiskansojen yhdistymistä sortajiaan vastaan – tukeneista lähtökohdista huolimatta. Siinä missä Ahsen Börelle kaikki ”turkkilaisten” jakaminen oli väkivaltaa jakamatonta kokonaisuutta kohtaan, Arifullalle Idel-Ural – tuo Volgan ja Uralin välinen ”valtioton valtio” – oli nimityksen verrattaisesta uutuudesta huolimatta kotimaa, joka oli vapautettava bolsevikkien ja ylipäätään venäläisten käsistä. Hänkin ihaili sitä yhteistä ”n. 30 miljoonan turkkilaisen kansan russofobista liikettä”, joka oli Venäjän vuoden 1905 vallankumouksen jälkeen (Arifullan mukaan Idel-Uralin johdolla) organisoitunut turkkilaiskansojen yhteistoiminnaksi,⁴⁰⁶ mutta piti yhtä kaikki Idel-Uralia tämän toiminnan johtotähtenä, joka itsessään täyttäisi kaikki kansallisuusaatteen vaateet:

Lyhyesti sanoen Idel-Ural täyttää kaikki taloudelliset ehdot, mitä täysin riippumattomalle maalle voidaan asettaa. [...] Mitä tulee kansan sivistystasoon, niin tällä haavaa turkkilaiset eivät voi ylpeillä sellaisella korkealla teknillisellä kulttuurilla kuin esim. Euroopassa on, mutta jos otetaan vertailtavaksi muita itämaisia kansoja, niin Idel-Ural on tässä suhteessa jälellä vain Japanista, ja tärkeänä seikkana on huomioonotettava, että idel-uralilaiset olivat jo ennen vallankumousta omaksuneet kaikilla elämän aloilla eurooppalaiset muodot. [...] Sitä paitsi toimii suuri määrä idel-uralilaisia muissa, varsinkin turkestanilaisissa tasavalloissa. Edellä esitetyn nojalla tulemme siihen lopputulokseen, että Idel-Ural on valmis ottamaan ohjakset omiin käsiinsä niin pian kuin suotuisa hetki koittaa [...]⁴⁰⁷

Ahsen Böre ei tätä olisi hyväksynyt sen enempää vuonna 1933 kuin jatkosodan aikanaakaan. Hänelle kaikki tähtäsi kaikkien ”turkkilaisten” niin valtiolliseen kuin kielelliseenkin yhdistymiseen, mille johdattavaa valoa tarjosi Atatürkin luoma kansallisvaltio Anatoliassa. 20 vuotta hän itse oli yrittänyt nostattaa turkkilaisuuden tunnetta Suomen muslimien – ”joita nyt kutsutaan tataareiksi” – keskuudessa, siinä onnistumatta. Ahsen Böre siunasikin paitsi ”verenperintöään”, myös Atatürkin nerokkuutta kansallisen ideologian nostamisessa keskiöön ja Turkin ulkopuolisten turkkilaistenkin sisällyttämisessä ”Suur-Turkkiin”, minkä Turkkilaisten Isän seuraajat kuitenkin olivat pilanneet.⁴⁰⁸ Hän kuitenkin tietoisesti tai tietämättään petti itseään: Atatürk oli julkisesti sanoutunut irti *sekä* panislamilaisuudesta *että* panturkkilaisuudesta jo vuonna 1922, koska ei pitänyt niiden toteuttamista realistisena. Tätä politiikkaa hänen seuraajansa sitten jatkoivat kemalismen nimen alla.⁴⁰⁹

⁴⁰⁶ Arifulla 1933, 3–5, 14–15.

⁴⁰⁷ Arifulla 1933, 21–22.

⁴⁰⁸ Ahsen Böre 1945, 12, 83.

⁴⁰⁹ Mango 1999, 332–333; ks. myös Insel 2007, 121–124.

Vaikka Ahsen Bören muistelmista saa kuvan hänen monien ystäviensä muuttumisesta tosipaikan tullen vihamiehiksi – Ishakin kaltaisia edesmenneitä taistelutovereita tietysti lukuun ottamatta – tehtiin Palanderin talossa 1940-luvulla muutakin kuin harmiteltiin menetettyjä ystäviä. Ahsen Börejen luona järjestettiin sotavuosien vieraskirjan merkintöjen perusteella monet tapaamiset ja iloiset illanistujaiset, joissa vierailleista tosin huomattavan suuri osa oli ”omien” sijaan kantasuomalaisia. Puumerkkinsä kirjaan saivat useaan otteeseen rustata Zinetullahin luottoystävät:

Kun minulle nyt suotiin erikoinen kunnia aloittaa merkinnät tähän vieraskirjaan, en osaa vilpittömämpää isäntävälle toivottaa, kuin että tähän karttuisi paljon ja sellaisten nimiä, jotka ihmisolemukseltaan ovat antavia, virkistäviä, oikeita ”sillanrakentajia” ihmiskohtaloiden välille – yli kaiken eroavaisen ja etäisen.
2.II.1941 G.Pimenoff⁴¹⁰

Vakiovieraita Ahsen Bören kotona – missä isännän eri uskontokuntia edustaneiden vieraiden keskustelut ja väittelyt saattoivat toisinaan venyä yömyöhään – olivat omien perheenjäsenten ja sukulaisten ohella etenkin Pimenoff Agnes-vaimoineen, Koraanin kieliasun tarkastanut Ahtinen-Karsikko sekä suomennoksen oikolukenut K.E. Numminen puolisoineen, jo aiemmin mainitut Väinö ja Hilja Hakkila sekä Ahsen Bören asianajaja J.N. Lehtinen. He olivat kaikki paikalla esimerkiksi 18.3.1941, kun Keskustori 7:ssä juhlittiin Zinetullahin ja Safiyeen hopeahääpäivää. Kutsun Sudan yksityiseen pyhimpään saivat kuitenkin myös esimerkiksi eräät Kauppatalon naispuoliset työntekijät, joista osa näyttää vierailleen Safiyeen luona vielä Zinetullahin kuoleman jälkeenkin. Perheen välit Pimenoffeihin säilyivät myös läheisinä aina tämän vuonna 1955 tapahtuneen kuolemaan saakka.⁴¹¹ Ahsen Böre herätti kiistatta myös aitoa kunnioitusta.

Zinetullah Ahsen Bören kuolema kotonaan Tampereella perjantai-iltana 9.11.1945 tuli aiemmasta vakavasta sairastelusta ja kaikesta vääjäämättömästä stressistä huolimatta suurena yllätyksenä. Kun hän oli ehtinyt tähän päivään mennessä kirjoittaa valmiiksi muistelmansa, mutta ei vielä ollut ehtinyt niitä julkaista, Safiye kunnioitti miehensä työtä lisäämällä tarinan loppuun vielä maininnan miehensä viimeisistä hetkistä maan päällä. Hänen ansiostaan tiedämme, mitä tuolloin tapahtui:

Hän – Jumala häntä siunatkoon – oli juuri saanut päätökseen keski- ja iltapäivärukouksensa, ja oli mennyt levolle sänkyynsä sairautensa vuoksi, joka oli pahentunut viime päivinä. Hieman ennen kello kuutta hän alkoi tuntea rinnassaan kipua, ja hyvin pian menehtyi siihen, missä lepäsi. Hänen vaimonsa Safiye, tyttärensä Ruşane, poikansa Murat ja Muratin vaimo Kadriye olivat kotona hänen viimeisten hengenvetojensa aikana. Hänen poikansa Zeyd ja Vasif olivat Ruotsissa, vanhin poika Feyzi oli kotonaan Tampereella ja tyttärensä Zekiye oli Helsingissä. Edesmennyt oli käynyt lääkärissä ennen kauppatalolle menoaan, ja oli saanut kuulla että mikään ei ollut vialla, hänen sydämensä vain oli väsynyt.[...]⁴¹²

⁴¹⁰ Zinetullah ja Safiye Ahsen Bören kodin vieraskirja 1941–1946, CSA.

⁴¹¹ Zinetullah ja Safiye Ahsen Bören kodin vieraskirja 1941–1946, CSA. Ks. myös Ahsen Böre 1943, 28–29. Ahsen Börejen ja Pimenoffien lämpimien välien säilymisestä ovat tämän tekijälle kertoneet myös tähän työhön tietoja antaneet.

⁴¹² Ahsen Böre 1945, 99–100.

Zinetullahin kuolema oli perheelle luonnollisesti järkytys – ei vähiten Safiyelle, joka eräässä hieman miehensä kuoleman jälkeen otetussa valokuvassa näyttää siltä, kuin olisi yhdessä yössä vanhentunut vuosikymmenen. Islamilaisen tavan mukaisesti hautajaiset tuli pitää nopeasti, ja niinpä Susi siunattiin haudan lepoon Helsingin Hietaniemessä sijaitsevalle islamilaiselle hautausmaalle kaksi päivää kuolemansa jälkeen 11.11.1945. Perheenjäsenistä paikalla eivät olleet enää 1941 menehtynyt äiti Merhabe ja vuotta ennen isoveljeään – tämän muistelmien mukaan varsin tutulta kuulostavaan jatkuvien huolten pahentamaan sairastumiseen – kuollut Abdulhak. Susi itse oli saavuttanut arvokkaan iän, muttei ollut vielä lähimainkaan vanha mies, vain 59-vuotias, mutta sydämen pettäminen oli katkaissut siivet niiltä haaveilta, jotka eivät olleet vielä toteutuneet.⁴¹³

Turkkiin muuttamisen lisäksi toinen tällainen toteutumaton projekti oli suomenkielisen Koraanin selitysteoksen julkaiseminen, jollaisen hän muistelmissaan vihjaa olleen työn alla – ”mikäli Jumala antaa minulle aikaa ja kärsivällisyyttä tehdä sen loppuun”.⁴¹⁴ Kahden arkistossa säilyneen kirjekopion avulla on mahdollista todeta, että tämä ei ollut pelkkää puhetta. Nämä syyskuulle 1945 päivätyt kirjeet Englannista jo tuntemaltamme lähettäjältä – *The Woking Muslim Mission & Literary Trust*ilta – oli osoitettu vain nimekkeellä “Dear Sir”, mutta ne ovat selviä vastauksia Tampereelta aikaisemmin lähetettyihin lupatiedusteluihin koskien jotakin uskonnollista, suomenkielistä julkaisua. Wokingilaisten imaami Abdul Majid mainitsi olevansa kiinnostunut antamaan tämän luvan, mutta kaipasi lisätietoa tiedustelijan mainitsemasta kustantajaystävästä, “mr. Ahsan Boreesta”. Majid halusi tietää, millainen henkilö oli kyseessä – minkä ikäinen tämä oli, millainen koulutustausta hänellä oli, osasiko hän arabiaa sekä englantia, tuntisiko hän venäjätaitoista kääntäjää ja niin edelleen. Majid tiedusteli myös julkaisun aikataulua, mahdollista organisaatiota käännösjulkaisun takana, työn kustannuksia ja keinoja niistä suoriutumiseen sekä metodeja siihen, miten varmistettaisiin käännöksen laatu. Hieman koomisena lopetuksena kirjeilleen Majid tiedusteli, miksei herra “Boree” itse kirjoittanut heille ja epäili syyksi tämän kielitaidon puutetta – koomista siksi, että herra Majidin oma englannin kielen taito oli melko hapuilevaa:

But before the regular permission to undertake the Finnish Translation be given, we would like to know something more about your goodself and the gentleman who proposes to undertake this rather responsible work. What are the educational qualifications, the age etc of your friend M r Boree.? Is he conversant with Arabic and English? [...] How long does he think he take to finish the Translation? Has he got any proposals to make for its publication? Is there any society or organisation that is going to bear the cost of translating and printing? What method does he propose to ascertain that the translation that he wishes to do, will be the exact translation of the English version? Please be good enough to answer these queries and on hearing from you we shall talk of the rights of translation.[...]⁴¹⁵

⁴¹³ Ahsen Böre 1945, 20–21, 99–100; Zinetullah Ahsen Bören kuolinilmoitus ja muistokirjoitus (AL 11.11.1945). Mishäärien (ja yleensä muslimien) hautajaistavoista ks. Leitzinger 1996, 191–193; Hallenberg 2005, 43–48.

⁴¹⁴ Ahsen Böre 1945, 47.

⁴¹⁵ Imaami Abdul Majidin kirje Suomeen 23.9.1945, Kansio 17, Tatarica, KK.

Kysymys kielitaidosta viittaa siihen loogisimpaan vaihtoehtoon, että Tampereelta Wokingiin oli Ahsen Bören puolesta kirjoittanut nimenomaan englannin kielen hallinnut Pimenoff. Majid tarjosi vastineessaan Ahsen Börelle myös mahdollisuutta tarjota jonkinlaista artikkelia Suomen muslimien elämästä *The Islamic Review*-kuukausijulkaisua varten, mistä hän oli tälle lähettänyt malliksi näytenumeron.⁴¹⁶ Ikävä kyllä aineistosta ei selviä, mitä Majidin kirjeeseen vastattiin ja ehtikö kyseessä ollut projekti liikkua eteenpäin ennen Ahsen Bören kuolemaa. Artikkelin Suomen muslimien elämästä ilmestyi *The Islamic Review*ssä ainakin tammikuussa 1956 Ahsen Bören vanhan kiistakumppanin Tahirin kirjoittamana, ja vaikka Sudan kuolemasta oli tuolloin kulunut jo yli vuosikymmen, puhuu puolestaan, ettei Tahir muuten hyvin informatiivisessa artikkelissaan nähnyt Koraanin suomennustyötä lainkaan mainitsemisen arvoiseksi.⁴¹⁷ Enimmät vastakkainasettelut olivat kuitenkin Ahsen Bören kuollessa jo historiaa: Hänen itsensä mukaan seurakunta oli jo vuonna 1936 luopunut häneen kohdistamastaan ”boikotista”,⁴¹⁸ ja Susi osasi myös osoittaa puolestaan armeliaisuuttaan lahjoittamalla seurakunnalle suuren määrän keräämäänsä kirjallisuutta.⁴¹⁹

Joka tapauksessa sekä muistelmat Wokingin kirjeet todistavat siitä, että Ahsen Bören ajatukset askartelivat hänen viimeisiin elinhetkiinsä asti uusien ja yhä uusien kirjallisten projektien parissa, ja että hän haki hyvin aktiivisesti yhteyksiä ulkomaiden muslimeihin. Hänen sydämensä oli täyttynyt kansallisromanttisella palolla ja lopulta murhetta koettuaan ja myös aiheutettuaan väsynyt, mutta hänen mielensä oli yhtä kaikki terävä viimeiseen asti. Omasta mielestään hän oli antanut omilleen kaikkensa, mutta kun nämä eivät olleet yhtä onnekkaina kuin hän itse saaneet äidinmaidossaan turkkilaista poltetta, he eivät koskaan todella ymmärtäneet hänen suuria ajatuksiaan. Hän oli saanut monet itseään kohtaan kateellisiksi, vihamielisiksi ja yhteistyöhaluttomiksi ja hajottanut – vaikei toki omasta mielestään itse – myös oman perheensä, mutta hän oli myös menestynyt ja jättänyt perinnökseen paitsi omaisuutta, myös liiketoimissa tunnetun hyvän nimensä ja ovia auki lapsilleen ympäri Eurooppaa, kuten hän itse ilmaisi.⁴²⁰ Ja kaiken tämän vastapainoksi oli vaadittu vain oikeudenmukaisuutta ja rehellisyyttä. Ensiksi mainitusta voimme hänen kanssaan kiistellä, mutta jälkimmäisestä on hankala mennä väittämään vastaan. Rehellisyydellä vain oli ollut hintansa.

⁴¹⁶ Imaami Abdul Majidin kirjeet Suomeen 22.9.1945 ja 23.9.1945, Kansio 17, Tatarica, KK.

⁴¹⁷ ”The Muslims of Finland” (julkaistu *The Islamic Review* 1/1956), Kansio 20, Tatarica, KK.

⁴¹⁸ Ahsen Böre 1943, 19–20. Tässä hän toteaa, että seurakunta oli ilmoittanut ”Zinetullah Ahsenia vastaan harjoitetun boikottauksen” lopettamisesta virallisessa vuosikertomuksessaan vuonna 1936, ja että oli huomattu tämän boikotoinnin suuntautuneen pikemminkin suomalais-turkkilaisen kansakoulun kannatusyhdistystä kuin häntä henkilökohtaisesti vastaan. Tämä tosin oli lähinnä semantiikkaa, koska seurakunta samaisti nämä kaksi toisiinsa ilmeisen selväsanaisesti.

⁴¹⁹ Karvonen 1975, 22.

⁴²⁰ Ahsen Böre 1945, 64–65.

6. PÄÄTELMÄT: SANOJA SUDEN SUUHUN?

Kauppatalon toiminta ei päättynyt Zinetullahin kuolemaan. Feyzi olisi ollut vanhimpana poikana isänsä työn luonnollisin jatkaja, mutta hän ei ollut enää aikoihin ollut tämän hyvissä kirjoissa. Niinpä Murat – jonka Ahsen Böre jo muistelmissaan nimesi liikkeensä perijäksi huolimatta siitä, etteivät tämän liiketoimet Helsingissä olleet sujuneet⁴²¹ – johti Ahsän Oy:ta aina vuoteen 1968. Myös Safiye piti perheen liiketoimintaa yllä samoihin aikoihin asti, kunnes hänen terveydentilansa ei enää sitä sallinut – lähes 50 vuoden toiminnan jälkeen!⁴²² Aika oli tuolloin jo ajamassa ohi kauppatalon toimialasta, muttei suinkaan Zinetullahin toimeliaasta leskestä, joka vielä vanhuuden päivillään rakennutti lastensa ja lastenlastensa iloksi perheelle uuden kesänviettopaikan Kuloveden rannalle Suoniemelle, missä saattoi viettää aikaansa kalastellen ja naapureitaan hämmästyttäen:

[...] Temperamenttisenä ihmisenä hän tarttui nopeasti asioihin. Suoniemellä hän vieraili läheisessä maalaistalossa kananmunia ja muita ruokatarpeita ostamassa. Kerrotaan hänen kerran halunneen ostaa kokonainen kana. Talon emäntä epäröi toden, ettei pysty tekemään kanalle mitään, kun talon isäntä on pois. Vastaus tuli topakasti: ”Mene pois, anna kirves”.⁴²³

Safiye myös piti huolen siitä, ettei hänen miehensä nimi päässyt painumaan unohduksiin. Hän toimitti pian Zinetullahin kuoleman jälkeen muistojulkaisun tämän kunniaksi,⁴²⁴ ja Kuloveden rannalla liehuivat vanhaan Terijoen tyyliin sekä Turkin että Suomen liput. Täyttäessään 70 vuotta kesällä 1969 Safiye antoi *Aamulehdelle* haastattelun, jossa kertoi edelleen olevansa turkkia perheen kesken puhuva Turkin kansalainen, noudattavansa paastoaikojen kaltaisia perinteitä ja tarjoavansa vierailleen turkkilaisia ruokia.⁴²⁵ Zinetullahia juhlittiin vielä 1995, kun Tampereen islamilainen seurakunta vietti hänen kuolemansa 50-vuotismuistojuhlaa.⁴²⁶

Mutta mitä hänen tarinansa sitten meille kertoo? Tiedot Ahsen Bören nuoruusvuosista etenkin ajalta ennen Suomeen päättymistä ovat pitkälti peräisin hänen muistelmistaan, joten niiden luotettavuuteen on luonnollisesti paikoin suhtauduttava varauksella. Dokumentoituja tapahtumia ovat kyllä esimerkiksi hänen asettumisensa Terijoelle vuoden 1910 tienoilla sekä hänen loppuvuodesta 1916 Ufassa suorittamansa imaamitutkinto, mutta monien muiden tapausten osalta yksityiskohtien, ajoitusten tai aina edes koko mainitun tapahtuman varmistaminen useammista lähteistä ei ole tämän tutkielman puitteissa ollut mahdollista. Niinpä tätä aikaa hänen elämästään on puntaroitava

⁴²¹ Ahsen Böre 1945, 42.

⁴²² ”Kaksi isänmaata” (Safiye Ahsen Bören 70-vuotissyntymäpäivähaastattelu), AL 3.6.1969.

⁴²³ Holmala 2010, 282–283; Henkilökohtainen tiedonanto Cici Safkan-Seppälältä 30.12.2010. Safkan-Seppälä kertoi, että nimenomaan kalastuksesta tuli Safiyelle rakas harrastus vanhuudenpäivillään – tämä saattoi lähteä veneellä järvelle jo varhain, ennen kuin Naagonnokaksi nimetyllä kesähuvilalla olleet vieraat ehtivät edes silmiään avata.

⁴²⁴ Baibulat 2004, 130.

⁴²⁵ ”Kaksi isänmaata” (Safiye Ahsen Bören 70-vuotissyntymäpäivähaastattelu), AL 3.6.1969.

⁴²⁶ Baibulat 2004, 130.

ensisijaisesti siltä kannalta, mitä hänen kypsällä iällä kirjoittamansa nuoruuskertomukset kertoivat siitä miehestä, joka niiden laatijasta oli tullut uudessa kotikaupungissaan Tampereella – ja ennen kaikkea uudessa mentaaliossa kotimaassaan Turkissa. Vaikka hänen muistelmansa ovatkin monin paikoin täynnä ilmeisen rehellisiä ja sinänsä paikkansapitäviä tapahtumakuvauksia, subjektiivisissa arvioissaan ihmisistä Ahsen Böre oli paikoin sangen jyrkkä ja jopa epäoikeudenmukainen, mistä kertovat muistelmien kuvaukset esimerkiksi hänen ensimmäisestä avioliitostaan ja monista ystävistään. Hänen kanssaan poikkiteloin asettuneet ihmiset saivat säälimättömän kirjallisen tuomion, johon he olivat usein myös täysin puolustuskyvyttömiä mitenkään vastaamaan.

Zinetullah – ja Safiye sekä lapset hänen mukanaan – päätyivät Tampereelle sattumalta hankaluuksien täytteen Helsingin-vuoden (kesästä 1919 kesään 1920) seurauksena, mutta muutto lienee lopulta ollut perheelle pikemminkin siunaukseksi kuin kiroukseksi. Teollisuuskaupungissa jälleenmyynti- ja tukkuliiketoiminnalle oli tilausta, ja vaikka tämä merkitsi myös kilpailua, tämä ei näytä Zinetullahia murtaneen – kilpailutilanne pikemminkin kuori hänestä esiin todellisen Suden, kun hän ulkomaalaisena joutui monia muita kauppiaita heikommassa asemassa keksimään keinot tilanteen kääntämiseksi omaksi menestykseksi. Tärkein keino näyttää olleen ensi sijassa ahkera matkustaminen tuotannon alkulähteille ja muu aktiivinen yhteydenpito ulkomaisiin tavarantavalmistajiin, joilta osaava kauppias saattoi saada paitsi laadukkaita, myös edullisia raaka-aineita. Samalla matkustaminen kuitenkin myös tutustutti hänet siihen, miten muslimivähemmistöt suuressa maailmassa käsittivät oman kulttuurisen identiteettinsä ja pitivät sitä yllä.

Tämän maailman näkeminen kauppamatkoilla lienee ollut suurelta osalta syynä siihen, että kauppiasta ja liikemiehestä kuoriutui esiin myös kirjallinen vaikuttaja ja kustantaja. Vaikka Ahsen Börellä olikin (tosin Venäjän vallan aikainen) imaamintodistuksensa, varsinaisiin uskonnollisiin tehtäviin hän ei näytä tunteneen ainakaan mainitsemisen arvoista vetoa. Imaamin työ olisi kenties myös edellyttänyt kompromissihakuisempaa ja tasaisempaa luonteenlaatua, eikä tästä tehtävästä näin ollut hänelle kaikkein luontevimmaksi elämänuraksi. Sen sijaan hänen huomionsa ja toimintatarmonsä kääntyivät identiteetin kysymyksiin, tiedosti hän itse tällaisen ”käännöksen” elämässään tapahtuneen tai ei. Aluksi kyse oli pikemminkin uskonnollisen ja kansallisen identiteetin käsitysten yhteenkietoutumisesta, mille ”Suomen muslimit” oli riittävä yleiskäsite ja toisaalta Venäjällä ilman tarkkaa rajaa yhteenkietoutunut panislamismien ja panturkkilaisuuden yhdistelmä tarjosi laajemman viitekehyksen. Atatürkin reformien myötä tämä ajattelutapa joutui kuitenkin väistämättä haastetuksi, kun ahdas turkkilaisnationalismi painoi alas uskontoa, jolle vanha identiteetti pitkälti perustui. Osmanivaltakunnan ja uuden Turkin tasavallan tarjoamalla identifioitumisen kohteilla oli kirjaimellisesti maailmojen ero.

Kun pidetään mielessä Denzinin esittämät kriittiset huomiot biografin kohdehenkilönsä elämän oletettujen käännekohtien ”löytämisen” taitoa kohtaan, voitaneen olla sitä mieltä, että jokainen näkisi itse oman elämänsä käännekohdat tai avainkokemukset mahdollisesti toisenlaisina kuin niistä ulkopuolelta, näennäisen objektiivisesti kirjoittava elämäkerturi. Vähemmän mielekkäältä tuntuu ajatella, ettei ihmisen elämässä sitten ylipäätään olisi *minkäänlaisia* tällaisia käännekohtia – tunnistimmepä ja nimesimmepä niitä sitten tai emme – sillä kaikki tapahtumat ja kokemukset tuskin ovat elämämme arvoasteikolla hyvässä tai pahassa samanarvoisia. Tuntuisi samoin kovin hampaattomalta olla historiantutkijana nimeämättä myös Ahsen Bören elämästä joitakin sellaisia kokemuksia, vaikkakin kohdehenkilö itse olisi tietenkin saattanut jäsentää oman elämänsä toisin.

Ensinnäkin Venäjän keisarikunnan luhistuminen – ja osin tämän sivujuonteena myös Suomen vuoden 1918 erityisesti rajaseudulla suuresti elämää mullistanut sota – oli ilman muuta merkittävä kokemus Ahsen Bören elämässä. Rajan sulkeutuminen eristi hänet suvustaan ja kotiseudustaan *sekä* konkreettisesti *että* mentaalisesti: Sukulaisten ja ystävien lisäksi rajan toiselle puolen jäivät myös mishääriheimon asuinalueet, mikä menetys varmasti osaltaan auttoi suuntaamaan kotimaan kaipuun kohti maantieteellisesti kaukaista, mutta kielellisesti ja kulttuurisesti läheistä Anatolian Turkkiä. Toisin kuin venäläisten vallan alla ollut kotiseutu, tämä Turkki oli itsenäinen, modernisoituva valtio, jota kohtaan asiasta Ahsen Böreä huomattavasti vähemmänkin innostuneet ”turkkilaiset” tunsivat kiinnostusta ja vetoa. Jos kohta entisillä kotiseuduilla oli tarjota vähän millä ylpeillä, Atatürkin tasavalta ainakin esiintyi jopa koko maailmanhistorian johtotähtenä. Sellaisen valtion lipun alta kansallinen identiteetti saattoi löytää konkreettisen ilmauksensa, olkoonkin, että maan hallitsijoille panturkkilaisuus oli yhtä kuin seikkailupolitiikkaa, josta Atatürk itsekin oli sanoutunut irti.

Mutta huomiotta ei pidä jättää myöskään sitä pettymyksen ja hylkäyksen tahraa, minkä Suomen kansalaisuuden saavuttamattomuus vuonna 1922 Zinetullahin ylpeään, omanarvontuntoiseen mieleen varmaankin jätti. Sen vastustajiensa väitteen, että hänellä itsellään olisi ollut jotain tekemistä Venäjän punaisten hallitsijoiden aatteiden kanssa, hän saattoi kuitata yksinkertaisesti pahansuopien ja kateellisten ihmisten järjenköyhänä panetteluna. Mutta hän oli nyt tullut Suomeen jäädäkseen, eikä tämä maa katsonut häntä kansalaisuutensa arvoiseksi, minkä on täytynyt pahoittaa hänen mieltään. Pelkkä kansalaisuusanomuksen kaatuminen ei vielä riittäne selittämään Ahsen Bören katseen kääntymistä kohti Anatoliaa, mutta mikäli tämä olisi ollut hänelle vain yhden tekevä takaisku, miksi hän ei sanallakaan maininnut tapauksesta muistelmissaan? Houkutteleva vastausvaihtoehto kuuluu: Koska tämän myöntäminen olisi ollut särö siinä turkkilaisuuden ylistyslaulussa, joka virtasi äidinmaitona lapsille ja yhdisti Suteimme tarinan osat johdonmukaiseksi, harkituksi sinfoniaksi Aktukin maalaiskylästä suoraan Istanbulin paratiisiin.

”Turkkilaisuus” oli myös jotain konkreettista, mitä ei tarvinnut aina suuremmin avata ja selitellä toisin kuin hieman epämääräistä ”tataarilaisuutta”, joka kaiken lisäksi oli saanut pilkkanimityksen ikävän kaiun. Mutta kun uusi kansallinen identiteetti oli kerran omaksuttu, sitä tuli myös vartioida. Ahsen Bören identiteettityön välikappaleina saivat toimia ennen kaikkea hänen omat lapsensa, joiden tuli oppia ja muistaa roolinsa hänen kehittämässään evoluutiotarinassa. Kun osa lapsista näytti omilla elämänvalinnoillaan kyseenalaistavan tämän käsikirjoituksen, isä varsin kylmästi sulki nämä elämästään ja perinnöstään. Tässä perheen sisäisessä valtakamppailussa Ahsen Bören turkkilaisherätyksellä oli ilman muuta suuri osansa, sillä eiväthän nämä lapset olleet esimerkiksi luopuneet uskostaan – heidän rikoksensa oli ennen kaikkea se, etteivät he pysyneet Isäuden asettamien rajojen sisällä. Feyzin myöhemmät vaiheet Turkissa näyttäytyvätkin tässä kontekstissa tarpeena kompensoida sitä ”epäonnistumista”, jollaisena isä oli hänen elämänvalintansa kokenut.

Erityisen mielenkiintoiseksi osoittautui alkuperäinen johtolankani Ahsen Bören poikien jääkiekkourasta. Vaikka olin törmännyt tähän liittyviin mainintoihin useissakin haastatteluissa, kirjoissa ja tutkimuksissa, mielestäni tärkeintä ja mielenkiintoisinta puolta ei kukaan ollut ottanut esiin. Miksi ihmeessä Zeyd ja Vasif pukivat päälleen ruotsinkielisen TBK:n asun tuona kielijaon aikana – erityisesti, kun Feyzi ja Murat jo ehtineet kiekkoilla omat pelivuotensa suomenkielisen porvariston seurassa, ”Rellun” poikien Ilveksessä? Selitys sinänsä oli tietysti varsin ilmeinen – Zeyd ja Vasif, samoin kuin siskonsa Zekiye ja Ruşanekin – oli laitettu käymään koulunsa ”Svenskanissa”, ja TBK oli vielä vahvasti ruotsalaisen koulun joukkue. Mutta tärkein kysymys jää jäljelle: Miksi jo lähtökohtaisesti vähemmistöön kuuluneet vanhemmat laittaisivat lapsensa käymään toisen vähemmistön – ruotsalaisten – koulua, kun eivät itse puhuneet tätä kieltä?

Arvoituksen avain saattaa piillä Naim Nasibin kertomuksessa Feyzista ja Muratista näiden palattua vuoden 1928 epäonnistuneelta Istanbulin-koulumatkaltaan Tampereelle. Isänsä kuumaverisyyden perinyt Murat oli muistelujen mukaan valmis puolustamaan kunniaansa – tai pikemminkin isänsä kunniaa – tarvittaessa vaikka nyrkkit pystyssä, kun tovereiden naljailu kääntyi ”turkkilaisuudellaan” rehvastelleiden, mutta keskenään suomea puhuneiden Ahsen Bören poikien isän alkuperään: aihe ei ollut sovelias huulenheiton kohde. Ehkä Zinetullah näki, että hänen lapsensa olivat suomalaisessa koulussa suomenkielisen toveripiirin ympäröiminä hyvää vauhtia suomalaistumassa, minkä hän koki uhkaavan perheen omaksumaa turkkilaista identiteettiä. Tuntuu uskottavalta, että neljän nuoremman lapsen laittaminen ”Svenskanin” oppilaiksi oli ainakin osaksi suojaantumista tältä ”vaaralta”. Mielenkiintoinen jatkotutkimusaihe olisikin ehdottomasti se, missä laajuudessa Suomen mishäärivähemmistön keskuudessa omaksuttiin yhdeksi identiteetin rakennusosaseksi ruotsinkielisyys – selviytymisstrategia, joka on havaittu melko yleiseksi juutalaisten keskuudessa.

Zinetullahin suhde lapsiinsa muodostaa yrityksessä tavoittaa hänen oman maailmankuvansa ja identiteettinsä mitä oleellisimman ja mielenkiintoisimman polttopisteen. Kaikilta lapsiltaan hän odotti, että nämä kasvaisivat siihen kansalliseen identiteettiin, jota hän perheelleen näkyvästi liputti. Neljältä pojaltaan hän odotti samaa liikemiesvaistoa kuin itseltään, ja kun Feyzi vanhimpana poikana – ja näin oletettuna perijänä – pilasi mahdollisuutensa avioitumalla ”omien” ulkopuolelle, Murat sai – tai joutui – kantamaan vastuun Ahsän Oy:n hyvän nimen säilymisestä. Tyttäret niin ikään täyttivät isänsä odotukset sopeutumalla rooliinsa, mutta vanhimmalle tyttärelle Gülanberille tämä ei ollut pitkän isästään erossa olemisen vuoksi yhtä myötäsyttyistä ”verenperintöä” kuin nuoremmille sisarpuolilleen. Zinetullahin ja Gülanberin isä-tytär-suhde oli siinä tilanteessa tuomittu epäonnistumaan, etenkin kun Safiye ja Gülanber eivät vähemmän yllättäen onnistuneet luomaan luontevaa suhdetta toisiinsa. Ota tai jätä-vaihtoehdon tullessa eteen Feyzi yritti tuloksetta olla isänsä luottamuksen arvoinen poika, mutta Gülanberille uusperheestään irtoaminen oli ehkä helpompaa.

Tätä kaikkea ei tule ymmärtää niin, että Zinetullah olisi ollut yksinomaan huono isä. Hän varmaankin toimi kuten vilpittömästi parhaaksi uskoi, vaikka se olisi tuntunut pahaltakin. Muutoin hän ponnisteli tarmokkaasti lastensa hyvän tulevaisuuden eteen, ja etenkin Zeyd ja Vasif loivat seuraamalla isänsä osoittamaa polkua – ja tämän avaamia ovia – itselleen menestyksekkäät urat Ruotsissa, missä heidän kosmopoliittinen taustansa oli ilmeiseksi eduksi. Niin kauan kun lapset tiesivät paikkansa, heiltä ei taatusti puuttunut varakkaan isänsä suojaisan siiven alla mitään. Safiye puolestaan jää perheen patriarkan kuuluvamman äänen alla valitettavaan paitsioon, joka ei tee oikeutta hänen roolilleen perheen varsin todennäköisenä liimana, mutta yhtä kaikki hän oli kaikkea muuta, kuin taustalle alistunut kotiäiti. Tsarskoje Selon tyttärestä tuli Zinetullahin rakastama ja ylistämä vahva nainen, joka seisoj miehensä rinnalla myös tämän liiketoimissa ja kirjallisella uralla – vaikka on tietysti vaikea sanoa, mikä oli hänen kokemuksensa elämästään elämästä ja mitkä viime kädessä olivat *hänen* unelmiaan. Hän oli loppuun asti lojaali Sudelleen.

Zinetullah Ahsen Böre oli uskovainen muslimi, terävä kynäniekka, rohkea ja päättäväinen matkamies ja niin halutessaan asialleen mitä päättäväisimmin omistautunut henkilö. Mutta ennen tätä kaikkea hän oli *liikemies*, joka käsitteellisti ajattelunsa ja näkemyksensä viime kädessä rahayksikköinä mitattavana *liikevaihtona*. Hänen muistelmistaan tämä käy harvinaisen selväksi: Ihmissuhteet, kulttuuritoiminta ja kansallisen identiteetin kysymykset olivat kaikki eräänlaista kauppaa, jolle voitiin laskea sen ylläpitämiseen kulunut hinta. Jos hän oli mielestään onnistunut jossain, kovakaan hinta ei merkinnyt mitään – kuten esimerkiksi Koraanin suomennuttamiseen kuluneista summista ja Ahsen Bören eri lahjoituksista voimme päätellä. Mutta toisessa suunnassa pienikin summa – vaikkapa elatusmaksu ensimmäiselle vaimolle – sai katkeransävyisen maininnan.

Zinetullah Ahsen Böre oli mitä omistautuvaisin, päättäväisin ja omanarvontuntoisin ihminen, jossa nämä ominaisuudet kuitenkin muiden ihmisten silmissä liian usein purkautuivat yhteistyökyvyttömyytenä, riidanhaluisuutena ja luonteen hankaluutena. Ja vaikka Susi itse oli ”vihamiestensä” kanssa omasta mielestään aina oikeassa, hän oli omaksi hyveekseen nimeämänsä rehellisyyden suhteen sanansa mittainen myöntäessään nämä heikkoutensa itsekin. Hän saattoi jopa muistelmissaan todeta, että vaikka hänen omat vanhempansa olivat olleet mitä kärsivällisimpiä ihmisiä, oli jälkikasvu kuitenkin perinyt jostain kärsimättömän ja äkkiväärän luonteenlaadun.⁴²⁷ Ja kun hän itse oli näin todennut, saakoon Ahsen Böre itse sanoa tältä osin tämän tutkimusretken viimeisen sanan.

Jäljelle jää yksi, biografian tekijää aina keskeisimmin askarruttava kysymys – mitä Susi itse olisi ajatellut näistä lauseista, kuvauksista ja määritelmistä, jotka olen asettanut hänen kannettavakseen? Olisiko hän tunnistanut niistä oman kuvansa – kenties ”hyvin heijastavan peilin” kaltaisen ystävällismielisen tahon paljastamana – vai olisiko hän todennut jonkun ”kirjoitustaidottoman moukan” jälleen kerran vääristäneen hänen jalon profiilinsa pelkäksi irvikuvaksi todellisesta itsestään? Mutta vaikka vastausta tähän kysymykseen on turha odotella, matka tämän Sudeksi kutsutun miehen sisäiseen maailmaan on ollut paitsi äärimmäisen hankala ja toisinaan toivottomankin tuntuinen korpivaellus, myös mitä mielenkiintoisin ja antoisin patikkaretki toiseen aikaan, paikkaan, kulttuuriin ja mielenmaisemaan. Ahsen Böre on omalla tavallaan tamperelainen instituutio: Hänen kaltaisensa ihmisten tarinat todistavat siitä suvaitsevaisuudesta, harmoniasta ja yhteisymmärryksestä, jolle eri kieltä puhuneet, eri uskontoja tunnustaneet ja erilaisista lähtökohdista maailmaa tarkastelleet ihmiset paikoin kykenivät sota edeltävän ajan Suomessa rakentamaan jokapäiväisen arkensa ilman, että asiasta tehtiin mitään suurempaa numeroa. Zinetullah Ahsen Bören tarina on eräs sellainen, johon monien oman aikamme islam-kauhukuvien maalaajien, maahanmuuttokriitikoiden ja muiden osatotuuksiin takertujien olisi subjektiivisena mielipiteenäni syytä tutustua. Kenties historia tältä osin todella voisi opettaa jotain.

⁴²⁷ Ahsen Böre 1945, 12–13.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

A) Arkistolähteet

Kansallisarkisto (KA), Helsinki

Etsivän keskuspoliisin – Valtiollisen poliisin arkisto (EK-Valpo)
henkilömappi 10059 (Ahsän/Aimadetdinoff, Siniatulla)
henkilömappi 10836 (Ahsän /Aimadetdinoff, Abdulla)

Valtiollisen poliisin arkisto (Valpo II)
asiamappi XII G (turkkilaiset/tataarit)

Valtioneuvoston arkisto (VN)
Anomusdiarit (AD) 1921–1922

Yrjö ja Hilma Jahnssonin kokoelma
Yrjö Jahnssonin arkisto 1883–1936, kansiot 5 ja 9

Kansalliskirjasto (KK), Helsinki

Tatarica-kokoelma: Suomen volganturkkilaisen yhteisön
julkaisuja ja niihin liittyvää aineistoa (lehtileikkeet, kirjeet ym.)

Suomen jääkiekkomuseon arkisto (SJMA), Tampere

Suomen jääkiekkoliiton historia-arkisto, CD-levy 37
Naim Nasibin haastattelu 3.5.1996, haastattelijana toimittaja Rauno Harju

Tampereen kaupunginarkisto (TKA), Tampere

Tampereen kaupungin maistraatin arkisto
BgII:6 Luettelo kauppiaista Tampereen kaupungissa v. 1904–1930
BgII:7 Luettelo kauppiaista Tampereella vuodesta 1930–1945

Vapriikin kuva-arkisto (VKA), Tampere

valokuvia

Yksityisarkistomateriaali, Cici Safkan-Seppälän hallussa (CSA), Helsinki

Ahsen Bören perheen valokuva-albumit
Kauppatalo S.I. Ahsänin mainosmateriaalia
Kur'an Kerim hakkinda takdirkar yazular –kirjekansio
Zinetullah ja Safiye Ahsen Bören kodin vieraskirja 1941–1946
Zekiye Ahsen Bören lehtileikekirja

B) Painetut lähteet

Viralliset julkaisut

Tampereen osoite-, kauppa-, ja ammattikalenteri 1920. Tampereen kirjapaino-osakeyhtiö, Tampere.

Tampereen osoitekalenteri 1922. Tampereen kirjapaino-osakeyhtiö, Tampere.

Tampereen osoitekalenterin lisäluettelo 1923. Tampereen kirjapaino-osakeyhtiö, Tampere.

Tampereen osoitekalenteri 1926. Tampereen kirjapaino-osakeyhtiö, Tampere.

Tampereen osoitekalenteri 1930. Tampereen kirjapaino-osakeyhtiö, Tampere.

Tampereen osoitekalenteri 1933. Tampereen kirjapaino-osakeyhtiö, Tampere.

Tampereen osoitekalenteri 1939–1940. Tampereen kirjapaino-osakeyhtiö, Tampere.

Terijoen opas 1925 [http://www.terijoki.fi/mainoksia_1925.PDF], luettu 30.1.2012.

Trade and Industry of Finland 1923. J. Simelius' Heirs Printing Company Ltd, Helsinki.
[<http://www.archive.org/download/tradeindustryoff00helsuoft/tradeindustryoff00helsuoft.pdf>], luettu 31.1.2011.

Muut julkaisut

Ahsen Böre, Zinetullah (1943): *Olemme onnistuneet perustamaan seurakunnan, mutta miksi emme ole onnistuneet perustamaan suomalais-turkkilaista kansakoulua?*

Ahsen Böre, Zinetullah (1945): *Firmit kauppatalo S.I. Ahsen Ve Ahsen O.Y. 1910–35–1945*. Tämän tutkielman teossa apuna on käytetty (B.A.) Dilek Yesilova-Leinon englanninkielistä käännöstä.

Arifulla, Ibrahim (1933): *Piirteitä Volgan turkkilaisten vapaustaistelusta*. Helsinki.

Fück, Johannes (1937): *Arabian profeetan riippumattomuus juutalaisuudesta ja kristinuskosta*. Suomentos saksankielisestä artikkelista *Die Originalität des arabischen Propheten* (1936).

Hamidulla, Hasan (1954): *Yanaparin historia*. Julkaistu Fazile Nasretdinin kommentoituna suomennoksena teoksessa Leitzinger, Antero 1996: *Mishäärit – Suomen vanha islamilainen yhteisö*. Kirja-Leitzinger, Helsinki.

Headley, lordi (1931): *Heräämiseni islamiin*. Englanninkielinen alkuteos *A Western Awakening to Islam* (1914). Sisältää Z.I. Ahsänin loppusanat.

Koraani (1942): *Koraani – opastus ja johdatus pahan hylkäämiseen ja hyvän valitsemiseen*. Sisältää Z.I. Ahsen Bören alkusanat.

Sanomalehdet (HS = Helsingin Sanomat, AL = Aamulehti)

- “Arabialaisen ja latinalaisen kirjaimiston taistelun maininkeja Suomessa”
(Uusi Suomi 8.7.1934)
- ”Jaakkoo selittää” (Vaasa 12.1.1943)
- ”Juutalaispoika olikin turkkilainen” (HS 12.8.1993)
- ”Kaksi isänmaata” (AL 3.6.1969)
- ”Koraani käännetään Suomeksi” (AL 16.10.1936)
- ”Missä olet komea juutalaispoika?” (HS 18.7.1993)
- ”Muhametilaisten pyhä kirja Suomeksi” (AL 13.12.1942)
- ”Suomalaisia Istanbulissa” (Uusi Kuvalehti 18.3.1960)
- ”Venäjän sorron alla olevien turkkilaisten kansojen tulevaisuus” (HS 23.8.1941)
- Zinetullah Ahsen Bören muistokirjoitus ja kuolinilmoitus (AL 11.11.1945)

C) Henkilökohtaiset tiedonannot tekijälle

- Safkan-Seppälä, Cici 30.12.2010 (keskustelut, nauhoitettu haastattelu ja muistiinpanot)
- Pimenoff, Veronica 9.2.2012 (keskustelut, kirjallinen tiedonanto Georg Pimenoffista)
- nauhoitteet, muistiinpanot ja kirjallinen tiedonanto tekijän hallussa

KIRJALLISUUS

- Anhava**, Jaakko (1999): *Maailman kielet ja kielikunnat*. Gaudeamus, Helsinki.
- Baibulat**, Muazzez (2004): *Tampereen islamilainen seurakunta: juuret ja historia*. Tampereen islamilainen seurakunta, Tampere.
- Caine**, Barbara (2010): *Biography and History*. Palgrave Macmillan, Basingstoke.
- Deliömeroglu**, Yakup (1997): *Tatars & Tataristan*. Eurasia Development Association Publications, Ankara.
- Denzin**, Norman K. (1989): *Interpretive Biography*. SAGE Publications, Thousand Oaks.
- Engineer**, Asghar Ali (2008, alk. 1992): *The Rights of Women in Islam*. Sterling Publishers, New Delhi.
- Esposito**, John L. & **DeLong-Bas**, Natana J. (2001, alk. 1982): *Women in Muslim Family Law*. Syracuse University Press, Syracuse.
- Frank**, Allen J. (2001). *Muslim Religious Institutions in Imperialist Russia: The Islamic World of Novouzensk District & the Kazakh Inner Horde 1780–1910*. Brill Academic Publishers, Leiden.
- Ginzburg**, Carlo (1996, alk. 1976–1996): *Johtolankoja. Kirjoituksia mikrohistoriasta ja historiallisesta metodista*. Suom. Aulikki Vuola. Gaudeamus, Helsinki.

- Halén, Harry** (1984): *Islaminuskoisista Suomessa*. Teologinen aikakauskirja 5/1984.
- Halén, Harry** (1996): ”*Lahjan hedelmät*”: *Katsaus Suomen volganturkkilaisen siirtokunnan julkaisuihin*. Unholan aitta, Helsinki.
- Halén, Harry** (1999): *Suomen tataarit*. Teoksessa Löytönen, Markku & Kolbe, Laura (toim.): *Suomi: Maa, kansa, kulttuurit*. SKS, Helsinki.
- Halén, Harry** (2001a): *Hakim, Weli-Ahmed (1882–1970)*. Kansallisbiografia-artikkeli, [<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/8462/>]. Luettu 21.11.2011.
- Halén, Harry** (2001b): *Ramstedt, Gustaf John (1873–1950)*. Kansallisbiografia-artikkeli, [<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/5402/>]. Luettu 21.11.2011.
- Halén, Harry** (2005): ”*Tatarica*”: *Suomen volganturkkilaisen yhteisön julkaisuja ja niihin liittyvää aineistoa*. Kansalliskirjasto, Helsinki.
- Hall, Stuart** (1999): *Identiteetti*. Suom. ja toim. Mikko Lehtonen & Juha Herkman. Vastapaino, Tampere.
- Hallenberg, Helena** (1998): *Miten elää muslimina*. Teoksessa Palva, Heikki & Perho, Irmeli (toim.): *Islamilainen kulttuuri*. Otava, Helsinki.
- Hanski, Jari** (2006): *Juutalaisviha Suomessa 1918–1944*. Ajatus Kirjat, Helsinki.
- Harviainen, Tapani** (1999): *Suomen juutalaiset*. Teoksessa Löytönen, Markku & Kolbe, Laura (toim.): *Suomi: Maa, kansa, kulttuurit*. SKS, Helsinki.
- Heikkilä, Ritva** (2004): *Terijoki – kadotettu paratiisi*. Tammi, Helsinki.
- Heikkinen, Antero** (1993): *Ihminen historian rakenteissa: Mikrohistorian näkökulma menneisyyteen*. Yliopistopaino, Helsinki.
- Hinkkanen, Merja-Liisa** (1997): *Oman elämänsä sankaritar? Elämäkerrallisen tutkimuksen ongelmia*. Teoksessa Kuparinen, Eero (toim.): *Työkalut riviin: Näkökulmia yleisen historian tutkimusmenetelmiin*. Turun yliopisto, Turku.
- Holmala, Aulis** (2010): *Keskustorin kiinteistöt – vuosisata kaupunkikuvaa: Sumelius, Selin, Palander, Commerce, Sandberg*. Kiinteistötoimisto Seppo Leuku Oy, Tampere.
- Huuskonen, Aarne** (1980): *Viipuri varuskuntakaupunkina*. Teoksessa *Viipurin kaupungin historia, IV. osa*. Torkkelin säätiö, Lappeenranta.
- Hämeen-Anttila, Jaakko** (1995): *Uudesta Koraanikäännöksestä – ja vähän vanhoistakin*. Marhaba: Suomalais-arabialaisen yhdistyksen vuosikirja 1995.
- Hämeen-Anttila, Jaakko** (1999): *Islamin monimuotoisuus*. Gaudeamus, Helsinki.
- Hämeen-Anttila, Jaakko** (2006, alk. 1997): *Johdatus Koraaniin*. Gaudeamus, Helsinki.
- Hämeen-Anttila, Jaakko** (2008, alk. 2004): *Islamin käsikirja*. Otava, Helsinki.

- Insel**, Ahmet (2007): *Kemalism – huoli valtion eheydestä*. Teoksessa Leinonen, Anu & Kojo, Tuula & Nousiainen, Mervi & Peltonen, Sampsa & Tainio, Lauri (toim.): *Turkki – Euroopan rajalla?* Gaudeamus, Helsinki.
- Jutikkala**, Eino (1979): *Tampereen historia III*. Tampereen kaupunki, Tampere.
- Juvonen**, Kirsti (1991): *Kangasalan yhteiskoulun viisi vuosikymmentä*. Teoksessa Salo, Seppo (toim.): *Kangasalan yhteiskoulun ja lukion seitsemän vuosikymmentä*. Kangasalan yhteiskoulu – Kangasalan lukio, Kangasala.
- Kaarninen**, Pekka (2000): *Hakkila, Väinö (1882–1958)*. Kansallisbiografia-artikkeli, [<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/663/>]. Luettu 16.2.2012.
- Karvonen**, Kari (1975): *Suomen islam-seurakunta 1925–1975*. Suomen islam-seurakunta, Helsinki.
- Kaunismaa**, Pekka (1997): *Mitä on kollektiivinen identiteetti?* Teoksessa Virtapohja, Kalle (toim.): *Puheenvuoroja identiteetistä*. Atena, Jyväskylä.
- Keskinen**, Jouni & **Peltola**, Jarmo & **Suodenjoki**, Sami (2005): *Tamperelaiset – Tehdaskaupungin väestö, alue ja asuminen 1918–1940*. Vapriikki, Tampere.
- Ketola**, Hanna-Maija (1997): *”Oikeiden” asenteiden opettajana – The Rev. Herbert M. Waddams Ruotsissa ja Suomessa syystalvella 1944*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran vuosikirja 86/1996 (ilm.1997).
- Kirkinen**, Heikki (2006): *Venäjän juuret*. Teoksessa Kirkinen, Heikki (toim.): *Venäjän historia*. Otava, Helsinki.
- Kostiainen**, Milma (1987): *Islaminuskoisten elämää Terijoella*. Teoksessa *Terijoki – lumottu ranta. Kuvauksia Kannakselta ja Terijoelta*. Karisto, Hämeenlinna.
- Kullberg**, Anssi (2004): *The Crimean Tatars*. Teoksessa Tanner, Arno (toim.): *The Forgotten Minorities of Eastern Europe*. EastWest Books, Helsinki.
- Kähönen**, Ester (1951): *Taloudelliset olot lahjoitusmaakaudella*. Teoksessa *Terijoki – kuvia ja kuvauksia entisestä kotipitäjästä*. Kanervan kirjapaino osakeyhtiö, Lahti.
- Lackman**, Matti (1994): *Etsivä keskuspoliisi 1919–1937*. Teoksessa Simola, Matti & Salovaara, Jukka (toim.): *Turvallisuuspoliisi 75 vuotta*. Sisäasiainministeriön poliisiosasto, Helsinki.
- Lackman**, Matti & **Sirvio**, Tuulia 1999. *Etsivä keskuspoliisi, ”valkoisen Suomen” turvallisuuspoliisi*. Teoksessa Simola, Matti & Sirvio, Tuulia (toim.): *Isänmaan puolesta – Suojelupoliisi 50 vuotta*. Gummerus, Jyväskylä.
- Lehtonen**, Jaakko (1997): *Kansallinen identiteetti ja yhteisöidentiteetti – käsitteitä ja käsityksiä*. Teoksessa Virtapohja, Kalle (toim.): *Puheenvuoroja identiteetistä*. Atena, Jyväskylä.

- Leinonen, Anu & Kojo, Tuula & Nousiainen, Mervi & Peltonen, Sampsa & Tainio, Lauri** (2007) (toim.): *Turkki – Euroopan rajalla?* Gaudeamus, Helsinki.
- Leitzinger, Antero** (1996): *Mishäärit – Suomen vanha islamilainen yhteisö*. Kirja-Leitzinger, Helsinki.
- Leitzinger, Antero** (2006): *Suomen tataarit: vuosina 1868–1944 muodostuneen muslimiyhteisön menestystarina*. EastWest Books, Helsinki.
- Leitzinger, Antero** (2008): *Ulkomaalaispolitiikka Suomessa 1812–1972*. EastWest Books, Helsinki.
- Leitzinger, Antero** (2011a): *Ahsen Böre, Zinnetullah (1886–1945)*. Kansallisbiografia-artikkeli, [<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/9900/>]. Luettu 21.11.2011.
- Leitzinger, Antero** (2011b): *Kanykoff, Hasan (1880–1954)*. Kansallisbiografia-artikkeli, [<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/9906/>]. Luettu 21.11.2011.
- Leskelä-Kärki, Maarit** (2009): *Kerrotuksi tulemisen kaipuu. Elämäkerta historiankirjoituksen lajina*. [<http://www.enorssi.fi/virmo/virmo-1/kashisnet/kasvatuksen-historian-tutkimus/kerrotuksi-tulemisen-kaipuu-elamankerta-historiankirjoituksen-lajina-maarit-leskela-karki/>]. Luettu 15.3.2012.
- Leskinen, Marjatta & Jaakola, Juha** (1998): *Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri*. Tampereen kaupungin ympäristötoimen kaavoitusyksikkö, Tampere.
- Luntinen, Pertti** (2006): *Uudenaikaistumisen paine*. Teoksessa Kirkinen, Heikki (toim.): *Venäjän historia*. Otava, Helsinki.
- Lähteenmäki, Maria** (2009): *Maailmojen rajalla. Kannaksen rajamaa ja poliittiset murtumat 1911–1944*. Karisto, Hämeenlinna.
- Mango, Andrew** (1999): *Atatiirk*. John Murray Publishers, London.
- Manninen, Ohto & Salokangas, Raimo** (2009): *Eljas Erkko – vaikenematon valtiomahti*. WSOY, Helsinki.
- Mennander, Ari & Mennander, Pasi** (2004): *Liigatähdet: Jääkiekon SM-liiga 30 vuotta 1975–2005*. Ajatus Kirjat, Helsinki.
- Mohammed, Khaleel** (2005): *Assessing English Translations of the Qur'an*. Middle East Quarterly 2/2005.
- Mukala, Jorma** (1999): *Metso, Voima, Tuulensuu: Tampereen arkkitehtuuria*. Tampere-seura, Tampere.
- Nevalainen, Pekka** (1997): *Etsivän keskuspoliisin ja valtiollisen poliisin aineisto henkilöhistorian lähteenä*. Genos 68/1997.
- Nevalainen, Pekka** (1999): *Viskoi kuin luoja kerjäläistä: Venäjän pakolaiset Suomessa 1917–1939*. SKS, Helsinki.

- Ollila, Anne** (1996): *Mitä mikrohistoria on?* Teoksessa Mäkinen, Katriina & Rossi, Leena (toim.): *Rakkautta, ihanteita ja todellisuutta: Retkiä suomalaiseen mikrohistoriaan*. Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskus, Turku.
- Paavolainen, Jaakko** (1980): *Väestöolot*. Teoksessa *Viipurin kaupungin historia, IV. osa*. Torkkelin säätiö, Lappeenranta.
- Peltola, Jarmo** (2008): *Työllisyys, työttömyys ja huolenpito. Yhteiskunta Tampereella 1928–1938*. Tampere University Press, Tampere.
- Peltonen, Matti** (1996): *Carlo Ginzburg ja mikrohistorian ajatus*. Esipuhe teoksessa Ginzburg, Carlo: *Johtolankoja. Kirjoituksia mikrohistoriasta ja historiallisesta metodista*. Gaudeamus, Tampere.
- Pihkala, Erkki** (2001): *Suomalaiset maailmantaloudessa keskiajalta EU-Suomeen*. SKS, Helsinki.
- Raevuori, Antero & Honkavaara, Aarne** (1981): *Pelimiehiä, tulisieluja: Tampereen Ilves 50 vuotta*. Tampereen Ilves, Tampere.
- Riikonen, H.K.** (2006): *Railo, Eino (1884–1948)*. Kansallisbiografia-artikkeli, [<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/4978/>]. Luettu 15.3.2012.
- Rumpunen, Kauko I.** (1994): *Kannaksen ”vapaakauppa-alue” ja Etsivä keskuspoliisi*. Teoksessa Simola, Matti & Salovaara, Jukka (toim.): *Turvallisuuspoliisi 75 vuotta*. Sisäasiainministeriön poliisiosasto, Helsinki.
- Salokas, Martti** (1951): *Turkkilainen siirtokunta*. Teoksessa *Terijoki – kuvia ja kuvauksia entisestä kotipitäjästä*. Kanervan kirjapaino osakeyhtiö, Lahti.
- Salonen, Armas** (1950): *Allahin kansat. Islamilaisten kansojen historia vuoteen 1950*. WSOY, Porvoo.
- Saukkonen, Pasi** (1996): *Identiteetti ja kansallinen identiteetti*. Kosmopolis Vol 26:4/1996.
- Stenberg, Bengt-Erik** (1986): *Kauniaisten yrityksiä ja yrittäjiä*. Teoksessa *Osakeyhtiö, josta tuli kaupunki: Kauniainen 80 vuotta*. Kauniaisten kulttuurilautakunta, Kauniainen.
- Taylor, Charles** (1992): *Multiculturalism and “the Politics of Recognition”: an Essay*. Princeton University Press, Princeton.
- Torbacke, Jarl** (2002): *Ensimmäinen maailmansota*. Teoksessa Bjøl, Erling et al. (toim.): *Ensimmäinen ja toinen maailmansota*. Otava, Helsinki.
- Torvinen, Taimi** (1989): *Kadimah – Suomen juutalaisten historia*. Otava, Helsinki.
- Tuomikoski, Juha** (2002): *Valkoisesta punaiseen tataarinationalismiin: Modernisaatio, itsemääräämisoikeus ja muslimien yhtenäisyys tataarien kansallisessa liikkeessä 1906–1923*. Yleisen historian pro gradu-tutkielma, Jyväskylän yliopisto.
- Tuomioja, Erkki** (2006): *Häivähdys punaista. Hella Wuolijoki ja hänen sisarensa Salme Pekkala vallankumouksen palveluksessa*. Tammi, Helsinki.

- Töllinen, Sulo** (1984): *Kun kaivo kaatui – ihmeellinen tapahtuma Terijoella*. Teoksessa *Terijoki – unelma ennen myrskyä. Kotiseutumuistoja*. Karisto, Hämeenlinna.
- Uola, Mikko** (2004): *Jalander, Bruno (1872–1966)*. Kansallisbiografia-artikkeli, [<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/759/>]. Luettu 21.11.2011.
- Uola, Mikko** (2009): *Haarla, Rafael (1876–1938)*. Kansallisbiografia-artikkeli, [<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/4283/>]. Luettu 16.2.2012.
- Vares, Vesa** (2007): *Emil Aaltonen. Teollisuusjohtaja ja suurlahjoittaja*. Otava, Helsinki.
- Vesikansa, Jyrki** (1996): *Suomalainen liikemies. Suomen liikemiesyhdistyksen toimintaa ja toimintaympäristöä sadan vuoden ajalta 1896–1996*. Gummerus, Jyväskylä.
- Volker, Craig Alan** (2005): *On Translating the Holy Qu’ran*. Annals of Gifu Shotoku University, No.44, 7/2005. [http://www.shotoku.ac.jp/data/facilities/library/publication/education-gaikoku44_02.pdf]. Luettu 15.2.2012.
- Wacklin, Matti** (2005): *Kirvesrinnat. Tapparan tarina*. Tamhockey, Tampere.
- Wacklin, Matti** (2006): *Sydämenasiana Ilves*. Ilves ry., Tampere.
- Zetterberg, Seppo** (1982): *Yrjö ja Hilma Jahnsson*. Arvi A. Karisto Oy:n kirjapaino, Hämeenlinna.
- Öhrnberg, Kaj** (2005): *Kamelin kesyttämisestä Bagdadin tuhoon*. Teoksessa Palva, Heikki & Perho, Irmeli (toim.): *Islamilainen kulttuuri*. Otava, Helsinki.

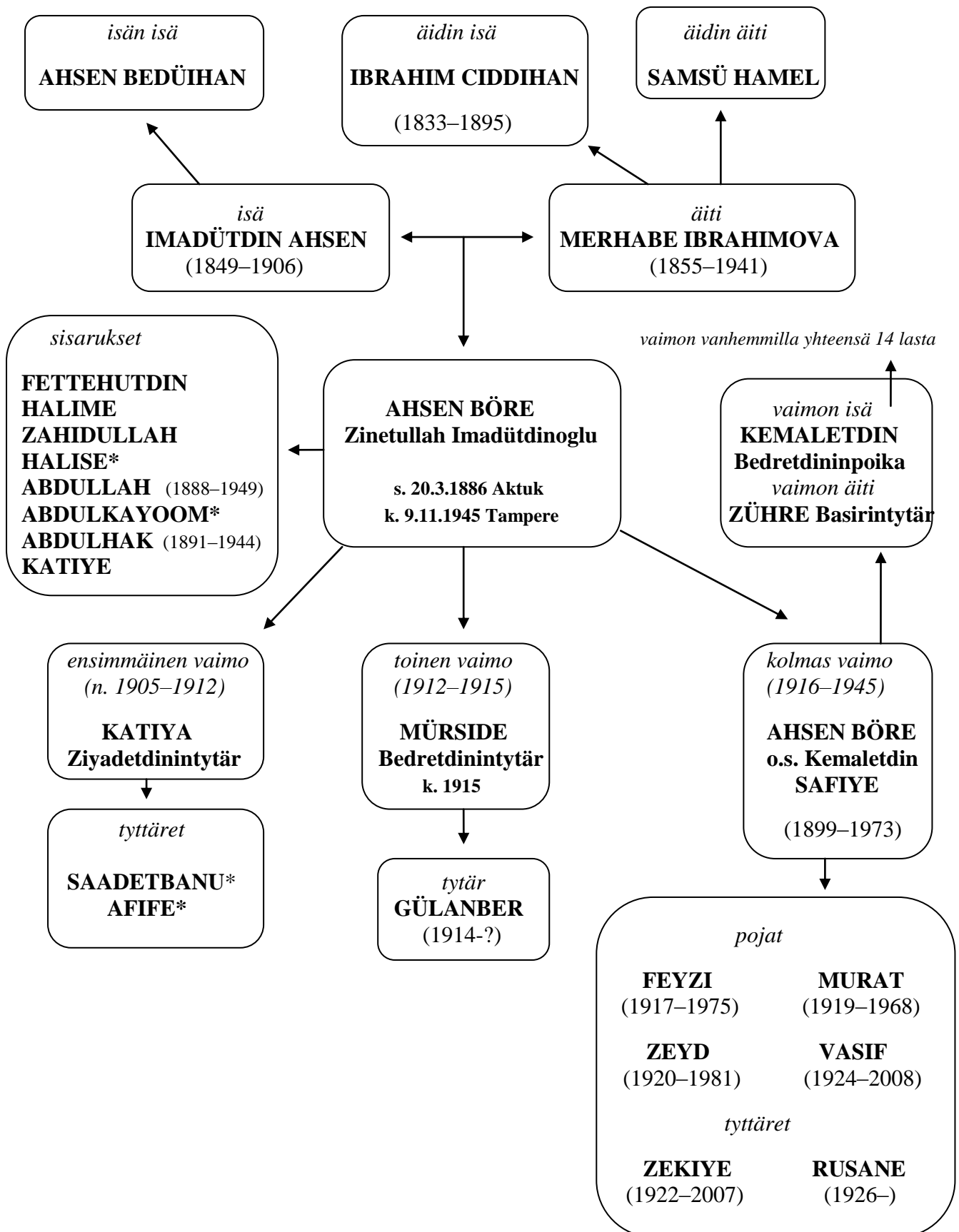
INTERNET

- The Woking Muslim Mission: Woking, England 1913–1960s – History of Islam in the U.K.* [<http://www.wokingmuslim.org>]
- The Lahore Ahmadiyya Movement* [<http://www.muslim.org/>]
- Online Etymology Dictionary* [<http://etymonline.com/>]
- FINLEX – Valtion säädöstietopankki* [<http://finlex.fi/fi/>]
- Viipuri-keskus ry:n kotisivut* [<http://viipurikeskus.fi/>]
- All About Turkey* [<http://www.allaboutturkey.com/>]
- Pushkinin kaupungin kotisivujen historiaosuus* [<http://pushkin-town.net/.pushkin/eng/nowhist.htm>]
- Project Runeberg* [<http://runeberg.org/>]

Liite 1. Zinetullah Ahsen Bören elämä aikajanana.

- 1886 Syntyy 20.3. Aktukin (Yanaparin) mishäärikylässä Nizhni Novgorodin alueella Venäjän keisarikunnassa
- 1903 Matkustaa muistelmiensa mukaan ensimmäistä kertaa tutustumaan Pietariin
- 1905 Avioituu ensimmäisen kerran Katiya Ziyadetdinintyttären kanssa; pariskunta saa Saadetbanu- ja Afife-nimiset tyttäret, jotka kuitenkin menehtyvät jo pikkulapsina
- 1906 Harkitsee siirtymistä Tampereelle, mutta päättyy lopulta Viipuriin
- 1910 Muuttaa Terijoelle ja aloittaa kauppaliikkeen pidon yhdessä veljiensä kanssa
- 1912 Eroaa Katiya-vaimostaan, avioituu toisen kerran Mürşide Bedretdinintyttären kanssa
- 1914-15 Tytär Gülanber syntyy; Mürşide Bedretdinintytär kuolee sairastamaansa tuberkuloosiin
- 1916 Avioituu kolmannen kerran Safiye Kemaletdinintyttären kanssa; suorittaa imaamikokeen Ufassa
- 1917 Poika Feyzi syntyy
- 1918 Joutuu punakaartin vangiksi Terijoen asemalle, mistä pakenee Pietariin, mutta palaa myöhemmin
- 1919 Siirtyy perheineen Helsinkiin, missä joutuu keskelle heimoaateaktivistien suunnitelmia (oikeusjuttu Yrjö Jahnssonia vastaan); poika Murat syntyy
- 1920 Muuttaa kesällä perheineen Tampereelle; poika Zeyd syntyy
- 1921-22 Anoo Suomen kansalaisuutta, mutta anomus hylätään; *Kauppatalo S.I. Ahsän* aloittaa toimintansa; tytär Zekiye syntyy
- 1923-24 Ensimmäiset seuraavien vuosien lukuisista liikematkoista (Saksaan); poika Vasif syntyy
- 1926 Tytär Ruşane syntyy
- 1928 Toimittaa kaksi vanhinta poikaansa Galatasarayn lyseoon ja vierailee samalla ilmeisesti ainoan kerran Turkissa; ryhtyy ajamaan suomalais-turkkilaisen kansakoulun perustamista
- 1931 Julkaisee suomennoksen lordi Headleyn kirjasta nimellä *Heräämiseni islamiin*
- 1934 Julkaisee kansakoulukiistaa käsittelevän pamflettinsa; tytär Gülanber saapuu Neuvostoliitosta perheen luokse Tampereelle; Turkissa astuu voimaan uusi sukunimilaki, jonka myötä perheen nimeksi tulee virallisesti Ahsen Böre
- 1935 Kauppatalo muuttaa purettavasta puutalosta Selinin talon uuteen, Kirkkokadun puoleiseen siipeen
- 1936 Koraanin käännöstyö suomeksi aloitetaan; kääntäjäksi valikoituu Georg Pimenoff
- 1939 Talvisodan syttyminen jättää perheen kesäasunnon Terijoella puna-armeijan käsiin
- 1941 *Kauppatalo S.I. Ahsänin* tilalle perustetaan osakeyhtiö *Ahsän O.y.*
- 1942 Koraanin suomennos valmistuu
- 1945 Julkaisevat Safiyeen kanssa niteet imaami Lütfi Ishakista sekä kauppias Gani Beysta sekä pamfletin Sadri Maksudin teoksesta
- Zinetullah Ahsen Böre menehtyy kotonaan Tampereella 9.11.1945

Liite 2. Zinetullah Ahsen Bören lähimmät sukulaiset ja perheenjäsenet muistelmien mukaan.
(Henkilöt on kuvattu aina suhteessa Ahsen Böreen. * = menehtyi jo pikkulapsena)

Liite 3. Valokuvia

(Lähde: Ahsen Bören perheen valokuva-albumit, CSA ellei toisin ilmoitettu)

Vasemmalla: Nuori Zinetullah Ahsen omaksui viimeistään 1920-luvun Tampereella ajan liikemiehelle soveliaan pukeutumistyylin pukuineen, solmioineen ja kultakelloineen. Tässä kuvassa hän on noin 30-vuotias.

Oikealla: Safiye Kemaletdin oli Zinetullahille paitsi rakas vaimo, myös kumppani kirjallisuuden alalla ja liiketoimissa.

Vasemmalla: Zinetullahin äiti Merhabe. Hän teki rohkean pakomatkan Neuvostoliitosta Suomeen kesällä 1935.

Keskellä ja oikealla: Safiye vanhemmat Kemaletdin ja Zühre olivat varakasta väkeä Tsarskoje Selosta. Itsensä tsaarin palveluksessakin olleen perheen kohtaloksi koitui monien muiden mishäärien tavoin kuitenkin Venäjän vallankumous.

Vasemmalla: Safiye ja pieni Zekiye-vauva perheen uudessa kotikaupungissa Tampereella elokuussa 1922.
Oikealla: Nuori, tuimailmeinen Zinetullah Ahsen ikuistettiin myös maalaukseen, mikä oli jälleen myös ilmeinen osoitus varakkuuden ja sosiaalisen aseman tiedostamisesta ja korostamisesta. (Tekijän kuvaama, CSA)

Ylhäällä: Veljekset Abdulhak, Abdulla ja Zinetullah perheineen koolla vuonna 1929.

Ylhäällä: Perhepotretti vuodelta 1935. Vasemmalta oikealle Zekiye, Zinetullah, Gulanber, Vasif, Zeyd, Rusane, Safiye, Murat ja Feyzi Ahsen Böre.
Alhaalla: Isä ja pojat. Vasemmalta Vasif, Feyzi, Zinetullah, Murat ja Zeyd Ahsen Böre.

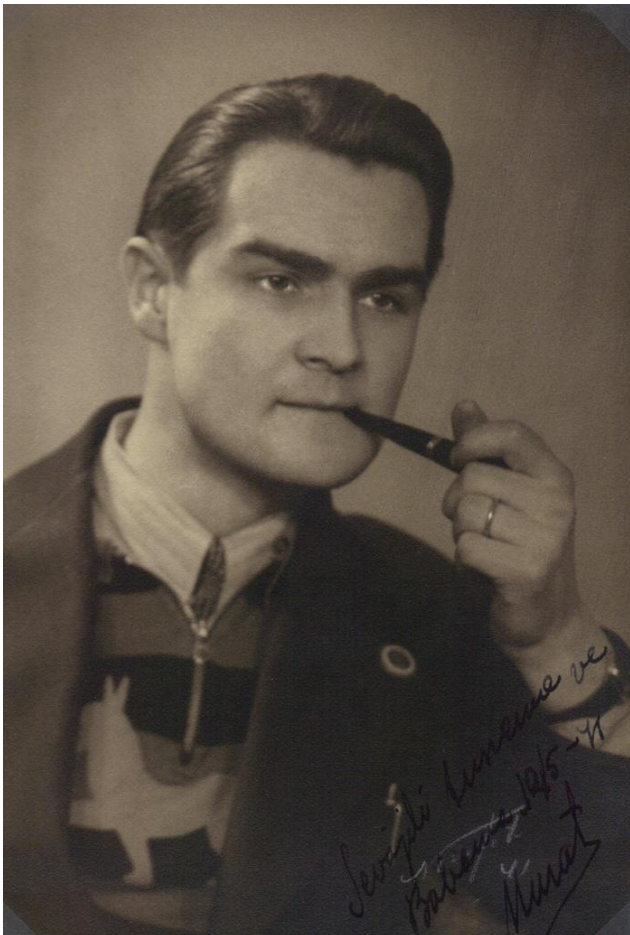
Ylhäällä vasemmalla: Tampereen Ilveksen Tampereen Ilveksen kauden 1934–35 SM-hopeamitalijoukkue. Alarivissä ensimmäinen oikealta on Feysi Ahsen Böre, jolle kausi oli ensimmäinen miesten tasolla. Samalla hänestä tuli ilmeisesti ensimmäinen ulkomaalaispelaaja jääkiekkoilun SM-sarjan historiassa. (Raevuori & Honkavaara 1981)

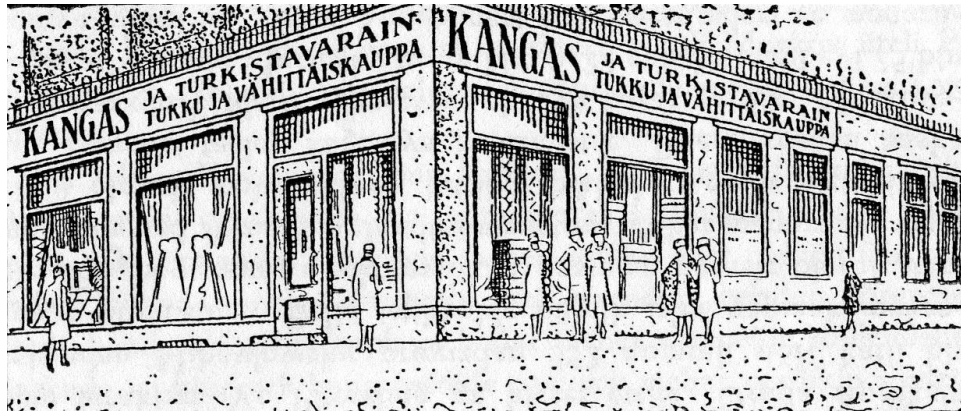
Ylhäällä oikealla: "Svenskanin" iloiset velikullat – TBK:n Jarl Ohlson ja Vasif Ahsen Böre vuonna 1940. (VKA)

Alhaalla vasemmalla: Nuori hurmuri Murat Ahsen Böre, kuvan omistuskirjoituksen mukaan vuonna 1941.

Huomaa takin alta selvästi näkyvä Tampereen Ilveksen raidallinen "ampiaispaita".

Alhaalla oikealla: Sisarukset Zekiye ja Rusane Ahsen Böre yhteiskuvassa vuonna 1942.

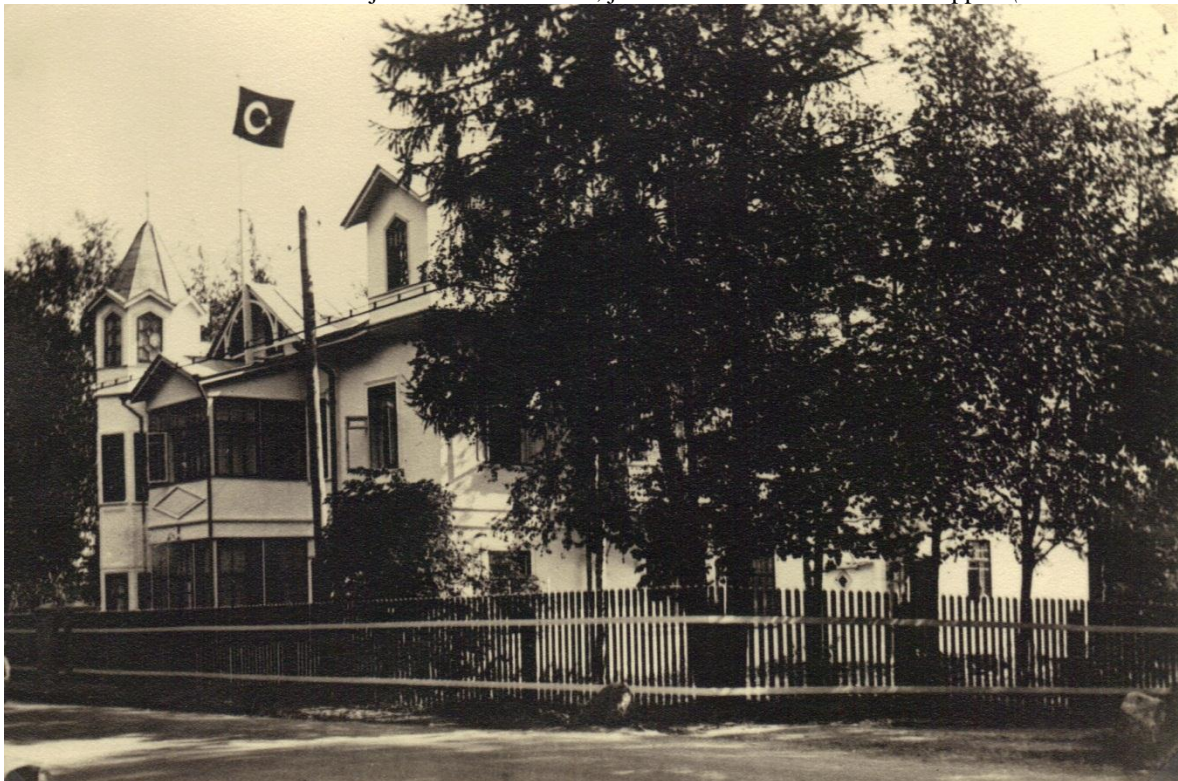
Ylhäällä: Kauppatalo S.I. Ahsän toimi vuodesta 1922 lähtien puutalossa Kauppatorin laidalla. (Ahsen Böre 1945)
Keskellä vasemmalla: Kauppatalo S.I. Ahsänin mainos 1920-luvulta – valttina jälleen edullisuus sekä laatu. (VKA)
Keskellä oikealla: Vuonna 1935 kauppatalo muutti puurakennuksen tilalle nousseeseen Selinin talon Kirkkokadun puoleiseen siipeen. Nykyään samoissa liiketiloissa toimii Hesburgerin pikaruokaravintola. (Ahsen Böre 1945)
Alhaalla: Kauppatalon valikoima oli laaja, ja kangas- sekä turkistavaroille oli omat osastonsa. (Ahsen Böre 1945)

KAUPPATALO S.I. AHSÄN
 Tampere. Kauppatori 5. Puh. 767
 Paikkakunnan suurin ja parhaiden lajiteltu varasto
 naisten- ja herrain valmiita vaatteita, turkisia, kankaita y.m.
HINNAT HUOKEAT

Ylhäällä vasemmalla: 50-vuotiaana Zinetullah Ahsen Bören olemus henki itseluottamusta ja omanarvontuntoa.
Ylhäällä oikealla: Zinetullah ja Safiye Ahsen Böre vuonna 1939. Heidän avioliittonsa kesti kaikkiaan 29 vuotta.
Alhaalla: Perheen kesähuvilassa Terijoella oli 14 huonetta, ja korkeimmalla liehui Turkin lippu. (Ahsen Böre 1945)

Liite 4. Eräiden tutkielmassa esiintyvien henkilöiden elämäkertatietoja.

Ahteinen-Karsikko, Juho (Jussi, 1881–1953) Filosofian maisteri, kielitieteilijä ja opettaja, joka valittiin kesäkuussa 1921 Kangasalan yhteiskoulun rehtoriksi. Toimi tässä tehtävässä, kun Ahsen Böre siirsi Istanbulista palanneet poikansa Feyzin ja Muratin vuonna 1930 käymään koulua Kangasalla. Tunnettiin Suomen muslimien ystävänä ja innokkaana itämaiden harrastajana. Ystävyystyi myös Ahsen Bören kanssa siinä määrin, että myöhemmin mm. toimi suomennetun Koraanin kieliasun tarkistajana. Kannatti panturkkilaisuusaatetta ja kehotti Suomen mishäärejä omaksumaan Turkin tasavallan kielen ja kulttuurin tataarilaisuuden sijaan.

Atatürk, Mustafa Kemal (1881–1938) Syntyi Mustafa-nimisenä albanialaistaustaisen tullivirkailijan perheeseen nykyisin Kreikalle kuuluvassa Osmanivaltakunnan [Thes]salonikin kaupungissa. Sai sotilaskoulussa liikanimen *Kemal* (Täydellisyys), oman versionsa mukaan opettajaltaan. Vanhempiansa toiveiden vastaisesti omistautui sotilasuralle, valmistuen Osmanien sotilasakatemiasta 1902. Kuului nuorena sekä salaiseen vallankumousjärjestöön *Vatan ve Hürriyeti*n (Isänmaa ja Vapaus) että kansallismieliseen, nuorturkkilaisina tunnettuun reformipuolueeseen, joka 1908 syrjäytti sulttaani Abdul Hamid II:n ja käytännössä hallitsi valtakuntaa aina ensimmäisessä maailmansodassa Saksan rinnalla kärsimäänsä tappioon asti. Mustafa Kemal nousi kansalliseen tietoisuuteen sotasankarina torjuttuaan joukkoineen ympärysvaltujen maihinnousun Gallipolin niemimaalla 1915–1916, mistä sai *paşşan* arvonimen. Maailmansodan tappion jälkeinen kreikkalaismiehitys Smyrnassa (Izmirissa) herätti turkkilaiset vastarintaan, ja kapinaa kukistamaan lähetetty Mustafa Kemal käytti sekasortoa hyväkseen nousten kansallisen liikkeen johtajaksi. Kansallismieliset voittivat seurauksena Turkin itsenäisyys sodan, ja tasavalta julistettiin perustetuksi 29.10.1923. Mustafa Kemal nimitettiin presidentiksi, minkä jälkeen sekularisoidussa Turkissa käynnistettiin mm. uskonnon, kielen ja tapojen suhteen laajoja reformeja, joiden perustaksi myöhemmin muotoiltiin virallisen nationalismin ideologia, *kemalismi*. Uuden sukunimilain johdosta sai nimen Atatürk (Turkkilaisten Isä). Atatürkin CHP-puolue oli ainoa sallittu Turkissa vuoteen 1945 asti, ja häneen kohdistuu edelleen maassa voimakas henkilönpalvonta.

Bigi, Musa Carullah (1875–1949) Rostovissa syntynyt ja islamilaisen maailman arvostetuissa yliopistoissa Buharassa ja Kairon al Azharissa sekä Mekassa ja Medinassa opiskellut islamin opin tuntija (*alim*). Vieraili Suomessa ensimmäistä kertaa jo 1910 tutkiakseen Aavasaksassa paastoamisen mahdollisuuksia Lapin ”yötömän yön” aikana. Joutui vallankumouksen jälkeen vaikeuksiin ja vangituksi Moskovassa 1923, minkä seurauksena tuolloin uuden Turkin ulkoministeriksi valittu Ismet İnönü vetosi kaikkia muslimeja avustamaan Bigin vapauttamista. Vapauduttuaan oli silmälläpidon alla, kunnes pakeni Neuvostoliitosta vuonna 1929 Egyptiin. Vieraili useita kertoja Tampereella 1930- ja 40-luvuilla suorittaen täällä kirjallista ja uskonnollista valistustoimintaa. Asui myöhemmin muun muassa Afganistanissa, ja kuoli Kairossa vuonna 1949. Toimi uskonnollisena auktoriteettina ja Ahsen Bören neuvonantajana mm. kansakouluasiassa sekä Koraanin suomentamiseen liittyneissä kysymyksissä.

Hakim, Weli-Ahmed (1882–1970) Hakim kuului Suomen islamilaisen seurakunnan perustajajäseniin. Sergatšista kotoisin ollut Hakim oli arvostettu islamilainen teologi, joka toimi seurakunnan imaamina 1914–1962. Ennen tätä Hakim oli opiskellut ja opettanut mm. Venäjällä, Mekassa ja Medinassa. Hakim edusti identiteettikysymyksessä panturkkilaista kantaa ja kutsui myös tataarin kieltä ”turkiksi”, mutta tästä huolimatta hänestä tuli Suomen kansalainen 1926. Jahnssonin ja Ahsen Bören (tuolloin vielä Ahsänin) kiistassa Hakim osoitti selkeäsanaisesti tukensa jälkimmäiselle, mutta myöhemmin tämän välit seurakunnan johdon – myös Hakimin – kanssa viilenivät.

Headley, lordi (oik. Rowland George Allanson Allanson-Winn, musliminimeltään Shaikh Rahmatullah al-Farooq, 1855–1935) Lontoossa syntynyt aatelismies, joka kääntynytään muslimiksi vuonna 1913 julkaisi seuraavana vuonna tästä kertovan teoksen *A Western Awakening to Islam*. Zinetullah Ahsän käynnisti uransa julkaisijana kustantamalla suomennoksen lordi Headleyn teoksesta nimellä *Heräämiseni islamiin* (1931). Hänen opettajansa ja ystävänsä oli intialaissyntyinen Khwaja Kamal-ud-Din (1870–1932), joka perusti Englannin muslimeja yhteen koonneen *The Woking Muslim Missionin*, jonka näkyvänä johtohahmona myös lordi Headley toimi.

Ishaki, Lütfi el (?–1925) Pietarissa toiminut imaami, joka siellä ensimmäisenä siirtyi käyttämään perjantairukouksissa arabian sijasta paikallisia kieliä. Perusti Pietariin viisiluokkaisen venäläis-turkkilaisen koulun, jossa myös Ahsen Bören tuleva vaimo Safiye oli oppilaina. Tunnettiin Zinetullah Ahsen Bören ystävänä, ja ajautui myös riitoihin tämän vastustajien kanssa. Kannatti naisten tasa-arvoa ja tyttöjen koulutusta, ja pyrki myös Suomeen vuonna 1922 pysyvästi asetuttuaan parantamaan tšekäläisten muslimien asemaa keräämällä rahaa Helsingin moskeijan rakentamista varten ja ajamalla suomalais-turkkilaisen kansakoulun perustamista. Ishaki oli mukana laatimassa 1925 virallistetun Suomen muhamettilaisen seurakunnan ensimmäisiä sääntöjä. Matkusti samana vuonna Turkkiin kartuttamaan moskeijan rakennusrahastoa, mutta sairastui matkalla ja menehtyi tullen haudatuksi Istanbuliin. Safiye Ahsen Böre julkaisi vuonna 1945 tätä entistä opettajaansa käsitelleen niteen *Imam Lutfi El Ishaki Hazretleri*.

Jahnsson, Yrjö Valdemar (1877–1936) Turussa syntynyt kansantaloustieteilijä, joka jo lapsuudenkotinsa perintönä kasvoi sisään suomalaisuusaatteeseen. Opiskeluaikoinaan fennomaaniliikkeessä toiminut Jahnsson kuului G.Z. Yrjö-

Koskisen johtaman suomalaisen puolueen enemmistöön, ”vanhoihin” eli suomettarelaisiin. Jahnsson väitteli tohtoriksi 1907 ja toimi kansantaloustieteen professorina Helsingin teknillisessä korkeakoulussa 1911–1936. Hän oli läpi uransa hyvin innokas talouspoliittinen kommentaattori sekä suomalaisuus- ja heimoaatemies, minkä nuori Zinetullah Ahsän sai myös osaltaan tuntee päädyttyään Helsinkiin kesällä 1919. Hän asettui kiivaan luonteensa mukaisella tyyllillä vastustamaan Jahnssonin ja tämän ystävien näkemyksiä, ja nämä puolestaan yrittivät sangen mielikuvituksillisilla syytöksillä saada Ahsänin poistettua tieltään. Lopulta kunnianloukkauksia selviteltiin oikeussalissa asti, ja prosessin lopputuloksena Zinetullah Ahsän toverinsa Sadikin ohella karkotettiin Uudeltamaalta. Näin Ahsän päätyi Tampereelle.

Jalander, Bruno (1872–1966) Vanhassa Suomen armeijassa koulutettu upseeri, joka yleni itsenäisessä maassa kenraalikuuntaan. Jalanderista tuli itsenäisyyden ajan ensimmäinen Uudenmaan maaherra (1917–1932), ja vuoden 1918 tapahtumien ajan hän piileskeli Helsingissä osallistumatta sotaan. Aktivistina uransa aloittaneen Jalanderin kompastuskiveksi muodostui nimenomaan hänen kielteinen suhtautumisensa venäläisemigrantteihin ja Mannerheimiin, jonka hän näki liian venäläismielisenä. Jalander tosin eteni urallaan vielä sotaministeriksi (1920–1922) ja puolustusministeriksi (1922–1923), mutta arvosteltuaan kieltolakia ja suitsittuaan lapuanliikettä hän joutui lopulta väistymään maaherran tehtävistä Mäntsälän kapinan seurauksena vuonna 1932. Jalander oli maaherrana sallinut kapinan puhkeamisen laukaisseen sosialisti Mikko Erichin kuuluisan puheen Mäntsälässä, ja hänen erottamisensa on väitetty sisältyneen presidentti Svinhufvudin Mäntsälän kapinallisille antamiin lupauksiin.

Kanykoff, Hassan (1880–1954) Aktukissa syntynyt tataarikauppias, joka päätyi Suomeen jo vuonna 1895. ”Routavuosina” Venäjän viranomaiset rohkaisivat tataareja harjoittamaan kauppaa venäläisen käytännön mukaan, kun taas Suomen viranomaiset vaativat luvan hankkimista. Kanykoff toimi kiistassa välittäjänä ja kehotti tataareja lupien hankintaan, mitä Suomen viranomaiset arvostivat. Hän ystäväystyi Jahnssonin ja Ramstedtin kaltaisten tieteen ja politiikan aktivistien kanssa siinä toivossa, että Venäjän tataarit seuraisivat Suomen viitoittamaa tietä itsenäisyyteen. Oli Zinetullah Ahsänin keskeinen kiistakumppani Helsingissä. Kanykoffista tuli Suomen kansalainen 8.7.1921.

Nasib (Nasibullen), Naim (1917–1998) Terijoella syntynyt tamperelainen mishääri, ammatiltaan myyntiedustaja. Pelasi nuorena jääkiekkoa Ilveksen SM-sarjajoukkueessa yhdessä Feyzi ja Murat Ahsen Bören kanssa, voittaen omalla urallaan kolme SM-kultaa. Nasibin tunnetumpi nuorempi veli Lotfi (1926–2011) ”aateloiitiin” saavutuksiansa (mm. 6 SM-kultaa, kahdet MM-kisat) vuoksi Suomen jääkiekkoleijonaksi vuonna 1985.

Pimenoff, Georg (1895–1955) Tervakoskella syntyneen Pimenoffin isä oli kotoisin Vienan Karjalasta, ja hän oppi venäjän kielen jo kansakoulussa. Aloitti 1904 opinnot venäläisessä kimnaasissa Helsingissä, minkä mahdollisti priimusoppilaana saatu vapaaoppilasoikeus. Hyvänä oppilaana nuori Pimenoff toimi muun muassa paikallisten aatelislasten kotiopettajana, ja hän pääsi myös matkustelemaan kieltenoppimistarkoituksessa mm. Ruotsissa ja Venäjällä. Valmistuttuaan Pietarin yliopiston lainopillisesta tiedekunnasta 1913 matkusteli paljon ja työskenteli kääntäjänä sekä kieltenopettajana. Pimenoffin hallitsemaan kielivalikoimaan kuuluivat mm. suomi, ruotsi, venäjä, englantti, saksa ja ranska sekä epätäydellisemmin tanska, italia, latina ja esperanto. Hän oli itse ortodoksisriistitty, mutta kiinnostui itämaisista uskonnoista, joogasta, teosofiasta ja mm. Freudin sekä Jungin ajatuksista. Toimi 1920-luvulla mm. kielenkääntäjänä Yhdysvaltojen Helsingin-lähetystössä ja vuodesta 1927 Britannian ja ulkomaiden Raamattuseuran Suomen-osaston johtajana. Näin Pimenoff oli myös varsin luonnollinen valinta suorittamaan ystävänsä Ahsen Bören alulle paneman suomenkielisen Koraaenin käännöstyö, joka alkoi 1936 ja saatiin valmiiksi vuonna 1942. Sotavankien pariin Raamattuja toimittaessaan Pimenoff näki vankileirien kurjat olot, minkä johdosta laati vetoomuksen Kansainväliselle Punaiselle Ristille. Tätä pidettiin valtion turvallisuuden vaarantamisena, minkä johdosta hänet tuomittiin 1942 kolmeksi vuodeksi vankeuteen, vaikkakin hän vapautui jo kesällä 1944.

Ruuskanen, Kaarlo Petter (1848–1909) Kauppias, joka perusti vuonna 1880 Tampereen Kauppakadulle vaatimattoman sekatavara- ja siirtomaakaupan. Liikkeen menestyttyä Ruuskanen osti Hämeenkadun varrelta tontin, jonne rakennutti (1891–1901) kolmikerroksisen liikepalatsinsa, joka edelleen tunnetaan Ruuskasen talona. Tarinan mukaan Ruuskanen oli häämatkallaan Venetsiassa ihastunut erääseen palatsiin, josta ottamansa valokuvan pohjalta antoi arkkitehti Lambert Pettersonin suunnitella uusrenessanssityyliä edustavan palatsinsa. Ahsen Bören muistelmien mukaan Ruuskasen edustaja kieltäytyi takauksesta vuonna 1922, kun hän pyrki avaamaan kauppataloaan. Yhtiö erikoistui sittemmin kangastavaroiden tukkukauppaan, ja 1940 sen sen rinnalle perustettiin menestyksekkäs pukutehdas.

Selin, Gustaf (Kustaa, 1830–1905) Sääksmäeltä kotoisin ollut kauppias, joka avioitui 1861 Vivika Karlundin kanssa. Pariskunta muutti samana vuonna Tampereelle. Saatuaan porvarioikeudet vuonna 1862 Selin ryhtyi myymään Kauppatorin laidalta ostamassaan talossa elintarvikkeita, kuten lihaa ja leipää. Hän osti vuonna 1874 Kauppatorin etelälaidalta kaksi koskeen asti ulottuvaa tonttia jatkaen kauppansa pitämistä Kirkkokadun puolella, laajentaen liiketoimintaansa leipomoalalle ja tätä tukeneen Tammerkosken myllyn vuokraamiseen. Selin toimi myös yli 20 vuotta Tampereen kaupunginvaltuuston valtuusmiehenä ja muutamia vuosia myös rahatoimikamarin puheenjohtajana. Poliittisessa roolissaan Selin joutui vahvasti suomenmielisenä keskelle 1880-luvun kieliriitoja, eikä tämän vuoksi päässyt edustajaksi säätyvaltiopäiville. Vuonna 1886 valmistui Kauppatori (myöhemmin Keskustori) 5:een Tampereen

kaupunginarkkitehti F.L. Caloniuksen suunnittelema Selinin talona tunnettu rakennus, jossa oli sekä asuin- että liiketiloja kolmessa kerroksessa. Selin luopui itse kaupan pidosta vuonna 1888, ja hänen kuolemansa (1905) jälkeen Vivika Selin omisti Selinin talon aina vuoteen 1919 asti. Vuonna 1935 valmistui arkkitehti Kauno S. Kallion suunnittelema Kirkkokadun puoleinen siipi, jonka alakerran liiketilaan Zinetullah Ahsen Bören kauppatalo muutti.

Wafin (Vafin), Zinetullah (Siniatulla, 1886–1941) Aktukissa 2.9.1886 syntynyt mishäärikauppias, joka päätyi Terijoen kautta Tampereelle. Ryhtyi 1910-luvulla harjoittamaan liiketoimintaa kaupungissa. Työskenteli vuodesta 1920 yhteistyössä Siniatulla Ahsänin (Ahsen Bören) kanssa, ennen kuin 1922 avasi oman kangaskauppansa Keskustorin laidalla Commercen talossa. Wafin oli yhteistyössä myös K.P. Ruuskasen kanssa, ja talletti varojaankin tälle tavarantoimittajalleen korkotuloja vastaan. Wafinit myös asuivat liikkeensä yläpuolella sijainneissa huoneistossa.

Liite 5. Lainaukset Ahsen Bören muistelmista (1945) alkuperäiskielellä.

Viite 78: ”Abdulah Fin tebeasi olduğu için yalnız İmadütdin ismi ile, Abdullaha yalnız Ahsen soyadı ile kalmışlar isede her üç kardeş bir Ana ve bir Atadan doğdukları için üç kardeşin soy adları Ahsen Böre oğullarıdır.”

Viite 124: ”1911 seneden başlayarak 1917 senesine kadar Teryoki kasabasında üç kardeş pek içtihadle çalıştık, şu arada kendimiz için benim namıma bir küçük toprak aldık toprağın genişliği yalnız bari mürebba 200 mitre idi üstünde üç tane küçük binalar vardı. Bir bina bir oda bir mutbah idi yanında bir saray ve uçunda bir yalnız mutbah ve bir hamam hemde bir büyük saray idi, yani at araba filan için. bes sene üdev şartıyla 2500 altın rupla idi, işbu binaların senede kiliri 200. altın rupla idi, beş sene içinde faiz vermeden üdemek idi, bu yurt benim namıma alınmış idi, sonra bu yourdun art tarafına bu eski binani yenilerek aska üç oda üskü katına beş oda olarak yaptırıldı. Asta ben ailem ile üste ise Abdülhak ailesi ile yaşamakta idi. Sonra magaza için bir taş binası yaptırmıştık kaysi kim aşağıda resmin göreçeksiz. 1915 senesinde hatunum Mürside Bedretdin kızının vefatin yazmışım.”

Viite 128: “Sonra kulak sevnici iterek kayın pederim evine geldik, türlü türlü ziyafetten sonra benim ömürlük ipteşim ve yarım olaçak Safiyem ile görüştürdiler, bende ilk gördüküm saatte aşık olarak tahmin etmedikimden fezla sevimli buldum. O vakit şu kadar cahil idimki, nişanlıma kiderken bir çeçek alu gibi nezekiti kimse üğretmediki kibi kendimde 30 yaşım olduđu halde ferkına varamadım. Hatte çeçek yerine karamil yahud şukalata bile almazdım, çünkü ticaretimiz kardeşlerim ile biraber olduğundan dolayı mesrafi çok az tutmaya çalışırdım. Şimdi bugün düşünüyorum, nasıl o vakit bu kaba ve adet bilmeyen kiyevden vaz kiçmemişler? Şimdiki zaman bulsaydı hiç şüphesiz bu hareketten vaz kiçerlerdi. Her hafta bir mertebe bararak nişanlımı ziyaret ederdim, sonra 6 nçi mart 1916 senesinde dükün yapmaya karar kildik. 6 nçi mart 1916 senesinde nikahımız kayıd kilinda ben 30 yaşında olduğum halde Safiyem yalnız 17 yaşında idi.”

Viite 224: “Sonra gayet güzel ehklakli ve yumuşak tabiyatli Thi Tegström diğen bir firma vardı ana mürecaat ettim kaağzimi bakım diye eline aldı ve konturuna kirdi, birazdan sonra çıktıda yok mümkün değil dedide kağzi elime verdi. Merhom kendisi tebessim etmekteydi. Kağzi açtım ise imza kilmıştı artık iş başlanmış ikinçi bulmak kulaydi. Sonra Ertman & Suojanen namında bir Firma vardı doğru anda kittim ve sahiplarına maksadimi anlattım. Franc Ertmann diyen adam imzaladı bu iste artık bitmişti. Bu iki münevver adamlar artık her ikisi vefattır Allah cezaların yahşırsin diye düada kalam ve her daim izğilike yadedem.”

Viite 252: “Londıradan Skonk, ve Aposum, hemde İndiyan Lamm gibi seyleri ham olarak alur Finlandiyada yaptırarak satardım ve güzelçe kazanırdım. Egerde asıl tüccar olmak isterseniz zur orunlardan birinçi elden mal almaya içtihad etmeniz ve her daim siyahat etmeniz lazımdır egerde siyahatten korkarsanız o vakit zengin olmak yolların bulamazsınız”.

Viite 334: “Çünkü ecnebi ile evlenen bir irkek yahud bir kız onlar milliyetlerin mehu ederek artık kendi milletinden ayrılmış bulacaklardır, evladlarıda şu evlendiki millete mensüp olarak evladsiz kalaçaklardır. Mesela onların hayati yapan ürdeklerin yomurtaların bularak tavuk astına kuyarak ürdek balası çıktıktan sonran su kuşu suyi gördikten sonra derhal suya atlagan gibi, tavuk ise, sudan kurktuđu gibi çıkardıđı balalar suya kider tavuk ise hamanda kür kür ederek kuruda kalır. Bir vakit kuşalara kanat üstükten sonra eski babaları gibi tekrar yapane uçar. Amma zevalli tavuk suyle zehmetlerden sonra balalarından mehrum kalır.”

Viite 388: “Vasyetim üzerine oğullarımdan kızlarımdan gayri müslim bir ecnebi ile evlenirlerse, yahut evlenmeden gayri meşruu olarak yaşarlarsa o çocuk yahut kız benim mirasımdan tamamen mehrum kalaçaktır. Şu cehtten Oğlum Feyzi ecnebi ile evlendiki için mirasımdan mehrum olduđu gibi, kızım Gülanberde artık mirasımdan mehrumdur. Ben artık ani kızım diye tanumayorum oda beni artık Ata diye tanumasın. Diye aramız üzölmüştür. Dimek ki, bir bala kendi milletinden kendine bir iş bulamadımı başkalar ile katnaştımı o adam yahut kız Ata ve Ana hemde kardeşlerinden ayrılarak bütün milletten ayrılmış en dünyanın hur ve zeliş adami yahut hatunu olmuştur. O adam yahut o kız ne o millete faydali ve nede bu millete faydali, hicbir tarafada faydasiz bir rezil mahluktur.”